

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

LÜBNAN ÇOCUK EDEBİYATINDA NEOLİBERAL ÖZNE İNŞASI

Doktora Tezi

ZEYNEP ÇİLİNGİR

İSTANBUL, 2024

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

LÜBNAN ÇOCUK EDEBİYATINDA NEOLİBERAL ÖZNE İNŞASI

Doktora Tezi

ZEYNEP ÇİLİNGİR

Danışman: Prof. Dr. ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

İSTANBUL, 2024

ÖZET

LÜBNAN ÇOCUK EDEBİYATINDA NEOLİBERAL ÖZNE İNŞASI

Bu tez çocuk edebiyatının, modern dönemden itibaren çocukluğu inşa etmenin önemli bir aracı olarak öne çıktığı ve farklı ideolojileri endoktrine etmek için kullanılageldiği kabulüne dayanır. Çalışmanın amacı 1992’den bu yana Lübnan devletinin neoliberalizmi benimsemesinin, çocuk edebiyatı üzerinden nasıl bir neoliberal çocuk ideali yaratmaya katkıda bulunduğunun ve bu idealin toplumsal normlar ve değerler üzerindeki etkilerinin derinlemesine incelenmesidir. Bunu yaparken neoliberalizmi, birey üzerindeki etkileri bakımından ele alıp psikopolitik bir yönetim biçimi olarak analiz eden Foucaultcu literatüre dayanır.

Eleştirel söylem analizi yönetimini kullanarak yaptığım incelemeler, 1992’den beri Lübnan çocuk edebiyatında inşa edilen çocuk öznenin hâkim paradigmanın dönüşümüne paralel olarak zaman içinde değiştiğini göstermiştir. Bu değişimi göstermek üzere, 1992-2020 yılları arasını inceleyen çalışmamda, Lübnan çocuk edebiyatındaki hikayeleri, içerdikleri söylemlere göre başlıca iki döneme ayırdım: İlk dönemde, toplumsal çocuk öznesinin nasıl inşa edildiğini analiz ederken, ikinci dönemde mevcut öznenin nasıl çözüldüğünü, yerine, neoliberalizmin bireysellik ve girişimcilik söylemleriyle donatılmış yeni çocuk öznenin nasıl inşa edildiğini göstermeye çalıştım.

Anahtar kelimeler: Arap çocuk edebiyatı, Lübnan çocuk edebiyatı, neoliberalizm, öznellik, neoliberal özne, bireyselleşme, girişimcilik, kişisel gelişim, özerklik, sorumlulaştırma psikopolitika, toplumsallık, toplumsal kurumlar

ABSTRACT

THE CONSTRUCTION OF NEOLIBERAL SUBJECT IN LEBANESE CHILDREN'S LITERATURE

This thesis is based on the premise that children's literature has emerged as a significant tool in shaping childhood since the modern era, and it has been historically utilized to indoctrinate various ideologies. The objective of this study is to examine how the adoption of neoliberalism as an economic development policy by the Lebanese state since the 1990s has contributed to the creation of a neoliberal child ideal through children's literature, and to conduct an in-depth analysis of the impacts of this ideal on societal norms and values. Pursuing this objective, it draws upon the Foucauldian literature, that analyze neoliberalism as a psychopolitical mode of governance.

The examinations I have conducted through the application of critical discourse analysis, reveal that the constructed child figure in Lebanese children's literature has evolved over time in parallel with the transformation of the dominant paradigm since 1992. To demonstrate this, in my study, which covers the period from 1992 to 2020, I categorized the stories in Lebanese children's literature into two primary periods based on the discourses they contained: In the first period I analyze how the societal child subject is constructed, while in the second period, I endeavor to demonstrate the dissolution of the existing subject and the construction of a new child subject infused with the discourses of individualism and entrepreneurship promoted by neoliberalism.

Keywords: Arab children's literature, Lebanese children's literature, neoliberalism, subjectivity, neoliberal subject, individualization, entrepreneurship, personal development, responsabilization, autonomy, psychopolitics, sociality, social institutions

ÖNSÖZ

بسم الله الرحمن الرحيم

Her tezin bir hikâyesi vardır. Benimkinin baş kahramanları kızlarım. Zira çocuk edebiyatına ve onun aracılığıyla inşa edilen söylemlere ilgim ve merakım kızlarıma hikâyeler okurken başladı. Hatta bu merakın, okuduğumuz metinlere dair onların sordukları sorularla büyüdüğünü ve bir araştırma sorusuna dönüştüğünü söylemem daha doğru olur. Zira bir “yetişkin” olarak benim önemli gördüğüm ve fark ettiğim söylemlerle, onların çocuk zihinlerinin gündemine dayanarak fark ettikleri söylemler birbirinden farklıydı. Ancak tekrar eden desene dikkatli baktığımda temelde ortak bir fikre dayandığını görebiliyordum. Örneğin ben, “dünya üzerinde yaşayan milyonlarca hayvan dururken belli bir olgunluğa eriştikten sonra kendi cinsiyetini seçen bir deniz canlısının hikâyesinin seçilmesi” gibi çok daha görünür söylemleri sorgularken, o zamanlar 4 yaşında olan kızım, hikayelerdeki kahramanların neden hep yalnız olduğunu, neden tek ebeveynli olduklarını veya neden bir süre sonra aileleri tarafından terk edildiklerini ve kendi ayakları üstünde durmak zorunda olduklarını sorguluyordu. Farklı gözükken bu iki mülahazanın temelde tek bir söylemin farklı tezahürleri olduğunu keşfetmem çok gecikmedi. Zihnimi kurcalayan bu sorulara, bir arkadaşımın kızlarına hediye ettiği, tarihteki kadın şahsiyetlerin maceralarından derlenen *Asi Kızlara Uykudan Önce Hikâyeler* adlı kitap eklenince merakımı akademik bir çalışmaya çevirmek benim için âdeta bir zorunluluğa dönüştü. “*Elimin altında bulunduğunda kendimi iyi hissedeceğim*” vaadiyle pazarlanan bu “*ilham verici*” kitap, “*dünyanın ve zamanın her köşesinden kendilerine dayatılan kurallara ve geleneklere isyan etme gücü bulan kadınların; prenslerini bekleyen değil, kaderlerini ellerine alan prenseslerin hikâyeleri*”ni anlatıyordu. Kitaptaki her bir hikâyede tekrar eden, özgürlük kisvesi altında dokunulmazlık kazandırılmış isyan, ayrılıkçılık, umursamazlık ve bireyselleşme söylemlerinin sadece çocuk edebiyatında değil, maruz kaldığımız her yayın organı aracılığıyla bize dikte edilmesi ve hayatımızın en mahrem alanlarına bile nüfuz etmesinin temel sebebi neydi? Nasıl bir şahsiyete dönüşmemiz bekleniyordu ki bizden, bu parıltılı ama benliğimizi yıkip yeniden inşa etmeyi hedefleyen söylemlerin bombardımanına maruz kalıyorduk? İşte ben bu soruların peşinde koştururken Lübnan çocuk edebiyatında inşa edilen öznelliklere dair tez çalışması ortaya çıktı.

Bu hikâyenin teşekkür etmem gereken pek çok kahramanı var. Bunların ilki şüphesiz ki annem ve babamdır. En başından beri ilmî hayatımın şekillenmesini mümkün kıldılar, beni her konuda cesaretlendirip desteklediler. Belki de bu tez süreci boyunca atlattığım badirelere benden

daha fazla üzüldüler ve sonucunda sevindiler. Tüm ailemin maddi-manevi destekleri olmasaydı bu çalışmayı yapmam çok daha zor olurdu. Aynı zamanda tezin fikirlerini tartışmak ve yazdıklarımı okuyup geri bildirimde bulunmak suretiyle akademik olarak da çalışmalarına katkı sağladılar.

Teşekkürlerimi sunmam gereken bir diğer kahraman ise bu hikâyeye, sürecin sonlarında, danışmanım olarak dâhil olan kıymetli hocam Prof. Dr. Şükran Fazlıoğlu'dur. Kendisi, danışmanım olmadan önce de gerek araştırma konumun belirlenmesi aşamasında gerek süreç boyunca hep istişare ettiğim ve yönlendirmelerinden faydalandığım bir hocamdı. Danışmanım olduktan sonraki süreçte ise yapıcı eleştirileri ve önerileriyle tezi geliştirmemi sağladı. Ona sadece yapmış olduğu akademik katkılardan ötürü değil, hocalığı ve insanlığıyla sunduğu örneklikten ötürü de medyunu şükrânım ve bir ömür minnettar kalacağım.

Bu tezin araştırma ve yazım sürecinde, doktoranın “akademik bir araştırma” olmanın yanı sıra “psikolojik bir savaş” olduğunu ve bu ikisini bir arada yönetmenin zorluğunu da idrak etmiş oldum. Bu süreçte, hocaların sadece akademisyenlikleri değil, aynı zamanda -ve belki de daha çok- insanîyetleri ve hakkaniyetleri sebebiyle değer kazandıklarını bizzat tecrübe ederek öğrendim. Bu bağlamda, başından beri tez izleme komitemde olan Prof. Dr. Ahmet Karataş'a ve Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Özdemir'e teşekkürü borç bilirim. Onlar, sadece tezimle ilgili yaptıkları geri dönüşlerle değil, aynı zamanda karakterleri ve zor zamanlarımdaki duruşları ile de hem eğitim hayatımın hem de meslekî kariyerimin seyrini olumlu yönde etkilediler.

Jüri üyesi olarak bu araştırmayı okuyup eleştirilerini sunan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Hatice Arslan Sözüdoğru ve Doç. Dr. Süleyman Güder'e tezle ilgili sundukları her türlü katkı, değerlendirme ve eleştiri için teşekkürlerimi sunmak isterim. Umuyorum ki tezi teslim etmem gereken bu kısa sürede onların katkılarını teze yansıtabilmiş ve çalışmayı daha iyi bir hâle getirebilmişimdir. Kıymetli katkılarından dolayı hürmetim bir yana, başlı başına bir ders niteliğinde olan eleştiri üsluplarının zerâfeti için ayrıca minnettarım.

Zikretmem gereken isimlerden ikisi, bir süredir araştırma görevlisi olarak çalıştığım İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nden hocalarımdır. İlki, tezi bitirmem için beni sürekli teşvik eden, her seferinde motivasyonumu yüksek, heyecanımı diri tutmamı sağlayan Prof. Dr. İlyas Çelebi; diğeri ise çalışma arkadaşım ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Hasret Saygı'dır. Beni derslerine davet ederek Arap diliyle ilgilenen genç akademisyenlerle buluşturması ve tezde yaptığım hikâyeye analizlerini mütalaa etmeme vesile olması bu süreçte bana farklı tecrübeler ve bakış açıları kazandırdı. Aynı zamanda, misafir olarak katılmama müsaade ettiği lisansüstü derslerinden yöntem konusunda çok istifade ettiğimi söylemem gerekir.

Bazı isimler var ki bu hikâyenin her safhasında çok fazla emeğe sahipler: Araştırma konusunun sınırlarının çizilmesinden teorik çerçevenin geliştirilmesine ve hikâyelerin analizine kadar sıkılmadan her zaman sorularıma cevap veren, istişarelerini ve eleştirilerini esirgemeyen, yer yer yazdıklarımı okuyup değerlendiren ve düzeltmeler öneren, enerjileriyle her daim moral ve motivasyonumu yükselten hocalarım Doç. Dr. Ahmad Snober'e, Doç. Dr. Harun Şencal'a ve Dr. Öğr. Üyesi Ema Sağ Şencal'a ve eşim Doç. Dr. Hamdi Çilingir'e ne kadar teşekkür etsem az. Onlarla yaptığım sayısız sohbetten ilham aldığımı söylemeliyim. Ahmad hocamın, bu yardımlarının yanı sıra beni incelediğim hikâyelerin ilk muhatapları olan Arap anne-babalarla bir araya getirmesi ve analizlerimi paylaşmama vesile olması farklı bir tecrübe edinmemi ve onların reaksiyonlarını da görmemi sağlamıştır.

Bunun yanı sıra doktora macerasının başından beri birbirimizde destek olduğumuz arkadaşlarım Asuman Emin'i, Öğr. Gör. Ayşe İbrahimoğlu Güner'i ve bu hayatta pek çok tecrübeyi beraber yaşadığım, eğitim süreçlerinde birbirimize eşlik ettiğimiz kız kardeşim Rukayye Şimşek'i anmak ve savunma günü yanımda olup verdikleri her türlü destekten ötürü teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Doktora sürecimde çeşitli kurumlarla yolum kesişti. Bu kurumların bazılarında burs, bazılarında akademik yazıma dair teorik ve pratik dersler aldım. Öncelikle sürecin farklı dönemlerinde bana burs imkânı sağlayan İlim Yayma Cemiyeti'ne ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (BİDEB 2211-A) teşekkür ederim. Bir diğer kurum ise hem akademik yazım konusunda çok detaylı teorik ve pratik dersler içeren hem bir tezin öneri aşamasından savunmasına kadar her aşamalarıyla ilgili oturumlar düzenleyerek bilgi ve tecrübe aktarımına ortam hazırlayan Akademist Tez Yazım Okulu'dur. Orada bilgisinden ve tecrübelerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma, meslektaşlarıma ve arkadaşlarıma teşekkür etmem gerekir.

Son olarak ise bugünü mümkün kılanlara teşekkür etmek isterim. Şayet, 2002 yılında, her gün polis arabalarının arasından geçerek okuluna giden ve başörtüsü sebebiyle her an şikâyet edilme korkusuyla, seneler boyunca teneffüste bahçeye çıkmadan okumak zorunda kalmış olan Zeynep'e; yahut 2006'da lise ve sonrasında lisans eğitimini yurtdışında tamamlaması gereken Zeynep'e sorsalardı, bir gün Türkiye'de bir üniversitenin doktora programından mezun olmanın hayâlini bile kuramazdı.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

İstanbul, 2024

Zeynep Çilingir

Hikayelerin sihirli dünyasına adım atmadan

bu dünyadan göçen tüm çocuklara...

Gazze, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
I. TEZİN KONUSU, AMACI VE SINIRLILIKLARI	2
i. Araştırma sorusu ve Temel Varsayımlar	4
ii. Sınırlılıklar	4
II. YÖNTEM	8
III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇALIŞMANIN LİTERATÜRE	
KATKISI	10
i. Dini ve Kültürel Değerlerin İnşa Edilmesi	11
ii. İdeolojik Aktarımlar	14
iii. Tezin Literatüre Katkısı	21
IV. TEZİN PLANI	25
1 NEOLİBERALİZM VE ARAP ÇOCUK EDEBİYATI	26
1.1 YÖNETİMSELLİK	26
1.1.1 Ekonomi-Politik Olarak Neoliberalizm	26
1.1.2 İdeoloji Olarak Neoliberalizm	30
1.1.3 Yönetim Sanatı Olarak Neoliberalizm	33
1.1.4 Yönetilebilir Özneler Üretmek: Neoliberal Özne	37
1.2 ÇOCUKLUK VE ÇOCUK EDEBİYATI	43
1.2.1 Sosyal Bir İnşa Olarak Çocukluk	43
1.2.2 İdeolojik Aygıt Olarak Çocuk Edebiyatı	48
1.2.3 Arap Çocuk Edebiyatı	53
1.2.3.1 Arap Çocuk Edebiyatının Ortaya Çıkışı	54
1.2.3.2 Arap Çocuk Edebiyatının Gelişimi:	57

1.2.3.3	Arap Çocuk Edebiyatının Karakteristiği:	59
1.2.3.4	Lübnan Çocuk Edebiyatı.....	61
1.2.3.5	Lübnan Çocuk Edebiyatının Gelişimi	64
1.2.3.6	Lübnan Çocuk Edebiyatının Karakteristiği.....	66
2	1992-2012 YILLARI ARASI LÜBNAN ÇOCUK EDEBİYATINDA ÇOCUK İNŞASI	70
2.1	1992-2012 YILLARI ARASI ÇOCUK KİTAPLARINDA KULLANILAN SÖYLEM STRATEJİLERİ	77
2.1.1	“Biz” ve “Onlar” Grupları Oluşturmak	78
2.1.2	Makul Kılma, Doğallaştırma ve Meşrulaştırma	80
2.1.3	Zorlama	82
2.2	1992-2012 YILLARI ARASI YAYIMLANAN ÇOCUK KİTAPLARINDA ÖNE ÇIKAN SÖYLEMLER	82
2.2.1	Toplumsal Kurumların Korunması:.....	85
2.2.1.1	Devlet, Vatan, Bayrak.....	86
2.2.1.2	Ev ve Okul: Güvenlik Alanları	90
2.2.1.3	Hiyerarşinin Korunması: Yetişkin ve Çocuk Arasındaki Güç İlişkileri.....	99
2.2.1.4	Cinsiyet Rollerinin Yapılandırılması:	103
2.2.1.5	Toplumsal Normların Korunması: Fıtrat Anlayışı	108
2.2.1.5.1.1	Neoliberal Döneme Uzanan Örnekler: Yavru Kartal ve Yıkantop	113
2.2.1.6	Yalnızlık Yergisi.....	120
2.2.2	Dayanışma ve Yardımlaşma	121
2.2.3	Toplumsal Uzlaşının Sağlanması	126
3	2000-2020 YILLARI ARASI LÜBNAN ÇOCUK EDEBİYATINDA ÇOCUK BİREY: YENİ BİR ÖZNELLİK İNŞASI	129
3.1	YENİ ÖZNELLİĞİN İNŞASINDA KULLANILAN SÖYLEM STRATEJİLERİ	132
3.2	YENİ ÖZNELLİĞİ İNŞA EDEN SÖYLEMLER:	134
3.2.1	Bireyselleşme	134
3.2.1.1	Özgürlük Söylemi	136
3.2.1.2	Özerklik Söylemi:	142
3.2.1.2.1	Karar Alma ve Seçim Yapma Mekanizmasının Bağımsızlaşması.....	143
3.2.1.2.2	Devletin Tahakkümünden Özerkleşme:.....	145
3.2.1.2.3	Toplumun Tahakkümünden Özerkleşme:.....	146
3.2.1.2.3.1	Birey Olma: Yetişkin Karşısında Çocuğun Konumu	147
3.2.1.2.3.2	Toplumsal Cinsiyet Rollerinden Kurtulma.....	157
3.2.1.2.4	Tanrının Tahakkümünden Özerkleşme: Kendini Tanımlamada Belirlenimciliğin Dışına Çıkma	163

3.2.1.2.4.1 Kendini Arama: Normun Dışına Çıkma, Toplumun Karşısında Konumlanma ve Toplumu Terk Ediş.....	164
3.2.1.2.4.2 Kendini Gerçekleştirme Söylemi: Bedene Müdahale.....	167
3.2.1.3 Sorumluluk Söylemi	169
3.2.2 Girişimcilik:	179
3.2.2.1 Kişisel Gelişim Söylemi.....	180
3.3 NEOLİBERALLEŞMENİN BAZI YIKICI ETKİLERİ:.....	185
3.3.1 Toplumsalın Bireyselleştirilmesi	186
3.3.2 Yalnızlaşma ve Güvensizlik	188
SONUÇ	194
EK 1	200
EK 2	220
KAYNAKÇA	239

TABLO LİSTESİ

Tablo I:	Sosyal Devletin Dönüşümü
Tablo II:	Kitapların Yayınevlerine Göre Dağılımı
Tablo III:	Kitapların Yaş Etiketine Göre Dağılımı
Tablo IV:	Kitapların Yayın Yıllarına Göre Dağılımı
Tablo V:	Kitapların Onar Yıllık Periyotlara Göre Dağılımı
Tablo VI:	İncelenen Kitap Sayısına Oranla Söylemlerin Dağılımı
Tablo VII:	İncelenen Kitap Sayısına Oranla Söylemlerin Dönemlere Göre Dağılımı

KISALTMALAR

AÇE Arap Çocuk Edebiyatı

bkz. Bakınız

yy. Yüzyıl

vd. Ve diğerleri

vb. Ve bunun gibi

s. sayfa

GİRİŞ

Çocuk edebiyatı, yüzyıllar boyu genel edebiyatın içinde ele alınmış, çocukların özel şartlarını gözetken eserlerin yazılması, marjinal bir fikir olarak görülerek gerekliliği tartışılmış bir olgudur. Ancak modern dönemde, özellikle psikoloji biliminin çocuk üzerine sürdürdüğü araştırmaların da etkisiyle çocuğa bakış değişmiştir. Bu dönemde, yetişkin ve çocuk arasındaki fiziksel ve zihinsel farklılıklardan doğan hiyerarşik ilişkinin, yetişkine verdiği ideoloji dayatma gücünü kullanmanın en etkin yolunun, çocuk edebiyatı olduğu keşfedilmiştir. Zira çocuk edebiyatında çocuk okur “alıcı”, yazar ise değerleri dayatan “verici” pozisyonundadır. Özellikle 19. yy.da çocuk edebiyatı, ulusun geleceğinin garantörü olarak görülen “çocuğu” disipline ederek, ondan, ülkenin siyasi çıkarlarını gerçekleştirecek ideal bireyler yaratma kaygısının oldukça görünür hâle geldiği ideolojik bir eylem sahasına dönüşmüştür. Bu duruma paralel olarak çocuk edebiyatı giderek daha fazla değer kazanmış, genel edebiyatın bir alt dalı olmaktansa bağımsız bir disiplin konumu elde etmiştir. Baskın hâle gelen bu politik bağlam sebebiyle 19. ve 20. yy. çocuk edebiyatı, eleştirel edebiyat araştırmalarına sıkça konu olmuştur.

Bu eleştiriler çocuk edebiyatının amacı ve işlevini yeniden düşünmeyi gerekli kılmış ve kullanılan didaktik üslup etrafında tartışmalar açılmıştır. Bir eserin çocuk edebiyatı sayılabilmesi için birtakım kriterler üzerinde uzlaşılmıştır. Bu kriterlerin bazıları eserde kullanılan dilin özellikleri, eserin estetik boyutu, çocuğun dilsel, bedensel ve bilişsel gelişimine katkı sağlaması, ilgi alanlarına hitap etmesi, merak ve araştırma isteği uyandırması ile ilgilidir. Bazıları ise, Şirin’in de ifade ettiği gibi “çocuğa görelik” ve “çocuk gerçekliği” kavramları ile ilgilidir.¹ Konuda, içerikte, dilde, üslupta ve biçimde çocuğa uygunluk anlamına gelen “çocuğa görelik” ve çocuğun yetişkinden farklı alınılması anlamında kullanılan “çocuk gerçekliği” kavramlarının benimsenmesi antiotoriter ve antidedaktik çocuk kitaplarının yazılmasıyla başlamıştır.² Çocuk edebiyatının amacı, işlevi ve üslubu etrafındaki tüm bu tartışmalar neticesinde çocuk edebiyatının ideolojik dayatmalardan bağımsızlaştırıldığı konusunda neredeyse bir mutabakata varılmıştır.

¹ Mustafa Ruhi Şirin, “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı: Edebiyatın Amacı ve İşlevi” CX, sy 780 (2016): 12-31.

² Vefa Taşdelen, “Çocuk Edebiyatı: Çocuğu Anlayan Edebiyat”, *Hece Dergisi*, 2005, 426.

Literatür taramasında göstereceğim üzere, Arap çocuk edebiyatı (bundan sonra AÇE) da benzer aşamalardan geçmiş, benzer tartışmaları yapmış ve benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Bu çerçevede yütülen tartışmalarla birlikte çocuk edebiyatının ideoloji dayatan vasfından özgürleştiği düşünülmüştür. Özellikle son dönemlerde çocuk edebiyatında inşa edilen fikirlerin, âdeta, çocukların davranışsal, bilişsel ve dilsel gelişimlerini desteklemek üzere “ortak insanî ve evrensel değerler” etrafında kurgulandığı ve herhangi bir dayatmadan uzak olduğu algısı yaratılmıştır. Ancak kimi eleştirmenlere göre bu kriterlerin gerçekleştirilmesi mümkün değildir; onlar, “çocuk kurgusunun imkânsızlığı”nı³ tartışarak, çocuk edebiyatının her zaman bir sömürgeleştirme biçimi olarak kalacağını savunurlar. Nitekim şayet söylem, “gramer ve semantik gibi dilsel fonksiyonların farklı sosyal, politik ve kültürel bağlamlarda kullanılmasıyla ortaya çıkan”⁴ bir durumsa ve kullanıldığı bağlamlar ile söylem arasında birbirini inşa eden geçişken bir ilişki varsa, bu durum dün için olduğu gibi bugün için de geçerlidir. Yani “neyin kabul edilebilir, arzu edilir ve normal olduğunu tanımlamak suretiyle örtük disipline edici bir güce”⁵ sahip olan söylemler dün olduğu gibi bugün de inşa edilmektedir. Değişen şey, dünün ve bugünün “evrensel ve insânî değerleri”ni oluşturan fikirlerdir. Bu fikirler, geçmişte milliyetçilik, sosyalizm, komünizm vb. ideolojilerken bugün, bunların yerini farklı ideolojiler almıştır. Sorulması gereken soru, günümüzün söylemlerinin ne olduğu ve hangi tekniklerle inşa edildiğidir. Belki de son dönemlerde çocuk edebiyatının ideolojilerden arındırıldığının düşünülmesinin sebebi, güncel ideolojinin yetişkin zihinlerde kanıksanmış ve içselleştirilmiş olmasıdır. Zira söylem, tam olarak da bunu yapar: Ürettiği davranışları, fikirleri ve inanışları -her ne kadar ideolojik olsalar da- “doğal” ve “genel kanı” (common sense) olarak sunar, yeni kutsallar olarak vazeder ve onlara bir nevi dokunulmazlık getirir.⁶ Ürettiği bu fikir ve inanışlar çerçevesinde özneyi inşa eder.

I. TEZİN KONUSU, AMACI VE SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada, çocuk kitaplarındaki söylemlerin 'standart', 'normal' ve 'beklenen' olarak inşa ettiği her şeyin, çocuk okur için “mümkün eylem aralığı”nı belirlediğinden ve onları

³ Jacqueline Rose, *The case of Peter Pan, or, The impossibility of children's fiction*, Language, discourse, society (London: Macmillan, 1984).

⁴ Paul Simpson ve Andrea Mayr, *Language and Power: A Resource Book for Students*, Routledge English Language Introductions (London ; New York, NY: Routledge, 2010).

⁵ *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan (İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999).

⁶ David Machin ve Andrea Mayr, *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction* (Los Angeles: Sage Publications, 2012), 24.

şekillendirdiğinden hareketle Lübnan çocuk edebiyatında, genel kanı olarak içselleştirilmiş neoliberal değerlerin, neoliberal özne konumlarını oluşturmada nasıl bir rolü olduğunu tartışacağım. Zira, bugünün eleştirel edebiyat araştırmalarında incelenmesi gereken konu artık çocukluğun toplumsal ve kültürel kodlar tarafından nasıl inşa edildiği değil, ekonomik rasyonaliteler tarafından nasıl inşa edildiğidir. Zira artık ekonomi, toplumsal alanı içine alacak şekilde genişlemiş bir kategoridir ve toplumsal alanı da şekillendirmektedir.⁷ Dolayısıyla Arap çocuğun bu neoliberal bağlamda nasıl inşa edildiğini görmek üzere çocuk kitapları üzerinden bir inceleme yapılabileceğini düşünüyorum. Ayrıca neoliberal düşünce, “herhangi bir düşünce sisteminin hegemonik hâle gelebilmesi için sorgulanmadan kabul edilecek temel kavramları sağduyuya derinlemesine yerleştirmesi gerekir” şartını yerine getirmekle günümüzün baskın ideolojisi konumundadır. Nitekim, ileride de ele alınacağı gibi günümüzde bu tür bir güç ilişkisini tesis edebilmiş, neredeyse doğal olarak sezgilerimize ve içgüdülerimize, değerlerimize ve arzularımıza hitap eden bir kavramsal aygıt inşa edebilmiş ideoloji, neoliberalizm olarak görünmektedir.⁸

Neoliberalizmin 1990’lı yıllardan beri Lübnan’ın ekonomi politikasını şekillendirdiğini dikkate alan bu tezin amacı, küreselleşmiş neoliberalizmin makro söylemlerinin çocuk edebiyatı aracılığıyla yeniden üretilerek Arap çocuğunun yeniden inşa edilmesini ve neoliberalizmin ideal birey tipine dönüştürülmesini ele almaktır.

Bu tez kapsamında hikayelerin incelemesi sonucu ortaya çıkan söylemler büyük oranda liberal söylemlerdir. Ancak tezde liberalizm değil de neoliberalizm terimini tercih etme sebebi söylemlerin inşa ediliş teknikleri ve stratejilerinin psikopolitik yönetim biçimlerine tekabül etmesidir. Bu sebeple bu söylemleri liberal söylemler olarak değil neoliberal söylemler olarak ele aldım. Ayrıca, hikayelerde inşa edildiğini gösterdiğim söylemlerin doğrudan ekonomik kalkınmayla irtibatlı olarak inşa ediliyor olması da bu terimi seçmemde etkili oldu. Kezâ Lübnan çocuk edebiyatı bağlamında, bu değerlerin tarihsel olarak son otuz yılda, Lübnan’da neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla paralel olarak ortaya çıkmasının da neoliberalizm vurgusu yapmayı gerekli kıldığını düşünüyorum.

⁷ Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*, çev. Ayşe Buğra, 11. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).

⁸ Dieter Plehwe, “Neoliberal Hegemony”, içinde *The Handbook of Neoliberalism*, ed. Simon Springer, Kean Birch, ve Julie MacLeavy (New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016), 61-72.

i. Araştırma sorusu ve Temel Varsayımlar

Bu çalışmada izini sürdüğüm soru, temelde, toplumsal, siyâsî ve iktisâdî olayların çocuk edebiyatını şekillendirip şekillendirmediği sorusundan doğar ve iktisâdî boyuta odaklanır: Lübnan'da 1992'den bu yana hüküm süren neoliberal ekonomik politikaların, çocuk edebiyatı aracılığıyla nasıl bir 'neoliberal çocuk' ideali yarattığı ve bu idealin toplumsal normlar ve değerler üzerindeki etkileri, bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Ancak bunu yaparken ortaya neoliberal öznenin önceki özneye dair söylemler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tez, çocuk öznenin zaman içinde nasıl evrildiğini ve toplumsal çocuk öznenin neoliberal çocuk özneye dönüşümünü de göstermiştir.

Şüphesiz ki bu araştırma sorusu pek çok varsayımı içermektedir. Bunları; (1) Çocukluk sosyal olarak inşa edilen bir olgudur, (2) Çocuk edebiyatı çocuğun sosyalleştirilmesinde, yani sosyal olarak inşa edilmesinde önemli bir araçtır, (3) Günümüzün hâkim söylemini neoliberalizm oluşturmaktadır, (4) Neoliberalizm, makro ölçekte yarattığı değişimlere bireyleri adapte etmek için mikro ölçekte psikopolitik birtakım strateji ve teknikler kullanmaktadır, (5) Bu tekniklerle inşa edilen yeni kimlik, çocuklara edebiyat aracılığıyla empoze edilmektedir, (6) Lübnan'da neoliberal politikaların uygulanmasına bağlı olarak toplumsal ve bireysel değişimler olmaktadır, şeklinde sıralayabiliriz. Bu varsayımların her biri birinci bölümde detaylı bir şekilde açıklanacak ve daha sonra tezin temel sorusuna cevap aranacaktır.

Bu amacı gerçekleştirmek için Marksçı ve Foucaultcu literatürden yararlanacağım. Her ne kadar bu iki literatür, neoliberalizm üzerine yapılan çalışmalarda genellikle birbirine zıt ve birbirini dışlayan iki analiz biçimi olarak sunulsa da kanaatimce bu iki analiz neoliberalizmi anlamada birbirlerini desteklemektedir. Zira bu analizlerin biri makro düzeyde neoliberalizm fenomenini açıklarken diğeri makro amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli olan mikro dönüşümler açısından bir açıklama getirerek birbirini tamamlarlar. Bu ilişki birinci bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır

ii. Sınırlılıklar

Bu tezin amacını gerçekleştirebilmek üzere 1992-2020 yılları arasında Arapça telif edilmiş ve Lübnan'da yayımlanmış çocuk hikâyelerini inceledim. Buradan da anlaşıldığı gibi tezin mekânsal, zamansal, dilsel ve türsel sınırlılıkları bulunuyor. Böylece, çalışmanın odağı artırmak, konunun yönetilebilirliğini ve derinlemesine incelenebilirliğini sağlamayı amaçladım. Elbetteki bu sınırlılıkların seçilmesinin belirli gerekçeleri var.

Tezde örneklem alanı olarak Lübnan çocuk edebiyatının seçilmesi daha sonra zikredeceğimiz sınırlılıklarla yakından ilgilidir. Bu sebeple, gerekçelerimi zikretmeye mekân seçiminden başlayacak ve birkaç açıdan ele alacağım. İlk olarak Lübnan'ın, çocuk edebiyatı alanında Arap ülkeleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu belirtmek gerekir. Lübnan, özellikle son yıllarda en fazla çocuk kitapları yayımlayan, tüm Arap coğrafyasına dağıtım yapan⁹ ve yayınlarıyla en fazla ödül alan ülke¹⁰ olarak öne çıkmıştır.

Lübnan'ın seçilmesinin bir diğer sebebi ise tezin araştırdığı ideoloji olan neoliberalizmin Arap coğrafyasında uygulandığı ilk ülke olmasıdır. Neoliberalizm 1970'lerde yavaş yavaş Avrupa'da ortaya çıkmaya başlamış, 1989'da Sovyetler Birliği'nin yıkılışıyla hızla tüm dünyaya yayılmıştır. Sovyetler gibi totaliter bir rejimin yıkılışıyla dünyanın tek kutuplu hale gelmesi, neoliberal politikaların küreselleşmesine ve "özgürlükçü" ideolojilerin yaygınlaşmasına uygun şartları hazırlamıştır.¹¹ Neoliberalizmin yayılım alanının genişlemesiyle birlikte Arap ülkeleri arasından neoliberal politikaları benimseyen ve hayata geçirenlerden ilki de Lübnan Cumhuriyeti'dir. Başbakan Refik Harîrî (1992-1998; 2000-2004) ile başlayan ve devam eden süreç, Arap siyaset bilimciler ve tarihçiler tarafından Lübnan'ın neoliberal yeniden inşası olarak ele alınır.¹² İç savaş (1975-1990) öncesinde de "gelişmekte olan dünyadaki tek laissez-faire ekonomisi"¹³ olarak göze çarpan Lübnan; iç savaş süresinde de küresel ekonomiden kopmamış, aksine özellikle milis finansmanı yoluyla farklı küresel kapitalist ağlara yeniden dâhil edilmiştir.¹⁴ Savaş sonrasında ise izlenen politikalarla neoliberalizm uygulamaları daha derinleşmiştir.¹⁵ Nitekim savaşı bitirmede önemli bir rol üstlenen ve ülkeye başbakan olarak dönen Refik Harîrî, Lübnan'ın yeniden kalkındırılmasında ve yapılandırılmasında neoliberal politikaları esas

⁹ Shereen Kreidieh, "The Publishing and Marketing of Lebanese Children's Books in the Arab World" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Oxford, Oxford Brookes University, 2015); Hâlid Azeb, *Hâletu'n-neşr fi'l-vatani'l-'arabî*, 1 bs. (Kahire: Arab Publishers' Association, 2021).

¹⁰ Hanada Taha Thomure, Shereen Kreidieh, ve Sandra Baroudi, "Arabic Children's Literature: Glitzy Production, Disciplinary Content", *Issues in Educational Research* 30, sy 1 (2020): 323-44.

¹¹ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, çev. Zülfü Dicleli, 2. basım (İstanbul: Profil, 2011).

¹² Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon* (London ; Ann Arbor, MI: Pluto, 2007); Hannes Baumann, *Citizen Hariri: Lebanon's Neoliberal Reconstruction* (Oxford: Oxford University Press, 2016); Najib Hourani, "Transnational Pathways and Politico-Economic Power: Globalisation and the Lebanese Civil War", *Geopolitics* 15, sy 2 (19 Mayıs 2010): 290-311, <https://doi.org/10.1080/14650040903486934>.

¹³ Toufic K. Gaspard, *A Political Economy of Lebanon, 1948-2002: The Limits of Laissez-Faire* (Leiden: Brill, 2004), xix.

¹⁴ Hourani, "Transnational Pathways and Politico-Economic Power".

¹⁵ Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*.

almıştır.¹⁶ Öyle ki Harîrî dönemi, savaş öncesi liberalizminden savaş sonrası neoliberalizme geçiş dönemi olarak analiz edilmiştir.¹⁷ Bizzat kendisi, konuşmalarında iç savaşı Lübnan'ın serbest piyasa ekonomik modelinin kesintiye uğratan, sonuç olarak Lübnan ekonomisini fazlaca bürokratik, arkaik, sıkıca kontrol edilmiş, köhne bir ekonomiye dönüştüren bir etken olduğuna vurgu yapmış ve bu durumdan kurtulmanın yolunun ise gündemindeki neoliberal politikalardan geçtiğini ifade etmiştir.¹⁸

Lübnan'da, Harîrî'nin neoliberal hükümetleri ve halefleri neoliberal gündemlerini ekonomik kalkınma üzerinden kurduysa da¹⁹ neoliberalizm sadece ekonomik ve politik değil, aynı zamanda sosyal bir projedir.²⁰ Dolayısıyla Harîrî her ne kadar neoliberal politikalarıyla ekonomiyi kalkındırmayı hedeflemiş ve politik amaçlara hizmet etmiş olsalar da kaçınılmaz bir şekilde sosyal değişimlerin önünü açmıştır. Nitekim Mahfouz, ekonomik politikalar çerçevesinde başlayan neoliberal uygulamaların, takip eden yıllarda siyasete ve eğitime yansıdığını ifade eder.²¹ Sonuç olarak neoliberalizmin 21. yy.ın başı itibarıyla öncelikle Lübnan'ın ekonomi politliğini, sonrasında siyaset, eğitim gibi alanları kontrol ettiği söylenebilir. Dolayısıyla üzerinden 30 yıl geçen neoliberalizm deneyimine sahip bir ülkenin çocuk edebiyatında dönüşen çocuk tipinin daha güçlü bir şekilde görüleceğini varsayılması bu bölgenin seçilmesine sebep olmuştur.

Tezin zamansal sınırlaması sadece neoliberal politikaların Lübnan'da uygulanmaya başladığı tarih olmasıyla değil; aynı zamanda çocuk edebiyatının gelişimsel seyriyle de ilişkilidir. AÇE, özellikle de telif eserler anlamında 1990'lar itibarıyla verimli bir ilerleme göstermeye başlamıştır. 2000 yılından günümüze kadarki süreç, AÇE'nin en parlak dönemi sayılmaktadır.²² Ayrıca 1992'de benimsenen ve uygulanmaya başlayan politikaların ilerleyen on yıllarda kültürel

¹⁶ Baumann, *Citizen Hariri*, 4.

¹⁷ Baumann, *Citizen Hariri*; Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*.

¹⁸ Refik Harîrî, *Statesmanship in Government: Emerging from War and Entering the Future* (Beirut: Arab United Press, 1999).

¹⁹ Kamal Dib, "Predator Neoliberalism: Lebanon on the Brink of Disaster", *Contemporary Arab Affairs* 13, sy 1 (01 Mart 2020): 3-22, <https://doi.org/10.1525/caa.2020.13.1.3>.

²⁰ Elizabeth Houghton, "Becoming a Neoliberal Subject", *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 2019, 623.

²¹ Julia Mahfouz, "Neoliberalism – The Straw That Broke the Back of Lebanon's Education System", içinde *Neoliberalism and Education Systems in Conflict: Exploring Challenges Across the Globe*, ed. Khalid Arar, Deniz Örcü, ve Jane Wilkinson (New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group, 2021), 112.

²² Kreidieh, "The Publishing and Marketing of Lebanese Children's Books in the Arab World"; Thomure, Kreidieh, ve Baroudi, "Arabic Children's Literature: Glitzy Production, Disciplinary Content".

hayat üzerinde etkili hale geliři²³ tezde görölmeye çalışılan çocukluk anlayışının dönuşümünü göstermesi bakımından önemlidir. Böylece, neoliberal politikaların uygulanmaya yeni başlandığı dönem ile güçlü bir şekilde uygulandığı dönemler arasında karşılaştırma imkânı ortaya çıkacaktır.

şüphesiz 1990 öncesi Lübnan ocuk edebiyatını kapsama dâhil etmek neoliberalizm öncesi dönemi daha ayrıntılı görmeye yarayabilirdi. Ancak tezde seçilen hikâyelere getirilen bir diğeri sınırlılık olan “Arapça telif edilmiş özgün eserler” kriteri, 1990 öncesine gitmeyi zorlaştırmaktadır. Zîra AE’nin gelişimi uzun süre tercümeler, uyarlamalar, sadeleştirmeler üzerinden devam etmiş ve özgün Arapça telif edilmiş eserlerin üretimi gecikmiştir. Tercüme hikâyelerin dâhil edilmemesinin nedeni ise Avrupa’da ve Amerika’da doğmuş ve gelişmiş bir sistem olarak neoliberalizmin özellikle o bölgelerde yayımlanan ocuk edebiyatlarında daha köklü bir şekilde var olduğunun farz edilmesidir. Bu metinlerin teze dâhil edilmesi bir yandan anlamlıdır; zîra Lübnan’daki yayıncıların Lübnanlı ocuk okura sunmak üzere seçtikleri her eser, Lübnan devletinin ve Lübnanlı yayıncıların çocukların yetiştirilmesinde onayını almış olduğu anlamına gelir. Ancak; bu tezde görölmek istenen, Lübnan gibi dini, tarihi, siyasi arka planı farklı olan bir ölkede telif eserler aracılığıyla bu yabancı ekonomi politiğin çocukluğu nasıl şekillendirdiğı; bu politikaların, yerelde Arap költür ve gelenekleriyle birleştiğinde ne şekillerde tezahür ettiğidir. Bu sebeple tercüme eserler dikkate alınmamıştır.

Tüm bu kriterler “ulaşılabilirlik” kriteri ile birleştiğinde 1992 tarihini belirlemek daha mâkuldü. Çünkü eski tarihli hikâyelere online ortamlarda erişim sıkıntısı bulunmaktadır. Değil 1992 öncesi, 1992-2000 yılları arası yayımlanmış hikâyelere erişim bile oldukça zordu. Bu sebeple tezde incelenen hikâyelerin genel bilgilerini verdiğim bölümde de ifade ettiğim gibi o yıllar arasında ulaşabildiğim eserler, 2000 sonrası eserlere göre niceliksel olarak çok daha azdı. Ancak yine de ulaşabildiğim eserler, tezde yapmaya çalıştığım karşılaştırmayı mümkün kılacak kadar verimliydi.

Bu tezin sınırlılıklarından bir diğeri ise ocuk edebiyatı türlerinden *hikâyeye* odaklanmasıdır. Bilindiği gibi ocuk edebiyatı, şiirden tiyatroya, hikâyeden masallara, efsanelere uzanan çok geniş bir tür yelpazesini kapsayan, edebiyatın alt kollarından biridir. Bu türler arasından hikâyenin seçilmesinin sebeplerinden biri özellikle tezde dikkate alınan dönem itibariyle hikâye yazımının ağırlık kazanmasıdır. şayet AE’nin ilk dönemlerini (1890-1950)

²³ Mahfouz, “Neoliberalism – The Straw That Broke the Back of Lebanon’s Education System”, 112.

araştırıyor olsaydık muhtemelen çocuk şiirlerini çalışmak daha fazla materyale ulaşmak açısından anlamlı olabilirdi. Ancak seçilen tarihler arasında şiir, tiyatro, efsane türlerine nazaran daha ağırlıklı olarak hikâye yayını öne çıkmaktadır. Dolayısıyla daha fazla veriye ulaşabilmek adına hikâye türü tercih edilmiştir.

Fairclough'un ifade ettiği gibi söylem, her türlü konuşma, sohbet, metin, sembol, görsel dâhil olmak üzere tüm semiyotik göstergeleri kapsar.²⁴ Dolayısıyla analize tabi olan unsurlar sadece kelime ve cümle yapıları değildir; tüm görseller veya -şayet incelenen şey sözlü bir söylemse- beden dili, duraksamalar, tereddütler, ses tonu önemlidir. İncelenen söylem, bu tezde olduğu gibi çocuk edebiyatı olduğunda, görsellerin metinle eşdeğer olduğunu ve birlikte bir söylem oluşturduğunu hatırlatmak gerekir. Ancak bu çalışmada sadece metinler aracılığıyla üretilen söylemler dikkate alınmış, görsel göstergelere bakılmamıştır. Bunun sebebi hem incelemeyi daha derinlemesine yapabilmek hem de hakkında çok bilgi sahibi olmadığım görsel gösterge analizi alanına girmemek ve tezi araştırabilir ölçekte tutmaktır.

II. YÖNTEM

Lübnan çocuk edebiyatında inşa edilen çocuk tipinin dönüşümünü ele alan bu tezde boylamsal bir araştırma yürütülmüştür. Gray'in de belirttiği gibi boylamsal araştırmalar, belirli kategorilerde, kavramlarda, olaylarda, değişkenlerde, bağlamlarda veya topluluklarda zaman içinde meydana gelen değişiklikleri inceleyen gözlemsel çalışmadır.²⁵ Böyle bir araştırma yapmak interdisipliner bir çalışmayı, metinleri içinde üretildikleri zaman dilimine hâkim olan ideolojiler, sosyal, ekonomik ve politik olaylarla irtibatlandırmak suretiyle incelemeyi gerektirir. Bu tezin konusunu dikkate alarak yeniden ifade edecek olursak; 30 yıllık bir zaman aralığında, sosyo-politik ve ekonomik şartların değişimine bağlı olarak araştırma nesnesi olan Lübnan çocuk kitaplarında meydana gelen değişiklikleri incelemek gerekir. Tezin amacını gerçekleştirmek için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi, tematik analiz veya yapısalcı bir yaklaşımla sadece söylemlerde kullanılan dilin dilbilimsel açıdan incelenmesi yeterli olmaz. Çalışmanın yaslandığı sosyal inşacı perspektifle de uyumlu olarak metinlere içkin olan makro söylemleri açığa çıkarmayı sağlayacak yöntem, eleştirel söylem analizidir.

²⁴ Norman Fairclough, "Critical Discourse Analysis as a Method in Social Scientific Research", içinde *Methods of Critical Discourse Analysis*, ed. Ruth Wodak ve Michael Meyer, Introducing Qualitative Methods (London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2001), 121-22.

²⁵ David E. Gray, *Doing Research in the Real World* (London ; Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2004), 32.

Eleştirel söylem analizcileri hangi formda olursa olsun dilin tüm kullanımlarını söylem olarak kabul ederler. Sosyal bir pratik olarak dilin kendisinin yanı sıra içinde kullanıldığı bağlamlara önem atfederler.²⁶ Öyle ki bu araştırmacılara göre, dilin sosyal bağlamından kopararak incelenmesi mümkün değildir. Söylemin sosyal bağlamı inşa eden dört işlevi bulunur: *i. Kurucu işlev*: Söylemlerin kolektif ve bireysel kimlikler inşa edilmesinde ve toplumsal koşullar oluşturulmasında kurucu bir rol üstlenmesi; *ii. İdame Ettirici işlev*: Belli bir konuyla ilişkili toplumsal statükoyu sürdürmesi, yeniden inşa etmesi, meşrulaştırması; *iii. Dönüştürücü işlev*: Belirli bir toplumsal statükonun dönüştürmesi; *iv. Yıkıcı işlev*: Mevcut statükonun parçalanmasında, dağılmasında ve yıkılmasında da etkili olması.²⁷ Ne yönde olursa olsun toplumsal pratiklere etki ederek hem siyasal, hem de sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde önemli rol oynar.

Eleştirel söylem analizi ifade edildiği üzere söylem aracılığıyla ortaya çıkan güç/iktidar ilişkilerini ve söylemin sosyal bağlamı nasıl inşa ettiğini ortaya çıkarmayı amaçlar.²⁸ Bunu yaparken söylemin yukarıda zikredilen işlevlerinin nasıl açığa çıktığını gösterir. Bu yöntem kullanılarak; dil ile inşa edilen, ifade edilen, gösterilen, meşruiyet kazandırılan ve sürdürülen toplumsal eşitsizlikler ve güç ilişkileri ortaya çıkarılabilir.

Güç her zaman baskın grup üyelerinin açıkça istismar edici eylemlerinde kullanılmaz ve eşitsizlikler alenen görülmeyebilir; gündelik yaşamın sayısız kanıksanmış eylemlerinde örtük olabilir.²⁹ Bu örtük güç ilişkileri, metinler, dil, bağlam bilgisi ve söylemin kendisinin oluşturduğu çok boyutlu karmaşık yapılardan oluşur ve insanlar tarafından kolay fark edilmediği için, söylemin muğlak yönlerini açıklığa kavuşturmak üzere söyleme eleştirel yaklaşmak gerekir.³⁰

²⁶ Norman Fairclough ve Ruth Wodak, "Critical Discourse Analysis", içinde *Discourse as Social Interaction*, ed. Teun A. Van Dijk, 2 (London: SAGE Publications, 1997), 258.

²⁷ Ruth Wodak, "Aspects of Critical Discourse Analysis", *Zeitschrift Für Angewandte Linguisti* 36 (2002): 19.

²⁸ Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, Language in Social Life Series (London ; New York: Longman, 1995); Gilbert Weiss ve Ruth Wodak, ed., *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2003).

²⁹ Teun Van Dijk, "Discourse, Power and Access", içinde *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*, ed. Carmen Rosa Caldas-Coulthard ve Malcolm Coulthard (London ; New York: Routledge, 2003), 84-105, <https://doi.org/10.4324/9780203431382>.

³⁰ Fairclough ve Wodak, "Critical Discourse Analysis", 258.

Ancak tüm bu karmaşık yönleriyle söylemi eleştirel olarak ele alan bir bakış ideolojileri deşifre ederek söylemleri, onlara içkin olan ideolojik yüklerden arındırabilir.³¹

Söyleme eleştirel yaklaşmak; soruşturma nesnesi olarak yazılı, sözlü yahut görsel tüm göstergeleri, onların üretimine sebep olan ekonomik, politik toplumsal süreç ve yapılar ile bireylerin veya grupların etkileşimlerini incelemek ve ilişkileri ortaya çıkarmaktır.³² Söylem ve sosyal güç arasındaki ilişkileri ortaya koyma egemen grupların veya kurumların ideolojilerinin söylemler aracılığıyla nasıl yürürlüğe konduğunu, yeniden üretildiğini veya meşrulaştırıldığını tanımlamalı ve açıklamalıdır.³³

Her ne kadar eleştirel söylem analizi daha çok “güç ilişkilerinin” açıkça ortaya çıktığı politik söylemlerin analizinde kullanılsa da okurları etkilemek ve belli görüşlere ve davranışlara ikna etmek amacı taşıyan her metne uygulanabilir. İleride ele alınacağı üzere yetişkin ve çocuk arasındaki güç ilişkileri dikkate alındığında çocuk edebiyatı da buna dâhildir. Eleştirel söylem analizi ile çocuk edebiyatında inşa edilen, normalleştirdiğimiz kalıpların, düşüncelerin ve davranış biçimlerinin aslında “normal” olmadığını hâkim ideolojinin birer dayatması olduğu ortaya çıkacaktır.

III. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇALIŞMANIN LİTERATÜRE KATKISI

AÇE literatüründe yapılan çalışmaları AÇE’nin tarihsel gelişimini ele alan, içerik ve yapısal özelliklerinin nasıl olması gerektiğini ortaya koyan ve yayımlanan eserlerin içeriğini eleştirel bir analize tabi tutan araştırmalar olarak üç gruba ayırabiliriz. Bu tez yakın tarihten günümüze Lübnan’da yayımlanan çocuk kitaplarında neoliberal ideolojinin izini sürmeyi amaçladığı için literatürde üçüncü gruptaki çalışmalar arasında değerlendirilebilir. Dolayısıyla tezin literatürdeki yerini göstermek için üçüncü grup kapsamında yapılan çalışmalardan; yani AÇE’nin içeriğini ideolojik aygıt olması bakımından eleştirel bir analize tabi tutan çalışmalardan

³¹ Ruth Wodak, “Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology”, içinde *Methods of Critical Discourse Analysis*, ed. Ruth Wodak ve Michael Meyer, *Introducing Qualitative Methods* (London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2009), 10.

³² Çiler Dursun, *İletişim Kuram Kritik* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2013), 69.

³³ Van Dijk, “Discourse, Power and Access”, 84.

bahsetmek gerekir. Bu bölümde literatürdeki çalışmaları, AÇE’de dinî ve kültürel değerlerin aktarımı ile AÇE’de ideolojik inşalar olmak üzere iki bağlam üzerinden inceleyeceğiz:

i. Dinî ve Kültürel Değerlerin İnşa Edilmesi

Arap dünyasında çocuk edebiyatının ortaya çıkış ve gelişim süreçlerinde yabancı çocuk edebiyatlarından yapılan tercüme önemli bir yere sahiptir. Yapılan çalışmalar, AÇE’de telif eserlerin artışına kadar uzun bir süre tercüme çocuk kitaplarının piyasaya hâkim olduğunu göstermektedir.³⁴ Bu tercüme faaliyetleri, edebî eserlerin, üretildikleri coğrafyaların dinî, kültürel değerlerini ve ideolojisini de beraberinde getirdiğini ortaya çıkarmıştır. Tercümeleri içerik ve dil açısından inceleyen araştırmacılar, Arap çocuğunu kendi kimliğine, coğrafyasına, inançlarına yabancılaştırdığı ve Batılı yaşam tarzına özendirdiği noktasında ortak fikre sahiptirler.³⁵ Tercüme eserler; hikâye kurgularının büyü, süper güçler gibi olağanüstü olaylar etrafında dönmesi,³⁶ İslâm ahlâkına aykırı değerlerin ve ifadelerin yer bulması,³⁷ Arap toplumuna yabancı geleneklerin betimlenmesi, Arap çocuğunun içinde yetiştiği coğrafi ve toplumsal çevreden farklı bir çevre resmedilmesi, Avrupalı olmanın üstünlükle diğer toplumları geri kalmışlık ve ilkellikle ilişkilendirilmesi³⁸ ve bu eserlerde ele alınan meselelerin Arap çocuğunun günlük yaşantılarına, sorunlarına ve muhtemel çözümlere de temas edebilmekten uzak olması³⁹ gibi eleştiriler yöneltilmiştir.

Bazı AÇE araştırmacıları çocuk edebiyatı aracılığıyla yapılan bu dinî ve kültürel öğelerin aktarımını kültürel emperyalizm çerçevesinde tartışır.⁴⁰ Çocuğun yabancı ideolojiler uyarınca politik olarak inşa edilmesinin yanı sıra kültürel ve dinî olarak da yabancı kaynaklardan

³⁴ Faysal Abdallah el-Hâccî, *ed-Delîlû 'l-bibliyoğrâfî li-kitâbi 't-tifli 'l-'arabî: el-mecmû'ati 'l-ûlâ* (Sharjah: Dâiratu's-sekâfe ve 'l-i'lâm, 1990); Faysal Abdallah el-Hâccî, *ed-Delîlû 'l-bibliyoğrâfî li-kitâbi 't-tifli 'l-'arabî: el-mecmû'ati 's-sâniye* (Sharjah: Dâiratu's-sekâfe ve 'l-i'lâm, 1995); Faysal Abdallah el-Hâccî, *ed-Delîlû 'l-bibliyoğrâfî li-kitâbi 't-tifli 'l-'arabî: el-mecmû'ati 's-sâlise* (Sharjah: Dâiratu's-sekâfe ve 'l-i'lâm, 1999).

³⁵ Yakub Şârûnî, *Madmûnu mâ yukaddemu li 't-tifli 'l-'arabî fi 'l-mecâli 's-sekâfî* (Mısır: el-Merkezu'l-kavmî li-sekâfeti 't-tifl, 1990); Akil 'Urfî, “İdâât havle mâ yuktebu ve yukaddemu li 't-tifli 'l-'arabî”, *Ta'avun* 9, sy 32 (1994); Nimah Huveyhî, *Tahlîlu muhtevâ edebi 'l-etfâl fi dav 'i me'âyîri 'l-edebi fi 't-tassvvuri 'l-İslâmî* (Riyad: Mektebetu'l-melik 'Abdülaziz el-'âmme, 1996).

³⁶ 'Urfî, “İdâât havle mâ yuktebu ve yukaddemu li 't-tifli 'l-'arabî”.

³⁷ Huveyhî, *Tahlîlu muhtevâ edebi 'l-etfâl fi dav 'i me'âyîri 'l-edebi fi 't-tassvvuri 'l-İslâmî*.

³⁸ Azize Abdulaziz Manî, “0097-021-002-009.pdf”, *el-Mecelletu 'l-'arabiyye li 't-terceme* 21, sy 2 (2001): 201-26.

³⁹ Şârûnî, *Madmûnu mâ yukaddemu li 't-tifli 'l-'arabî fi 'l-mecâli 's-sekâfî*.

⁴⁰ Ali Azeriah, “Translated Children’s Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, New York, State University of New York at Binghamton, 1994); Muhammed Bessam Malas, *fi Edebi 'l-etfâl: Ru 'yetü 'l-hadir basîretu 'l-müstakbel*, 1 bs. (Doha: Vizâratu 'l-evkâf ve 'ş-şuûni 'l-islâmiyye, 2005).

beslenilerek inşa edilmesi kendi dinine, kültürüne, ulusuna yabancılaşması sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorunlardan kaçınmak için tercüme edilecek edebî eserlerin seçimi ve tercüme sırasında tercih edilecek ifadelerin belirlenmesi gibi süreçler için politikalar belirlenmesi ve uygulanması gerekmiştir.

Arap devletlerinin çocuk kitaplarının tercümesinde benimsedikleri politikaları yayımlanan ve tercüme edilen kitaplar üzerinden çıkarsamak mümkün olduğu gibi tercüme edilmesini sakıncalı buldukları için sansürledikleri temalara bakarak çıkarsamak da mümkündür. Mdallel, günümüzde çocuk edebiyatı tercümelerinde sadece devletin organlarının değil, yayınevleri ve ebeveynlerin politikalarının da belirleyici olduğunu ifade ederek bu politikalar doğrultusunda dinî kitapların; haclı seferleri yahut holokost gibi tarihi olaylar etrafında kurgulanan çocuk kitaplarının; emperyalist edebiyatın; çocuk hamileliği, uyuşturucu bağımlılığı, aile içi çatışmalar gibi sosyal konulara temas eden kitapların; gey ve lezbiyen edebiyatının; seks, çıplaklık ve aynı cins ebeveynleri içeren kitapların Arapçaya tercüme edilmediğini göstermiştir.⁴¹

Her ne kadar yukarıda zikredilen konular odağında kurgulanan hikâyeler Arapçaya çevrilmese de tercüme edilmek üzere seçilen çocuk kitaplarında da Arap muhatap açısından sakıncalı bulunan ifadeler, resimler olabilmektedir. Literatürdeki bazı çalışmalar; aşk, ilişkiler, din, tanrı, yiyecek ve içecekler, dinî tatiller, giyim tarzları gibi konuları ve küfürlü dil kullanımları gibi Arap kültürüne ve İslâm dinine uygun olmayan öğelerin çevirilerinde ve hedef kültüre uyarlanışında kullanılan stratejileri ele almıştır.⁴²Örneğin; Disney çizgi romanlarında,⁴³ Harry

⁴¹ Sabeur Mdallel, “The Archaeology of Translating for Arab Children (1950-1998)”, içinde *The Routledge Handbook of Arabic Translation* (New York: Routledge, 2020), 322.

⁴² Hanan Jabri, “Purification Strategy in the Arabic Translations of Diary of a Wimpy Kid”, *International Journal of Arabic-English Studies* 20, sy 1 (28 Şubat 2020), <https://doi.org/10.33806/ijaes2000.20.1.10>; Hind Abdullah Alsiary, “Mapping the Field of Children’s Literature Translation in Saudi Arabia: Translation Flow in Accordance with Socio-Cultural Norms” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Leeds, 2016).

⁴³ Jehan Zitawi, “Contextualizing Disney Comics within the Arab Culture”, *Meta* 53, sy 1 (2008): 139-53, <https://doi.org/10.7202/017979ar>.

Potter kitaplarında;⁴⁴ Suudi Arabistan’da⁴⁵ ve Mısır’da⁴⁶ yayımlanmak üzere tercüme edilen çocuk kitaplarında sakıncalı görülen hususların çevirisinde araştırmacılar, eksiltme, değiştirme, ideolojik ve kültürel uyarlama, normalleştirme, tekrarlama, görsel manipülasyon, sadeleştirme, açıklama, sansür gibi farklı stratejilerin kullanımını incelemişlerdir.

Çocuk edebiyatının tercüme edilmesinde ortaya çıkan sorunlar arasında saydığımız Arap kültürüne aykırı normların inşa edilmesi sadece kültürle ilgili bir sorun değildir. Aynı zamanda, Arap kimliğinin bir bileşeni olan İslâm dinine⁴⁷ aykırı söylemlerin inşa edilmesi ve Arap/Müslüman çocuğun dinî hassasiyetlerden yoksunlaştırılması sorunudur. Bu yönüyle mesele, sadece Arapları değil tüm Müslümanları ilgilendirir. 1980’de Pakistan’da kurulan İslâm Edebiyatı Birliği’nin (Rabitatü’l-edebi’l-Arabî)⁴⁸ çocuk edebiyatının bir alt türü olarak kurmak istediği İslâmî Çocuk Edebiyatı bu sorunun çözümüne yönelik bir çabadır. İslâm Edebiyatı Birliği, çocuk edebiyatını yabancı değerlerin, normların, kültürel ve dinî öğelerin aktarıldığı bir zemin olarak eleştirmenin ötesine geçerek İslâmî değerlerin çocuğa aktarıldığı ve Müslüman çocuğun inşa edildiği bir alana dönüştürmeyi hedefler ve kaynağını Kur’an kıssaları, peygamber hayatları, hadisler, sahabe ve tabiînin sözleri, İslâm tarihi boyunca öne çıkan isim ve olaylardan alan çocuk edebiyatı türü ihdas etmek ister.

İslâm Edebiyatı Birliği’nin Müslüman çocuğu inşa etmeyi amaçlayan bir edebiyat türü oluşturma gayreti Arap dünyasında da destek bulmuştur. Zîra her ne kadar Arap dünyasında devletlerin tercüme edilen eserlerin seçimi ve çevirisi konusunda politikalar belirlediğinden bahsetsek de bu çabalar ulus devletlerin politik gündemleriyle sınırlı kalmış ve dinî hassasiyetleri olan tarafları tatmin etmemiştir. Dinî kaygıları olan yazarlar, Batı çocuk edebiyatlarının tercüme edilmesinin Arap çocuğunu kendi toplumsal gerçekliğine ait olmayan değerlere maruz bırakmak

⁴⁴ Alaa Abdul Hussain Daragi, “Tensions Between Didacticism, Entertainment and Translatorial Practices Deletion and Omission in the Arabic Translations of Harry Potter” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2016); Ahmed R. M. Tahri, “Issues and Strategies of Subtitling Cultural References Harry Potter Movies in Arabic” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, ProQuest Dissertations Publishing, University of Salford, 2013); Wafa Dukmak, “The Treatment of Cultural Items in the Translation of Children’s Literature: The Case of Harry Potter in Arabic” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, The University of Leeds, 2012).

⁴⁵ Arwa Hamoud M. Alsaleh, “The Position and Norms of Translated Children’s Literature in Saudi Arabia” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Leeds, The University of Leeds, 2019); Alsiary, “Mapping the Field of Children’s Literature Translation in Saudi Arabia: Translation Flow in Accordance with Socio-Cultural Norms”.

⁴⁶ Sulaiman Abdullah Salama, “Cultural Context Adaptation Of Children’s Literature: A Case Study Of The Joining” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of the Witwatersrand, 2006).

⁴⁷ el-Hâccî, *ed-Delîlû’l-bibliyogrâfi li-kitâbi’t-tıflî’l-’arabî: el-mecmû’ati’l-’ûlâ*.

⁴⁸ <https://www.adabİslâmi.org/index.php/التعريف>

suretiyle ikileme sokacağı fikrinden hareketle tercüme faaliyetlerini eleştirmişlerdir.⁴⁹ Örneğin; çocuk edebiyatını kültürel emperyalizm bağlamında tartışan Malas,⁵⁰ Arap yazarların tercüme ve uyarlamalar aracılığıyla ötekinin kültürünü Arap çocuğuna aktardıklarını ifade etmiştir. Ötekinin değerleri üzerine kurulu olan Batılı çocuk kitaplarını Batının kültürel silahları olarak görmüş; Batının kendisini Arap çocuğuna dayattığını savunmuştur. Malas, bu tehditle mücadelede Batı'nın silahını kendisine karşı kullanmayı, bir başka deyişle çocuk edebiyatını “öteki” karşısında “beni”/Müslüman Arap çocuğunu inşa etmek için araçsallaştırmayı teklif etmiştir.⁵¹

Her ne kadar İslâmî çocuk edebiyatı iddialı bir şekilde ortaya çıkmış ve Arap dünyasında da karşılık bulmuş olsa da literatürdeki çalışmalar, Müslüman çocuk inşa etmenin önemini vurgulama, İslâmî çocuk edebiyatının kaynakları ve İslâm'ın çocuğa bakışı ile ilgili genel bilgiler vermenin ötesine geçmemektedir.⁵² Literatürde İslâmî çocuk edebiyatının, çocuk edebiyatındaki hâkim söylemleri İslâmî bir perspektiften eleştirdiği çalışmalar eksiktir. Mevcut çalışmalarda İslâmî çocuk edebiyatının bugün çocuk edebiyatına hâkim olan ideolojik söylemlerin yerini nasıl dolduracağı somut bir şekilde gösterilememiştir. Dahası, yapılan çalışmaların İslâmî çocuk edebiyatını, ibadetlere, peygamberler ve İslâm tarihi gibi dar bir çerçeveye indirgeyerek hayatın bütün alanlarını kapsayan söylemler ve çocukluklar üretebilecek kuşatıcı bir tür olmaktan uzaklaştırdığı söylenebilir.

ii. İdeolojik Aktarımlar

Ortaya çıktığı tarihî sürece bakıldığında, AÇE'nin ideolojik çatışmaların mecrası olması⁵³ normal karşılanabilir; zîra Arap dünyasında çocuk edebiyatının doğuşu, siyasî ve ideolojik çatışmaların her sahada yaşandığı 19. yy.ın sonları ile 20. yy.ın başlarına denk gelmektedir. Tarihin bu kesiti, dünya savaşları sonrası imparatorlukların yıkılıp yerel halkların

⁴⁹ Azeriah, “Translated Children’s Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms”.

⁵⁰ Malas, *fî Edebi'l-efâl: Ru'yetü'l-hadîr basîretü'l-müstakbel*.

⁵¹ Malas, 37-44.

⁵² Necîb Kılânî, *Medhal ile'l-edebî'l-İslâmî*, t.y.; Muhammed Bessam Malas, *en-Nahdatu'l-ürubbiyye fî edebî'l-efâl: Dirâse nakdiyye* (Imam Muhammad ibn Saud Islamic University, 1992); Sa'd Sa'd Ebû Rıza, *en-Nassu'l-edebî li'l-efâl ehdâfuhû ve mesâdiruhû ve simâtuhû: Ru'ye İslâmiyye*, 1 bs. (Amman-Ürdün: Dârü'l-Beşîr, 1993); Huveyhî, *Tahlîlu muhtevâ edebî'l-efâl fî dav'i me'âyiri'l-edebî fi't-tasvvuri'l-İslâmî*; Muhammad Adib Hâcî, *Edebu'l-efâl fî'l-manzûri'l-İslâmî: Dirase ve takvîm* (Dâr Ammar, 1999); Malas, *fî Edebi'l-efâl: Ru'yetü'l-hadîr basîretü'l-müstakbel*; Muhammed Abdu'l-Hâdî, “Edebu'l-efâl fî dav'il-menheci'l-islâmî”, *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsât* 3, sy 1 (2006): 87-100.

⁵³ Abdallah Ebû Heyf, “Nahve rivâyetin 'arabiyyetin li'l-efâl ve'l-fityân: Sûriyye nemûzecen”, *en-Nâşiru'l-'arabî*, sy 19 (1991): 32.

bağımsızlıklarını ilan ederek ulus devletlerin kurulmaya başladığı, ulusal kimliklerin oluşturulmaya çalışıldığı yıllardır. Dolayısıyla, her bir ulus devletin kendi ulusunu inşa etmesi ve daha önceden parçası olduğu bütünden ayrışması gerekmektedir. Araştırmacılar, dönemsel şartların etkisinde kalarak AÇE'nin politikleşmiş olduğunu ve ideolojik çok fazla dayatma içerdiğini ifade ederler.⁵⁴ Bazı araştırmacılar ise bu durumu dönemin şartlarının AÇE'yi etkilemesi olarak değerlendirmezler. Onlara göre AÇE'nin böyle bir dönemde ortaya çıkışı doğal bir hadise değildir; bilakis, ulus devletin milli kimlik inşa projesinin bir aracı/aygıtı olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁵

AÇE'nin politikleşmesinin sebebi hem devlet politikalarının önemli bir parçası olması hem de AÇE yazarlarının politik duruşlarından kaynaklanır. Ebû Heyf, birçok araştırmacı ve yazar için, çocuk edebiyatına katkıda bulunmalarındaki temel motivasyonun Arap milliyetçiliği ve ulus bilinci inşa etme arzusu olduğunu ifade eder.⁵⁶ Örneğin Kürdî, çocuklar için yazmasının birincil gayesinin Arap çocuğuna Arap ulusunu ve birliğini koruma, vatan uğruna savaşma ve şehitlik gibi fikirleri benimsetmek olduğunu;⁵⁷ Faisal ise bölgesel milliyetçilikler inşa etmek yerine tüm Arapları tek ve bölünmez bir ulus olduğu fikrini yaymak amacını taşıdığını ifade eder.⁵⁸ Dolayısıyla çocuk edebiyatı hem yukarıdan aşağı dayatma yoluyla hem de aşağıdan; yani yazarlardan kaynaklanan iç itilimle politikleşme eğilimi göstermiştir.

Arap devletleri çocuk edebiyatı tercümesi ve telifi konusunda farklı politikalar izlemiştir. Zira her ne kadar Arap milliyetçiliği bağlamında tüm Arap dünyasının tek bir ideolojik yaklaşımı var gibi gözükse de aslında her Arap ulusunun farklı siyasî yönetim biçimleri bulunmaktadır. Tercüme eserler söz konusu olduğunda yabancı edebiyatlarda inşa edilen çocuklukların Arap devletlerinin inşa etmek istediği çocukluklarla örtüşmeme ihtimali doğar.⁵⁹ Arap devletlerinin bu ihtimali göz önüne alarak kendi ideolojik yaklaşımlarını benimseyen

⁵⁴ Rose Ghurayyib, "Children's Literature in Lebanon and The Arab World", *Bookbird*, 1981; Sabeur Mdallel, "Translating Children's Literature in the Arab World: The State of the Art", *Meta* 48, sy 1-2 (2003): 300, <https://doi.org/10.7202/006976ar>.

⁵⁵ Azeriah, "Translated Children's Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms", 86-87.

⁵⁶ Ebû Heyf, "Nahve rivâyetin 'arabiyyetin li'l-etfâl ve'l-fityân: Süriyye nemûzecen", 25-28.

⁵⁷ Subhî Kurdî, "el-Muntalekatu'l-vataniyye fi edebi'l-etfâl fi'l-kutri'l-'arabiyyi's-Sûri", *el-Ma'rife*, 1991.

⁵⁸ Samar Ruhî Faysal, *Edebu'l-etfâl ve sekâfetuhum* (İttihad kutubi'l-'arab, 1998), 9, <https://elibrary.medi.u.edu.my/books/MAL04966.pdf>.

⁵⁹ Nadva Nûrî, "Kadiyyetü edebi'l-etfâl", sy 208 (1988); Azeriah, "Translated Children's Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms".

yabancı ülkelerin edebiyatlarından eserler seçtikleri görülmektedir. Örneğin Suriye’de 1970-80’li yıllarda Rus edebiyatından ve ideolojik olarak aynı çizgide olan Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya gibi ülkelerden oldukça fazla çocuk kitabı tercüme edilmiştir.⁶⁰ Özellikle bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki dönemlerine bakıldığında Suriye ve Irak çocuk edebiyatlarının Sovyet tecrübesi üzerinden şekillendiği görülür.⁶¹ Hâcî’nin hazırladığı bibliyografya Sovyet çocuk kitaplarının yanı sıra komünist propaganda içeren İtalya, Çin ve eski Polonya rejimlerinde üretilen çocuk kitaplarının da Suriyeli yayınevleri tarafından tercüme edildiğini göstermiştir.⁶² Bu kitaplarda, milliyetçilik, vatanseverlik ve ekonomik değerler dairesinde Suriye’nin politik çocuğu inşa edilmiştir. Daha da ayrıntılı zikredecek olursak milliyetçilikle vatan sevgisi, Arap ulusunun bir parçası olmakla gurur duyma, fedakârlık, şehitlik, düşmanla (yerelde feodalizm ve kapitalizm, ulusalda Siyonizm ve emperyalizm) mücadele; ekonomik değerlerle ise iş ve işçi sevgisi, sanatların geliştirilmesi, ulusal üretkenliğin arttırılması, ortak mülkiyetin korunması ve çok çalışma gibi değerler yer almıştır.⁶³

Arap devletlerinin tercüme edilecek eserlere dair değişen politikalarına bir diğer örnek olarak Libya’yı zikredebiliriz. Libya’da devletin yayın organları tarafından tercüme edilen çocuk kitapları incelendiğinde Batı çocuk edebiyatlarına mesafeli olduğu; daha çok Rusya, Polonya, Çin, Amerika yerlileri, Laos ve çeşitli Afrika ülkelerinin edebiyatlarından seçimler yapıldığı görülmektedir. Mdallel’e göre bu durum uzun yıllar sömürge ülkeleriyle savaşp bağımsızlık mücadelesi vermesiyle ve Libyalı yetkililerin çocuk edebiyatı tercümelerini kapitalist Batı ülkelerinin yeni bir sömürgecilik girişimi olarak görmeleriyle ilişkilidir.⁶⁴

Öte yandan tarihi boyunca hiçbir sosyalist partinin iktidar olmadığı Körfez ülkeleri Rus edebiyatına iltifat etmemiştir.⁶⁵ Bilakis bu ülkeler, -her ne kadar dinî ve kültürel yönden ideolojik tehdit kabul ettikleri yönlerini sansürleseler de- politik çizgisine daha yakın oldukları Amerikan

⁶⁰ İsa Fettûh, “Edebu’l-ctfâl fî Suriye: neş’etuhû ve tetavvuruhû”, *el-Edîb*, 1979, 63, <https://archive.alsharekh.org/Articles/144/16002/358704>; ‘İyad ‘İyd, “Tercemetu edebi’t-tıfl ani’l-Bulğâriyye: Zâhiratün rubbemâ len tetekerrar”, *Mecelletü’l-âdâbi’l-âlemiyye* 37, sy 149 (2012): 123-24.

⁶¹ Azeriah, “Translated Children’s Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms”, 86.

⁶² el-Hâccî, *ed-Delîlû’l-bibliyoğrâfî li-kitâbi’t-tıfli’l-‘arabî: el-mecmû’ati’l-ûlâ*; el-Hâccî, *ed-Delîlû’l-bibliyoğrâfî li-kitâbi’t-tıfli’l-‘arabî: el-mecmû’ati’s-sâniyye*; el-Hâccî, *ed-Delîlû’l-bibliyoğrâfî li-kitâbi’t-tıfli’l-‘arabî: el-mecmû’ati’s-sâliye*.

⁶³ Kanaan’dan aktaran Mdallel, “The Archaeology of Translating for Arab Children (1950-1998)”, 320.

⁶⁴ Mdallel, 319.

⁶⁵ Zitawi, “Contextualizing Disney Comics within the Arab Culture”, 155.

klasiklerine; Walt Disney gibi bugün politik propagandanın, kapitalist ve Amerikan yaşam tarzının dolaylı araçları addedilen literatüre yönelmişlerdir.⁶⁶ Suudi Arabistan Disney ürünlerinin tercüme ve dağıtım haklarını almış; özellikle körfez ülkeleri ile Lübnan ve Mısır'da Disney literatürünü yaygınlaştırmıştır.⁶⁷

Ulus devletin çocukluğu kendi ideolojik yapısına uygun olarak inşa edişi sadece tercüme eserlerde değil Arapça telif edilen eserlerde de göze çarpar. Bu inşa süreci Suriye, Irak ve Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerinde yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Azeriah, Suriye ve Irak'ta yayımlanan çocuk kitaplarının iktidar partisi olan sosyalist Baas partisinin öğretileri doğrultusunda bir çocukluk inşa etmeyi hedeflediğini öne sürer.⁶⁸ Suriye'de yayımlanan dergilerden örnek veren Faisal ise, Usâme çocuk dergisinin amaçları arasında “özgür komünist toplumda yaşayan çocuğun günlük yaşamla ilişkisini kurmak ve ulusal kültürüyle bağını güçlendirmek”⁶⁹ maddelerini sıralar. Yine Suriye'de yayımlanan bir diğer çocuk dergisi olan Tali'î, amaçları arasında “*ideolojik fikir birliği sağlamak, ahlâkları ve tasarruflarıyla sosyalist ve ulusçu çocuklar yetiştirmek, siyasi partilere yönelim kazandırmak*”⁷⁰ olduğunu açıkça ifade eder. Nadwa Nûrî de, Arap devletlerinin ideal çocuk tiplerinde yeni kültürel değerler olduğunu; modern, ilerlemeci ve sosyalist Arap çocuğu inşasını amaçladıklarını ifade etmiştir.⁷¹ Keza, Şihâta Mısır çocuk dergilerinde çocuğun politik olarak inşasına yer vermiş ve rejimin ideal politik çocuk inşasında izlediği siyaseti göstermiştir.⁷² Dahası Bâşûr, Irak'ta Kültür Bakanlığına bağlı olarak kurulan Dâiretu Sekâfeti't-tıfl'ın (1975) devletin ideolojisiyle uyumlu tercüme ve telif kitap yazdırılması amacıyla kurulduğunu ifade eder.⁷³ Üstelik bu kurumlar tarafından üretilen çocuk kitapları, kitlesel eğitim kurumları olan okullarda zorunlu materyaller kapsamına alınarak her bir çocuğa ulaşması garantilenmiştir.

⁶⁶ Sabeur Mdallel, “Translating for Children in the Arab World: An Exercise in Child Political Socialization”, *Translation Matters* 2, sy 2 (2020): 163, https://doi.org/10.21747/21844585/tm2_2a10.

⁶⁷ el-Hâccî'den aktaran Mdallel, “The Archaeology of Translating for Arab Children (1950-1998)”, 318.

⁶⁸ Azeriah, “Translated Children's Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms”, 85.

⁶⁹ Faysal, *Edebu'l-etfâl ve sekâfetuhum*, 101.

⁷⁰ Faysal, 105.

⁷¹ Nûrî, “Kadiyyetü edebi'l-etfâl”, 21-25.

⁷² Hasan Şihâta, *Edebu't-tıflî'l-'arabî: Dirâsât ve buhûs* (Kahire: ed-Dâru'l-Misriyyeti'l-Lübnâniyye, 1994).

⁷³ Neclâ Bâşûr, “Edebu'l-etfâlî'l-'arab”, *Evrâk 'Arabiyye*, sy 31 (2012): 22.

Siyasi rejimlerin bu politikaları, rejim değıştikçe çocuk edebiyatının içeriğinin de değışmesine yol açmıştır. Örneğin, Mdallel, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali sonrası izlediği politikalardan biri olarak bölgede yayımlanan tüm çocuk kitaplarını, eski rejime ait ve yeni düzene karşı ayaklanmaya sebep olabilecek tüm ideolojilerden arındırmasını zikreder.⁷⁴ Her ne kadar Mdallel, eski rejimin ideolojilerinin yerine ABD'nin ne ikame ettiğinden bahsetmese de izlenen bu politika bizâtihi yeni rejimin belli bir ideoloji ile hareket ettiğine dair ipuçları vermektedir. el-'Abd ise, 1954-2011 yılları arasında Mısır'da yayımlanan çocuk kitaplarını incelediği makalesinde bu süre zarfında Mısır'a hükmeden üç başkanın (Cemal Abdünnasır, Enver Sedat ve Hüsnî Mübarek) rejimlerinde Mısır çocuk edebiyatında çocukların ideal vatandaşlar olarak inşa edildiklerini, çocuklukların her gelen rejimin politikaları doğrultusunda değıştiğini göstermiştir.⁷⁵ Örneğin Nasır ve Sedat dönemlerinde Arap birliğinin esas alınması ile Filistin savunusu öne çıkarken Mübarek zamanında bu iki savunudan vazgeçilmiştir.

AÇE araştırmalarında ideoloji tartışmaları -yukarıda da gösterildiği üzere- AÇE'yi domine eden iki unsur olan din ve Arap milliyetçiliği bağlamında ele alınmıştır.⁷⁶ Arap milliyetçiliğin yanı sıra ulusçuluk, komünizm, sosyalizm, Baasçılık gibi bölgeden bölgeye hatta rejimden rejime farklılaşan ideolojiler de tartışılmıştır. Her ne kadar araştırmacıların çoğu, ideoloji tartışmalarını geçmişe dönük olarak yürütse de çağdaş meselelerin ele alındığı çalışmalar da bulunmaktadır:

Literatürde son yıllarda yapılan çocuk edebiyatı çalışmalarına baktığımızda karşımıza daha çok tüketim, cinsiyet, kimlik gibi post modern meseleler çıkar. Ancak bu çağdaş meselelerin AÇE eserlerinde ele alınışını inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Az sayıda gerçekleştirilen çalışmalardan biri olan Peterson kapitalizm ve tüketim konusunu ele aldığı çalışmasında, Mısırlı ebeveynlerin çocuk yetiştirirken karşılaştıkları problemlerden birinin çocuklarının hem Mısırlı hem de modern olmalarını sağlayabilme konusu olduğuna işaret eder.⁷⁷ Bu problemin çözümünde Mısır çocuk dergilerinin sunduğu içerik ve imkânlarla, Mısırlı çocuğun

⁷⁴ Mdallel, "Translating for Children in the Arab World", 160.

⁷⁵ Dina Elabd, "A Curriculum of Contradictions: State-Sponsored Children's Literature in Egypt (1954-2011)", *Cambridge Open-Review Educational Research e-Journal* 1, sy 2 (2015): 118-38.

⁷⁶ el-Hâccî, *ed-Delîlû 'l-bibliyogrâfi li-kitâbi 't-tuflî 'l-'arabî: el-mecmû'ati 'l-ûlâ*.

⁷⁷ Mark Allen Peterson, "The Jinn and the Computer: Consumption and Identity in Arabic Children's Magazines", *Childhood* 12, sy 2 (2005): 177-200, <https://doi.org/10.1177/0907568205051903>; Mark Ellen Peterson, *Connected in Cairo: Growing Up Cosmopolitan in the Modern Middle East*, 2011.

hem Müslüman ve modern hem Arap ve kozmopolit hem de tüketici gibi farklı kimliklerde inşa edildiğini gösterir.

Son yıllarda AÇE araştırmacılarının dikkatini çeken tartışmalardan bir diğeri de cinsiyet tartışmalarıdır. AÇE'yi cinsiyet tartışmaları merkezinde inceleyen bu çalışmaların ortak özelliği, hikâyeleri feminist teori çerçevesinde ele alarak kadına toplumsal/geleneksel rollerin yüklenmesini eleştirmeleri, bu anlayışın değiştirilerek ulaşılması gereken ideal norm olduğunu varsaydıkları toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik öneriler vermeleridir. Bu çalışmalar arasında Mani'in kadının zayıf ve aciz gösterilmesi, erkeğe tabi olması, erkeğe ödül olarak sunulması, ekonomik kazancını elde edemeyen bir karakter olarak sunulması, annenin eğitici ve rehberlik rolünün alınması, günlük hayatta kadının işlerini yemek, dikiş-nakış ve erkeğine itaatkâr bir hizmetçi olarak resmedilişini eleştirdiği çalışması;⁷⁸ İmam'ın Mısır çocuk dergilerinde kadın imgesinin toplumsal cinsiyet rollerine uygun şekilde inşa edilmesini gösterdiği ve eleştirdiği çalışması;⁷⁹ Abduttevab'ın AÇE'de eril bir dilin hâkim olduğunu, kadının mütemadiyen öznelliği olmayan, kültürel bir nesne olarak inşa edildiğini gösterdiği çalışması;⁸⁰ Cemel vd.'nin Ürdün ve Fransız çocuk edebiyatlarını karşılaştırarak karakterlere toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirecek şekilde meslekler veya oyuncaklar tanımlanmasını eleştirdiği çalışması;⁸¹ Aoumeur'un kadın karakterin kırılgan, çekici, duygusal ve erkeğe bağımlı; erkek karakterin ise güçlü, cesur ve özgüvenli resmedilmek suretiyle cinsiyet rollerinin çocuk hikâyelerinde pekiştirilişini ele aldığı çalışması⁸² zikredilebilir.

Uluslararası güncel çalışmalarda cinsiyet meseleleri feminist teorinin yanı sıra *queer teori*⁸³ çerçevesinde de tartışılmaktadır. Bu çerçevede yürütülen LGBTQ+ tartışmalarının

⁷⁸ Azize Abdulaziz Mani', "Sûretü'l-mer'eti fi kasasi'l-etfâl ve âsârihe't-terbeviyye", *el-mecelletu'l-arabiyye li'l-'ulûmi'l-insâniyye* 11, sy 42 (1993): 164-85.

⁷⁹ Nermin İmam, "Sûratü'l-mer'eti'l-misriyye fi mecellâti'l-etfâl: dirâse tahliliyye" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahire, Ayn Şems Üniversitesi, 2001).

⁸⁰ Muhammed Seyyid Abduttevab, *Sûratü'l-mer'etü fi edebi'l-etfâl* (Kahire: el-Hey'etü'l-`âmme li'l-kitâb, 2015).

⁸¹ Veddâd Me'mûn Cemal, Emel Muhammed Ali Hârûf, ve Semîr Badvan Kutâmî, "Sûretü'l-mer'eti'l-Urdüniyye fi edebi'l-etfâl mukareneten me'a sûreti'l-mer'eti'l-Fransiyye fi edebi'l-etfâl: dirâse tahliliyye li'l-fetra (1990-2014)" 46 (2019): 79-104.

⁸² Hayat Aoumeur, "Gender And Ideology In Children's Fiction: A Critical Discourse Analysis", *Journal of Language and Linguistic Studies* 18, sy 4 (2022): 580-98.

⁸³ Queer teorisi, kısaca, 1990'lı yılların başında toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında çıkmış eleştirel kuramlar literatürüdür. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet temelli LGBTI+ hareketinin politik, toplumsal, kentsel, ekonomik bağlamlarını inceler ve heteronormatif, patriyarkal toplumsal normlara ve tarih yazımına karşı farklı cinsellik tarihlerini

AÇE'deki yansımalarına dair bulabildiğimiz tek yayın bir sayfadan oluşan ve anonim biri tarafından yazılmış *Multinational Morals, Society and Distribution: LGBTQ+ Literature for Young Readers in the Arab World*⁸⁴ başlıklı kitap bölümüdür. Bu bölümde 350 milyonu aşkın nüfusa sahip Arap dünyasının çok dinli, çok uluslu ve çok kültürlü bir yapıya sahip olmasına rağmen konu LGBTQ+ “ya geldiğinde çok sesliliğini kaybettiği ve bu temanın Arap kültürü açısından uygun olmadığı hususunda uzlaştığından bahsedilir. Yazı, çocuk edebiyatının toplumu yansıtan bir alan olarak, Arap toplumunun bu meseleleri alenen tartışmaya açık hale gelmesiyle çocuk edebiyatında da görünür hale geleceği iddiasını taşır. Yazının üstünde durduğu bir diğer nokta ise yayıncıların çekinceleridir. Bu gibi temaların ele alınması, yayıncıların dağıtım ağı için tehlike oluşturmaktadır. Dolayısıyla yayıncılar müşteri kitlelerinin kültürünü göz önüne almak zorundadırlar. Mdallel⁸⁵ de Arap toplumlarında homoseksüelliğin ve homoseksüel evlilikler gibi meselelerin çocuk edebiyatı yazınında kabul görmediğini, hatta bu içerikleri barındıran kitapların Arap edebiyatına tercüme edilmediğini ifade eder. Bu tez kapsamında yapılan AÇE okumaları Mdallel ve anonim yazarın ifade ettiği gibi bu konuların şimdilik AÇE’de yer bulmadığı iddiasını desteklemekle birlikte özellikle toplumsal cinsiyet rollerini eleştiren çocuk kitaplarından ve kimlik inşasında bireyin belirleyici merci oluşunu konu edinen çocuk hikâyelerinden yola çıkarak LGBTQ+ temasının yakın gelecekte AÇE’nin gündemine gireceğini tahmin etmek mümkündür.

Son yıllarda literatürde popüler hale gelen kimlik tartışmaları bağlamında ise Masud’un farklı ülkelerde üretilen çocuk kitaplarında Arap çocukları hakkında inşa edilen söylemleri çalıştığı ve bu söylemlerin inşasında politığın önemini vurguladığı tezinden bahsetmek gerekir.⁸⁶ Yazar, üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, 20. yy.ın ortalarından itibaren Mısır’da devlet gözetimi altında yazılmış ve çocuğu politik olarak inşa eden çocuk kitaplarını ele alır. Bu kitaplarda çocuğun, devlet ideolojisinin sözcüsü, itaatkâr ve ideal vatandaş olarak inşa edildiğini tespit eder. Çalışmanın ikinci bölümünde Batıda, devlet denetime tabi olunmadan yazılan çocuk kitaplarında resmedilen Arap çocuğunu ele alır. Bu kitaplarda Arap çocuğunun savaş, politik şiddet ve dinî baskı gibi basmakalıp birtakım konular çerçevesinde inşa edildiğini gösterir.

yazmayı, toplumsal cinsiyetin farklı yollarını ifade etmeyi amaçlar. Sabit kimlikler ve özcü tanımlar yerine sürekli kendini sorgulayan, akışkan, dönüşen kavramları ve bakış açılarını gözetir.

⁸⁴ Anonymous, “Multinational Morals, Society and Distribution: LGBTQ+ Literature for Young Readers in the Arab World”, içinde *International LGBTQ+ Literature for Children and Young Adults*, 2021, 181-82.

⁸⁵ Mdallel, “Translating for Children in the Arab World”, 163.

⁸⁶ Muhammad Masud, “Negotiating Identity : Constructions of Young Arabs and The Politics of Indoctrination and Revolt in Children’s Literature About the Arab World” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Illinois, Illinois State University, 2014).

Üçüncü bölümde ise son yirmi yılda ifade özgürlüğü açısından daha serbest bir ortamda yazılmış Ürdün çocuk edebiyatından örnekler ele alır. Masud, güncel çocuk kitaplarında Arap çocuğunun, Mısır örneğinde olduğu gibi ideolojik etkiler altında kalmadan ya da Batıdaki örneklerde olduğu gibi basmakalıp yargıların bir ürünü olarak değil; bilakis, Arap çocuğunun gerçekliğine daha uygun olacak şekilde çocuğun bireyselliği, öznelliği ve sorumlulukları çerçevesinde inşa edildiğini iddia eder.

iii. Tezin Literatüre Katkısı

AÇE üzerine yapılan araştırmaların çoğunluğunu bu türün doğuşu ve gelişimi ile ilgili betimleyici çalışmalar, tematik analizler, ülkelerin veya edebiyatçıların çocuk edebiyatına katkıları, edebî sanatlar açısından yapılan incelemeler oluşturur. Ancak bu çalışmalar çocuk edebiyatını ele alış yaklaşımlarıyla farklı bir noktada dururlar. Bunların yanı sıra, çocuk edebiyatını politik ve toplumsal eleştiri yaklaşımıyla inceleyen çalışmalar da bulunur. Yukarıda zikredilen, AÇE’de inşa edilen toplumsal ve kültürel normları, farklı ideolojileri inceleyen ve tercüme edebiyatta norm/değer aktarımı gibi meseleleri tartışan çalışmaların oldukça büyük bir kısmı 19. ve 20. yy.’ın sorunları çerçevesinde şekillenmektedir. Bu tür tarihsel çalışmaların önemi yadsınamaz. Ancak çocuk edebiyatının ortaya çıkışından bu yana, hâkim ideolojilerin ve bu ideolojilerin ürettikleri söylemlerin değiştiği göz önüne alındığında bugünün edebiyatında inşa edilen çocuk tipinin 20. yy.’da ulus devletinin inşa ettiği çocuk tipinden farklı olmasının gerekliliği akla gelecektir. Ancak yapılan literatür taraması günümüzün ideolojik dayatmaları çerçevesinde AÇE’yi inceleyen çalışmaların neredeyse madum olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla her şeyin çok hızlı bir şekilde geliştiği ve değiştiği günümüz şartlarında AÇE’yi daha güncel meseleler çerçevesinde ele almak konusunda geç kalındığını ve artık araştırmaların günümüzün meseleleri ekseninde yapılmasının önemli olduğunu düşünüyorum. Bu tez de ele aldığı konu itibarıyla AÇE’yi 21. yy.’ın sorunları çerçevesinde ele alarak tartışmaları günümüze taşıma hususunda literatüre katkı sağlayacaktır.

Yaptığımız literatür taraması, araştırmacıların 20. yy.’da Arap dünyasında baskıcı rejimlerin denetiminde yayımlanan çocuk edebiyatındaki ideolojik inşaları eleştirel bir yaklaşımla ele aldıklarını; ancak günümüze geldikçe siyasi ve kültürel ortamların özgürleştiği varsayımına binaen çocuklukların ideolojilerden bağımsız bir şekilde inşa edildiğini iddia ettiklerini gösteriyor. Örneğin önceki başlık altında ele aldığımız doktora tezinde yazar, güncel çocuk hikâyelerinde inşa edilen çocukluğu incelerken Mısır’da devlet kontrolü altında yazılmış çocuk kitaplarında ve Batıda yazılmış kitaplarda Arap çocuğunun inşasını incelerken takip ettiği eleştirel tutumunu ihmal eder. Bir başka ifadeyle, ilk iki kategorideki kitaplarda inşa edilen çocuk tiplerini

hâkim söylemlerle irtibatlandırıp eleştirirken güncel kitaplarda öne çıkan bireysellik, öznellik ve sorumluluk gibi normları hâkim ideolojik söylemle irtibatlandırmaz. Dahası, nihayet AÇE’de Arap çocuğunun ideolojilerden bağımsız, tarafsız ve doğal durumlarında betimlenmeye başlandığı sonucuna varır. Benzer bir yaklaşıma AÇE araştırmacılarının, edebiyatın toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmesini eleştirmelerinde de işaret etmiştik. Bu çalışmalarda da toplumsal cinsiyet rolleri ataerkil düşüncenin topluma dayattığı roller olarak eleştirel bir yaklaşımla ele alınırken toplumsal cinsiyet eşitliği “normal ve doğal olan” olarak kabul edilmiş, egemen ideolojik söylemin ürettiği bir alt söylem olarak incelenmemiştir.

Araştırmacıların bu yaklaşımlarından hareketle üç ihtimal çıkarsayabiliriz: İlki, bu araştırmacıların içinde yaşadığımız ekonomi-politik sistemin ideal yönetim sistemi olduğunu ve inşa etmek istediği özne tipinin ideal özne olduğunu düşünmeleridir. Dolayısıyla bu yönetim sisteminden yola çıkılarak çocuk edebiyatında inşa edilen normları pekiştirmeleri ve meşrulaştırmaları normal kabul edilebilir ve eleştirmeleri beklenemez. Böyle bir eleştiri; bireycilik, girişimcilik, rekâbet, kimlik ve cinsiyet inşası, tüketim vb. gibi neoliberal ve post modern söylemlerin İslâmî düşünce ile çeliştiğini⁸⁷ ve İslâmî Çocuk Edebiyatının Müslüman çocuğun kültürel ve dinî kimliğini korumak gayesiyle ortaya çıktığını göz önüne alarak İslâmî çocuk edebiyatı araştırmacılarından beklenirdi. Ne var ki, bu araştırmacılar İslâmî çocuk edebiyatını yukarıda gösterdiğimiz dar çerçevede tartışmakla yetinmişlerdir.

İkinci ihtimal, devlet tarafından benimsenen bir politika olmasından dolayı neoliberalizme meşruluk atfedilmesi ve sorgulanmamasıdır. Aslında Batı kaynaklı bir ideoloji olarak neoliberalizmin AÇE’deki yansımalarının eleştirel bir yaklaşımla incelenmesi gerekirdi. Zira AÇE araştırmacıları Arap çocuğunu kendi kültürüne, dinine ve ulusal değerlerine yabancılaştıran ideolojilere karşı hassastırlar. Özellikle kültürel emperyalizmin tercüme eserler üzerinden gerçekleşeceği varsayımıyla tercüme faaliyetini önemsediklerini ve eleştirel bir gözle incelediklerini aktarmıştık. Ancak literatürdeki çalışmalar incelendiğinde devletin benimsediği Batı kaynaklı ideolojileri dayatan telif ve tercüme eserler kültürel emperyalizm bağlamında tartışılmadığı; bilakis, olumlandığı görülmüştür. Araştırmacıların bu yaklaşımlarından yola çıkarak, “yabancılaşmaya” farklı bir anlam yüklediklerini söyleyebiliriz. Öyle görünüyor ki,

⁸⁷ Mehmet Asutay, “Islamic Moral Economy as the Foundation of Islamic Finance”, içinde *Islamic Finance in Europe*, ed. Valentino Cattelan (Edward Elgar Publishing, 2013), <https://doi.org/10.4337/9781781002513.00014>; Harun Şencal ve Mehmet Asutay, “Rethinking All: Hegemony, Agency and Process”, içinde *Rethinking Halal: Genealogy, Current Trends, and New Interpretations*. (Leiden: Brill, 2021), 25-55.

devlet politikalarının bir gereği olarak dayatıldıkları müddetçe Batı kaynaklı ideolojiler “çocuğu kendine yabancılaştıran” hususlar kategorisinde ele alınmamaktadır. Devletin, yabancı da olsa bir ideolojiyi benimsemesi o ideolojiyi âdeta meşrulaştırmakta ve tüm emperyalist amaçlardan arındırmaktadır. Bu ön kabulden hareketle ve neoliberalizmin de devlet politikası olarak Arap ülkelerine girdiğini göz önüne alarak araştırmacıların telif eserlerde inşa edilen neoliberal söylemleri problematize etmemelerini hatta meşrulaştırmalarını anlamlandırabiliriz.

Üçüncü ihtimal ise araştırmacıların güncel çocuk edebiyatında inşa edilen bu mikro söylemlerin makro ekonomi-politik söylemler tarafından şekillendirildiğinin farkında olmamalarıdır. Yahut farkında olsalar da çocuk edebiyatındaki bu söylemlerin çocukluğun kendiliğinden⁸⁸ kaynaklandığını düşünmeleridir. Bu durum, şayet ideolojileri kalıplar olarak tasavvur edersek, o kalıpların içinde şekillenen nesneler olarak kalıbın farkında olmamamıza benzer. Kalıbın dışına çıkmadıkça yahut bir şekilde kalıba dair farkındalığımızı arttıracak bir etkiye maruz kalmadığımız müddetçe şeklimizi yadırgamamız, eleştirel yaklaşmamız mümkün olmaz. Nitekim geçmişteki milliyetçilik, ulusçuluk gibi ideolojileri teşhis edip eleştirebilmemiz de ancak zaman ilerleyip ideolojik kalıpların değişmesiyle mümkün olmuştur. Kaldı ki, neoliberalizm gibi gündelik yaşamımızı dahi şekillendirmek ve sahip olduğumuz şahsiyeti biçimlendirmek suretiyle hegemonyasını kurmayı hedefleyen bir ideolojik kalıbın içindeyse bu kadar içselleştirdiğimiz ve normalleştirdiğimiz normları fark etmek oldukça zordur.

Bu tez, tüm zorluğuna rağmen içinde yaşadığımız ideolojik kalıbın normalleştirilmesini sorunsallaştırarak çocuk edebiyatının bu kalıp içinde şekillendiğine dair farkındalık kazandırmaya çalışır. Diğer çalışmalardan farklı olarak çocuk edebiyatında ele alındığını gördüğümüz ve çoğu araştırmacı tarafından içselleştirilen bireysellik, öznellik, sorumluluk, girişimcilik, rekâbet vb. normların çocukluğun kendiliğinden kaynaklanmadığını, makro ekonomi-politik söylemlerin yansımaları olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlar.

Tez, sadece bu kuramsal çerçevede AÇE’yi incelemesi ile değil, örneklem alanı itibariyle de AÇE çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Zira Lübnan çocuk edebiyatını müstakil olarak ele alan ve kavramsal çerçeveyi kurarken yararlandığımız Hutayt’ın *Edebu’l-etfâl fi Lübnan*⁸⁹ adlı kitabı ile Lübnan’da yayımlanmış resimli çocuk kitaplarında ulusal kimliğin

⁸⁸ Kendiliğindenlik: Dıştan bir belirleme ile değil, kendi kendine gerçekleşen etkinlik; spontaneizm. “Kendiliğindenlik”, içinde *Genel Türkçe Sözlük*, t.y.

⁸⁹ Fadia Hutayt, *Edebu’l-etfâl fi Lübnan* (Lübnan: Dâru’l-fikri’l-Lübnânî, 2001).

inşasını çalışan yüksek lisans tezi⁹⁰ dışında çalışmaya ulaşamadık. Müstakil olarak Lübnan'daki çocuk edebiyatı faaliyetini araştıran bu iki eser dışında çeşitli çalışmalarda AÇE'nin bir parçası olarak Lübnan çocuk edebiyatının tarihsel gelişimi, önemli temsilcileri hakkında bilgiler bulmak mümkündür.⁹¹ Ancak bu çalışmalar, Lübnan çocuk edebiyatının alt türlerinin ve önemli yazarlarının bir dökümü niteliğinde olup eleştirel bağlamda tartışan çalışmalar değildir. Arap dünyasında çocuk edebiyatının basımında ve dağıtımında önemli rolü olan Lübnan gibi bir ülkedeki edebî faaliyet üzerine yapılan çalışmaların bu kadar az olması düşündürücüdür. Bu sebeplerle, 1992-2020 arasında Lübnan'daki farklı yayınevlerinden yayımlanmış 244 çocuk kitabının içerdiği ideolojik dayatmalar açısından incelendiği bu tez, Lübnan çocuk edebiyatı literatürüne önemli bir katkı sağlayacaktır.

⁹⁰ Salpi Boulghourjian Simitian, "Finding Homeland: Lebanese National Identity As Reflected in Children's Literature" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, American University of Beirut, 2016), <https://scholarworks.aub.edu.lb/bitstream/handle/10938/11043/t-6421.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

⁹¹ Ghurayyib, "Children's Literature in Lebanon and The Arab World"; Yusuf Köşeli, "Arap Çocuk Edebiyatı" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2011).

IV. TEZİN PLANI

Bu tez, giriş ve sonuç bölümleri hâriç üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tez için gerekli arka planını oluşturan neoliberal özne inşası ele alınmıştır. Öncelikle neoliberalizmin ekonomi-politik, ideoloji ve yönetim biçimi olarak farklı yorumlanmış biçimleri incelenmiştir. Daha sonra ise neoliberal sistemin tesis edilebilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için gerekli olan ideal özne, bu öznenin kendini nasıl kurması gerektiği ele alınmıştır. Böylece ideal neoliberal öznenin tezde incelenen hikâyelerde inşa edilen öznelik konumlarını ne dereceye kadar belirlediğinin ve çocuk okura dayattığının incelemesi olan bu çalışmaya zemin oluşturulmuştur. Bu bölümde ikinci olarak çocukluğun toplumsal bir inşa olarak kabul edilmesi ve yeni çocuk sosyolojisi çalışmalarının gösterdiği üzere 21. yy.da inşa edilen çocukluk anlayışlarının neoliberalizmin makro söylemleriyle nasıl uyumlu bir şekilde ortaya çıktığı gösterilmiştir. Aynı zamanda bu inşa sürecinde kullanılan mekanizmalardan biri olan çocuk edebiyatı aracılığıyla çocukluğun inşasının nasıl mümkün olacağı ele alınmıştır. Daha sonra ise tezin evrenini oluşturan AÇE'nin ortaya çıkışı ve gelişimi, özelde ise örneklem alanını oluşturan Lübnan çocuk edebiyatının tarihsel gelişimi ve karakteristiği ele alınmıştır.

Tez, AÇE'de hâkim söylemlerin dönüşümü ele alınacağından boylamsal bir çalışmadır. Dolayısıyla hikâyeler kronolojik olarak incelenmiş ve inceleme neticesinde 1992-2020 arası 28 yıllık zaman dilimi iki farklı döneme bölünmüştür. Tezin ikinci bölümünde ilk periyodu oluşturan 1992-2012 yılları arasında yayımlanan hikâyeler; üçüncü bölümde ise 2000-2020 arasında yayımlanan hikâyeler analiz edilmiştir. İkinci bölümde ilk dönemin hikâyelerinde ortaya çıkan söylemlerin Lübnan'ın hâkim siyasi ve toplumsal yapısına uygun olarak toplumsalı koruma yönünde şekillendiği açıklanmış ve inşa ettiği çocuk tipi gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde ise neoliberalizmin etkisiyle Lübnan çocuk edebiyatında yaşanan değişikliklerin tespiti için dönemin hikâyelerdeki hâkim söylemler analiz edilmiştir. Bu söylemlerin inşa ettiği çocuk tipinin neoliberal makro söylemlerle mutabakatına bakılmıştır. Bunun yanı sıra eski veya yeni çocuk edebiyatında inşa edilmek istenen çocuk tipinin olumlanması için kullanılan söylem stratejileri de ele alınmış ve hikâyelerin analizinde kullanılmıştır. İki dönemdeki söylemlerin karşılaştırması yapılmıştır.

Sonuç bölümünde, iki dönemde ortaya çıkan söylemlere dair tartışma özetlenmiş, ideal Lübnanlı çocuk öznenin zaman içinde hâkim paradigmalardan nasıl etkilendiği vurgulanmış ve bundan sonra yapılabilecek çalışmalara işaret edilmiştir.

1 NEOLİBERALİZM VE ARAP ÇOCUK EDEBİYATI

Bu bölümde öncelikle, tezin araştırma sorusunun üzerine bina edildiği temel kabuller açıklanacaktır. Bu temel kabuller, neoliberalizmin makro ölçekte ekonomi politiği ve sınıfsal yapıları şekillendirdiğidir. Diğer yandan bunu tesis edebilmek için mikro ölçekte toplumu ve bireyi yeniden tasarlamaya yönelik birtakım söylemler geliştirdiğidir. Bir diğer kabul ise çocukluğun sosyal bir inşa olması ve çocuk edebiyatının bu inşanın önemli araçlarından biri olmasıdır. Bu temel kabullerin yanı sıra bu bölümde ele alınacak olan bir diğer mesele ise Arap çocuk edebiyatının modern dönemde ortaya çıkışı, gelişimi ve çocuğun eğitimindeki rolü ile ve özelde Lübnan çocuk edebiyatının tarihsel seyridir.

1.1 YÖNETİMSELLİK

Neoliberalizm, 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizden bir çıkış yolu olarak görülen ve son yarım asırdır küresel politikalar üzerinde önemli bir etkiye sahip siyasi ve ekonomik bir felsefedir. Neoliberalizmin ekonomik politikalar bütünü, ideoloji ve yönetim biçimi olarak farklı şekillerde analiz edilmiştir.⁹² Bu tezde incelenecek olan birey tipinin dayanaklarını daha bütüncül bir şekilde görmek için kavrama ilişkin farklı analizlerin birbirlerini tamamlayan analizler olarak ele alınması daha uygundur. Zira çocuk edebiyatında dayatıldığını iddia ettiğimiz birey tipinin, neoliberalizmi tesis etmek ve sürekliliğini sağlayabilmek için neoliberalizmin temel varsayımları ve ilkeleri doğrultusunda belirli becerilerle donatılmış bir şekilde inşa edildiğini varsayıyoruz. Bu doğrultuda neoliberalizmin (1) ekonomi-politik olarak devleti ve piyasayı nasıl konumlandığı, (2) ideoloji olarak güç ilişkilerini nasıl tesis ettiği ve (3) yönetim biçimi olarak toplumu ve bireyi nasıl yönettiği önem kazanır. Bu sebeple, tezin birincil problemi olan neoliberalizmin mikro düzeyde “birey üzerindeki etkilerini” ele almadan önce, bu etkilerin sebepleri olan makro düzeydeki söylemlere ve uygulamalara bakmak gerekir.

1.1.1 Ekonomi-Politik Olarak Neoliberalizm

Neoliberalizm ele alınırken onu önceleyen dönemin hâkim siyasi ve ekonomik şartlarını açıklayan Keynesyen teori, sosyal refah devleti gibi kavramlar sık sık kullanılır. Zira neoliberalizmin neyin yerini aldığını bilmek, neoliberalizme dair tasavvuru netleştirir. Bu

⁹² Wendy Lerner, “Neo-Liberalism: Policy, Ideology, Governmentality”, *Studies in Political Economy* 63, sy 1 (2000): 5-25, <https://doi.org/10.1080/19187033.2000.11675231>.

sebeple, ilk olarak neoliberalizmi önceleyen ekonomi-politiğin ne olduğuna bakmak nasıl bir dönüşüm yaşandığını daha net görmeye ve neoliberalizmin ne olduğunu daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki 25 yıl boyunca (1945-1970) Keynesyen teori, ekonomik faaliyetlerin belirlenişini sağlayan hâkim paradigmayı oluşturmuştur. Savaşın sonra yapılan düzenlemelerle benimsenen bu teori; ekonomik istikrarın temin edilmesinde devletin etkin bir şekilde rol almasının ve kriz dönemlerinde müdahale etmesinin gerekliliğini vurgular.⁹³ 1970'lerin sonuna kadar, Keynesyen teori uyarınca yürütülen refah devleti anlayışı; yani devlet tarafından sağlanan tam istihdam, toplumun eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi ve sosyal refahın korunması gelişmiş toplumların önemli özellikleri olarak kabul edilmiştir.⁹⁴ Buna göre devlet, sosyal politikaların yönetimi, üzerinde uzlaşılan ihtiyaçların finansmanı, sosyal haklara ilişkin mevzuat ve sosyal hakların güvence altına alınması, hizmetlerin üretimi ve sunumundan sorumluydu.⁹⁵ Yine bu paradigmaya göre, bireylerin refahını sağlamak kolektif sorumluluğun teşvik edilmesine ve eşitsizliklerin giderilebilmesi için sosyal dayanışmanın uygulanmasına dayanıyordu. Refah devletinde yönetimin amacı, farklı unsurları içeren nüfus arasında uyum, bütünleşme, sosyal güveni teşvik etme, karşılıklı anlayışa dayalı empatik iletişim yoluyla çatışmaları çözümüleme ve karşılıklılık ve kolektivist girişim yoluyla ideal üretkenliği sağlamaktı.⁹⁶

Refahın sağlanmasının piyasalara etkin bir şekilde müdahale etmek suretiyle devletin sorumluluğunda olduğu bu paradigmada devlet-toplum ve devlet-birey ilişkileri de bu paradigmayı tesis edecek esaslar üzerine kuruluydu. Toplumun ve bireylerin karakteristikleri, mezkûr ekonomi politik söylemin tesis edilmesi ve güçlendirilmesine yönelik olarak toplumsal bağları güçlü, dayanışmacı, eşitlikçi bir çizgide inşa edilmişti. Ancak Vietnam Savaşı, Arap-İsrail savaşları, petrol krizi, yüksek enflasyon gibi olayların sebep olduğu büyük ekonomik buhranla birlikte 1970'lere gelindiğinde Keynesyen teori, yerini yeni ekonomi-politik olan neoliberal

⁹³ Thomas Palley I., "From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms", içinde *Neoliberalism: A Critical Reader*, ed. Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (London ; Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2005).

⁹⁴ Gérard Duménil ve Dominique Lévy, *Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution* (Cambridge: Harvard University Press, 2004), 1.

⁹⁵ Zsuzsa Ferge, "The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of The Social", *Social Policy & Administration* 31, sy 1 (1997): 30, <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00035>.

⁹⁶ Sam Binkley, "Psychological Life as Enterprise: Social Practice and the Government of Neo-Liberal Interiority", *History of the Human Sciences* 24, sy 3 (2011): 92, <https://doi.org/10.1177/0952695111412877>.

paradigmaya bıraktı.⁹⁷ Bu değişim, refah devletinin yeniden yapılandırılması anlamına gelmekteydi. Daha önce de belirttiğimiz ve ileride daha detaylı açıklayacağımız üzere neoliberal düşünce ve pratiğin tanımlayıcı özellikleri konusunda önemli tartışmalar ve farklı analizler olsa da temelde devletin piyasalar üzerinde etkisinin azaltıldığı, sosyal sorumluluklarından azade edildiği bir ekonomik model olarak tanımlanabilir. Neoliberalizm ekonomik politikalar bütünü olarak ele alındığında en yaygın olarak serbest piyasa ekonomisi, eskiden devlet tarafından sağlanan mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi ve sosyal devletin geriletilmesiyle ilişkilendirilir.⁹⁸ Bu ekonomik düzene göre, bireyin refahını sağlamanın en ideal yolu “*güçlendirilmiş özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile tanımlanan kurumsal bir çerçeveye içinde bireysel girişimcilik haklarının ve becerilerinin özgürleştirilmesidir.*”⁹⁹

Refahın sağlanmasında sorumluluğun bireye devredilmesiyle birlikte devlet, sorumluluklarının çoğundan azledilir. Gerek sosyal haklar konusunda yasama ve bu hakların uygulanması konusundaki sorumlulukları, gerek sosyal politikanın finansmanı konusunda devletin rolü azaltılır.¹⁰⁰ Artık tüm sosyal hizmetlerin sağlanması ve refahın tesis edilmesi, serbest piyasada hareket eden bireylerin eylemlerine bağlanmıştır. Bu şekilde toplumsal yaşamın “kendiliğinden düzenleneceği”,¹⁰¹ bireysel özgürlüklerin ve refahın güvence altına alınacağı varsayılır. Sosyal politika sistemlerine ilişkin paradigma değişikliğini göstermek üzere iki sistemin temel özelliklerini Ferge, şu şekilde özetlemiş ve tablolastırmıştır:¹⁰²

Sosyal Devletin Dönüşümü		
Paradigma	20. yy.ın Eski Paradigması: Modern Sosyal Devlet	Neoliberal Devlet

⁹⁷ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 2005); Palley, “From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms”.

⁹⁸ Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*; David Harvey, “Neoliberalism as Creative Destruction”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 610, sy 1 (2007): 21-44, <https://doi.org/10.1177/0002716206296780>.

⁹⁹ Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, 2.

¹⁰⁰ Ferge, “The Changed Welfare Paradigm”, 27.

¹⁰¹ Friedrich A. von Hayek, *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy* (London (u.a.): Routledge, 2012).

¹⁰² Ferge, “The Changed Welfare Paradigm”, 22.

Ekonomik Amaç	ekonomik denge, piyasa tarafından yeterince karşılanmayan ve toplumsal uzlaşıyla kabul edilen ihtiyaçların kısmen karşılanması	ekonomik büyüme, üretkenliğin ve ekonomik verimliliğin artırılması
Sosyal üretim yaklaşımı	kolektif sorumluluğun vurgulanması- (çeşitli özgün biçimler aracılığıyla veya dayanışmayı zorlayarak)	sosyal üretim için bireyselleştirilmiş sorumluluk, kolektif sorumluluğun ve dayanışmanın açıkça reddedilmesi
Sosyal Eşitsizlikler	sosyal ve fiziksel yaşam şanslarındaki eşitsizlikleri, sosyal dezavantajların aktarımını kontrol etme ve mümkünse azaltma çabaları	bireysel seçim özgürlüğü adına eşitsizliklerin kontrolsüz bir şekilde büyümesi, işsizlik, yoksulluk, bölünme, marjinalleşmenin kabulü
Toplumsal Durumu	bütünleşmiş bir toplum, sosyal çatışmaları azaltmak, iç sosyal barışı sağlamak için sosyal uyum (işbirliği)	bireyselleşmiş bir toplum hem ulusal hem de uluslararası alanda rekâbete dayalılık
Sosyal Politikanın Temel Değerleri	adalet ve sosyal eşitlik, sosyal eşitsizliklerin azaltılması, dayanışma (kökleşmiş veya zorlanmış), Bireysel ve kolektif düzeyde mutlak ve göreceli varoluşsal güvenlik	bireysel özgürlük (seçme özgürlüğü), rekâbet, bireysel özerklik ve sorumluluk, kamu araçlarıyla en fazla asgari düzeyde varoluşsal güvenlik

Tablo I: Sosyal Devletin Dönüşümü

Tablo I'den de anlaşılmaktadır ki neoliberalizm, sadece serbest piyasa köktencilığının bir sonucu olarak toplumun ekonomi ve siyasetini değiştirmekle kalmamış; aynı zamanda toplumun değerler sistemini de etkilemiştir. İki sistem arasındaki temel karşıtlık “sosyal” olanla “birey” arasındadır. Öyle ki Wren&Waller,¹⁰³ bireyin toplumsal olana üstünlüğünün, neoliberalizmin yol gösterici ilkesi haline geldiğini vurgular. Görüldüğü gibi bu neoliberal politikanın amacı olan “toplumsal ilişkilerin piyasalaştırılması”, refah devleti tarafından uygulanan örgütleyici ve bütünleştirici işlevlerle doğrudan karşıtlık içindedir. Neoliberal devlet, tebaası arasında canlı, girişimci ve müteşebbis bir ruhu harekete geçirme umuduyla, artık bir bağımlılık ve uysallık olarak görülen bu uyum ve sosyal güveni parçalamaya çalışmaktadır.¹⁰⁴ Harvey de neoliberalizmin var olabilmesi ve sürekliliğini sağlayabilmesi için, tüm toplumsal dayanışma biçimlerinin bireycilik, özel mülkiyet, kişisel sorumluluk lehine tasfiye edilmesi gerektiğini ifade eder.¹⁰⁵ Bunun yapılabilmesi, refahçı ve sosyal kolektivist kurumların itibarsızlaştırılması ve yıkılmasıyla mümkündür. Dayanışmanın zayıflayışı, “*kolektiflerin metodik olarak yok edilmesi*”,¹⁰⁶ kolektif sorumluluk ve sosyal eşitliğin reddini¹⁰⁷ de beraberinde getirir.

Neoliberalizm, kolektifin parçalanışını hedeflerken, bireyi yücelten ve kendi yaşamının merkezine koyan bireycilik felsefesini temel alır ve bireyselleşmeyi bir zorunluluk haline getirir. Bu sebeple neoliberal dönemde bireyselleşme güçlendirilmiş bir söylem olarak karşımıza çıkar. Neoliberalizmin ideal birey tipini incelerken bireyselleşme konusunu daha detaylıca ele alacağız.

1.1.2 İdeoloji Olarak Neoliberalizm

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kavramı daha bütüncül bir şekilde ele alabilmek için neoliberalizmin diğer analizlerini de göz önünde bulundurmanız gerekiyor. Ekonomistlerin sosyal politika sistemlerine ilişkin paradigmadaki dönüşüm olarak analiz ettikleri neoliberalizm, diğer kuramcılar tarafından ideolojik bir dönüşüm olarak analiz edilir.¹⁰⁸ Neoliberalizmi bir ideoloji olarak analiz eden kuramlar arasından Marksist kuramı incelemek yerinde olacaktır. Zîra

¹⁰³ Mary V. Wrenn ve William Waller, “Care and the Neoliberal Individual”, *Journal of Economic Issues* 51, sy 2 (2017): 499, <https://doi.org/10.1080/00213624.2017.1321438>.

¹⁰⁴ Binkley, “Psychological Life as Enterprise”, 92.

¹⁰⁵ Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, 23.

¹⁰⁶ Pierre Bourdieu, *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time* (Cambridge: Polity Press, 1998).

¹⁰⁷ Peter Taylor-Gooby ve Benjamin Leruth, “Individualism and Neo-Liberalism”, içinde *Attitudes, Aspirations and Welfare* (Cham: Springer International Publishing, 2018), 29-61, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-75783-4>.

¹⁰⁸ Larner, “Neo-Liberalism”, 7.

tezin örneklem alanını oluşturan Lübnan'da neoliberalleşme sıklıkla Marksist kuram çerçevesinde ele alınır.¹⁰⁹

Bu analize göre, Keynesyen ekonomiden neoliberalizme geçiş, egemen sınıfların ekonomik güçlerini yeniden tesis edebilmek ve sınıfsal konumlarını yeniden kazanmalarını sağlamak amacıyla gerçekleşen bir değişim olarak görülür.¹¹⁰ Zîra II. Dünya Savaşı sonrası kurulan ekonomik düzenin bir koşulu neredeyse tüm ülkelerde üst sınıfların ekonomik gücünün sınırlandırılması ve emeğin ekonomik pastadan çok daha büyük bir pay alması olarak belirlenmişti. Bu düzen, sermayenin tekelleşmesini engelleyerek, gelir dağıtımında alt sınıfların lehine bir durum ortaya çıkarmıştı. Harvey bu durumun, 1970'lerde artan işsizlik ve yükselen enflasyonun birleşimiyle ortaya çıkan ekonomik kriz ve Avrupa'da komünizm ve sosyalizmin yükselişe geçişiyle birleşerek egemen sınıfların konumuna yönelik ekonomik tehdit haline geldiğini ve bu sınıfları rahatsız ettiğini ifade eder.¹¹¹ Dolayısıyla neoliberalizm, egemen sınıfların, siyasi ve ekonomik iktidarlarını korumaya yönelik geliştirdikleri politikalar olarak da incelenir. Yararlanıcıları egemen sınıflar olan bu neoliberal politikaların uygulanmasıyla devletin piyasaya müdahalesi azaltılarak sermayenin özgürleştirilmesi ve egemen sınıflar önünde bir engel teşkil eden refah politikalarının ilga edilmesi sağlanır.¹¹² Buna ek olarak, özelleştirme gibi neoliberal politikalar sayesinde sermaye tekelleştirilmesine zemin hazırlanarak yeni kapitalist sınıflar oluşturulur.¹¹³

Bu analize göre neoliberalizmin temsil ettiği ideolojik dönüşüm; devletin amacının, tam istihdamı güvence altına alma ve vatandaşlarını piyasanın zorunluluklarına karşı koruma sorumluluğundan, piyasanın kendisini koruma sorumluluğuna geçişidir.¹¹⁴ Özellikle 1979'da İngiltere'de Margaret Thatcher'ın, 1980'de ABD'de Ronald Reagan'ın neoliberal ekonomi-politikaları benimsemeleri neoliberalizm hâkimiyetinin resmi döneminin başlangıcı olarak kabul

¹⁰⁹ Gaspard, *A Political Economy of Lebanon, 1948-2002*, 2004; Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*; Hadi Makarem, "Actually Existing Neoliberalism: The Reconstruction of Downtown Beirut in Post-Civil War Lebanon" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, London, London School of Economics and Political Science, 2014); Baumann, *Citizen Hariri*; Dib, "Predator Neoliberalism: Lebanon on the Brink of Disaster"; Mahfouz, "Neoliberalism – The Straw That Broke the Back of Lebanon's Education System".

¹¹⁰ Harvey, "Neoliberalism as Creative Destruction", 28.

¹¹¹ Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*.

¹¹² Vicente Navarro, "Neoliberalism as a Class Ideology; Or, the Political Causes of the Growth of Inequalities", *International Journal of Health Services* 37, sy 1 (Ocak 2007): 47-62, <https://doi.org/10.2190/AP65-X154-4513-R520>.

¹¹³ Harvey, "Neoliberalism as Creative Destruction", 34.

¹¹⁴ Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*.

edilir.¹¹⁵ Neoliberalizmi siyasi bir ideoloji olarak yorumlayan Hall, Thatcher gibi siyasi aktörler aracılığıyla neoliberalizmin ilkelerine dayanan yeni bir ideolojik hegemonya kurmanın imkânından bahsederek Thatcherizmin en iyi “*toplum üzerinde üstünlük kazanma, toplumsal yaşamın farklı alanlarında aynı anda liderlik pozisyonları elde etme, geniş bir stratejik cephede komuta pozisyonu elde etme mücadelesi*”¹¹⁶ olarak anlaşılabileceğini ifade eder.

Neoliberalizmle birlikte egemen sınıfın diğer sınıflar üzerinde hegemonya kurması sadece ekonomik değil, siyasi ve kültürel tahakkümü ifade eder. Egemen sınıfın, neoliberal dünya görüşünü diğer sınıflara dayatması bu sınıfları oluşturan bireylerin “neoliberal bireyler” olarak inşa edilmeleriyle sağlanır. Bu doğrultuda neoliberalizm “yeni norm” olarak sunulur “sağduyu” haline getirilir.¹¹⁷ Böylece tartışılmaz bir meşruiyet atfedilen neoliberalizm yoluyla alt sınıfın tabiiyetini nasıl yaşayacağı belirlenir.¹¹⁸

Neoliberalizmin bir ekonomik politikalar bütünü yahut ideoloji olarak analizi, makro düzeyde devletin ekonomik ve siyasal alanlarda neoliberal dönüşümünü gösterir. Devletin yeniden yapılandırılmasına ilişkin bu analizlerin makro düzeydeki dönüşümlerin yeterli bir açıklaması olduğu düşünülür; ancak daha önce de ifade edildiği gibi neoliberalizmle beraber yaşanan makro ölçekteki dönüşümler, mikro düzeyde öznenin varoluş biçimlerini de yeniden şekillendirmiştir. Şimdiye kadar değinilen neoliberalizm analizleri, makro düzeydeki süreçlerin mikro düzeydeki özne oluşumu süreciyle nasıl bağlantılı olduğunun bir açıklamasını sunmamıştır. Dahası, bu analizler neoliberalizmin gündelik hayata nasıl yansıdığını ve mikro düzeyde özne inşasında oluşturduğu değişikliklerin gözden kaçmasına sebebiyet verebilir.¹¹⁹ Ören’in de vurguladığı üzere neoliberalizm çözümlemesi onu, ekonomik ve politik uygulamalarının başarıları ve başarısızlıkları üzerinden çözümleyen siyasi bir program olarak öne çıkararak değil, asıl olarak onun etkililiğine, özneliği ve toplumsal ilişkileri, kısaca yaşamın hangi biçim ve

¹¹⁵ Harvey; Palley, “From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms”; Simon Springer, Kean Birch, ve Julie MacLeavy, ed., *The Handbook of Neoliberalism* (New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016).

¹¹⁶ Stuart Hall, “The Toad in the Garden: Thatcherism among the Theorists”, içinde *Marxism and the Interpretation of Culture*, ed. Lawrence Grossberg ve C. Nelson (London: Macmillan Education, 1988), 52.

¹¹⁷ Plehwe, “Neoliberal Hegemony”.

¹¹⁸ Kim England, “Theorising Neoliberalism”, içinde *The Handbook of Neoliberalism*, ed. Simon Springer, Kean Birch, ve Julie MacLeavy (New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016), 55-56.

¹¹⁹ Fikri Buber, “The Making of Neoliberal Subjectivity in Turkey: The Case of Coaching as a Subfield of Self-Help Industry” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yayınlanmamış, Boğaziçi Üniversitesi, 2022), 11.

araçlar ile dönüştürdüğüne odaklanmalıdır.¹²⁰ Dolayısıyla neoliberalizmin sadece ekonomik bir teori veya ideoloji olmakla kalmadığını, temelde politik bir rasyonalite biçimi olduğunu ve özne inşasında meydana getirdiği dönüşümleri göstermesi açısından Foucaultcu analiz önem taşır.

1.1.3 Yönetim Sanatı Olarak Neoliberalizm

Foucault, refah devletinin farklı açılardan yeniden yapılandırılması olarak ele alınan neoliberalizmin geleneksel anlamda ekonomik politikalarla sınırlı olmadığını fark etmiş ve Marksist çözümlemelerin ötesine geçmek gerektiğini ifade etmiştir.¹²¹ Zîra toplumsal alanın ve piyasaların düzenlenmesinde devletin müdahalesi reddedildiğinde piyasaların ve o piyasalarda hareket eden bireylerin “kendi kendilerini düzenlemeleri” gerekli hale gelecektir. Paradoksal olarak, piyasanın ve bireylerin işleyişini tetiklemek yine devletin elindedir. Neoliberalizm, devletin piyasaya doğrudan müdahale etmeden; ancak bireyi ve onu sarmalayan çevreyi düzenlemek suretiyle uzaktan yönetim olarak anlaşılabilir. Buna binaen, ileride detaylı bir şekilde ele alacağımız gibi refah devletinde hâkim olan devlet-toplum, devlet-birey ilişkilerinin de yeniden düzenlenmesini gerektirir.¹²² Bu bağlamda Foucault neoliberalizmi yönetimin doğasına ilişkin siyasi bir söylem olarak analiz ederek¹²³ onun 19. yy.a kadar hâkim iktidar biçimleri olan klasik liberalizmin yönetim krizine bir cevap olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.¹²⁴

Liberalizmi de neoliberalizmi de devletin “yönetim sorunu” olarak analiz ederken Foucault, “iktidar” kavramını merkeze alır. “*Bir ilişki ve eylem biçimi olan; doğrudan doğruya başkaları[nın bedenleri] üzerinde değil, şimdiki ya da gelecekteki eylemleri üzerindeki bir eylem*” olarak tanımladığı iktidarın¹²⁵ nasıl dolaştığını, disiplin yapılarının nasıl oluştuğunu, bireylerin (ya da onun deyişiyle öznelerin) iktidar karşısında kendi davranışlarını nasıl düzenlediklerini ve iktidar ilişkilerinin nasıl organize edildiğini araştırmıştır. Ona göre “*Nasıl yönetilmeli?*” sorusu, iktidarın çok farklı mekanizmaları devreye sokmasını gerektirmiştir. Foucault’nun analizinde yönetim biçimleri arasındaki fark, devletin uygulayıcı araçlarının, iktidar kiplerinin, taktik ve stratejilerin seçiminde gizlidir. Foucault’nun, yönetimin yeni biçimleri olarak analiz ettiği

¹²⁰ Ezgi Ören, “Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve ‘Girişimci Özne’”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 29, sy 1 (2015): 155-69.

¹²¹ Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, çev. A. Tayla (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları., 2015).

¹²² Ferge, “The Changed Welfare Paradigm”.

¹²³ Larner, “Neo-Liberalism”, 6.

¹²⁴ P. Dardot ve C. Laval, *Neoliberal Sistem ve Kapitalizm*, c. 63 (Felsefe Logos, 2016).

¹²⁵ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık. Ergüden ve Osman Akınhay, 4. bs. (İstanbul: Ayrıntı, 2014).

neoliberalizmin, iktidar kurmada kullandığı stratejileri ve tarihi süreçte meydana getirdiği dönüşümü daha net görebilmek için klasik liberal yönetim biçimlerini nasıl analiz ettiğini bilmek önem taşır. Böylece neoliberal yönetim, onu önceleyen yönetim biçiminden daha net ayrıştırılabilir.

Foucault, klasik liberalizmde toplumun kuşatıcı kurumlar aracılığıyla yönetildiğini ve iktidarın “beden” üzerindeki tahakkümü¹²⁶ dayandığını dile getirir. Bu yönetim tarzında aile, okul, hapisane, kışla, hastane, fabrika vd. kuşatmanın disipline edici mekânlarıdır¹²⁷ ve onlar aracılığıyla sağlanan sıkı denetimle bireylerin eylemleri sürekli gözetim altında tutulur; itaatkârlık-kullanılabilirlik ilişkisi bireylere dayatılarak yönetim eylemi gerçekleşir.¹²⁸ Bu disiplin toplumunda öğrenciler öğretmenler tarafından, mahkûmlar gardiyanlar tarafından, hastalar doktorlar tarafından, çocuklar ebeveynler tarafından ve çalışanlar ise patronlar tarafından denetlenmektedirler. Disiplin toplumunda tüm kurumlar, iktidarın açıktan ve gizlice sürdürülmesini sağlayacak ve iktidar ilişkilerini sağlamlaştıracak şekilde organize edilmiştir: Bir nevi norma sokma, normalleştirme iktidarıdır denebilir. Bu disiplinci iktidara olumsuzluk hâkimdir: Kendini haricî bir kısıtlama olarak dışa vurur. Bir başka deyişle toplumun üstünde ve dışında egemen bir otoritedir ve davranışa sınırlar koyarak, yasaklar getirerek ve uygun davranış kanalları oluşturarak işler.¹²⁹ Özneyi normlardan, emirlerden, yasaklardan oluşan bir kural örgüsüne tabi kılarak her türden sapma ve anormalliği bertaraf etmeyi hedefler.¹³⁰

Ne var ki iktidar, salt “güç uygulama” olarak ele alınamayacak kadar çok çeşitli biçimlerde tezahür eder. Yukarıda zikredildiği gibi özgürlüğün yadsınması ve iktidar sahiplerinin, iradelerini kendilerine tâbî olanlara gerekirse güç kullanarak kabul ettirmeleri şeklinde cereyan eden, sürekli “görünür” olan, zorunlu olarak dışlayıcı, yasaklayıcı, sansürleyici ya da disipline

¹²⁶ Klasik dönem, iktidarın nesnesi ve hedefi olarak bedeni keşfetmiştir. Bedeni manipüle eder, biçimlendirir, eğitir; itaat eden, yanıt veren, becerikli ve güçlü bir uzam olarak tasarlayarak beden üzerinde tahakküm kurar. İktidarın beden üzerinden yönetimi sağlayan politikalar üretmesi *biyopolitika* olarak kavramsallaştırılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Utku Özmakas, *Biyopolitika: İktidar ve Direniş ; Foucault, Agamben, Hardt-Negri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018).

¹²⁷ Byung-Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, çev. Haluk Barışcan, 4. bs. (İstanbul: Metis Yayınları, 2020), 27.

¹²⁸ Yunus Emre Ömür, “Neoliberal Özne İnşasının Ortaöğretim Kurumlarındaki Gerçekleşme Sürecine İlişkin Beşerî Sermaye Söylemlerine Dayalı Bir Çözümleme” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021).

¹²⁹ Timothy Mitchell, “Society, Economy, and the State Effect”, içinde *State/Culture: State-Formation After the Cultural Turn*, ed. George Steinmetz ve Timothy Mitchell, The Wilder House series in politics, history, and culture (Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1999), 86.

¹³⁰ Han, *Psikopolitika*, 29.

edici biçimiyle sınırlı değildir.¹³¹ Nitekim makro ekonomik düzeyde neoliberalizmin getirdiği değişiklikler, iktidar ilişkilerini disiplin zemininde ele almanın da ötesine geçmeyi gerekli kılmıştır. İktidarın mümkün işleyiş biçimlerinden biri olan disiplinci iktidar artık toplumda etkin yönetim biçimi olarak sürdürülemez hale gelmiştir.¹³² Toplumdaki güç ilişkilerini yeniden yapılandıran bir yönetim dönüşümü söz konusudur: Disiplinci iktidar yerini denetimci iktidara bırakır. Foucault'ya göre yönetim biçimlerindeki bu değişim, disiplin tekniğinin tamamen terk edilmesi anlamına gelmez; bilakis yönetimin sınırlarının genişletilmesi,¹³³ disiplinin üzerine daha etkili iktidar ilişkilerinin eklenmesidir.¹³⁴ Bu ayrımı vurgulamak üzere 1978'e kadar klasik liberalizmin yönetim biçimlerini ele alırken kullandığı "iktidar" kavramı, yerini devlet yönetiminde yeni rasyonaliteyi temsil eden "yönetimsellik" kavramına bırakır.

Foucaultcu düşüncede kısaca "davranışların yönetimi" olarak tanımlanan yönetimsellik, toplumsal olanı yeniden düzenlerken benlik davranışını yeniden biçimlendirmeyi hedefleyen yönetim biçimidir.¹³⁵ Foucaultcu literatür¹³⁶ neoliberalizmin, insan davranışlarını belirli araçlarla şekillendirmeyi mümkün kılan çeşitli teknik ve araçlarına dikkat çekmiştir. Foucault'nun "kendilik teknolojileri" olarak adlandırdığı bu araçlar "*insanların, sadece davranışlarının kurallarını belirlemekle kalmayıp bizzat kendilerini dönüştürmeye*" yönelik olarak uyguladıkları "*bilinçli pratikler*"dir. Bundan da anlaşılacağı üzere neoliberal rejimin iktidar tekniği incelikli, esnek, akıllı bir biçime bürünmüş olup hiçbir şekilde görünür değildir. Doğrudan bireyi ele geçirmez; daha ziyade bireyin kendiliğinden egemenlik ilişkilerine boyun eğmelerini sağlar.

Bireyin, neoliberalizmin çıkarları çerçevesinde kendi kendini yönetmesi yönünde manipüle edilmesini sağlayan bu teknik "*psikopolitika*"dır. Klasik liberalizmin biyopolitikasının

¹³¹ Han, 23.

¹³² Foucault, *Özne ve İktidar*.

¹³³ Thomas Lemke, "Foucault, Governmentality, and Critique", *Rethinking Marxism* 14, sy 3 (2002): 11?, <https://doi.org/10.1080/089356902101242288>.

¹³⁴ Uğur Dolgun, *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri* (İstanbul: Ötüken, 2008).

¹³⁵ Jim McGuigan, "The Neoliberal Self", *Culture Unbound* 6, sy 1 (2014): 227, <https://doi.org/10.3384/cu.2000.1525.146223>.

¹³⁶ Wendy Brown, "Neo-Liberalism and the End of Liberal Democracy", *Theory & Event* 7, sy 1 (2003), <https://doi.org/10.1353/tae.2003.0020>; Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*; Binkley, "Psychological Life as Enterprise"; McGuigan, "The Neoliberal Self"; Thomas Lemke, "New Materialisms: Foucault and the 'Government of Things'", *Theory, Culture & Society* 32, sy 4 (2015): 3-25, <https://doi.org/10.1177/0263276413519340>.

yerini alan psikopolitika,¹³⁷ iktidarın *Psyche*'yi¹³⁸ sömürmek suretiyle insanı yönetmesi anlamına gelir. Bu sistemde müdahale, mümkün olduğunca şiddet içermeyen ve doğrudan olmayan yollara başvurularda yapılır. Öznenin arzularını eğiterek; alışkanlıklarını, isteklerini ve inançlarını belirli bir çerçevede yapılandırarak öznenin belirli şekillerde davranmaya ve düşünmeye doğru yönlendirilmesi şeklinde faaliyet gösterir.¹³⁹ Başka bir ifadeyle, yönetim toplumunda birey, olumsuz bir hâricî emir ve yasaklar yerine içsel motivasyonun güdülenmesiyle yönetilir.¹⁴⁰ İktidar, giderek daha müsamahakâr hatta dost bir biçim almasıyla “olumsuzluğundan” sıyrılır ve kendisini özgürlük olarak sunar.¹⁴¹ Egemenlik ilişkileri tümüyle görüş alanı dışında kalmasıyla kendini “özgür” sanan özne, tabiiyetinin farkında bile değildir.

Han, neoliberal kendilik tekniğinin tahakküm ve sömürünün çok daha verimli bir biçimi olduğunu ifade eder. Ona göre bu yönetim biçiminin verimliliği, yasak ve yoksun bırakma yerine hoşnutluk ve tatmin sağlamasından; insanlara boyun eğdirmek yerine, onlarda bağımlılık yaratmayı amaçlamasından; kendisine tabi öznelerin iradelerine karşı alenen savaşmak yerine onların iradelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesinden; baskılayıcı olmaktansa ayartıcı olmasından; olumlu duygular uyandırıp bunları sömürmesinden kaynaklanır. Tâbî öznelerini susturmaz; aksine sürekli olarak iletişimde bulunmaya, paylaşmaya, katılmaya; fikirlerini, ihtiyaçlarını, isteklerini, tercihlerini duyurmaya ve hayatlarını anlatmaya davet eder. Bu yönüyle dost iktidar baskıcı iktidardan daha güçlüdür. Tahakküm kurmak için büyük bir çabaya, zor kullanmaya gerek duymaz, yönetim öylece gerçekleşir. İnsanların kendi iradeleriyle kendilerini düzene sokmasını ve optimize etmesini bekler. Böylelikle de üstesinden gelmesi gereken bir dirençle karşılaşmaz.¹⁴²

Foucault, yönetimsellik üzerine konuşurken dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi olarak “söylem”e dikkat çeker. Zira sadece “iktisadî ve siyasî gruplar tarafından yayılan bir retorik biçimi olmaktan ziyade “kurumları, pratikleri ve kimlikleri oluşturan bir anlam sistemi” olarak tanımlanan söylem, iktidarın en önemli gücüdür: “Hakikat” yaratma gücü.

¹³⁷ Han, *Psikopolitika*, 24.

¹³⁸ İnsanı oluşturan iki varlıktan zihinsel olanıdır; diğeri fiziksel olan bedendir.

¹³⁹ Mitchell, “Society, Economy, and the State Effect”, 83.

¹⁴⁰ Mitchell, 86.

¹⁴¹ Han, *Psikopolitika*, 23.

¹⁴² Han, 24-25.

Foucaultcu düşüncede hakikat, “iktidarın etkisi ve belirleyiciliği altında davranışları sınırlayan, fakat bundan da önemlisi bu davranış ve tutumların dayandığı normsal dayanakları tespit eden bir şey”¹⁴³ olarak ele alınır. Böylece iktidar ürettiği, yönettiği ve kontrol ettiği hakikat söylemi üzerinden önce şeylerin doğasına ilişkin açıklama getirir, ardından bu söyleme uygun kurumsal mekanizmalar geliştirerek denetim ve kontrol süreçlerini birlikte işletir. Hakikat söylemlerinin üretimiyle yönetimin sağlanması kritik önemdedir; çünkü her ikisi de “yeni” yönetim biçiminin temelini oluşturur. Bu yeni yönetim biçimi iktidarın yaşamın bütünüyle ilgilenmesi sonucunu doğuran süreci başlatır.¹⁴⁴ Böylece iktidar söylemleri ve psikopolitika aracılığıyla kendini ve ürettiği ilişkileri meşrulaştırır; bir gereklilik olarak vazeder. Söylem yoluyla kurulan hegemonya zihinlere ve bedenlere sızan uygulamalar, teknikler ve yöntemler vasıtasıyla davranışları ve inançları, zevkleri, arzuları ve ihtiyaçları “görünüşte” doğal olarak ortaya çıkan nitelikler ve insan öznenin psikik ve fiziksel gerçekliğinde somutlaşan özellikler olarak vazedererek bireyleri yönetilmeye razı hale getirir. Peki bu yeni yönetim biçiminin öznesi hangi doğrultuda inşa edilmektedir?

1.1.4 Yönetilebilir Özneler Üretmek: Neoliberal Özne

Foucaultcu literatür insan davranışının kendiliğinden gelişmediğini, daha ziyade onu disipline eden ve ona hakikat yasaları dayatan iktidarın yönlendirmesiyle şekillendiğini ifade eder.¹⁴⁵ İktidarın öznelerin olası eylem alanını yapılandırmasını ve şekillendirmesini mümkün kılan tekniklerden biri “özneleştirme”dir.¹⁴⁶ Foucault’nun yönetimin nesnesi olan birey için “özne” kavramını seçmesi oldukça anlamlıdır. Zira Fransızca “*sujet*” (özne) kelimesi “*tebaa*”, yani *tâbî olan/boyun eğen* anlamını taşır; keza “*assujétir*” kelimesi de *özneleştirmek, tâbî kılmak, boyun eğdirmek* anlamlarında kullanılır. Bu terimin seçimi neoliberal iktidarın, bireyleri oluşturduğu söylemlere *tâbî kılarak* onların yönetimini üstlendiğini işaret eder.¹⁴⁷

Neoliberal özneleştirme, bireyleri belirli bir pratiğe sevk ederken birtakım aşamalardan geçirir. Bu aşamaların ilki bir önceki yönetim biçiminin *öznesini çözümdürmektir*.¹⁴⁸ Zira refah

¹⁴³ Efe Baştürk, “Michel Foucault’da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 14 (2012): 66.

¹⁴⁴ Baştürk, 66-68.

¹⁴⁵ Baştürk, 68.

¹⁴⁶ Lemke, “Foucault, Governmentality, and Critique”, 52.

¹⁴⁷ Foucault, *Özne ve İktidar*, 63.

¹⁴⁸ İngilizce *de-subjectification* kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.

yönetiminin, uyum, bütünleşme, sosyal güveni teşvik etmek, empatik iletişim yoluyla çatışmaları uzlaştırmak ve kolektivist girişim yoluyla optimal üretkenliği sağlamak amaçlarını gerçekleştirmek için ürettiği özne ile neoliberal yönetimin kolaylıkla yönetebileceği serbest piyasanın rekâbetçi çarklarını çevirebilecek canlı, girişimci ve rekâbetçi ruha sahip öznesi birbirinden oldukça farklıdır.

Binkley, neoliberal özneleştirmenin ilk adımı olan mevcut öznenin çözüldürülmesinin mevcut özneye karşı olmak, onu sorgulamak ve reddetmek şeklinde tanımlanabileceğini söyler. Bu terimle, neoliberalizmin temel ilkeleriyle tam bir çelişki içinde olan sosyal yönetimin bağımlılıklarını merkeze alan bir reddetme projesi kastedilir. Karşı olunan mevcut özne, “*tarihsel olarak geride kalmış bir dizi aracın, söylemin ve benlik pratiklerinin, öznelerin bedenlerinde ve zihinlerinde yer tutmuş alışkanlıkların kalıntıları*”nı taşımaktadır.¹⁴⁹ Burada kastedilen refah kapitalizmi öznesinin benliğidir. Bu benlik “*asalaklık, eylemsizlik, uysallık*”la ilişkilendirilir ve toplumsal dayanışma, karşılıklı bağımlılık, herhangi bir kolektif davranış biçimi veya başkalarının refahı için sorumluluk alma ve sırtını devlete dayama eğiliminin öznenin davranış biçimlerinden ve alışkanlıklarından silinmesi neoliberal özne inşasının başlangıcı için gerekli ilk adımı olarak görülür.¹⁵⁰

Bir sonraki adım ise öznenin yeniden inşa edilmesidir. Neoliberal yönetim, her ne kadar devletin sosyal alana müdahalesinin kısıtlama iddiasıyla ortaya çıksa da bireyi manipüle etmeden sistemi kuramaz. Neoliberalizmin başarısı açık bir şekilde bireye müdahale edip onu şekillendirmek yerine onu çevreleyen ortamı kurgulamayı seçerek geri planda kalmayı başarır. Bu yönetimde devlet, neoliberal ekonomi paradigmasını destekleyecek kurumsal çerçeveyi inşa etmek,¹⁵¹ girişimci ve rekâbetçi davranışın mümkün olduğu koşulları aktif olarak yaratmak ve hem kurumları hem de bireyleri piyasa normlarına uymaya teşvik edecek yönetim biçimlerini geliştirmekten sorumludur.¹⁵² Ekonomik söylemin kuşattığı bu ortamda öznenin, kendini neoliberal düzeni tesis etme ve sürdürmeye yarayacak şekilde kurmaktan başka seçeneği yoktur.

¹⁴⁹ Binkley, “Psychological Life as Enterprise”, 87.

¹⁵⁰ Binkley, 93-94.

¹⁵¹ Jamie Peck ve Adam Tickell, “Neoliberalizing Space”, *Antipode* 34, sy 3 (2002): 380-404, <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00247>.

¹⁵² Peck ve Tickell; Larner, “Neo-Liberalism”, 12.

Bu açıdan bakıldığında bireyin özneleşmesi, iktidarın bireyi bir nesne olarak ele alması ve bu nesneyi söylemler aracılığıyla dönüştürmesi durumuna tekabül eder.¹⁵³ Birey ne kadar kendini iktidarın dayatmış olduğu çerçevede düzenleyebilirse o kadar “özneleşme” imkânı kazanır. O halde bireyler, neoliberalizmin ilkelerini benimsemek, onu tesis etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak için kendilerini belirli özelliklerle donatmaya yönlendirilmektedir. Peki, bu ideal özne hangi özelliklere sahip olmalıdır?

Noelberalizmin ideal öznesinin tüm özelliklerinin temeli “özgürlük” fikrine dayanır. Zira bireyin kendisini gerçekleştirmesi, geliştirmesi, girişimci ve rekâbetçi olabilmesi için özgürlüğe ihtiyacı vardır. Ancak neoliberal öznenin özgürlüğü, kendisini piyasa ilişkileri içerisinde var edebilecek şekilde formüle edilmiştir. Bir başka deyişle neoliberal özgürlük anlayışı, piyasa ilişkilerini bir tür özgürlük sağlayıcısı olarak tesis eder. Baştürk buradaki paradoksa işaret ederek “özgürlüğün bir taraftan bireyin kendisini gerçekleştirmesi anlamı taşıırken, öbür taraftan da bu özgürlüğün gerçeklik kazanabilmesi için piyasa ilişkilerini oluşturan mekanizmaları üretmesi anlamına geldiğini” ifade eder. Bu sebeple özgürlük, her aşamada kendisini var eden koşullara daha fazla bağımlı hâle gelir ve onları daha fazla talep eder.¹⁵⁴ Bu durum öznelere, “özgür oldukları” yanılsaması içinde oldukları anlamına gelir. Özgürlük fikri, öznenin sömürsüne katkı sağlayan bir araca dönüşür. “Özgür seçim” olarak adlandırılan şey kendisine sunulanlardan birini alma özgürlüğüdür aslında. Bu şekilde politik sistem, sistem tarafından kendilerine verilen seçimlere uyan öznelere üretir.

Öznenin kendisini sadece ekonomik rasyoneliter çerçevesinde kurmasını sağlamak, üzerinde tahakküm gücü olan diğer otoritelerden bağımsızlaştırılmasıyla mümkündür. Böylece öznenin muhtemel direnci kırılabilir ve neoliberalizmin istediği yönde manipüle edilmesi kolaylaşır. Bu yüzden çağdaş yönetim araçları, insanları kendilerini tanımlayan, özerk ve kendi kaderini tayin eden öznelermiş gibi davranmaya teşvik etmektedir.¹⁵⁵ Özerk birey, diğer kişilerin direktiflerine boyun eğmeyen, gelenekleri, değerleri, inanç ilkelerini ve kendisi dışındaki otoriteleri reddetmekte özgür olan kişidir; kendi kendine dayattıklarından başka tüm kısıtlamalardan azadedir. Birey, özerk seçimler yapabilen ve yapmak zorunda olan aktif bir aktör

¹⁵³ Baştürk, “Michel Foucault’da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik”, 70-71.

¹⁵⁴ Baştürk, 74.

¹⁵⁵ Ulrich Bröckling, Susanne Krasmann, ve Thomas Lemke, “From Foucault’s Lectures at the Collège de France to Studies of Governmentality”, içinde *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, ed. Ulrich Bröckling, Thomas Lemke, ve Susanne Krasmann (New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2011), 15.

olarak yeniden tanımlanır¹⁵⁶ ve ona kaderin itici gücü olduğu öğretilir.¹⁵⁷ Özerkleşmeyle birlikte özne “özgürleştiği ve bağımsızlaştığı” yanlıgisına düşer ve aslında neoliberal yönetimsellik karşısında savunmasız kalır. Artık kolayca yönetilebilen bir özne olmasının önündeki engeller kalkmıştır.

Devletin düzenleyici yetkisinin bireylere kaydırılabilmesi için özerk birey, özgür iradesini kullanarak yaptığı seçimlerin ve aldığı kararların sonuçlarının tüm sorumluluğunu üstlenmelidir.¹⁵⁸ Böylece bireyin refahı ve gelişimi, kendi yegâne sorumluluğu haline gelir. Bireysel sorumluluğa yapılan vurgu ile başkalarına ve kolektife karşı sorumluluğu aşındırılır. Bu durumda toplum yalnızca kendi çıkarlarını gözeten, atomistik bireylerden oluşan bir yapıya dönüşür.¹⁵⁹ Kendi refahından sorumlu özne, bunu sağlayabilmek adına sürekli yeni becerilerle donanmak ve kendisinin daha iyi bir versiyonunu geliştirmekle yükümlüdür.¹⁶⁰ Bu bağlamda neoliberalizmin öznelliği şekillendirmesinin önemli yollarından birinin her bireyin kendi öz değerini en üst düzeye çıkarmak için kendi üzerinde aktif olarak çalışması gereken bir “*beşerî sermaye*” sahibi olduğunu öne sürmektir.¹⁶¹ Bu sermayenin değerini artırmak için birey sürekli kendine yatırım yapmalıdır. Zira esnek ve istikrarsız piyasanın taleplerine karşılık verebilmek için sürekli kendini geliştirme halinde olması,¹⁶² “yaşam boyu öğrenme” yoluyla öznenin durmaksızın yeniden kurulması gerekir.¹⁶³ Böyle bir anlayışta eğitim dahi öğrenmeden çok ‘yatırım’ olarak düşünülür ve teşvik edilir. Sürekli değerini artırma gayesinde olan özne “kendi kendisinin girişimcisi”dir. Tüm davranış biçimleri bir girişim biçimi alan özne, “arzularını, çıkarlarını, hayallerini, gücünü ve güçsüzlüğünü, inanç ve tutumlarını sermayeye çevrilebilen ve yeni deneyimlere daima açık, sürekli oluşum halinde, akışkan, geçici, esnek bir canlı varlık”¹⁶⁴ olarak

¹⁵⁶ Larner, “Neo-Liberalism”, 12.

¹⁵⁷ Mary V. Wrenn, “Agency and Neoliberalism”, *Cambridge Journal of Economics* 39, sy 5 (2015): 4-5, <https://doi.org/10.1093/cje/beu047>.

¹⁵⁸ Lemke, “Foucault, Governmentality, and Critique”.

¹⁵⁹ Wrenn ve Waller, “Care and the Neoliberal Individual”, 500.

¹⁶⁰ Rose, *Governing the Soul*.

¹⁶¹ Jason R. Weidner, “Governmentality, Capitalism, and Subjectivity”, *Global Society* 23, sy 4 (2009): 406, <https://doi.org/10.1080/13600820903198719>.

¹⁶² Mark Olssen, “Understanding the Mechanisms of Neoliberal Control: Lifelong Learning, Flexibility and Knowledge Capitalism”, *International Journal of Lifelong Education* 25, sy 3 (Mayıs 2006): 213-30, <https://doi.org/10.1080/02601370600697045>.

¹⁶³ Valerie Walkerdine, “Workers in the new economy: Transformation as border crossing”, *Ethos* 34, sy 1 (2006): 10-41.

¹⁶⁴ Ören, “Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve ‘Girişimci Özne’”.

tasarlanır. Yaşamının her alanında kişisel sermayesini yaratacak, geliştirecek ve değer katacak yaşam stratejileri bulmak, eylem tarzları oluşturmak ve geliştirmek zorundadır.¹⁶⁵ Dolayısıyla özne artık, sürekli değişebilen ve düzenlenebilen becerilerden oluşan bir “portfolyo” olarak tanımlanır.¹⁶⁶ Han, bu noktada öznenin gönüllü bir şekilde sömürüye konu olduğunu ve kolaylıkla yönetilebilir kılındığını ifade eder.¹⁶⁷

Diğer taraftan, öznenin beşerî sermaye olarak ele alınması ile neoliberalizm, nasıl başarı ve refah elde etmeyi bireyin çabalarına bağlıyor ve onun sorumluluğu haline getiriyorsa; başarısızlığın sorumluluğunu da bireye yükler. Zira öznenin başarısızlığını, beşerî sermayesine yeterli yatırımı yapmaması gibi kişisel zayıflıklarına bağlar. Öznenin, hedeflerine ulaşamaması durumunda kendisinden başka suçlayacağı kimse yoktur. Neoliberalizmin, bireyin sorumluluk almasına yaptığı vurgunun temel sebebi toplum ya da devletin ona borçlu olmadığını zihnine nakşederek içinde yaşadığı koşulları iyileştirmenin sorumluluğunu da bireye yükleme isteğidir.¹⁶⁸ Bazı araştırmalar¹⁶⁹ bu konuyu ele alarak yoksulların ve dezavantajlı kesimin dezavantajlı konumlarını neoliberal bağlamda anlamlandırdıklarında sebebi kendi eylemlerinin eksikliğinde görme eğiliminde olduklarını ve sorunlarına bireysel çözümler aramaya yönlendirilirdiklerini göstermiştir.

Neoliberalizmde, devlet bir yandan kendisini özgür, öz-sorumluluk sahibi ve riske hazır olarak tanımlayan girişimci özneleri ihtiyaçlarını kendileri karşılamaları için teşvik ederken bir yandan da rekâbete sürükler. Zira devlet sosyal hizmetleri kestikçe, neoliberal özneler sivil toplum örgütlerinden, dinî kuruluşlardan, mikrofinans kurumlarından ve şirketlerden yardım bulmak için rekâbet etmek zorunda kalmaktadır.¹⁷⁰ Rekâbetin, aynı zamanda serbest piyasanın sürekliliğini sağlamak için de teşvik edilmesi gerekir. Düzenleme, normlaştırma, standartlaştırma

¹⁶⁵ Ören.

¹⁶⁶ James Paul Gee, “New People in New Worlds: Networks, The New Capitalism and Schools”, içinde *Multiliteracies: Literacy Learning and The Design of Social Futures*, ed. Bill Cope ve Mary Kalantzis (London ; New York: Routledge, 2001), 45, <https://www.jstor.org/stable/358703?origin=crossref>.

¹⁶⁷ Han, *Psikopolitika*, 34-35.

¹⁶⁸ Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, çev. Işık. Ergüden (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), 267.

¹⁶⁹ Salman Türken, Erik Carlquist, ve Henry Allen, “Chasing Happiness through Personal Debt: An Example of Neoliberal Influence in Norwegian Society”, içinde *Social and Psychological Dimensions of Personal Debt and the Debt Industry*, ed. Serdar M. Değirmencioğlu ve Carl Walker (London: Palgrave Macmillan UK, 2015), 160-79, https://doi.org/10.1057/9781137407795_9.

¹⁷⁰ Johanna Bockman, “Neoliberalism”, *Contexts* 12, sy 3 (2013): 14-15, <https://doi.org/10.1177/1536504213499873>.

ve kolektifleştirmenin yerini teşvik, sorumluluk, özelleştirme ve piyasalaştırma aldıkça özne rekabetçilik ve fırsatçılık duruşuna zorlanmaktadır.¹⁷¹ Böylece motivasyon, rekâbet, optimizasyon ve inisiyatif alma, neoliberal rejimin psikopolitik tahakküm teknikleri olarak ön plana çıkar.¹⁷² Tüm bu teknikleri kullanarak bireyleri yönlendiren neoliberal yönetimsellik, amacını gerçekleştirmiş; bireyleri “özerk” ancak sürekli kendilerini denetleme ve disipline etme yoluyla “*yönetilebilir ve kontrol edilebilir*” özneler olarak inşa eder.¹⁷³

Neoliberalizm, yetişkin bireyin davranış biçimini yukarıda zikredildiği çerçevede yeniden şekillendirmenin yanı sıra toplumun ana kontrol nesneleri olan çocukları da ziyadesiyle önemser. Bu sebeple neoliberal yönetim anlayışı çocukların davranışlarını da hedef alır. Günümüzde çocuklar hem açık hem de örtülü düzenleme ve yönetimin giderek daha fazla öznesi olmaktadır.

Neoliberalizmin küreselleşmesini müteakip 1992’den beri Lübnan devleti tarafından benimsenmesi ve güçlüce uygulanmasıyla birlikte toplumsal ve bireysel dönüşümün fitili ateşlenmiştir. Artık Lübnan’da da ideal olan, neoliberal öznenin özellikleriyle donanmış çocuklar olacaktır.

¹⁷¹ Binkley, “Psychological Life as Enterprise”, 92.

¹⁷² Han, 28.

¹⁷³ Dean, Governmentality; Rose, Governing the Soul.

1.2 ÇOCUKLUK VE ÇOCUK EDEBİYATI

Bu bölümde ilk olarak makro ekonomi politik söylemlerin şekillendirdiği sosyal çevrede neoliberal öznenin kendisini inşa etmek üzere nasıl yönlendirildiğini ele aldık. Kavramsal çerçevede ise ilk olarak çocukluğun sosyal bir inşa oluşunu, bu inşa sürecinde ideolojinin etkisini ele alacağız. Zaman içinde değişen sosyo-politik ve ekonomik söylemlerin çocukluğa dair algının şekillenmesindeki rolüne değinerek, günümüzde çocukluğun neoliberal söylemler ışığında inşa edildiğini gösteren çalışmaları ele alacağız. Akabinde çocuk edebiyatının ideoloji aktarım sürecinde bir araç olmasına yönelik tartışmalara yer vereceğiz.

İkinci alt başlıkta ise Arap dünyası bağlamında 19. yy.da çocukluk algısının modern ulus kavramı etrafında şekillenmesi ve çocuk edebiyatının modern ulus inşasında önemli bir araç olarak kullanılması ile ilgili tartışmalarla AÇE'nin gelişim safhaları ve karakteristiği üzerinde duracak; ardından tezin örneklem alanını oluşturan Lübnan çocuk edebiyatı, gelişim evreleri ve karakteristiğini ele alacağız. “Lübnan çocuk edebiyatı” isimlendirmesinin kapsadığı alan netleştirerek Lübnan’da çocuk edebiyatının çocuğu şekillendirmedeki rolünü izah edeceğiz.

1.2.1 Sosyal Bir İnşa Olarak Çocukluk

Literatürde çocuk ve çocukluk kavramları, “çocuk ve yetişkin”, “çocukluk ve yetişkinlik” dikotomileri etrafında tartışılır. Tartışma, gelişim psikolojisinin¹⁷⁴ “çocuk ve yetişkin” kavramları etrafında ele alındığında, kavramlar ikisi arasındaki biyolojik, fizyolojik ve bilişsel farklar üzerinden tanımlanır. Bu farklardan bazıları üzerinde uzlaşılmıştır: Çocukların fiziksel ve psikolojik olarak yetişkinlere göre olgunlaşmamış olmaları; biyolojik ve duygusal ihtiyaçlarını gidermek için yetişkinlere ihtiyaç duymaları; sosyalleşmek için uzun bir süreye ihtiyaçları olması ve yetişkinlerin aksine kendi yaşamlarını sürdürmek için yeterli olmamaları gibi. Buna göre çocuk, bakıma, korumaya, eğitime muhtaç, yetersiz bilgi ve deneyim sahibi zayıf bir varlık olarak eksiklik fikriyle; yetişkin ise gelişimini tamamlamış, bağımsız bir varlık olarak mükemmellikle ilişkilendirilir.¹⁷⁵ Dolayısıyla çocuk, bağımlılıktan bağımsızlığa eksiklikten

¹⁷⁴ İnsan davranışının zihin süreçlerin bilimi olan psikolojinin temel alt dallarından biri gelişim psikolojisi. İnsan gelişiminin bebeklik, çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık gibi çeşitli yönlerini betimler; bu gelişime ilişkin temel kavramları, ilkeleri ve kuramları ortaya koyar. Bireylerin yaşam boyu geçirdikleri değişimlerin betimlenmesi ve açıklamasıyla ve aynı zamanda bireyler arasındaki benzerlik ve farklılıklarıyla uğraşır. Hem gelişim normlarıyla ilgilenir hem de hem de süreçleri açıklamak ister. Daha fazla bilgi için bkz: Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, 3. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2000).

¹⁷⁵ Allison James ve Alan Prout, “A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems”, içinde *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, ed. Allison James ve Alan Prout, 2. bs. (London: Falmer, 1997), 7.

mükemmelliğe doğru akış içerisinde bir canlı olarak görülür: Çocuk, yetişkin olmak üzere daimî bir öğrenme ve gelişme sürecindedir.

Yetişkin, sahip olduğu gelişmiş fizyolojik ve bilişsel özellikleri sayesinde hiyerarşide çocuktan daha üst bir konumdadır: Sahip olduğu bilgi, deneyim ve diğer özellikleri ile çocuğun hâmisî, bakım vereni ve eğiticisidir. Bu durum, yetişkin-çocuk ilişkisinin bir iktidar ilişkisi olarak ele alınmasına olanak verir.¹⁷⁶ Bu ilişki, sadece yetişkinin fiziksel olarak çocuğun gelişimine yaptığı katkı ile sınırlı değildir. Aynı zamanda çocuğun içinde doğduğu dünyayı anlamlandırma sürecinde de geçerlidir. Zira kontrolsüz, dilsiz ve tamamen bağımlı bir halde doğan insan; sosyal, dilsel, söylemlerle dolu, karmaşık ve çelişkili anlamlar içeren yetişkin bir dünyaya doğar ve bu dünyaya verilen anlamlar ebeveynlerinin onunla etkileşime girmeye başladığı ilk andan itibaren yetişkinler tarafından belirlenir.¹⁷⁷ Bu ayırma binaen çocuk ve çocukluk kavramları arasında bir fark meydana gelir: Çocuk kavramı, fizyolojik olarak yetişkin olmayan bedeni tanımlarken, çocukluk kavramı yetişkinler tarafından çocuğa verilen statüye atıfta bulunmak için kullanılan daha genel ve soyut bir terimdir.¹⁷⁸ Postman'ın, “bebekliğin tersine çocukluğun biyolojik bir kategori değil, toplumsal bir kurgu” sözü bu ayırma işaret eder.¹⁷⁹ Peki, kuşaklar arası güç ilişkisinin şekillendirdiği “çocukluk”; yani sosyal bir inşa olarak çocukluk ne anlama gelir?

Sosyal inşacılık, çocuğu biyolojik determinizmden kurtarmak ve böylece olguyu sosyal alana dâhil etmek için iyi bir yol olması sebebiyle çocukluk çalışmalarında önemli bir rol oynamıştır.¹⁸⁰ Sosyal inşacı bakış açısıyla sosyologlar bu biyolojik organizmanın gelişimini sosyal bir bağlam içinde açıklarlar. Bir başka ifadeyle gelişim psikolojisinin kurduğu çerçevenin aksine, çocukları fiziksel anlamda “olacakları şey” itibarıyla (yetişkin) tanımlamazlar. Aksine çocuğun, doğduğu kültürel, ekonomi politik, dinî, felsefî ve tarihî arka plan tarafından şekillendirildiğini iddia eder ve çocuğu “çocuk olduğu hal üzere” açıklamaya çalışırlar. Değişen bir sosyal yapı olarak çocukluğa ilişkin teorik anlayışları ifade eden bir terim olarak “çocukluk sosyolojisi”, tüm çocukluk algılarının çeşitli sosyalleşme süreçleriyle inşa edildiğini öne sürer.

¹⁷⁶ George Murray Knowles ve Kirsten Malmkjær, *Language and Control in Children's Literature* (London; New York: Routledge, 1996), 43-44, <http://site.ebrary.com/id/10057630>.

¹⁷⁷ Diana Gittins, “The Historical Construction of Childhood”, içinde *An Introduction to the Childhood Studies*, ed. Mary Jane Kehily (Open University Press, 2009), 37.

¹⁷⁸ Gittins, 37.

¹⁷⁹ Neil Postman, *The Disappearance of Childhood* (New York: Vintage Books, 1994), 13.

¹⁸⁰ Chris Jenks, “Constructing Childhood Sociologically”, içinde *An Introduction to the Childhood Studies*, ed. Mary Jane Kehily (London: Open University Press, 2009), 106.

Sosyalleşme, özünde kültürün bir nesilden diğerine başarılı bir şekilde aktarılmasını ifade eder. Daha politik bir ifadeyle “*değerlerin toplumun üyelerine, -özellikle de yaşça daha küçük üyelerine- onları egemen değer sistemine entegre etmek amacıyla aktarıldığı süreci*” ifade eder.¹⁸¹ Sosyalleşme sürecinde etkinin yönü açıktır; yetişkin çocuğu şekillendirir. Çocuğun egemen değer sistemine entegre edilmesinin ana aracı ev (aile ortamı) ve evle birlikte ele alınan televizyon, bilgisayar, internettir. Bunlar dışında okullarda, dinî mekânlarda, sivil toplum kuruluşlarında ve genel olarak toplumda yetişkinler ve çocuklar arasında var olan ilişkiler de eklenebilir. Tüm bu kurumlar ve bu kurumlarda oluşturulan ilişki ağları sayesinde yetişkinler, çocukların hem fiziksel olarak hem de daha incelikli şekillerde etkileyebilir, onlara hükmedebilir ve davranışlarını şekillendirebilirler. Böylece çocuklar toplumdaki yerlerini yetişkinler tarafından uygun görülen normlara göre alırlar.

Sosyalleşme süreçlerinin değişen toplumsal politik ve ekonomik şartlara göre değiştiği göz önüne alındığında oldukça dinamik bir kavramdan bahsedildiği söylenebilir: Çocukluk toplumun değişen şartlarına ve ihtiyaçlarına uyum sağlamak için sürekli değişebilen bir kavramdır. Bu sebeple Jenks, çocukluğun ya da herhangi bir olgunun sosyal olarak inşa edildiğini kabul etmenin, onun kabul edilmiş anlamlarını sorgulamayı gerektirdiğini ifade eder.¹⁸² Sürekli değişim içinde olan; yani sosyal olarak inşa edilen, idealist bir dünyada mutlak bir çocukluk anlayışından bahsedilemeyeceğine, çocukluğun sonlu ve tanımlanabilir bir biçimde var olamayacağını dile getirerek çoklu çocukluk anlayışlarına işaret eder.¹⁸³ Çocukluk tarihi üzerine yapılan sosyolojik çalışmalar, çocuğun sosyalleşme süreçlerinde toplumun değişen kodlarının etkisiyle değişen çocukluk anlayışlarını gösterir. Bu çalışmalarda çocukların yaşadıkları coğrafi konumlara, cinsiyetlerine, maddi durumlarına göre değişiklik gösteren sürekli olarak yeniden ve farklı biçimlerde üretilen çocukluklar detaylı bir şekilde incelenmiştir.¹⁸⁴

Bu bağlamda farklı çocukluk inşalarına örnek olarak Batıdaki çocukluk çalışmaları örnek olarak verilebilir: Jenks’e göre, Hristiyanlığın *ilk günah* doktrini etrafında şekillenen kötü,

¹⁸¹ Anthony Wright ve Roger Eatwell, ed., *Contemporary Political Ideologies*, 2. bs. (London New York: Pinter, 1999), 16.

¹⁸² Jenks, “Constructing Childhood Sociologically”, 105.

¹⁸³ Jenks, 103.

¹⁸⁴ Philip Aries, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, çev. Robert Baldick (New York: Alfred A. Knopf, 1962); Harry Hendrick, *Children, Childhood and English Society, 1880–1990*, 1. bs (Cambridge University Press, 1997), <https://doi.org/10.1017/CBO9781139171175>; Hugh Cunningham, *Children and Childhood in Western Society Since 1500*, 3. bs., Routledge Studies in Modern History (Abingdon New York: Routledge, 2021).

vahşi ve inatçı olma özellikleriyle karakterize edilen *Diyonisyen çocuk* algısı 16. yy. Batı dünyasının çocukluk algısını oluşturur.¹⁸⁵ Moderniteyle birlikte çocuğa bakıştaki değişim John Locke'un *tabula rasa*; yani çocuğun boş bir zihinle doğması, iyi veya kötü bir tabiatı olmaması; akabinde bu düşünceye dayanarak Rousseau'nun eğitim üzerine kaleme aldığı *Emile* kitabı *Apolloncu çocuk* olarak isimlendirilen, masum, özünde iyi, hatta meleksi, modern Batılı çocuk algısını oluşturmuştur.¹⁸⁶ Batıdaki bu çok temel iki çocukluk anlayışının yanı sıra, farklı toplum ve kültürde gözlemlenen farklı çocukluk anlayışları da bulunmaktadır. Örneğin çocukların daha erken yaşlarda savaştırılabilmemesine olanak sağlayan yahut evlilik yaşlarının bile farklılaştığı çocukluk anlayışları mevcuttur.¹⁸⁷ Bunun yanı sıra Jenkins'in çocukluğun mülkiyet, özne, katılımcı ve yurttaş olarak farklı şekillerde ele alınmasını incelediği çalışması zikredilebilir. Mülkiyet olarak çocukluk, çocuğun ebeveynlerin veya diğer yetişkinlerin mülkiyeti altında olduğu ve bu kişilerden bağımsız olarak hakları olmadığı bir anlayışı yansıtır. Böyle bir çocukluk anlayışı, modern ulus devletin vatandaşlarını denetim altında tutma yöntemlerinden biri olarak çocuğun disiplin altında tutulması şeklinde açıklanabilir. Öte yandan özne olarak çocukluk, çocukların temel refah ve korunma haklarına yetişkinler tarafından -çocuklara danışılmadan- karar verildiği ve bu hakların sağlandığı anlayıştır. Katılımcı olarak çocuk, çocukların yetişkinlerin karar alma süreçlerine katılan ve kendilerini ilgilendiren konularda söz hakkına sahip oldukları; yurttaş olarak çocukluk ise ebeveynlerinden veya diğer yetişkinlerden bağımsız olarak karar alma süreçlerine katılan aktif yurttaşlar olarak konumlandırıldıkları anlayıştır.¹⁸⁸

Çocuğa bakıştaki değişim sadece toplumsal, politik saiklerle değil; aynı zamanda ekonomik saiklerden de kaynaklanmıştır. Çocuğun “ekonomik değeri olan bir varlık” olarak görüldüğü ve bir işte çalışması beklendiği çocukluk inşası buna örnek olarak gösterilebilir: 1800'lerin ortasındaki ekonomik krizden dolayı ABD'de orta sınıf kadın ve çocukların ev dışında çalışmak zorunda kalması ve bu dönemde çocuk işçiliğinin giderek daha problemli bir hal alması gibi.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Chris Jenks, *Childhood*, Key ideas (London ; New York: Routledge, 1996), 63.

¹⁸⁶ Jenks, 64-65.

¹⁸⁷ Jenks, *Childhood*.

¹⁸⁸ aktaran Mel Lloyd-Smith ve Jane Tarr, “Researching Children’s Perspectives: A Sociological Dimension”, içinde *Researching Children’s Perspectives*, ed. Ann Lewis ve Geoff Lindsay (Buckingham: Open University Press, 2000), 64-69.

¹⁸⁹ Paula Fass ve Mary Mason, “Childhood in America: Past and Present”, içinde *In P.S. Fass, & M.A. Mason (Eds.) Childhood in America* (New York: New York University Press, 2000), 1-7.

Ekonomik sebeplerin, çocukluğu şekillendirmesine bir başka örnek olarak mevcut hegemonik neoliberal rejimlerin ürettiği çocukluk kavramsallaştırması verilebilir. Smith,¹⁹⁰ ileri liberal rejimlerde çocuğun yönetimin bir nesnesi olarak ele alınarak farklı bir çocukluk inşası ortaya çıktığını ifade eder. Smith'in Atinalı çocuk olarak isimlendirdiği çocukluk modeli özgürlük, özerklik, katılım ve sorumluluk kazandırma söylemleri üzerinden inşa edilir.¹⁹¹ Bu dönemde inşa edilen çocukluk farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Ancak ister Atinalı çocuk,¹⁹² ister yetkin çocuk¹⁹³ veya özerk çocuk¹⁹⁴ olarak isimlendirilsin bu çocukluk modelinin neoliberal öznenin sahip olması gereken tüm özelliklerle nitelendiğine dikkat çekmek gerekir. Bu farklı isimlendirmelerden her biri aslında neoliberal dönemde çocuk öznenin öne çıkan bir özelliğine vurgu yapmakta, farklı veçheleriyle birbirini tamamlayan bir resim ortaya koymaktadır. Çocukluğun neoliberalizmle beraber yeniden kurgulanmasına yönelik bu çalışmaların üzerinde uzlaştıkları nokta; çocuğun özerk, katılımcı, girişimci, yetkin, kendi kendini düzenleyen, seçim yapan, kendine güvenen, rekâbetçi, sorumlu bir özne olarak inşa edilmesidir.

Daha önce de izah edildiği gibi erken modern Avrupa'da özne, din ya da felsefeden türetilen bireyin kendi dışında otoriteler tarafından koyulan kurallar aracılığıyla düzenlenmekteydi. Ancak sonraki dönemlerde izah ettiğimiz üzere yönetimin nesnelerini ve öznelerini yönetmenin yeni yolları ortaya çıkarıldı.¹⁹⁵ Yönetilebilir öznelerle dair bu değişen anlayışlar doğrultusunda (ki bunlar; neoliberalizmin tesisi ve sürdürülebilirliğini sağlayabilmedir) bugünün çocukluk anlayışının yukarıda zikrettiğimiz çerçevede inşa edilmesini gerektirdi.¹⁹⁶ Çocukluk inşalarına yönetim perspektifinden bakan ve sosyal kontrol mekanizmalarıyla ilişkilendiren Jenks, neoliberal dönemin çocukluk anlayışının zikredilen çerçevede kurulmasının, çocuklar üzerindeki kontrolün eskiden olduğu gibi tahakküm yoluyla değil, çocukların kendi

¹⁹⁰ Karen Smith, "Producing Governable Subjects: Images of Childhood Old and New", *Childhood* 19, sy 1 (2012): 31, <https://doi.org/10.1177/0907568211401434>.

¹⁹¹ Smith, "Producing Governable Subjects".

¹⁹² Smith.

¹⁹³ Yannis Pechtelidis ve Anastasia G. Stamou, "The 'Competent Child' in Times of Crisis: A Synthesis of Foucauldian with Critical Discourse Analysis in Greek Pre-School Curricula", *Palgrave Communications* 3, sy 1 (2017): 17065, <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.65>.

¹⁹⁴ Ivar Frønes, *The Autonomous Child*, SpringerBriefs in Well-Being and Quality of Life Research (Cham: Springer International Publishing, 2016), <https://doi.org/10.1007/978-3-319-25100-4>.

¹⁹⁵ Nikolas Rose, *Governing the Soul: She Shaping of the Private Self*, 2. bs. (London: Free Association Books, 1999).

¹⁹⁶ Smith, "Producing Governable Subjects", 27.

kendilerini düzenleyen özgür öznelere olarak inşa edilmesi gerçekleştirildiğini ifade eder.¹⁹⁷ Zîra çocuğun yetkin ve katılımcı olması, ona yeni özgürlükler ve haklar sağlarken aynı zamanda ağır sorumluluklar yükleyen kontrol biçimlerini de içerir.¹⁹⁸ Neoliberal dönemde çocuğun sosyalleştirilmesinde izlenen farklı stratejiler, çocuğun yukarıda zikrettiğimiz çerçevede inşa edilmesine olanak sağlayarak yönetilmesini kolaylaştırmıştır.

Bu başlık altında Batıda yapılan çocukluk çalışmaları etrafında, çocuğun biyolojik bir kategori olarak ele alınmasından toplumsal bir inşa olarak ele alınmasına kadarki gelişmelere kısaca değindik. Zikredilen tüm bu çalışmalar çocukların ve çocukluğun inşasında yerel bağlamların ve uygulamaların etkisinin büyük olduğunu göstermiştir. Çocukluk sosyolojisindeki son çalışmalar 21. yy.da yerel bağlamların yanı sıra, neoliberal hegemonyanın küreselleşmesiyle birlikte neoliberalizmin etkisiyle çocukluk anlayışındaki değişimi ve neoliberal yönetselliklerle olan ilişkisini ortaya çıkarmıştır.

Bu tezde, neoliberal dönemde ortaya çıkan çocukluk modelinin, yerel ekonomi politikalarında neoliberalizmi benimsemiş olan Lübnan'da da ortaya çıkacağı varsayıldı. Tezde incelemek üzere bu çocukluk modeli ışığında çocuğun inşasının önemli araçlarından biri olan çocuk edebiyatı seçildi. Bir sonraki başlıkta çocuk edebiyatının çocuğun sosyalleşmesinde; bir başka ifadeyle çocuğun inşasında neden önemli bir konuma sahip olduğu ele alınacaktır.

1.2.2 İdeolojik Aygıt Olarak Çocuk Edebiyatı

Sosyalleşme terimi çocukluğun inşasında önemli bir yer tutar. Sosyalleşmenin tanımında yer alan *egemen değerler sistemi* ifadesi başlıkta kullanılan ideoloji kelimesinin bir karşılığı olarak düşünülebilir. Aslında ideoloji kelimesine tarih boyunca farklı disiplinlerde farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu anlamlardan bazıları yergi unsurları taşıyan, kötüyüleyen anlamlar içerir. Marx'ın çalışmalarıyla da pekiştirilen¹⁹⁹ bu pejoratif kullanımlarda ideoloji; gizli bir tehlikesi olduğu sanılan, tekin olmayan, nesnel olmayan bir düşünce ürünü, belli bir sınıfa ya da gruba ait inançlar sistemi olarak anlaşılır.²⁰⁰ Ancak ideoloji terimi ile kastedilen sadece bu olumsuz

¹⁹⁷ Jenks, *Childhood*.

¹⁹⁸ Jan Kampmann, "Societalization of Childhood: New Opportunities? New Demands?", içinde *Beyond the Competent Child: Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*, ed. Helene Brembeck, Jan Kampmann, ve Barbro Johansson, 1. ed (Frederiksberg: Roskilde Univ. Press, 2004), 129-30.

¹⁹⁹ Knowles ve Malmkjær, *Language and Control in Children's Literature*, 42.

²⁰⁰ Metin Kazancı, "Althusser, İdeoloji ve İdeoloji İle İlgili Son Söz", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 24 (2006): 2.

anlamlar değildir. 20. yy.ın sonlarında terim çok daha geniş anlamlarda²⁰¹ örneğin; “bir inanç ya da inançlar kümesi”; “dünya görüşü” veya “sosyal gruplar tarafından kolektif olarak paylaşılan kabul edilmiş varsayımlar, inançlar ve değer sistemleri”²⁰² anlamlarında kullanılmış ve özellikle siyasi inançlarla ilişkilendirilmiştir.

İdeoloji terimi bu geniş anlamıyla kullanıldığında, her insanın az ya da çok tutarlı bir dizi inanca göre davrandığını da göz önüne alarak herkesin bir ideolojisi vardır denebilir. Dışarıda somut bir varlığa sahip olmayan ancak söylemlerde ortaya çıkan ideolojinin incelenmesi “anlamların ikame ettiği tahakküm ilişkilerinin kurulduğu ve sürdürüldüğü yolları” incelemek anlamında gelir.²⁰³ Tahakküm, bireylerin ya da grupların, her ne sebeple olursa olsun, diğer bireylerin ya da grupların erişemeyeceği bir güce sahip olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bunun en bariz görüldüğü bağlamlardan biri de yetişkin ile çocuk bağlamıdır. Çocukluğun, ikisi arasındaki asimetrik güç ilişkisi bağlamında incelenerek ideoloji tarafından inşa edildiğini ele almıştık.

Althusser'e göre, ideoloji belirli mekanizmalar aracılığıyla, özneyi belirli bir toplumu yöneten inançlar ve değerler sistemine göre şekillendirerek işlev görür.²⁰⁴ Devlet için şekillendirilmesi gereken en önemli özneler ise çocuklardır. Bu durum liberal hükümetler için de geçerlidir; öncelik Rose'un da ifade ettiği gibi “yönetilebilir özneleri” geliştirme meselesidir.²⁰⁵ Bu durumda çocuklar öncelik kazanmaktadır. Nitekim ideolojik yapının tesis edilmesi, sürekliliğin sağlanması çocuğun büyüdüğünde o topluma uyan ve egemen inanç ve değerleri bir sonraki nesle aktarabilen bir yetişkin haline gelmesiyle mümkündür. Ancak bu durumda çocuk özneler üzerindeki tahakküm ilişkilerinin hangi kurumlar aracılığıyla kurulduğu ve ideolojinin ifade edildiği söylemsel biçimlerin neler olduğu üzerinde durmak gerekir.

²⁰¹ Machin ve Mayr, *How to do critical discourse analysis*, 24-25.

²⁰² Ronald Carter ve Walter Nash, *Seeing Through Language: a Guide to Styles of English Writing*, The Language library (Oxford, UK ; Cambridge, Mass., USA: B. Blackwell, 1990); Paul Simpson, *Language, Ideology, and Point of View*, Interface Series (London ; New York: Routledge, 1993), 5.

²⁰³ John B. Thompson, *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*, 1. publ (Stanford, Calif: Stanford Univ. Press, 1990), 56.

²⁰⁴ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, 5. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

²⁰⁵ Rose, *Governing The Soul*.

Althusser, toplumdaki iktidar yapılarını desteklemek ve yeniden üretmek üzere organize edilen toplumsal kurumları *devletin ideolojik aygıtları* olarak isimlendirir.²⁰⁶ Bunlar; aile, eğitim sistemi, medya ve diğer kültürel kurumlardır. Bu kurumların en önemlilerden biri -özellikle geç modern dönemde kişinin çocukluk yıllarının büyük bölümünü geçirdiği göz önüne alındığında- okul kurumudur. Çocukların hayatları kaçınılmaz bir biçimde okul, kütüphane, müfredat gibi ideolojiyi doğrudan veya dolaylı olarak ifade eden sosyal güçler tarafından şekillendirilmektedir. Çocuğun -okul öncesi çağından itibaren- eğitim kurumlarında resmi eğitim söylemlerine sistematik olarak ve sürekli maruz kalışı ile çocukların gündelik yaşamlarını ve öznelliklerini şekillendirme potansiyeli doğru orantılıdır. Yetişkinler eğitim sisteminin tüm bileşenlerini kontrol ettikleri için çocukları kendi (toplumun) ideolojik görüşlerine uygun yetişkinler olma yolunda doğru olarak algıladıkları yöne yönlendirebilirler.

Çocuklar, aslında tüm insanlar, bu kurumlar aracılığıyla farkında bile olmadıkları ölçüde ideoloji tarafından şekillendirilirler. Özellikle de eğitim kurumlarında sistematik bir şekilde ideolojinin sözlü ve yazılı biçimlerine maruz kalırlar. İdeoloji dışarıda somut bir varlığa sahip olmayan ancak tüm metinlerde, özellikle de dil içinde ve dil aracılığıyla inşa edildiğinden²⁰⁷ eğitim kurumlarında ideolojinin yazılı biçimlerine maruz kalınması, ideoloji araştırmalarında bu yazılı metinleri oldukça önemli kılar. Bu tez kapsamında ideolojinin söylemsel ifadelerinden biri olan ve çocuğun sosyalleşmesinde de etkili araçlardan biri olarak görülen çocuk edebiyatına odaklanılmıştır.

Çocuk edebiyatı ve edebiyat dışı metinlerin dili çok güçlü bir sosyalleştirme aracıdır: dil aracılığıyla çocuk gelenekleri, hiyerarşileri ve tutumları öğrenir. Dolayısıyla edebiyat, bu geleneklerin benimsenmesini teşvik eder ve pekiştirir. Eleştirel çocuk edebiyatı çalışmaları, çocuk edebiyatını çocuklarla yetişkinler arasındaki güç çatışmasının net bir şekilde görüldüğü bir alan olarak ele alır. Çocuk edebiyatının yetişkinler tarafından yazılması, bu kitapları yetişkin normativizminin yayılmasına zemin sağlayan araçlar haline getirir. Yetişkin normativizmi ise çocukları yetişkinlerin istediği şekilde şekillendiren disipline edici güçlere refere ediyor. Bu sebeple çocuk edebiyatı araştırmacıları, en basit bir çocuk kitabı bile ideolojik anlamda “masum”

²⁰⁶ Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*.

²⁰⁷ Carter ve Nash, *Seeing through language*.

olmadığı sonucuna varırlar. Örneğin Tatar,²⁰⁸ yetişkin ve çocuk arasındaki asimetrik güç ilişkisinin bir sonucu olarak, çocuk kitaplarının her zaman güçlü tarafın lehine çıktılar sağlayacağını; çocuk edebiyatının “istenilen sonuçlara ulaşmak için yetişkinlerin kullandıkları bir araç” olduğunu dile getirir. Diğer taraftan Hunt, çocuk edebiyatının var olma sebebinin “çocuklara bir şeyler öğretme” olduğunu;²⁰⁹ yetişkinlerin doğru olduğuna inandığı disiplin kurallarının çocuklara sunulduğu; ideal çocuğu yeniden inşa etmek için kullanılan bir mecra olduğunu söyler.²¹⁰ Nodelman & Reimer daha da ileriye giderek çocuk edebiyatının yetişkinin çocuk üzerinde kullandığı en güçlü tahakküm aracı olduğunu ifade ederek “yetişkinlerin çocukları kolonize etme çabasını” temsil ettiğini ifade eder.²¹¹ Çocuk edebiyatı üzerine yapılan tarihsel çalışmalar çocuk kitaplarının çoğu zaman eğitim, din ve politik öğretiler arasında bir güç çekişmesi içinde kaldığını göstererek çocuk edebiyatına yöneltilen bu eleştiriyi desteklemektedir. Çocuk edebiyatının AÇE bağlamında da benzer şekilde ele alındığını sonraki başlıklarda detaylıca ele alacağız.

Yukarıda kendilerinden aktarım yaptığımız çalışmaların 20. yy.ın sonlarında yayımlandığı dikkate alındığında yazarların bugünden farklı bir çocukluk anlayışına sahip oldukları söylenebilir. Günümüzde çocuk edebiyatı kitapları çocuk merkezli, çocuğu pasif değil aktif bir birey olarak, *çocuğa görelik*²¹² ilkesi uyarınca yazılmaktadır. Ancak bu değişimden yola çıkarak, -tezde de göstereceğimiz gibi- çocuk edebiyatı ve ideoloji arasındaki ilişkinin değiştiği sonucu çıkarılamaz. Bu değişimin çocuk edebiyatı-ideoloji ilişkisine etkisi, çocuk edebiyatının karakteristiğinin açık bir didaktizmden örtük ve söyleme içkin bir aktarım modeline geçmesinden ibarettir. Bu durum çocuk edebiyatının ideolojiden bağımsızlaşmasına işaret etmediği gibi, bilakis bu ilişkiyi daha kuvvetlendirir. Zira örtük ve söyleme içkin ideolojinin çözülmesi diğerine nispeten daha zordur.

²⁰⁸ Maria Tatar, *Off with their heads: Fairy tales and the culture of childhood* (Princeton: Princeton University Press., 1992).

²⁰⁹ Peter Hunt, *An Introduction to Children's Literature* (Oxford: Oxford University Press, 1994).

²¹⁰ Peter Hunt, “Children's Literature and Childhood”, içinde *An Introduction to Childhood Studies*, ed. Mary Jane Kehily (London: Open University Press., 2009), 50-69.

²¹¹ Perry Nodelman ve Mavis Reimer, *The Pleasures of Children's Literature*, 3. bs. (New York: Allyn and Bacon, 2003), 97.

²¹² Çocuğa görelik ilkesi, “çocuğa ilginç gelebilecek konuları işleyen, çocuğun duygu ve düşünce dünyasını devindirebilen, rahatça okuyup anlayabileceği dil ve anlatıma sahip olan, kurgusu ve olay örüntüsü çocuğun kavrayabileceği düzeyde olan ve dikkat dağıtıcı öğelerden arındırılmış özellik ve niteliklerin bütünüdür.” Hüseyin Yurttaş, “Çocuk ve Kitap”, *Varlık Dergisi*, t.y., 3.

Çocuk edebiyatı metinlerindeki ideolojik söylemler, sadece çocuğu belli bir çerçevede inşa etmeye yönelik, bir kültürün inanç sistemlerini normalleştirmekle sınırlandırılmaz; aynı zamanda mevcut inanç sistemlerine meydan okumak da ideolojik birtakım dayatmalar kapsamında sayılmalıdır.²¹³ Dolayısıyla, çocuk kitapları olumlu ya da olumsuz -ki bu kelimeler de çok öznel- inşa edilmek veya yıkılmak istenen ideolojilerle doludur. Zîra her yazı gibi çocuk edebiyatı da değerlerle/ideolojilerle kaplı bir sosyal ve kültürel çerçeve içinden üretilmiştir.²¹⁴

O halde sorulması gereken soru, çocuk edebiyatında ideolojinin kendisini hangi şekillerde gösterdiğidir. Bu sorunun cevabına binaen çocuk kitapları, içerdikleri ideolojik söylemler ortaya çıkarılmak üzere incelenebilir. Çocuk edebiyatında ideolojinin işlevselliği ile ilgili görüşlerini dile getirdiği makalesinde Hollindale ideolojinin bu metinlerde üç farklı seviyede ortaya çıkabileceğini öne sürer.²¹⁵ Bunlar; “yüzeysel ideoloji”, “pasif ideoloji” ve “metne içkin ideoloji”dir. Yüzeysel ideoloji içeren metinler; yazarın sosyal, politik veya ahlâkî görüşlerini hiçbir şekilde saklamayıp açıkça belirttiği ve her şeyi bütün yalınlığıyla gösterdiği metinlerdir. Pasif ideoloji ise apaçık ortada olan ve süregelen değerleri kabul etmektir. Söz konusu değerler genellikle yazar ve toplum tarafından verili kabul edilen, sorgulanmamış, yaygın olarak paylaşılan pasif değerlerdir. Sessiz ve pasif bir şekilde ideolojinin inşasının sahip olduğu pekiştirme gücünü hafife almamak gerekir. Zira pasif ideolojide, mevcut değerler kanıksanmış; “sağduyu” haline getirilmiştir ve bu durum sürekli olarak pekiştirilmektedir. Üçüncü seviye ise metnin özünde bulunan ideolojidir.

İdeoloji, çocuk romanlarında etik veya ahlâkî ilkelerin açık ifadeleri şeklinde ortaya çıkabilir, ancak çocuk edebiyatı daha az didaktik hale geldikçe, ideoloji aktarımı artık çoğunlukla yazarın dilsel seçimlerinin altında yatan örtük varsayımlar ve değerler olarak gerçekleşmektedir. Bu tezin temel varsayımlardan biri de hikâye kurgularından dilin ifade biçimlerine kadar metinsel söylemin tüm yönlerinin ideoloji tarafından şekillendirildiğidir. Metinlere içkin olan bu ideolojileri ortaya çıkarmak için farklı stratejiler geliştirilmiştir. Ancak gerek çocuk

²¹³ Robyn McCallum ve John Stephens, “Ideology and Children’s Books”, içinde *Handbook of Research on Children’s and Young Adult Literature* (New York: Routledge, 2011), 359-71.

²¹⁴ Sarland, “The Impossibility of Innocence: Ideology, Politics, and Children’s Literature.”, içinde *Understanding Children’s Literature* (New York: Routledge, 1999), 41.

²¹⁵ Peter Hunt, “Ideology and the Children’s Book”, içinde *Literature for Children: Contemporary Criticism* (New York: Routledge, 1992), 18-40.

edebiyatçıların belirlediği stratejiler gerek eleştirel söylem analizcilerinin belirlediği stratejiler, hikâyelerin analizlerini ele alacağımız sonraki bölümlerde daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1.2.3 Arap Çocuk Edebiyatı

Arap dünyasında çocukluğa dair algının, Batıda olduğu gibi 16. yy.da birdenbire ortaya çıkan bir olgu olduğunu söylemek doğru olmaz; zîra erken dönem Arap/İslâm literatüründe çocuğa dair farkındalığın izlerini sürmek mümkündür.²¹⁶ Gil'adi, Arap dünyasında çocuklukla ilgili söylemlerin öncelikle dinî bir çerçevede ortaya çıktığını, çocukların ahlâkî karakterini inşa etmek gibi davranış normlarına odaklanan “adab” (kültür, iyi davranışlar) literatürünün konumundan bahseder.²¹⁷ Ancak modernleşmeyle birlikte çocukluk, çocuğun ahlâkî gelişimi çerçevesinde değil, modern “ulus” kavramı etrafında inşa edilmiştir.²¹⁸ Çocukluğa bakıştaki bu değişim, 19. yy.da Avrupa'daki seyahatleri ve çalışmaları sırasında bu fikirlerle karşılaşan Mısırlı milliyetçiler, reformcular ve entelektüeller sayesinde olmuştur. Mısırlı reformcular, bağımsız bir ulus kurmak için ülkenin çocuk yetiştirme pratiklerini yeniden tanımlanması için harekete geçmişlerdir.²¹⁹ Çocuğun ulusun bir üyesi olması itibariyle yeniden programlanması ise çocuğun sistematik bir şekilde yetiştirilmesini; çocuğu yetiştirme görevinin aile ve toplumdan alınarak devlete devredilmesi gerekliliğini getirdi. Böylece, çocuk yetiştirmenin profesyonelleşmesinin somut tezahürleri olarak, Mısır modernleşmesinin (Nahda) merkezinde bulunan eğitim alanlarındaki reformlar uygulamaya konuldu.²²⁰ Bu reformlar, devlet okullarının kurulması ve ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi gibi adımları içeriyordu. Modern eğitim kurumlarında uygulanan sistemi, geleneksel eğitimden ayırmak üzere “terbiye” kelimesi kullanıldı. Yetiştirmek, eğitmek anlamlarına gelen bu yeni *terbiye* kurumu aracılığıyla devlet bireye daha kolay erişilebilir ve şekillendirilebilir, onları “ulus” olma disiplini aşılayarak kendi kendini düzenleyen özne haline getirebilirdi.²²¹ Böylece, ulusun iyiliği için çocukları ıslah etme

²¹⁶ Avner Gilâdî, *Children of Islam: Concepts of Childhood in Medieval Muslim Society* (Basingstoke: Macmillan [u.a.], 1992); Heidi Morrison, *Childhood and Colonial Modernity in Egypt* (London: Palgrave Macmillan UK, 2015), <https://doi.org/10.1057/9781137432780>.

²¹⁷ Gilâdî, *Children of Islam*.

²¹⁸ Morrison, *Childhood and Colonial Modernity in Egypt*, 115.

²¹⁹ Morrison, 115.

²²⁰ John W. Livingston, “Western Science and Educational Reform in the Thought of Shaykh Rifa‘a Al-Tahtawi”, *International Journal of Middle East Studies* 28, sy 4 (1996): 543-64, <https://doi.org/10.1017/S0020743800063820>.

²²¹ Mitchell, “Society, Economy, and the State Effect”, 102-8.

çağrılarıyla çocuklar devlet iktidarının nesneleri haline getirildi.²²² Bu modern eğitim kurumlarının kurulmasıyla beraber standartlaştırılmış okul müfredatları, çocuk basını ve çocuk edebiyatı gibi çocuklarla iletişim kurmanın ve onları inşa etmenin yeni yolları ortaya çıktı. Mısırlı entelektüel reformculardan Tahtâvî de yeniden yapılandırılan eğitim kurumunun başkanı olarak çocuk edebiyatını bu yapının bir parçası yaparak ona önemli bir konum kazandırmış oldu.²²³

1.2.3.1 Arap Çocuk Edebiyatının Ortaya Çıkışı

Arap dünyasında çocuk edebiyatının ne zaman ortaya çıktığı edebiyat tarihçilerini iki gruba ayırır: İlk grup, AÇE'nin başlangıcını İslâm öncesi dönemlerden başlatarak çocuklara yönelik yazımın Arap edebî literatürünün bir parçası olduğunu, yeni bir olgu olmadığını savunurken ikinci grup ise AÇE'yi 19. yy.ın sonlarında Mısır modernleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni bir edebiyat türü olarak görür. Bu ayrılığın temelinde, -yukarıda zikredilen- çocuğa bakıştaki dönüşüm yatmaktadır. İlk grup İslâm kültüründe çocukluğa dair algıya yaslanarak “âdâb literatürü” üzerinden çocuk edebiyatının ortaya çıkışını daha erken dönemlendirir. İkinci grup ise çocukluğa dair algının modern ulus kavramı çerçevesinde yeniden inşa edilmesi ve modern dönemde çocuk edebiyatının bu bağlamda güçlü bir şekilde ortaya çıkmasını esas alarak daha geç dönemlendirme yapar.

Çocuk edebiyatının Arap dünyasında ortaya çıkışının modernleşmeyle olan sebep sonuç ilişkisi bir yana, bu tartışmanın kendisinin modernleşmeyle beraber Arapların gündemine girdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu tartışmayı başlatan ikinci grubun iddiasıdır. AÇE'nin modernleşmeyle beraber ortaya çıktığı ve öncesinde Arapların çocuk edebiyatını bilmedikleri iddiasıyla başlayan bu tartışmayı Arap dünyasında modernistlerle gelenekselciler arasındaki tartışmanın bir uzantısı olarak görebiliriz. Nitekim ilk grubun temsilcilerinden Birîğîş, AÇE'yi modernleşmeyle beraber başlatan ve Batıdan örneklenen bir edebiyat alt türü olduğunu iddia edenleri Batı hayranı olmakla, Batının her alanda üstün olduğunu kabul etmekle, Arap ve İslâm geleneğini hak ettiği şekilde incelememekle itham eder.²²⁴ Birîğîş ve Zalat gibi edebiyat tarihçileri, AÇE'nin eskiden beri Arap edebî literatürünün bir parçası olduğunu, yazılı olarak olmasa da tahkiye yolu ile nesilden nesile aktarılan bir literatürün mevcut olduğunu dile

²²² Morrison, *Childhood and Colonial Modernity in Egypt*, 45.

²²³ Ahmad Zalat, *Edebu't-tufûleti beyne Kâmil Kîlânî ve Muhammed el-Heravî* (Kahire: Dâru'l-Maarif, 1994), 14-20.

²²⁴ Muhammed Hasan Brîğîş, *Edebu'l-etfâl: Ehdâfuhû ve simâtuhû*, 2. bs. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996), 52.

getirirler.²²⁵ Bu gruba göre gerek İslâm öncesi döneme ait tarihî ve edebî literatürden alınan çocuk şarkıları, uyku öncesi ninniler; ıstısbâ,²²⁶ *eğâni* 't-terkîs²²⁷ gibi Arap adetleri; gerekse İslâm sonrası oluşan literatür; yani Kurân-ı Kerîm'de zikredilen kıssaları, Hz. Muhammed (sav)'in hayatı, sahabe ve tabiinden öne çıkan isimlerin ve İslâm tarihi boyunca kahramanlıklarıyla bilinen karakterlerin hayatlarından kesitler, Arap folkloru ve geleneksel halk hikâyeleri çocuk edebiyatının modern dönem öncesinde de Arap edebî literatürünün bir parçası oluşunun göstergeleridir. Zikredilen bu kaynakların aynı zamanda bugünkü AÇE'nin gelişim süreci boyunca beslendiği kaynaklar olduğu dile getirilir. Bu gruba göre modern dönemdeki çocuk edebiyatı mevcut edebiyatın devamı niteliğinde olup sadece çağın kendine has özellikleri sebebiyle değişiklik göstermektedir.

Bu gruptaki edebiyatçıların iddialarını temellendirmek için verdikleri örnekler *Kelîle ve Dimne*, Şâtır Hassan, Cuha gibi karakter üzerinden anlatılan anekdotlar, Antera b. Şeddad gibi kahramanlık hikâyeleri, Leyla ve Mecnun gibi âşıkların masalları, 1001 gece masalları, kadim Arap literatüründe meşhur olan ve modern çocuk edebiyatının temelleri sayılan eserlerdir.²²⁸ Bazı edebiyatçılar bu çerçeveyi daha da genişleterek, Câhız'ın *el-Beyân ve 't-tebyîn*, Saleb'in *Mecâlisu Saleb*, Beyhakî'nin *el-Mehâsin ve 'l-mesavi*", İsbahânî'nin *el-Eğâni*, İbn Kuteybe'nin *Uyûnu 'l-ahbar*, Meydânî'nin *Mecma' u 'l-emsâl* vb. kitapları çocuk edebiyatına örneklik teşkil eden eserler olarak sınıflandırır.²²⁹ Tüm bu birikimi göz önüne alarak bu gruptaki araştırmacılar, AÇE'nin erken dönem Arap/İslâm edebî literatürünün bir parçası olarak ortaya çıktığını savunurlar.

İkinci gruptaki araştırmacılar ise modernizmle beraber dönüşen çocuk algısının çocuk edebiyatının doğuşu ve gelişimi üzerindeki etkiyi dikkate alarak -Batı'da olduğu gibi- Arap dünyasında da çocuk edebiyatının çocuğun modernleşmesiyle birlikte oraya çıktığını dile getirirler. Buna göre, çocuk edebiyatı modern psikolojinin belirlediği prensipler üzerine inşa

²²⁵ Ahmad Zalat, *Edebu 't-tıfl: Dirâse mu 'âsıra fi 't-ta'sil ve 't-tahlîl* (Dâr Hibetu'n-Nîl, 1998); Brîğîş, *Edebu 'l-etfâl: Ehdâfuhû ve simâtuhû*.

²²⁶ Yetişkinlerin, çocukları eğlendirmek ve eğitmek maksaydıyla çocuklar gibi giyinmesi, davranması ve konuşması. Daha detaylı bilgi için bkz. Kadriyye Bısrî, Semâh Hâlidî, ve Neriman Yunus, *Edebu 'l-etfâl ve sekâfetuhum* (dar al-Khalij for Publishing and Distributio, 2017), dar.

²²⁷ Arap şiir literatüründe bulunan, Terkîsu 'l-etfâl yahut eğâni 't-terkîs çocuklara okunan şarkıya benzer şiirler. Daha detaylı bilgi için bkz. Ahmed Ebû Sa'd, *Eğâni terkîsi 'l-etfâl 'inde 'l-'arab munzu 'l-câhiliyye hattâ nihâyeti 'l-'asr 'l-emevî* (Beyrut: Daru 'l-'ilm li 'l-melâyîn, 1982).

²²⁸ Julinda Abu-Nasr, "The Arab World", içinde *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, ed. Peter Hunt (London and New York: Routledge, 1996), 789.

²²⁹ Brîğîş, *Edebu 'l-etfâl: Ehdâfuhû ve simâtuhû*, 46-51.

edilen bir edebiyat türüdür ve Arap dünyasında çocuklar için edebiyat yazımı 19. yy.da Rifâa Tahtâvî(?), Osman Celâl (1828-1898) ve Ahmed Şevkî (1868-1932) gibi öncü yazarların şahsî çabaları sonucu başlamıştır.²³⁰ Zikredilen bu öncü yazarlar da çocuk edebiyatını Arap dünyasında önceden var olmayan yeni bir tür olarak tanımlarlar. Örneğin, Mısır'da çocuk edebiyatını başlatan Rifâa Tahtâvî, Fransa'da gördüğü bu edebî türün Arap dünyasında eksikliğini vurgulayarak yabancı çocuk edebiyatlarından tercümeler yapmış, Arap dünyasının ilk çocuk dergisi olan *Ravdatü'l-medâris*'i (1870) ve araştırmacılar tarafından AÇE'nin dönüm noktalarından kabul edilen *el-Murşidu'l-emîn fî terbiyeti'l-benât ve'l-benîn* adlı eserini yayınlamıştır.²³¹ Şevkî (1898) de içinde çocuklar için yazdığı şiirlerin de bulunduğu divanının önsözünde “Avrupa çocuğunun okuduğu çocuk edebiyatı literatürünün bir benzerinin Arap çocuğunun istifadesine sunulması” yönündeki arzusunu dile getirir. Bu sitayişlerinden ve hayretlerinden hareketle çocuk edebiyatını Arap edebî literatürü için yeni bir tür olarak gördükleri söylenebilir.

Aslında bu gruptaki araştırmacılar, her ne kadar çocuk edebiyatını modernleşmenin ortaya çıkardığı bir tür olarak kabul etseler de Arap-İslâm tarihinde ve daha öncesinde çocuk edebiyatının nüveleri sayılabilecek göstergeler olduğunu inkâr etmezler.²³² Ancak, ilk gruptaki araştırmacıların, AÇE'nin modernleşmeden önceki varlığını göstermek için verdikleri örneklerin -her ne kadar çocukların ve gençlerin ilgisini çekse de- “çocuk edebiyatı” kategorisi altında sınıflandırılmayacağını dile getirirler. Zira, modern dönemde ele alındığı üzere çocuk ve yetişkin edebiyatları arasındaki en ayırıcı nitelik muhatap kitlesi ve metnin o kitlenin bilişsel özelliklerine dikkat edilerek üretilip üretilmediğidir.²³³ Dolayısıyla, yukarıda zikredilen örneklerin yetişkinlere hitaben yazıldığı ve çok azının çocuk idrakine uygun olduğu göz önüne alınırsa çocuk edebiyatı olarak sınıflandırılması mümkün olmaz.²³⁴ Zikredilen ninniler, tekerlemeler gibi şifâhî aktarılar ise bağımsız bir edebiyat alt türü haline gelmemiştir. Dolayısıyla bu gruptaki araştırmacılar modernizm öncesi örneklerin “*hikâye anlatıcılığının ötesine geçemeyeceğini*”²³⁵ ve tüm

²³⁰ Hâdî Nu'mân el-Hitî, *Edebu'l-etfâl: felsefetuhû, funûnuhû vesâituhû* (Kahire: el-Hey'etu'l-misriyyetu'l-âmmu li'l-kitâb, 1977), 195-96; Miftah Muhammed Diab, *Mukaddime fî sekâfeti ve edebi'l-etfâl*, 1. bs (Mısır, Kanada: ed-Dâru'd-devliyye li'n-neşr ve'l-kutub, 1995), 32.

²³¹ Ali Hadîdî, *Fî edebi'l-etfâl*, 4. bs. (Mektebetu'l-AngloMısriyye, 1988), 181, <https://books-library.net/free-410648513-download>.

²³² Abu-Nasr, “The Arab World”; Hadîdî, *Fî edebi'l-etfâl*; el-Hitî, *Edebu'l-etfâl: felsefetuhû, funûnuhû vesâituhû*; Abduttevâb Yusuf, *Kutubu'l-etfâl fî âleminu'l-mu'âsır*, t.y.

²³³ Hadîdî, *Fî edebi'l-etfâl*, 65. Çocuk ve yetişkin edebiyatları arasındaki farklar için bkz: Hadîdî, 65-71..

²³⁴ Hadîdî, *Fî edebi'l-etfâl*, 45.

²³⁵ Abu-Nasr, “The Arab World”, 789.

zenginliğine rağmen “*Arap edebî literatüründe modern öncesi dönemde çocuk edebiyatı olarak adlandırılacak yazın kültürü oluşmadığını*”²³⁶ dile getirirler.

Bu tez çerçevesinde, modern anlamıyla çocuk edebiyatının Arap dünyasında ortaya çıkışı 19. yy.ın sonları olarak kabul edilmiştir. Gerçekten de modern dönemde çocuk edebiyatı için konan kriterler ışığında değerlendirildiğinde ilk grubun örneklerinin “çocuk edebiyatı” olarak tasnif edilemeyeceği görülüyor. Zira modern çocuk edebiyatının kriterleri çocuğa bakışın değişmesiyle paralel olarak geliştirilmiştir.

1.2.3.2 *Arap Çocuk Edebiyatının Gelişimi:*

AÇE’nin başlangıcından günümüze gelişimini genel hatlarıyla ele almak istediğimizde çok uluslu bir yazın alanından bahsetmenin beraberinde getirdiği bir sorun ortaya çıkar. AÇE her Arap ülkesinde aynı anda başlamamış ve aynı hızda gelişmemiştir. Dolayısıyla, yapılan dönemlendirmeler çocuk edebiyatı faaliyetinin daha erken dönemde başlayıp yoğun bir şekilde sürdürüldüğü Mısır, Lübnan, Suriye, Irak ve Filistin gibi ülkelerdeki seyir üzerinden yapılmıştır. Bu noktayı göz önünde tutarak, Bâşûr’un dönemlendirmesi incelenebilir.²³⁷ Bâşûr, AÇE tarihini genel hatlarıyla *Başlangıçlar: 1979’a kadar; Dönüşüm: 1979-1990 ve Atılım: 1990’dan sonrası* olarak isimlendirdiği üç ana döneme ayırır.

AÇE’nin ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili tartışmayı aktarırken öncü yazarlar ve çabaları ele alınmıştır. Bu döneme Rifa`a Tahtâvî, Osman Celâl, Ahmed Şevkî gibi öncü yazarların yabancı edebiyatlardan yaptıkları tercümeler ve uyarlamalar hâkimdir. Her ne kadar bu yazarların çabaları sonucu AÇE, edebiyatın bağımsız bir alt türü haline gelmeye başlasa da yavaş ilerlemektedir. Hadîdî, yavaş gelişimin sebeplerini şöyle açıklar: (1) Çocuklar için yazan edebiyatçıların ve bu alanla ilgilenen araştırmacıların sayıca az olması ve yeterince eser üretilmemesi, (2) Çocuk edebiyatının uzun bir süre yetişkin edebiyatından yapılan alıntılar, uyarlamalar, sadeleştirmeler sadedinde ilerlemeye çalışması, (3) Çocuk edebiyatının çocuğun bilişsel ve duygusal gelişim süreçlerine katkısının bilinmemesi, (4) Çocuklar için edebiyat yazımının edebiyat çevreleri tarafından itibarlı bir iş olarak görülmemesi ve dahası, yazarın itibarını düşürmesi.²³⁸ Hûlî’ye göre de zikredilen bu son sebep, Arapça özgün çocuk edebiyatı literatürünün oluşumunu geciktiren en

²³⁶ el-Hîfî, *Edebu’l-etfâl: felsefetuhû, funûnuhû vesâituhû*, 194-95.

²³⁷ Bâşûr, “Edebu’l-etfâlî’l-`arab”.

²³⁸ Hadîdî, *Fî edebi’l-etfâl*, 36.

önemli sebeptir; yazar ve şairlerin özgün hikâyeler, şiirler, tiyatrolar yazma konusunda çekingen davranmalarına, tercüme ve uyarlamalara yönelmelerine sebep olmuştur.²³⁹ Ne var ki, Tahtâvî ve Şevkî gibi büyük edip ve şairlerin çocuk edebiyatına olan özel ilgileri -her ne kadar zamanında eleştirilse de- çocuk edebiyatının önünü açmış ve zamanla Arap edebiyat çevrelerinin çocuk edebiyatına bakışlarını değiştirmiştir: Çocuk edebiyatıyla meşgul olmak prestijli bir iş haline gelmiş ve pek çok yazar çocuk edebiyatına yönelmiştir. Bu dönemin önemli isimlerinden biri de Kâmil Kılânî'dir (1879-1959). Kılânî'yi diğerlerinden ayıran özelliği, tüm hayatını çocuk edebiyatına vakfetmiş olması ve 1927'den vefatına kadar yaptığı tercümeler, uyarlamalar, sadeleştirmelerle Arap çocuk kütüphanesine iki yüzden fazla eser kazandırmış olmasıdır.²⁴⁰

AÇE'nin ikinci dönemini ele alırken dönemlendirmeyi Bâşûr'dan (1979) biraz daha erken başlatan Daragi'nin 1960 yılını esas alacağız.²⁴¹ Daragi 19. yy.dan günümüze kadar sistemli bir dönemlendirme yapmamıştır ancak 1960 yılını özellikle zikreder. Arap ülkelerinin tam bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte ulus inşa etme istekleri, Arap-İsrail savaşı gibi Arap dünyasını etkilemiş olayların Filistin mücadelesi bağlamında tüm Arap ülkelerinde AÇE'ye ilginin arttığını; çocuk dergilerinin sayısında da artış gözlemlendiğini ifade eder. Nitekim Mısır'da *Sâmir* (196?) ve *Mecelletî* (1968); Irak'ta *el-Mizmâr* (1970); Suriye'de *Râfî'î* (1970) ve *Sa`ad* (1969); Kuveyt'te günümüze kadar yayın yapmayı sürdüren *el-'Arabiyyü's-sağîr* (1973) gibi dergiler basılmaya başlanmıştır.²⁴² Yine 60'lardan sonra Afrika'daki Arap ülkelerinde de çocuk edebiyatı hareketliliği başlamış; Tunus, Fas, Cezayir ve Libya'da yayınevleri açılmıştır.²⁴³ 1970'lerde körfez ülkelerinin kalkınmasıyla beraber çocuk edebiyatı yayınları maddi olarak teşvik edilmiştir.²⁴⁴

1979'un Dünya Çocuk Yılı ilan edilmesiyle birlikte Arap dünyasında çocuk edebiyatı alanındaki faaliyetler; sadece çocuklar için yayın yapan müstakil yayınevlerinin kurulması, uluslararası fonların katkısıyla yapılan yazar ve çizer eğitimleri, AÇE'yi geliştirmeye yönelik

²³⁹ Nadia el-Hûlî, "Arab World", içinde *The Oxford Encyclopedia of Children's Literature*, c. 1 (Oxford: Oxford University Press, 2006), 77-78.

²⁴⁰ Brîğîş, *Edebu'l-etfâl: Ehdâfuhû ve simâtuhû*, 84; Diab, *Mukaddime fî sekâfeti ve edebi'l-etfâl*, 23.

²⁴¹ Daragi, "Tensions Between Didacticism, Entertainment and Translatorial Practices Deletion and Omission in the Arabic Translations of Harry Potter".

²⁴² Daragi, 33.

²⁴³ Brîğîş, *Edebu'l-etfâl: Ehdâfuhû ve simâtuhû*, 91.

²⁴⁴ Hutayt, *Edebu'l-etfâl fî Lübnan*, 24.

atölyelerdir.²⁴⁵ 1980'den itibaren pek çok yüksek öğretim kurumunun müfredatına çocuk edebiyatının dâhil olması²⁴⁶ akademik düzeyde çocuk edebiyatı araştırmalarının yapılmasına imkân sağlamıştır. Bu dönemde, yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle AÇE'de ele alınan baskın konular, direniş ve mücadele ruhunun güçlendirilmesi, işgale karşı duruş, hakların korunması ve ulus bilinci oluşturmaya yönelik konulardır.

AÇE'nin üçüncü dönemi ise 1990 itibariyle başlatılır. Bu tarihten sonraki değişiklikler daha ziyade AÇE'nin ele aldığı konularda olmuştur. Bu değişim hem çocuk hakları söylemine hem de eğitim bilimlerinin gelişimine paralel olarak çocuğun aktif olarak katıldığı çocuk eksenli eğitim anlayışının hâkim olmasıyla ilişkilidir.²⁴⁷ Bu yeni aşamayla birlikte AÇE'de hikâyenin ana karakteri olarak kurgulanan çocuğun gözünden, onun duyguları, ilgi alanları, merakları, tedirginlikleri ve yaramazlığı aktarılmaya başlanmış; ölüm, engellilik, hastalık, gibi daha önce AÇE'nin gözardı ettiği toplumsal olayların ele alınışı artmıştır. Atılım evresi olarak kabul edilen bu tarihten itibaren, çocuk edebiyatının içeriğindeki değişimin yanı sıra, teknolojinin gelişmesine paralel olarak kitaplardaki çizimler, kâğıt kalitesi gibi unsurlarda da büyük farklar ortaya çıkmıştır.

1.2.3.3 Arap Çocuk Edebiyatının Karakteristiği:

Arap dünyasında çocuk edebiyatını başlatan Tahtâvî'nin çocuk edebiyatını okul müfredatının bir parçası haline getirmesi ile edebiyatın eğitici işlevini AÇE'nin temel işlevi olarak vazettiği varsayılır.²⁴⁸ Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte ulusal bilinç inşa etmek üzere ulusal bir eğitim sistemine ihtiyaç duyulması, bu sistemin ideolojisini empoze eden yerli üretim Arapça okul kitaplarına ve çocuk kitaplarına ihtiyaç duyulması²⁴⁹ ve bu doğrultuda çocuk edebiyatının etkili bir araç olarak kullanılması da bu işlevi pekiştirmiştir. Yine okul kitapları basan matbaaların ve yayınevlerinin bir yandan da çocuk edebiyatının basımını üstlenmesi ve çocuk edebiyatı yazarlarının çoğunun milli eğitimin müfredatını hazırlayan isimler

²⁴⁵ Bâşûr, "Edebü'l-etfâli'l-arab", 18.

²⁴⁶ Muhammed Sayyid Halâva, *el-Edebu'l-kasâsi li't-tufl (Madmûn ictimâ'î nefsi)* (İskenderiye: Müessesetu Havrasi'd-devliyye, 2000), 24.

²⁴⁷ Bâşûr, "Edebü'l-etfâli'l-arab", 23.

²⁴⁸ Daragi, "Tensions Between Didacticism, Entertainment and Translatorial Practices Deletion and Omission in the Arabic Translations of Harry Potter", 29.

²⁴⁹ Hutayt, *Edebu'l-etfâl fi Lübnan*, 23.

olması²⁵⁰ da başından beri çocuk edebiyatının eğitimle ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Hatta bazı araştırmacılar, sırf eğitici bir değeri olmadığı gerekçesiyle modern dönem öncesi hikâyeleri ve sonrasında devam eden cin, ifrit efsanelerini çocuk edebiyatı olarak görmezler.²⁵¹

AÇE'nin, çocuk eğitiminin ideal aracı olarak görülmesi ve eğitici işlevinin diğer tüm işlevlerin önüne geçirilmesi, beraberinde didaktik bir üslubu getirmiştir. Sonraları eleştirilecek ve aşmaya yönelik çabalar ortaya çıkacak olsa da uzun bir süre AÇE'ye didaktik bir üslup hâkimdir.²⁵² Thomure vd. 'nin Arap dünyasında verilen çocuk edebiyatı ödülleri inceledikleri çalışmada Arap dünyasında ödül verilen eserlerin daha ziyade didaktik tonun öne çıktığı kitaplar olduğu tespit edilmiş ve çocuk kitaplarının öğretici olmakla değer kazandığı kanaatine varılmıştır.²⁵³

Bu didaktik yapısı ve ideal olanı resmetme işlevinden dolayı AÇE'de bireysel ve sosyal meselelerin ve problemlerin de ele alınmasının zorlaştığını söyleyebiliriz. Zîra toplumsal gerçekliklerin ele alınması, olayların olduğu gibi resmedilmesini gerektirir ki bu çocuk edebiyatına atfedilen işlevle örtüşmemektedir. Ancak bu didaktik tonun aşılmasına yönelik çabalar da mevcuttur. Son dönemlerde edebiyatın toplumsal gerçekliği yansıtması gerekliliğine yapılan vurgu ile beraber yazarlar bu yöndeki düşüncelerini ve tutumlarını dile getirmektedir.²⁵⁴

AÇE'ye hâkim didaktik üsluptaki kırılmayı ekonomi-politik şartların bir uzantısı olarak görebiliriz. Zîra daha önce de açıkladığımız gibi neoliberalizm, toplum üzerinde açık bir şekilde zorlayıcı disiplin mekanizmaları kullanmak yerine dışarıdan ve doğrudan müdahaleyi azaltarak birey üstündeki kontrolü bireyin kendi kendini disipline etmesi ile sağlayan bir tarzda işler. Dolayısıyla devletin bireyleri yönetiminde benimsediği “didaktik” yöntemi değiştirir; daha girift ve kuşatıcı, bireyleri, iç motivasyonlarını sistemin çıkarına denk düşecek şekilde güdülemek suretiyle yöneten bir yönetim biçimi getirir. Yönetim anlayışındaki bu değişiklik çocuk edebiyatında kullanılan üsluba da yansımaktadır: AÇE'de yetişkinin çocuğu kontrol etmede

²⁵⁰ Bâşûr, “Edebü'l-ettâli'l-arab”, 15.

²⁵¹ el-Hitî, *Edebu'l-ettâl: felsefetuhû, funûnuhû vesâituhû*, 196.

²⁵² Mdallel, “Translating Children's Literature in the Arab World”; Ahmad Zalat, *el-Kadâyâ'l-mu'âsira li-edebi'l-ettâli'l-'arabî* (Mısır: Hibetü'n-nîli'l-arabiyye, 2009), 163.

²⁵³ Thomure, Kreidieh, ve Baroudi, “Arabic Children's Literature: Glitzy Production, Disciplinary Content”, 323.

²⁵⁴ Bâşûr, “Edebü'l-ettâli'l-arab”; Fatima Sharafeddin, “Fatima Şerefeddin: Muhatabetu'l-kurrai's-siğâr Tecmeu Beyne'l-ahlâk ve'l-cemâl”, *el-Emnü'l-âm*, 2018.

kullandığı açık disipline edici mekanizmalar, yerini çocuğun iç motivasyonunu sağlamak suretiyle onu kontrol etmeyi amaçlayan dolaylı olarak disipline eden mekanizmalara bırakmıştır.

1.2.3.4 Lübnan Çocuk Edebiyatı

Modern dönem öncesi Arap dünyasında çocuk edebiyatından bahsederken herhangi bir bölgeye izafetle değil, tüm Arap dünyasına mâl olmuş çocuk edebiyatını kastederiz. Ancak, çocuk edebiyatı modern bağlamda yeniden üretildiğinde, sınırları içinde üretildiği devletin ismiyle anılmaya başlamıştır. Bunun sebebi, modern çocuk edebiyatının uluslaşma projesi ekseninde ideolojik bir aygıt olarak ortaya çıkmasıdır. Nitekim modernleşme, etnik-dinsel kimliklerin yerine geçecek bir milli kültürün oluşturulmasını gerektiriyordu. Hikâyelerde dil kullanımları millî kültürü oluşturma stratejilerinden biri olarak değerlendirilir.²⁵⁵ Böylelikle edebiyat yoluyla toplumu oluşturan bireylerin kendilerini birleşmiş bir milletin yurttaşları olarak görmeleri sağlanır. Bu noktada edebiyat sadece milli kimliği temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda halka milliyetçilik değerlerini aşılayarak bu kimliğin üretilmesine de katılır. Dolayısıyla modernleşmeyle beraber milli edebiyatların türemesi normal kabul edilebilir ve böyle de olmuştur.

Arap ulusunun yerelde pek çok devlete bölündüğü göz önüne alınırsa, farklı farklı milli kimliklerin inşası gerekli olmuştur. Arap ülkelerinin benimsedikleri ideolojilerin birbirinden farklılaşmasıyla birlikte çocuk edebiyatlarında üretilen çocuklukların da farklılaşması milli edebiyatları birbirinden daha derin bir şekilde ayırmış; “Filistin Çocuk Edebiyatı”, “Lübnan Çocuk Edebiyatı” gibi ülkelerin isimleri ile sınıflandırmayı gerekli kılmıştır.²⁵⁶ Çocuk edebiyatının millileşmesiyle sonuçlanan bu ayrılığın; bir Arap ülkesinde üretilen çocuk kitaplarının diğer Arap ülkesi tarafından kabul görmemesi, eğitim müfredatının bir parçası olmak bir yana o ülkede basımının ve dağıtımının dahi yasaklanması gibi sonuçları olmuştur. Buna binaen, 20. yy.dan bahsederken “Lübnan çocuk edebiyatı” dediğimizde, Lübnan devletinin kontrolünde büyük oranda Lübnanlı yazarlar tarafından üretilmiş, bölgeye özgü bir edebiyat kastedilir. Ancak, günümüzde tarihsel, sosyal ve ekonomi-politik şartların değişmesiyle birlikte çocuk edebiyatının ulusal karakteristiği de değişmiş; küreselleşen dünyada artık yerel ideolojiler ikinci planda kalmıştır. Daha baskın ve kuşatıcı tek ideoloji olarak neoliberalizm öne çıkmıştır. Nitekim neoliberal politikalar başta Lübnan olmak üzere pek çok Arap ülkesi tarafından

²⁵⁵ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi* (İstanbul: Metis, 1998), 79.

²⁵⁶ Azeriah, “Translated Children’s Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms”.

benimsenmiş ve uygulanmaktadır. Dolayısıyla, çocuk edebiyatı aracılığıyla inşa edilen çocuk tipinin 19. yy.da olduğu gibi ülkeden ülkeye farklılık göstereceği değil; bilakis birbirine benzeyeceği varsayılabilir. O halde, bugün Lübnan Çocuk Edebiyatını diğer Arap ülkelerinde üretilen çocuk edebiyatlarından ayıran temel kriter nedir, sorusu gündeme gelir.

Bu soruyu iki şekilde cevaplayabiliriz: Çocuk edebiyatını üreten “yazar” ya da çocuk edebiyatının alıcısı olan “okur” üzerinden. İlk olarak çocuk edebiyatının Lübnan’a ait sayılması için yazarın Lübnanlı olması kriteri akla gelebilir fakat “Lübnanlı” olmak başlı başına bir tartışma konusudur.²⁵⁷ Lübnan’da doğup, Lübnan’daki etnik kökenlerden birine mensup olmak Lübnanlı olmak için yeterli midir? Bu kriterleri sağlayan ama tüm hayatını yurtdışında geçirmiş yazarları yahut Filistinli anne-baba tarafından, Lübnan’da dünyaya getirilmiş ve büyümüş bir yazarı nereli kabul etmeliyiz? Özellikle de Lübnan ve çevresindeki ülkelerde uzun yıllardır süregiden iç ve dış savaşlar²⁵⁸ sebebiyle bölgedeki nüfus hareketliliğini göz önüne aldığımızda Lübnanlı olmak sınırları ve etnik kökenleri aşan bir aidiyet gibi görünmektedir. O halde bu yazarların ürettiği edebiyatı kategorik olarak Lübnan çocuk edebiyatına dâhil edebilir miyiz, etmeli miyiz?

Lübnanlı kimliğini tanımlamanın güçlüğü bir yana ulaşımın ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte artık yerli yazarlar tarafından yazılmış eserlerin bir ülkenin edebiyatını oluşturması söz konusu olmaktan çıkmıştır. Örneğin, Lübnan’ın Arap dünyasındaki yayıncılık faaliyetlerindeki konumunu ele alalım. Sadece bu konumu bile Lübnan çocuk edebiyatını Lübnanlı yazarlar tarafından yazılması kriteri çerçevesinde tanımlamayı güçleştirmektedir. Zîra Kültür Bakanlığı’nın Lübnan’da yayıncılık üzerine yayınladığı raporun ortaya koyduğu üzere başından beri farklı Arap ülkelerinden yazarların eserleri Lübnan’da basılmaktadır.²⁵⁹ Daha güncel bir çalışma olan Arap Dünyasında Yayıncılık Faaliyetleri Raporu²⁶⁰ da Arap yayıncılık tarihinde Lübnan’ın, özellikle sağladığı özgür yayıncılık ortamından dolayı, farklı Arap ülkelerinden gelen yayınevlerinin merkez üssü olduğunu ifade ederek önceki raporu desteklemektedir. Dolayısıyla Lübnan, sadece yerli yazarların değil, tüm Arap dünyasından yazarların kitaplarının basıldığı ve dağıtıldığı; çeşitlilik açısından zengin bir ülke olarak “üretimin

²⁵⁷ Boulghourjian Simitian, “Finding Homeland: Lebanese National Identity As Reflected in Children’s Literature”.

²⁵⁸ Karam Karam, “An Analysis of Political Change in Lebanon in the Light 47 of Recent Mobilization Cycles”, içinde *The Arab State and Neo-Liberal Globalization: The Restructuring of State Power in the Middle East*, ed. Laura Guazzone ve Daniela Pioppi, 1st ed (Reading, UK: Ithaca, 2009), 47-72; Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*.

²⁵⁹ aktaran Kreidieh, “The Publishing and Marketing of Lebanese Children’s Books in the Arab World”.

²⁶⁰ Azeb, *Hâletu’n-neşr fi’l-vatani’l-`arabî*, 139.

merkezi”dir. Lübnan’ın üretimin merkezi olması sebebi ise sağladığı özgür yayıncılık ortamına ek olarak matbaacılığın diğer ülkelere nazaran ucuz ve çok daha kaliteli olması; örneğin, musahhihlerin ve editörlerin bulunması gibi özellikleridir.²⁶¹ Bahsi geçen raporlar genel olarak Lübnan’daki yayıncılık hareketi ile ilgili tespitleri sunsa da bu tespitlerin çocuk edebiyatı alanında da geçerli olduğu görülmektedir: Kreidieh, Lübnan’da çocuk kitapları yayıncılığı ve dağıtımını üzerine yaptığı çalışmada Lübnan içi ve dışı yayın ve dağıtım hareketliliğini gösterir, Lübnan’ın merkezi rolünün çocuk edebiyatı yayınları için de geçerli olduğunu destekler.²⁶² Dolayısıyla Lübnan çocuk edebiyatı, sadece Lübnanlı yazarlar tarafından yazılan kitaplara münhasır olarak ele alındığında tam bir temsiliyet sağlanamayacaktır.

Öte yandan bu tezde edebiyatın Lübnanlı çocuğu şekillendirmesine odaklanıldığı için edebiyatın çocuk okur tarafından alımlanışı daha önemlidir. Dolayısıyla Lübnan çocuk edebiyatını tanımlarken “okur merkezli” kuramları dikkate almak daha işlevsel olacaktır. “Okur bir ayna gibi edebiyatı okudukça kendisini görür ve oradaki figürle özdeşleşir”²⁶³ diyen Iser’in benzetmesini ödünç alarak, bu tezde Lübnan çocuk edebiyatını tanımlarken “aynayı tutan”dan ziyade, “aynaya bakıp onunla özdeşim kuran ve dönüşen okuru” merkeze aldığımızı söyleyebiliriz. O halde, *Lübnanlı çocuğu inşa eden tüm metinler kriterini koyduğumuzda yazarın uyruğu, dini, sınıfsal mensubiyeti önemini yitirir ve tanım Lübnan topraklarında basılan ve dağıtılan, Lübnanlı çocuğun maruz kaldığı tüm eserleri kapsar. Ayrıca, -her kim tarafından yazılırsa yazılsın- devletin ve yayınevlerinin kitapların yayımlanmasını sağlamaları o kitaplardaki fikirleri onayladıkları anlamına gelir ve Lübnan çocuğunu nasıl şekillendirmek istediklerini gösterir. Nitekim bu tez de metnin, içerdiği ideolojilerle okuru nasıl şekillendirdiği ile ilgili bir araştırma olduğu için yazardan ziyade okurun maruz kalışını dikkate alması daha anlamlıdır. Dolayısıyla bu tez kapsamında kullanılan “Lübnan Çocuk Edebiyatı” isimlendirmesi, dünyanın neresinde yazıldığı ve yazarın hangi uyruğa mensup olduğu fark etmeksizin Lübnan’da bulunan yayınevleri tarafından basılan ve Lübnanlı çocuğa sunulan tüm eserleri kapsar.*

²⁶¹ Azeb, 140.

²⁶² Kreidieh, “The Publishing and Marketing of Lebanese Children’s Books in the Arab World”, 120-35.

²⁶³ aktaran Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 9. bs. (İstanbul: İletişim, 2003).

1.2.3.5 Lübnan Çocuk Edebiyatının Gelişimi

Lübnan, Arap dünyasında basım ve dağıtımın merkezi konumda olmasına ve Mısır'dan sonra çocuk edebiyatının erken dönemde gelişmeye başladığı bölgelerden biri ²⁶⁴ olmasına rağmen bölgedeki çocuk edebiyatı faaliyetiyle ilgili araştırmalar çok azdır. Bununla birlikte Lübnan çocuk edebiyatının genel seyrine dair bir resim çizilebilir.

Mısır'dakine benzer şekilde, çocuk edebiyatı Lübnan'da da modernleşmenin tezahür ettiği alanlardan biri olan modern eğitim sistemin bir parçası olarak algılanmıştır. Bu minvalde Stephan Hashim, Lübnan'ın okul kitapları ve çocuk edebiyatı kitapları basımının birlikte yapılması gerektiğini zikreder.²⁶⁵ Mektebetu Lübnan (1942), Dâru'l-kitâbi'l-Lübnânî (1952), Dâru mektebetu'l-hayât (1953), Dâru'l-'ilim li'l-melâyîn (1944), el-Mektebetu'l-'asriyye (1948) hem okul kitapları hem de çocuk edebiyatı kitapları yayımlar. Her ne kadar sonradan edebiyat ve okul kitapları basan yayınevleri birbirinden ayrılmaya başladıysa da²⁶⁶ bugün bile önemli yayınevleri iki alana yönelik faaliyette bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, çocuk kitaplarının okul sistemindeki sınıflandırma esas alınarak etiketlenmesi veya isimlendirmesi de okuldaki eğitimde çocuk edebiyatının yeri hakkında ipucu verir. Hutayt, Lübnan'ın ilk telif eseri olan Rose Ghurayyib'in kaleme aldığı Eğâni's-siğâr li-ravdati'l-etfâl ve's-sufûfi'l-evveliyye (Okul öncesi ve İlköğretim Çocukları için Şarkılar) adlı kitabın isimlendirmesinin dahi Lübnan'da çocuk edebiyatının eğitim öğretimle olan ilişkisini gösterdiğini ifade eder.²⁶⁷ Sektördeki öncü yayınevlerinden Dâru'l-Asâla'nın kitapları da yaşlara göre değil okul sistemindeki sınıflandırmaya göre etiketlenmektedir.

Modern okul sistemi çocukları yaşlarına göre gruplar, eğitimciler de gelişimsel psikolojinin sunduğu veriler ışığında yaş gruplarına uygun ders materyali geliştirirler. Lübnan'da çocuk edebiyatının bu bağlamda gelişmesi, çocuk kitaplarının kullanılan dil, içerik ve üslup bakımından çocuğa uygunluğu tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Lübnanlı yazarların, Mısır çocuk edebiyatına yönelttikleri temel eleştiri budur. Ghurayyib,²⁶⁸ Kamil Kîlânî'nin eserlerini, içinde yer alan kelime dağarcığının ve ifade biçimlerinin çocukların dil seviyelerinin çok üstünde

²⁶⁴ Bâşûr, "Edebu'l-etfâli'l-'arab", 14.

²⁶⁵ Mood Stefan Hâşim, *Ticâratü 'l-harfi 'l-matbû'* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1993), 46.

²⁶⁶ Hutayt, *Edebu 'l-etfâl fî Lübnan*, 24.

²⁶⁷ Hutayt, 23.

²⁶⁸ Ghurayyib, "Children's Literature in Lebanon and The Arab World", 17.

olması, cümlelerin uzunluğu, çocuğun idrak edemeyeceği soyut ifadelerin yer alması ve sözü çok dolandırması yönleriyle eleştirerek, kendi kaleme aldığı eserlerde bu noktalara dikkat ettiğini belirtir. Bu mülâhazalar dikkate alınarak Lübnan'daki telif eser olan Ghurayyib'in *Çocuk Şarkıları*, AÇE'nin genel karakteristiğinin dışına çıkarak modern standart Arapça ile değil, mahalli dil olan Lübnan ammicesi ile yazılmıştır.²⁶⁹ Yerel dil ile çocuk edebiyatı yazmak, Mısır'da üretilen çocuk edebiyatının incelenmesi ve eleştirilmesi sonucu oluşmuş bilinçli bir tercihtir ve Ghurayyib'in eserinin çok geniş kitlelerce kabul görmesine sebep olmuştur. Yerel dil ile yazım, hem çocukların anlayabileceği bir dil olması, hem de edebiyatı basitleştirerek çocukların algılarına yakınlaştırılması bakımından AÇE için önemli bir gelişme olarak kabul edilir.²⁷⁰

Çocuk edebiyatının Lübnan'da hızla gelişmesinin sebeplerinden biri de sadece çocuklara yönelik basım ve dağıtım yapan yayınevlerinin erken dönemde açılması ve faaliyetlerini artırarak sürdürmesidir. Bu tür yayınevlerinin kuruluşu 1960 yılında başlamış, 2010 yılına gelindiğinde sayıları yirmiyi bulmuştur.²⁷¹ Merkezi Beyrut'ta bulunan Daru'l-ilim li'l-melâyîn ile Antowan Kütüphanesi arasındaki iş birliği ile kurulan Şehrâzâd yayınevi Arap dünyasında sadece çocuk yayınları yapan ilk yayınevidir. Bunun dışında çocuk edebiyatına büyük katkıları olan bir diğer yayınevi 1968 yılında çocuklara yönelik yayınlar yapmaya başlayan Mektebetu Semîr, 1974'te Beyrut'ta kurulan Dâru'l-fetâ'l-'Arabî'dir. 1983'te çocuk yayınlarına yönelen Dâru'r-Rebî ve 1987 yılında yayın faaliyetlerine başlayan Dâru'l-Hadâik günümüzde hâlâ faaliyetlerine devam eden pek çok ödül almış, çocuk dergileri çıkarmış meşhur yayınevlerindendir. 1989'da kurulan Dâru'l-Mecânî, İttisâlât ve Sharjah çocuk edebiyatı ödülleri kazanmış; Academia International 1990'da, Dâru'l-Asâla 2000 yılında kurulmuş ve çocuklar için yayınlar yapmaya başlamıştır. 2004 yılında Yuki Press kurulmuş, 2012 yılında köklü bir yayınevi olan Dâru's-Sâkî sadece çocuklar ve gençler için yayınlar yapan bir alt şube açmıştır.

Ancak yayınevlerinin çokluğu kaliteli çocuk edebiyatı üretimi anlamına gelmez. Nitekim bazı yayınevleri piyasadaki talebi karşılamak maksadıyla içeriğine ve tercümesinin

²⁶⁹ Ghurayyib, 17.

²⁷⁰ Abu-Nasr, "The Arab World", 790; el-Hûlî, "Arab World", 77.

²⁷¹ Bâşûr, "Edebü'l-etfâli'l-arab", 23.

kalitesine bakmaksızın yayın yapmaya yönelmiştir.²⁷² Bu sebeple, yayımlanan eserlerin denetlenmesine yönelik projeler ortaya çıkmıştır. 1981’de, piyasadaki olumsuz gidişatı fark eden IWSAW²⁷³ (Arap Dünyasında Kadın Çalışmaları Enstitüsü) ve IBBY’nin²⁷⁴ (Uluslararası Genç Kitapları Kurulu) Lübnan kolu, piyasadaki çocuk kitaplarını inceleyip değerlendirme görevini üstlenmiş ve yapılan araştırmanın sonucunda ortaya çıkan tabloyu iyileştirmek adına 1983’te KSAAC²⁷⁵ (Kuveyt Arap Çocuklarını Kalkındırma Derneği) sponsorluğunda bir proje başlatılmıştır. Bu proje iki kesime hitap ediyordu: (1) Çocuk edebiyatını üreten yazar, çizer, editör ve mütercimler; (2) Çocuk edebiyatının muhatabı olan veliler, öğretmenler, kütüphaneciler ve çocuklar.²⁷⁶ Bu proje kapsamında hem daha nitelikli çocuk kitabı üretmek üzere ilk kesimin yetiştirilmesi, hem de çocuk edebiyatının alıcısı olan kitlenin bilinçlendirilmesi hedeflendi.

Lübnan’da çocuk edebiyatının gelişimi için yapılan çalışmalardan bir diğeri ise Lübnan Kültür Bakanlığı ile LBBY²⁷⁷ (Lübnan Gençlik Kitapları Kurulu) iş birliğiyle yapılan *es-Sebil* ve *Ene Ekra’u* gibi sivil toplum projeleriydi.²⁷⁸ Ulusal fonlarla yapılan bu çalışmaların yanı sıra uluslararası fonlarla da çocuk edebiyatının gelişimine katkı sağlanmaya çalışılmıştır. 2006-2009 yılları arasında Fransa hükümetinin sağladığı sponsorlukla yapılan çalışmalar buna örnek olarak gösterilebilir ²⁷⁹. Yine çocuk edebiyatının akademik düzeyde de itibar görmeye başlaması; Nusayr Bâşûr, Julinda Ebû Nasr, Antuwan Ma’lûf, Ferac Zahûr, Cemîl Cabr, George el-Hâc gibi akademisyenlerin çocuk edebiyatı araştırmalarına yönelmesi alanın güçlenmesini sağlayan bir diğer husustur.²⁸⁰ Tüm bu çalışmalar neticesinde Lübnan çocuk edebiyatı gelişimini sürdürmüş, telif eserler öne çıkmaya başlamıştır.

1.2.3.6 Lübnan Çocuk Edebiyatının Karakteristiği

Arap dünyasında çocuk edebiyatına mevcut gerçekliği resmetmek değil, ideal olanı göstermek işlevi yüklendiğini ve didaktik bir tonun hâkim olduğunu zikretmiştik. Bu durum

²⁷² Julinda Abu Nasr ve Anita Nassar, “Children’s Literature Project in the Arab World”, *Bookbird*, sy 4 (1987): 8.

²⁷³ Institute of Woman Studies in Arab World.

²⁷⁴ The International Board on Books for Young People.

²⁷⁵ Kuwait Society for Advancement of Arab Children.

²⁷⁶ Abu Nasr ve Nassar, “Children’s Literature Project in the Arab World”, 8.

²⁷⁷ Lebanese Board on Books for Young People.

²⁷⁸ Kreidieh, “The Publishing and Marketing of Lebanese Children’s Books in the Arab World”, 94.

²⁷⁹ Kreidieh, 94.

²⁸⁰ Hutayt, *Edebu’l-etfâl fi Lübnan*, 27.

Lübnan çocuk edebiyatı için de geçerlidir: Hutayt,²⁸¹ 1998’e kadar Lübnan’da yayımlanmış 151 çocuk kitabını incelediği kapsamlı çalışmasında hikâyelerde genel ahlâk kurallarını öğretici, buyurgan ve manipülatif bir üslup kullanıldığına dikkat çekerek çocuk okurun “kendine has varlığı ve iç edimleri olan sosyal bir birey olmaktansa *okul sırasındaki öğrenci muamelesi*” gördüğünü dile getiriyor.

Her ne kadar Lübnan çocuk edebiyatında didaktik tonun tümüyle ortadan kalktığını iddia etmek mümkün olmasa da son çeyrek yüzyılda bu didaktik karakteristiğin değişmeye başladığını gözlemlenmektedir. Örneğin Bâşûr, didaktizmin azalışını hayvan karakterler üzerinden gösterdiği çalışmasında, farklı dönemlerde yazılmış çocuk kitaplarındaki hayvan karakterleri karşılaştırır ve bu karakterlerin rollerindeki dönüşüme dikkat çeker.²⁸² Bu karşılaştırmada çocuk edebiyatında bilge hayvan karakterler aracılığıyla ahlâk kurallarının öğretilmesinin yerini, zaman içinde, hikâyenin ana karakterleriyle arkadaşlık yapan, doğal özellikleri dışında -bilgelik gibi- bir vasıf atfedilmeyen hayvan karakterlerin aldığı saptanmıştır.²⁸³

Didaktik yapının kırılması ve toplumsal gerçekliğin çocuk kitaplarına yansmasıyla birlikte ele alınan mevzular da değişime uğramıştır. Özellikle 1990’dan sonra, öncesine nazaran çok farklı temalar ele alınmıştır.²⁸⁴ Bu temalar toplumun sıklıkla karşılaştığı ve tartıştığı; fakat çocuk edebiyatının görmezden geldiği temalardır: Ölüm, boşanma, engelliler, hastalıklar, toplumsal cinsiyet rollerinin değişimi, savaş gibi. Örneğin; Lübnan savaşı, işgal ve direniş Samah İdris’in *Sığınak* (2005), Fatima Şerefeddin’in *Şehrimde Savaş Var* (2008), Âyide Nu`man’ın *Gizli Sahil* (2005), Emily Nasrullah’ın *Bir Kedinin Günlükleri* (1996), Neclâ Nusayr Bâşûr’un *Özlem Serisi* (2004) isimli kitaplarında çocukların gözünden ve onların deneyimlemeleri üzerinden anlatılır. Ölüm teması üzerine Lina Murhic’in *Kayıt’sı*, Feyrûz Kardîn Bealbeki’nin *Ninem ve Çiçekler*’i (2001), İdfik Şeybub’un *Kanarya Niye Öldü?* (1999); boşanma temasıyla ilgili Neclâ Bâşûr’un *Annemi Özledim* adlı hikâyesi; engellilerle ilgili Maya es-Sâhib’in *Adnan Hikâyemi Sevmiyor* kitabı, Neclâ Bâşûr’un *Özel Bir gün ve Kardeşim Değişiyor* kitabı, Fatima el-Udûl’ün *Hasan Herşeyi Görür*, İdfik Şeybûb’un *Değişik Nâcî* adlı kitapları; hastalıklarla ilgili Semer

²⁸¹ Hutayt, 106.

²⁸² Bâşûr, “Edebu’l-etfâli’l-`arab”, 28.

²⁸³ Bâşûr, 28.

²⁸⁴ Bâşûr, 25.

Berrâc'ın *Arkadağım Hastalandığında*; toplumsal cinsiyet rollerinin kırılmasıyla ilgili Huda en-Nâşif'in *Tamârâ ve Babası Pazarda* Abîr Ballân'ın *Ben ve Babam* kitabı, Semah İdrîs'in *Başka Anne İstiyorum* kitabı; arkadaşlık ve arkadaşlar arası kavgalarla ilgili Hasan Abdullah'ın *Düşman Arkadaş* kitapları zikredilebilir.²⁸⁵ Çocuk edebiyatının malzemesini doğrudan toplumsal gerçeklikten aldığını gösteren diğer bir örnek Fatima Şerefüddin'in kaleme aldığı *Kapuçino* (2017) adlı gençlik romanıdır. Yazar, özellikle çocuklar nezdinde bir farkındalık yaratmak için, eserin yazım tarihini önceleyen iki yılda Lübnan basınında sıklıkla yer alan kadına şiddet olayları etrafında bir anlatı kurguladığını açıklamıştır.²⁸⁶

Bazı temalara yaklaşım biçiminin değişimi ise diğerlerine nazaran daha yavaştır. Örneğin, kadına yüklenen toplumsal roller söz konusu olduğunda geleneksel yargıların korunduğu görülür. Hutayt, hikâyelerde kadınlara genellikle endişe, duygusallık, sevgi, korku, ağlama gibi fiillerin izafe edildiğini; kadının genellikle ev işleriyle meşgul olduğu halinin tasvir edildiğini; ev dışında çalıştıyındaysa mutlaka ev ve çocukla ilgili işlerin bir uzantısı olan bir meslek sahibi olduğunu göstermiştir.²⁸⁷ Bâşûr da çocuk edebiyatı yazarlarının büyük çoğunluğunun kadınlardan oluştuğunu vurgular, buna rağmen kadınla ilgili değerlerin, ona izafe edilen fiillerin hâlâ geleneksel yapısını koruduğunu ifade eder.²⁸⁸ Nebîhe Muhaydilî'nin *Benim Annem Bir Yazar*, Najla Nusayr'ın *Nedîm* serisi ve *Rena*'sı, Dîna Şerâra'nın *Anne Beni Seviyor Musun?* adlı kitapları ve Abdulvehhab el-Mesîrî'nin *20. yy.ın Sindirellası*'nda yaptığı gibi geleneksel kalıpların dışına çıkan birkaç örnek haricinde kadın konusunda geleneksel tutum devam etmektedir.²⁸⁹

Ancak ırkçılık sorunları, bölücülük, aile içi şiddet, cinsellik, otoriteye başkaldırma vs. gibi toplum nezdinde tabu addedilen temalardan kaçınılır. AÇE'nin önemli temsilcilerinden Lübnanlı yazar Fatima Şerefüddin, bir röportajında, beraber çalıştığı yayınevlerinin kriterleri çerçevesinde yazarların kendilerini sansürlemek zorunda kaldıklarını; sansür mevzusu olan konulara aile veya öğretmene karşı çıkan çocuk kahramanları, okul karşıtı söylemleri ve kız-erkek

²⁸⁵ Bâşûr, 25-26.

²⁸⁶ "Fatima Şerefeddin: Muhatabetu'l-kurrai's-siğâr Tecmeu Beyne'l-ahlâk ve'l-cemâl", 96.

²⁸⁷ Hutayt, *Edebu'l-etfâl fî Lübnan*.

²⁸⁸ Bâşûr, "Edebu'l-etfâlî'l-'arab", 27-28.

²⁸⁹ Bâşûr, 28.

arkadaşlığı gibi örnekler verir.²⁹⁰ Bu durum, yazarların, yayınevlerinin ve çocuk kitaplarını satın alan kitlenin (kütüphaneciler, eğitim kurumları, ebeveynler) tercihleriyle ilgilidir. Bâşûr, yayınevlerinin müşteri kitlelerini küstürmemek adına toplum nezdinde tabu addedilen veya hoş görülme, kaçınılan konulardan uzak durduklarını dile getirir.²⁹¹

Lübnan çocuk edebiyatı üzerine yapılan çalışmalar, edebiyatın geçmişten günümüze hem içerik, hem üslup bakımından değişmekte olduğunu göstermektedir. Bu çalışma ise 1992'den 2020'ye Lübnan çocuk edebiyatını inceleyerek sosyal, siyasi ve ekonomik şartların zamanla değişmesiyle inşa edilen çocuk tipinin dönüşümünü ele alacaktır. Neoliberalizmin son otuz yılda Lübnan'da giderek daha etkili hale gelmesinden hareketle, öznenin dönüşümünü ve neoliberal çocuk öznenin Lübnan toplumunda belirli söylemler içinde nasıl oluşturulduğunu daha iyi anlamak için bu tez, Lübnan çocuk edebiyatından alınan örneklerin dönemsel olarak karşılaştırmalı nitel bir analizini sunacaktır.

²⁹⁰ “Fatima Şerefeddin: Muhatabetu'l-kurrai's-sigâr Tecmeu Beyne'l-ahlâk ve'l-cemâl”, 96.

²⁹¹ Bâşûr, “Edebu'l-etfâli'l-'arab”, 25.

2 1992-2012 YILLARI ARASI LÜBNAN ÇOCUK EDEBİYATINDA ÇOCUK İNŞASI

Bu tez kapsamında Lübnan’da faaliyet gösteren 9 farklı yayınevi tarafından 1992-2020 yılları arasında yayımlanmış 244 hikâye incelenmiştir. Bunlardan üçü sadece çocuklar için, diğerleri ise hem yetişkinler hem çocuklar için yayın yapmaktadır. Temsil gücünü artırmak gayesiyle Dâru’l-Hadâik, Dâr’üs-Sâkî, Dâru’l-Asâla, Dâru’l-İlim li’l-melâyîn, Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Dâru’r-Rûkî, Academia International, Dâru’l-Cîl gibi meşhur yayınevleri seçilmiştir.²⁹²

Çocuk kitaplarında dönemin hâkim söylemlerinin analizine geçmeden önce bu kitapları yayımlayan yayınevleri ile ilgili tanıtıcı kısa bilgiler vermek gerekir. Tez kapsamında en fazla yayını incelenen yayınevi, sadece çocuklara yönelik yayınlar yapan Dâru’l-Hadâik’tir. 1987 yılında Beyrut’ta kurulmuş, yayın hayatına 7-14 yaş grubuna yönelik *Ahmed* dergisi ile başlamıştır. 1990’da farklı yaş gruplarına yönelik hikâyeler yayınlamış, 2000 yılında ise Arap dünyasında ilk defa 4-7 yaş grubuna yönelik çıkarttığı *Tûta Tûta* dergisi ile tüm Arap coğrafyasının dikkatini çekmiştir. Hem ulusal hem de uluslararası kitap fuarlarına katılımı oldukça yüksektir. Katıldığı uluslararası kitap fuarları: Beyrut, Doha, Şârikâ, Kuveyt, Muskat, Riyad, Abu Dabi, Bahreyn, Frankfurt, Paris, Londra ve Bologna fuarlarıdır. Yurtiçinde ve dışında yapılan fuarlara katılımının yüksekliği, bu kitapların çocuk okurla buluşmasına dair bir ipucu verebilir. Yayıncılık hayatı boyunca 350’den fazla başlıkta hikâye yayımlayan Dâru’l-Hadâik Arap dünyasında verilen çeşitli çocuk edebiyatı ödüllerine aday gösterilmiş ve pek çok ödül kazanmıştır.²⁹³

Tez kapsamında yayınları çokça incelenen Dâru’l-Asâla, Shereen Kreidieh tarafından 1998’te Dâru’n-nahdati’l-‘arabiyye’nin bir parçası olarak kurulmuştur. 1600’ü aşkın başlığıyla çokça yayın yapan kuruluşlar arasında olup *Halifa* ödülünün ve The Arab Thought Foundation’ın verdiği *Kitâbî* gibi pek çok prestijli ödülün sahibidir.²⁹⁴ Yayınladığı başlık sayısının çokluğu,

²⁹² Yayınevlerinin isimleri, Arapça isimlerin transkripsiyonu yapılarak yazılmıştır. Ancak bu yayınevlerinin websitelerinde yer alan Latin karakterlerle yazılmış isimleri şu şekildedir: Dar AlHadaek, Dar Asala, Dar Saqi, Dar El ilm lilmalayin, Librairie Du Liban Publishers, Dar Rouqy ve Academia International.

²⁹³ <https://www.alhadaekgroup.com/aboutus.php>

²⁹⁴ <https://asalapublishers.com/about-us-asala/?lang=en>

ulusal ve uluslararası fuarlara katılımı ve satış oranları bu yayınevinin de çocuk okurla sıklıkla buluşan kitapları yayınladığını gösterir.

1945'te Arap dünyasında kurulan ilk yayınevi olan Dâru'l-'ilim li'l-melâyîn, öğretmenler ve eğitimcilerden oluşan bir komite ile ortaklaşa okul kitapları yayınlamıştır. Bu amaçla Skolastik Yazarlık Komitesi adında bir yazarlık komitesi kurulmuştur. 1947'de, Ulusal Eğitim ve Ahlâk dizisi ile tarih üzerine *el-Musavvar* dizisi de dâhil olmak üzere farklı ders kitapları yayınlamıştır. Çocuk kitaplarına olan ilginin ve eğitim durumunun artmasıyla birlikte 1960 yılında Antoine Library ile ortaklaşa Arap dünyasında ilk defa sadece çocuk kitapları yayımlayan Dâr Şehrâzâd'ı kurmuştur. 1990'lardan sonra çocuk edebiyatındaki ivmelenmeye uyum sağlayarak kriterlerini güncellemiş; *çocuğa görelilik*, *çocuk gerçekliğine uygunluk* ilkelerine göre yayınlar yapmayı hedeflemiştir. Ayrıca ölüm, boşanma, psikolojik ve diğer hastalıklar gibi Arapçada daha önce hiç çocuklar düzeyinde ele alınmamış toplumsal, gerçekçi konuları ele alan kitaplar yayınlaması sebebiyle farklı bir konumdadır.²⁹⁵

Diğer taraftan, 1986 yılında Beyrut'ta Enis Saad tarafından kurulan Dâru'r-Rukî Arap dünyasının çeşitli yerlerinde birçok okula farklı yaşlara uygun eğitim kitapları sağlar, daha çok dinî içerikleriyle öne çıkar. Eğitici çocuk kitaplarının yanı sıra farklı yaşlar için eğlenceli içerikler ve hikâyeler yayınlamaktadır.²⁹⁶ Mektebetu Lübnan Nâşirûn'a gelince, 1966'da Beyrut'ta kurulmuştur. Lübnan, Suriye, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri başta olmak üzere farklı konumlarda ofisleri mevcuttur ve geniş bir dağıtım ağına sahiptir. 1500'ten fazla başlıkla çocuk yayınları yapmaya devam etmektedir. Sâkî li'l-etfâl ve's-şübbân, 1991'de Beyrut'ta kurulan Dâru's-Sâkî'nin bir alt kuruluşu olarak 2012'de yayın faaliyetine başlamış, çocuklar ve gençlere yönelik kitaplar yayımlamaktadır. Academia International 1990'da Beyrut'ta kurulmuş; kültür, sanat, bilim ve eğitim alanlarında telif ve tercüme eserler yayınlamaktadır ve Şârîka ve İttisâlât gibi pek çok prestijli ödül almıştır. Tezde, bunlar dışında Mektebetu Lübnan ve Dâr'ül-Cîl'in kitaplarından da faydalanılmıştır. Ancak bu yayınevleri artık faaliyetlerini sürdürmedikleri için haklarında yeterli bilgiye ulaşılamamıştır.

Aşağıdaki tabloda, tez kapsamında incelenen çocuk kitaplarının yayınevlerine göre dağılımı verilmiştir. Tez kapsamında bu tablodaki yayınevlerinin dijital platformlarda mevcut

²⁹⁵ <https://dfl.com.lb>

²⁹⁶ <https://alrouqy.com/about.html#>

olan hikâyeleri incelemeye konu edilmiştir. Erişim sağlanan bu dijital platformlar: Abjad, Noorybooks, Storytel ve sites.google'dır:

Yayinevi Adı	Kitap Sayısı
Dâru'l-Hadâik	101
Dâru'l-Asâla	66
Dâru'l-'ilim li'l-melâyîn	26
Dâru'r-Rukî	20
Librairie Du Liban Publishers	14
Dâru's-Sâkî	8
Mektebetu Lübnân	3
Academia International	3
Dâru'l-Cîl	1

Tablo II: Kitapların Yayinevlerine Göre Dağılımı

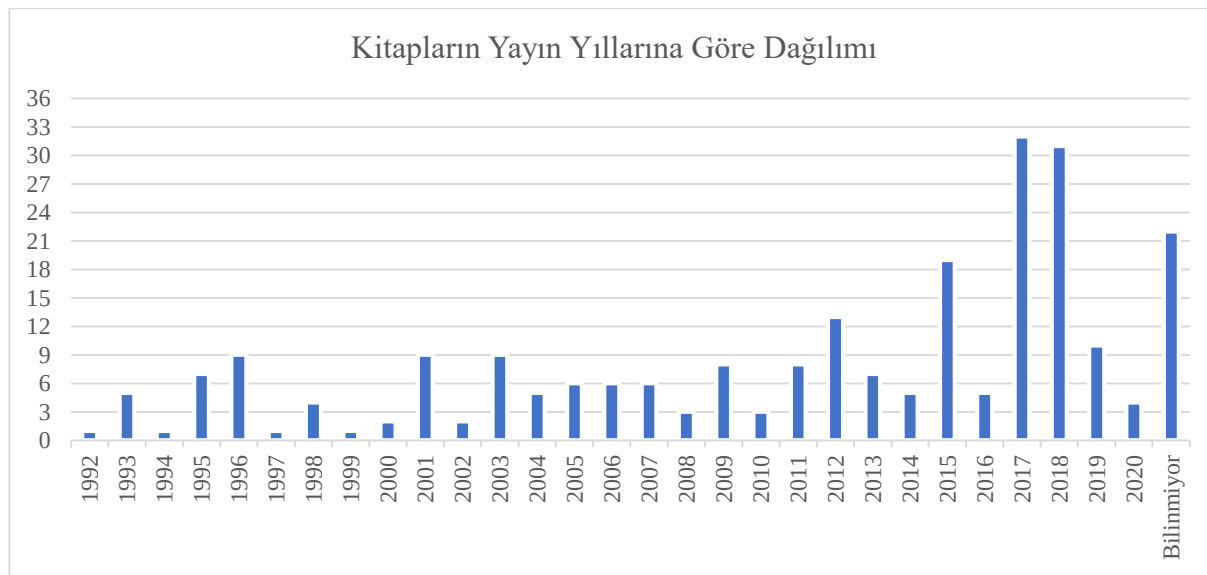
Hikâyeleri, hitap ettikleri kitleye göre kategorilere ayırma konusunda yayinevlerinin farklı politikaları bulunmaktadır. Bazı yayinevleri yaş gruplarına ayırırken, bazıları okullardaki sınıf sistemi üzerinden bir sınıflandırma yaparlar. Örneğin Dâru'l-Asâla, muhatap kitlesi 7 yaş öncesi olan kitapları tek bir kategori altında, *okul öncesi* etiketiyle yayınlar. Oysa Dâru'l-Hadâik yayinevi tüm yaşlar için ayrı kategoriler belirlemiştir. Tablo 2'de yayinevlerinin etiketlemesine bağlı kalınarak seçilen hikâyelerin dağılımları gösterilmiştir. Buna göre hikâyelerin **8**'i 2 yaş, **12**'si 3 yaş, **2**'si 4 yaş, **11**'i 5 yaş, **7**'si 6 yaş, **11**'i 7 yaş, **24**'ü 8 yaş, **5**'i 9 yaş, **12**'si 9-13 yaş grubuna; **20**'si okul öncesi ve ilkokul, **6**'sı ilkokul, **20**'si ilk ve orta okul, **13**'ü orta okul ve lise hedef kitlesine yönelik yazılmıştır. Kalan 94 hikâyenin yaş etiketi bulunamamıştır.

Yaş Grupları	Kitap Sayısı
2-9 yaş	80

9-13 yaş	12
Okul Öncesi ve İlkokul	20
İlkokul - Ortaokul	26
Ortaokul - Lise	11
Bilinmiyor	94

Tablo III: Kitapların Yaş Etiketine Göre Dağılımı

Bu çalışmada, 1992-2020 arası yayımlanan çocuk kitaplarında çizilen çocuk tipinin dönüşümü ele alındığı için hikâyelerin yayımlandığı tarihler birinci dereceden önemlidir. Bu yüzden Tablo 3'te ayrıntılı bir şekilde ve Tablo 4'te onar yıllık periyotlarda hikâyelerin ilk basımlarının hangi yıllarda olduğu gösterilmiştir. İncelenen hikâyelerin 1'i 2020'de, 11'i 2019'da, 29'u 2018'de, 30'u 2017'de, 5'i 2016'da, 20'si 2015'te, 5'i 2014'te, 7'si 2013'te, 16'sı 2012'de, 4'ü 2011'de, 5'i 2010'da, 9'u 2009'da, 3'ü 2008'de, 6'sı 2007'de, 6'sı 2006'da, 7'si 2005'te, 6'sı 2004'te, 11'i 2003'te, 2'si 2002'de, 9'u 2001'de, 2'si 2000'de, 1'i 1999'da, 6'sı 1998'de, 1'i 1997'de, 9'u 1996'da, 8'i 1995'te, 5'i 1993'te yayımlanmıştır. 22 hikâyenin ilk basım tarihi ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır:

Tablo IV: Kitapların Yayın Yıllarına Göre Dağılımı

Bu tabloyu özetleyerek onar yıllık periyotlar halinde gösterecek olursak, 1992-2000 yılları arası 29, 2001-2009 yılları arası 56, 2010-2020 yılları arası yayımlanmış 137 kitabın incelendiğini söyleyebiliriz. Kalan 22 kitabın ise ilk yayın tarihi bilinmemektedir.

Periyot	Kitap Sayısı
1992-1999	29
2000-2009	56
2010-2020	137
Bilinmiyor	22

Tablo V: Kitapların Onar Yıllık Periyotlara Göre Dağılımı

Tablo III ve IV'te de görüldüğü üzere, incelenen kitapların büyük çoğunluğunu 2010-2020 yılları arasında yayımlanan kitaplar oluşturmaktadır. Bu durumun sebeplerinden biri, Lübnan'da çocuk edebiyatının gelişimi ile ilgilidir. Lübnan'da çocuk kitaplarının yazımı 1970'lerde başlamış ve 2000'li yıllardan itibaren gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla her geçen sene daha fazla çocuk kitabı yazılmış ve yayımlanmıştır. Bir diğer sebep ise daha önceki yıllarda yayımlanmış kitapların dijital ortamlarda erişime açık olmamasıdır. Dijital platformlar daha ziyade 2010 sonrasında yayımlanmış güncel hikâye kitaplarını içerir. Dolayısıyla eski tarihli kitaplara erişim güncel kitaplara erişimden daha zordur. Ayrıca inşa edilen söylemlerin ve çocuklukların farklılaşmasıyla eski çocuk kitaplarının güncelliğini yitirmesi söz konusudur ve yeni baskıları yayımlanmamaktadır.

Bu tez kapsamında yukarıda detayları zikredilen çocuk kitapları örneklem alınarak Lübnan çocuk edebiyatında inşa edilen çocuklukların incelenmesi hedeflenmiştir. Toplumsal olayların ve ekonomi politiğin söylemi şekillendirdiği ön kabulüne dayanarak Lübnan ekonomi politiği ile çocuk edebiyatı arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma sonucunda Çalışma sonucunda hâkim tek tip söylem ve çocukluk anlayışı olmadığı ortaya çıkmıştır. Lübnanlı çocuğunun, değişen sosyo-politik ve ekonomik şartların etkisiyle yeni bir özne olarak inşa edildiği görülmüştür.

Lübnan çocuk edebiyatında inşa edilen ideal değerlerdeki ve çocuk tipindeki değişimin 1990'larda Lübnan'ın başbakanı Refik Harîrî'nin ekonomide neoliberal politikaları

benimsemesine paralel olarak meydana geldiği göze çarpar. Her ne kadar neoliberal politikalar 1992’de uygulanmaya başlanmış olsa da neoliberal söylemlerin çocuk edebiyatına nüfuz etmesi ve çocuğun yeni bir özne olarak neoliberal söylemler doğrultusunda inşa edilmeye başlaması sonraki on yıllarda gerçekleşmiştir. Bu sebeple 1992 yılını tezin zamansal sınırının başlangıcı olarak kabul ettiğimizde neoliberal dönem öncesi ve sonrası olmak üzere iki farklı çocukluk inşasıyla karşılaşırız.

Erken dönemde yayımlanan kitaplarda, toplumsallık, ortak fayda, dayanışma ve toplumsal kurumların otoritesi gibi temalar ağırlıklı olarak yer alırken; zaman ilerledikçe, özellikle neoliberal politikaların etkisiyle, bireyselleşme, rekabet, özgürlük, bireysel sorumluluk ve kendini geliştirme gibi neoliberal temaların yansımalarında bir artış gözlemlenmektedir. Bu iki farklı söylem türü, yani neoliberal olmayan paradigmadan neoliberal olan paradigmanın doğuşuna ve gelişimine kadar olan geçiş, incelenen hikâyeler aracılığıyla izlenebilir. Bu şekilde, çalışma, Lübnan çocuk edebiyatında meydana gelen ve toplumsal değişimleri yansıtan paradigmalar arası geçişi ve bu geçişin çocuklar üzerindeki etkilerini gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır.

Bu süreçte yayınlanan hikâyeler, iki farklı paradigma etrafında şekillenen temaları barındırarak zaman içinde bir söylem evrimi sergilemiştir. Bu evrim, bir yanda eski paradigmaya ait söylemlerin gücünün azaldığını, diğer yanda ise yeni paradigmaya ait söylemlerin gücünün arttığını göstermiştir. Bu değişimleri daha net bir şekilde analiz edebilmek ve tezi daha anlaşılır kılmak adına, incelenen otuz yıllık süreci iki ana döneme ayırmak mantıklıdır: neoliberalizm öncesi ve neoliberalizm sonrası.

Ancak, bu iki paradigmanın baskın olduğu zamanları net bir şekilde tarihlendirmeye çalıştığımızda karşımıza belirli bir sorun çıkar: Her iki söylemin eşit ağırlıkta olduğu, geçiş dönemi olarak adlandırabileceğimiz bir zaman dilimi mevcuttur. Daha önce de belirtildiği üzere, bu iki dönem arasındaki geçiş âniden ve radikal bir biçimde gerçekleşmemiştir. Bu yüzden, 1992-2000 arasını toplumsallık söylemlerinin, 2000-2012 arasını bu söylemlerin zayıfladığı ve neoliberal söylemlerin yükseldiği, 2012-2020 arasını ise neoliberal ve bireyci söylemlerin eşit oranda mevcut olduğu dönem olarak tanımlamak daha doğru olur. Bununla birlikte, tezdeki amacımız, inşa edilen söylemleri ve çocuk tiplerini tespit ederek bu dönüşümü gözlemlemek olduğu için, söylemler üzerinden bir ayırım yapmayı ve iki ana döneme odaklanmayı seçtik. Bu nedenle, her iki paradigmanın söylemlerinin hikâyelerde eşit oranda görüldüğü geçiş dönemini her iki ana döneme de dâhil etmeyi uygun bulduk. Sonuç olarak, ilk dönemi 1992-2012, ikinci dönemi ise 2000-2020 yılları arasında yayımlanan hikâyeler olarak belirledik.

Aşağıdaki grafik, hikâyelerdeki öne çıkan söylemler ve yayın tarihleri göz önünde bulundurularak hazırlanmış ve bu dönemlendirmenin bir açıklaması niteliğindedir. Bu grafik, Lübnan çocuk edebiyatında meydana gelen söylemsel değişimleri ve bu değişimlerin zaman içinde nasıl geliştiğini görsel bir biçimde sunar, böylelikle okuyuculara bu karmaşık süreci anlamaları için bir rehber sağlar.

Yıllar	Kitap Sayısı	Toplumsallık Söylemleri	Neoliberal Söylemler
1992	1	1	0
1993	5	4	0
1994	1	1	0
1995	7	4	0
1996	9	5	0
1997	1	1	0
1998	4	5	1
1999	1	0	0
2000	2	1	2
2001	9	1	4
2002	2	0	0
2003	9	5	3
2004	5	1	0
2005	7	1	1
2006	6	1	0
2007	6	0	1
2008	3	1	0
2009	8	3	4
2010	3	0	1
2011	8	1	0
2012	13	4	3
2013	7	0	2
2014	5	0	2
2015	19	0	7
2016	5	0	1
2017	32	1	14
2018	31	1	11
2019	10	0	5
2020	4	0	1

Tablo VI: İncelenen Kitap Sayısına Oranla Söylemlerin Dağılımı

Tabloda görüldüğü gibi eski paradigmaya ait söylemler milenyuma kadar baskın söylemi temsil ederken milenyum sonrasında giderek azalmaktadır. 1992-2000 yılları arası yayınlanan 31 hikâyenin 22'sinde toplumsallık söylemleri açık bir şekilde inşa edilmekteyken geçiş dönemi olarak kabul edilen 2000-2012 yılları arası yayımlanan 80 hikâyenin 18'inde bu söylemlere rastlanmaktadır. 2012-2020 yılları arasında yayımlanan 133 hikâyenin ise sadece 2 tanesinde açık bir şekilde toplumsallık söylemi inşa edilmiştir. Bu son dönemde toplumsallık söylemleri yerini neoliberal söylemlere bırakmıştır. Yine grafiğe bakıldığında neoliberal söylemlerin milenyum itibarıyla çocuk kitaplarında yer almaya başlayarak, 2014 yılından sonra güçlenip baskın söylem haline dönüştüğü görülür: 1992-2000 yılları arası yayımlanan hikâyelerden sadece 3'ü neoliberal söylem içerirken bu rakam 2000-2012 yılları arasında 17'ye yükselmiştir. Geçiş döneminden sonraki dönemde ise bu rakam 43'e çıkmıştır. Bu rakamlar, söylemlerin zayıflayışı ve güçlenişine dair fikir vermektedir. Yine bu tabloya istinaden 2000-2012 yılları, her iki paradigmaya ait söylemlerin de yer bulduğu bir geçiş dönemi olarak tanımlanmıştır. Grafiğin, neoliberal söylemlerin 2019 ve 2020 yıllarında azaldığını göstermesi yanıltıcı olabilir. Ancak, grafikteki düşüş söylemlerin azalmasıyla değil; incelenen kitap sayısı ile ilişkilidir. Aslında incelenen kitap sayısına göre söylemlerin bulunma oranı artmaktadır. Gerçekte, incelenen kitap başına düşen söylem oranı bu dönemde artmıştır.

Dönemler	Toplam Kitap Sayısı	Toplumsallık Söylemleri	Neoliberal Söylemler
1992-2000	31	22	3
2001-2012	80	18	17
2013-2020	133	2	43

Tablo VII: İncelenen Kitap Sayısına Oranla Söylemlerin Dönemlere Göre Dağılımı

2.1 1992-2012 YILLARI ARASI ÇOCUK KİTAPLARINDA KULLANILAN SÖYLEM STRATEJİLERİ

Yukarıda zikredilen toplumsallık söylemleri çocuk kitaplarında metne içkin birtakım stratejiler kullanılarak inşa edilmiştir. Bu stratejileri açığa çıkardığımızda yazarın ideolojik olarak durduğu yeri tespit etmek mümkün olduğu gibi, okurla kurduğu tahakküm ilişkisi de ortaya çıkar. Bu bağlamda tahakküm ilişkisi yazılı metinlerde yazarın özneyi idealize edişi ve okurun çoğu zaman bu özne konumlarına karşı çıkmak yerine ona uymaları gerektiğini düşünmelerini sağlayan

tek yönlü bir iktidar kurma anlamına gelir. Bunu tespit edebilmek maksadıyla metne birtakım sorular sormak gerekir. Örneğin, incelediğimiz hikâyeler ele aldıkları fikirlerle ilgili olarak okurlarda “olumlu veya olumsuz” ya da “iyi veya kötü” duygusu yaratmayı hedefliyor mu? Bununla bağlantılı olarak okurlar, hikâyelerdeki karakterler ve olaylar hakkında belirli bir pozisyon almaya zorlanıyor mu? Şayet cevap olumlu ise bu durumun nasıl gerçekleştiğini araştırmak hikâyede inşa edilen söylemlerin olumlanması ve teşvik edilmesine yönelik çabayı temsil eden stratejileri verir.

Aslında söylem stratejileri, eleştirel söylem analizcileri tarafından, politikacıların kendi ideolojik görüşlerini kabul etmeleri için muhataplarını manipüle etmeye çalıştıkları söylemler gibi siyasi söylemlerdeki güç ve tahakküm ilişkilerini ortaya çıkarmak üzere belirlenmiştir.²⁹⁷ Ancak bu stratejilerin kullanımı sadece politik söylemlerle sınırlı tutulamaz; güç ve hâkimiyet ilişkileri kurmayı veya sürdürmeyi amaçlayan tüm söylem biçimlerine uygulanabilir. Çocuk edebiyatı - daha önce ayrıntılı bir şekilde ele aldığımız gibi- tam da böyle bir söylem türüdür. Yazar, hikâyeyi kendi ideolojik konumunu ortaya koyacak şekilde kurgular. Kurgudaki bu taraflılık, anlamı ya da çağrışımları itibariyle bir değer yargısını ifade eden belirli dil seçimlerinin ortaya çıkarılmasıyla görünür hale gelir. Bu seçimler ise örneğin, yazarın öyküdeki olaylar hakkında yaptığı yorumlarda ve karakterleri betimleme ve değerlendirme biçiminde gizlidir. Nitekim bu bölüm kapsamında incelenen hikâyelerin analizi sonucunda, yukarıda ele aldığımız toplumsallık söylemlerinin farklı söylem stratejileri kullanılarak rasyonalize edilip meşrulaştırıldığı ve inşa edildiği ortaya çıkmıştır.

Bu bölümde öncelikle ilk dönemi temsil eden 1992-2012 yılları arası yayımlanmış hikâyelerde inşa edilen toplumsallık söylemlerin ve bu söylemleri taşıyan özne konumlarının pekiştirilmesine yarayan stratejilerin nasıl işlediği örnekler üzerinden ele alınacaktır.

2.1.1 “Biz” ve “Onlar” Grupları Oluşturmak

Bu strateji, çocuk hikâyelerinde kurgunun önemli bir yanını oluşturur. İyi bir hikâye, iki karşıt grup üzerinden oluşturulan gerilim ve bu gerilimin hikâyenin sonunda çözülmesiyle ortaya çıkar. “Biz” grubu, yazarın hikâye aracılığıyla çocuğa ulaştırmak istediği fikri temsil eden

²⁹⁷ Thompson, *Ideology and Modern Culture*; Van Dijk, “Discourse, Power and Access”; Simpson ve Mayr, *Language and Power: A Resource Book for Students*; Paul Chilton ve Christina Schäffner, “Discourse and Politics”, içinde *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, ed. Teun Van Dijk (London: SAGE Publications, 2011), 303-30, <https://doi.org/10.4135/9781446289068>.

ana kahraman ve onun pozisyonunu destekleyen diğer karakterlerden oluşur. “Onlar” grubu ise yazarın olumsuzlamak istediği fikrin temsilcisi olan karakterlerdir. Hikâyede gerilimi yaratmak üzere bu iki grubun ayrıştırılması, birbirlerine ötekileştirilmeleri ve böylece dışlanmaları gerekir. Böylece bir iç grup; yani yazar ve okuyucu grubu ile bir dış grup; yani reddedilmesi ya da kınanması gerekenler yaratmak amaçlanır. “Biz” ve “onlar” gruplarını oluşturmanın farklı yolları vardır. Bunlardan biri “biz” grubu hakkında olumlu yüklemeler içeren önermelerin; “onlar” grubu için ise olumsuz önermelerin açık bir şekilde kullanılmasıdır. Bu şekilde okur, olumlu olana yönelerek olumsuz olandan kaçma eğilimi gösterir. Ancak yine de “biz” ve “onlar” grupları her zaman aynı keskinlikte ayrıştırılmaz. Kimi hikâyelerde ötekileştirme, iki grubu birbirine düşmanlaştırma şeklinde tezahür ederken bazılarında ise grupların/fikirlerin farklılıklarının düşmanlaştırılmadan vurgulanması olarak karşımıza çıkar. Örneğin, bu bölümde incelediğimiz dönemin hikâyelerinde farklı görüşlerin çok keskin biçimlerde karşıt konumlarda konumlandırılmaması dikkat çeker. Düşmanlaştırma ve ötekileştirmenin uç örnekleri yerine gruplar arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılmasıyla yetinildiği görülür. Bu hikâyelerdeki “biz” ve “onlar” olarak inşa edilen konumlar, çocuk zihnine bir fikri özenle yerleştirmek için saygıyla ve daha yumuşak bir şekilde oluşturulmuştur. Bu durum aslında dönemin hâkim söylemi olan toplumsal uzlaşmayı koruma eğilimiyle uyumludur. Örneğin *Bulut Yağmur Yağdırmaz*²⁹⁸ hikâyesinde, karşıt konumu temsil eden çocuklar ötekileştirilmez. Onların Bulut’tan kendi imkânı dâhilinde olmayan bir şey talep etmeleri, çocukluklarına verilir ve doğanın işleyişi ile ilgili bilgi eksikliklerinden kaynaklanan kusurları olarak görülür ve onlara neden Bulut’un kendisi için tanımlanmış görevini ifa etmesi gerektiği öğretilir. Benzer şekilde *Balık Kız*,²⁹⁹ *Katırcı Süleymân*,³⁰⁰ *Başarısız Bir Gezi* vb. hikâyelerinde de “biz” ve “onlar” grupları arasında bir dereceye kadar gerilim yaratıldıysa da gruplar birbirine tamamen düşmanlaştırılıp ötekileştirilmez.

“Biz” ve “onlar” grupları oluşturmanın çocukta oluşturmaya çalıştığı etki özdeşim duygularını harekete geçirmektir. İnsanın kendini başkasının tasarladığı bir dünyada birinin yerine koyabilmesi anlamına gelen özdeşim,³⁰¹ bir sanat yapıtının, muhatabı üzerinde yaratması gereken etkidir. Moran, bu etki sayesinde muhatabın, eserdeki kahramanla özdeşim kurarak onun

²⁹⁸ Leylâ Sâyâ, *el-Ğaymetu lâ tumturu el`âben* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2006).

²⁹⁹ Zekeriyâ Tâmir, *el-Bintu’s-semeke* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2009).

³⁰⁰ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, *el-Mükârî Süleymân* (Beyrut: Dâru’l-`ilim li’l-melâyîn, 2003).

³⁰¹ Semir Aslanyürek, *Senaryo Kuramı*, 3. bs. (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2007), 39.

gibi olma, onun değerlerini taşıma ve temsil etmeye yönelik bir eğilime sahip olduğunu dile getirir.³⁰² Okur, çocuk olduğunda özdeşim meselesi ayrı bir önem kazanır. Zîra çocuklar fiziksel ve kişilik gelişimlerinde bir modelle özleşme ihtiyacı duyarlar. Çocuk sadece özdeşim kurduğu kahramanın davranışlarını örnek almakla kalmaz, aynı zamanda tüm yaşamı ve toplumu o kahramanın gözünden anlamlandırır.³⁰³ Bu sebeple hikâyede kurgulanan “biz” ve “onlar” gruplarını oluşturan unsurlar sadece hikâyedeki kahramanlardan ibaret değildir. Okur da “biz” grubunun bir parçasıdır. Kahramanın yaşadığı olaylar karşısında hissettiği sevinçlerin, üzüntülerin, heyecanların okura yansıtılması da özdeşimi artırmakta ve okuru kahramanın yerinde konumlanmaya âdeta mecbur bırakmaktır. Bu sebeple örneğin, kendisinden yapamayacağı bir şey istendiğinde ana karakterin şaşırması, yüzünü asması ve mutsuz olması okurda ona karşı bir şefkat hissi oluşturarak onun temsil ettiği söyleme yaklaşma, karşı söylemden ise uzaklaşmasına yardımcı olur. “Biz” grubu her nasıl özdeşimi sağlamlaştırdıysa, “onlar” grubu da karşıtlığı güçlendirir. “Onlar” grubu, okurun özdeşim kurduğu ve -ileride ele alacağımız üzere- meşru argümanlara sahip olan ana karakterin karşısında resmedildiğinde artık okurun da karşısındadır. Böylece okur, geleneksellik/toplumsallık söylemlerin bir üreticisi haline gelirken diğer söylemin tamamen karşısında bir pozisyon alır. Bu gruplaştırmalar aracılığıyla okurda özdeşim ve karşıtlık duygularının tetiklenmesi, ileride detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere, hemen hemen tüm hikâyelerde görülür.

2.1.2 Makul Kılma, Doğallaştırma ve Meşrulaştırma

Okurun, itaat etmesini veya empoze edilen söyleme inanmasını sağlamak için yazarın tercih ettiği fikirlerin gerekçelendirilmesi, makul kılınması (rasyonalizasyon), doğallaştırılması ve otoritenin meşrulaştırılması gerekir. Makul kılma, ‘belirli ilişkilerin ve kurumların neden desteklenmesi gerektiğini açıklayan bir muhakeme zincirinin üretilmesi’ anlamına gelir.³⁰⁴ Makul kılınan fikirler hikâyenin akışı içerisinde meşrulaştırılır. İncelediğimiz hikâyelerde yazarlar, inşa etmek istedikleri söylemlerin geçerliliğini makul ve mantıklı bir zemine oturtmak için çeşitli yöntemler kullanırlar. Meşrulaştırmayı kolaylaştıran en önemli faktör “biz” ve “onlar” grubunun

³⁰² Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 27.)

³⁰³ Figen Zivtçi, “Çocuk Kitaplarında Kahramanın Yeri ve Önemi”, içinde *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*. (II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara, 2006), 345-47; Aliye Erdem Harbelioğlu, “İlköğretim Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Çocuk Kitaplarındaki Kahramanlar”, içinde *III. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı* (III. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2011), 613-20.

³⁰⁴ George Murray Knowles, “Language and Ideology in Children’s Literature” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Birmingham, The University of Birmingham, 1998), 65.

inşasıdır. Biz gruplarına yüklenen olumlu önermeler sayesinde “biz” grubu ve onunla ilişkilendirilen fikirlerin meşrulaştırılması kolaylaşır. Bir yandan inşa edilen söylemler makul kılınırken ve meşrulaştırılırken, diğer yandan karşı söylemler makul olmayan bir zemine çekilerek meşruiyetleri giderilir. “Onlar” grubunun ötekileştirilmesi (olumsuz tasvir ve davranışlarının olumsuz sonuçlarının gösterilmesi) temsil ettiği karşıt fikirlerin meşruiyetinin giderilmesine yardımcı olur. Makul kılma sürecini pekiştiren bir diğer yöntem ise üzücü ve sevindirici olayların ve bu olayların inşa edilmek istenen söylemle ilişkilerinin hikâye boyunca birçok kere tekrar edilmesidir. Bu tekrarlar hem tutarlı bir metin üretmeye sebep olur hem de okurun anlatıya bağlılığını artırmaya yarar.³⁰⁵

İdeolojinin çocuk kitaplarında işleyiş biçimlerinden bir diğeri de tahakküm ilişkilerinin kalıcı, doğal, zamanın dışındaymış gibi temsil edilmesiyle kurulup sürdürülmesidir. Böylece gelenek ve görenekler, kökenleri zaman içinde kaybolmuş gibi görünerek kolayca yıkılamayacak bir otorite kazanır. Bu anlamda doğallaştırma, çocuk edebiyatında belirli bir ilişkiler dizisini meşrulaştırmak için sıklıkla kullanılır.³⁰⁶ Sosyal gerçekliğin doğallaştırılmasına ön varsayımlar; yani yazarlar tarafından verili olarak temsil edilen önermeler katkıda bulunur. Kategorik ifadelerin kullanımı ile kurgulanan dünya müzakere edilemez kılarak doğallaştırılır. Bu şekilde söylemler ideolojik karakterlerini kaybediyor gibi görünürler ve özne tarafından içselleştirilir. Buna örnek olarak ele aldığımız hikâyelerde bir bulutun yağmur dışında bir şey yağdıramayacağını varsayılması yahut kadın imgesinin sürekli ev içinde temsil edilmesi ve bu durumların sorunsallaştırılmamasını gösterebiliriz.

Çocuk edebiyatında bir anlatının veya hikâyenin giriş ve gelişme bölümlerinde “biz” ve “onlar” grupları arasında yaratılan gerilimin çözüldüğü son sahne, yazarın, ele aldığı söylemler karşısındaki pozisyonunun açıkça ortaya çıktığı yerdir. Zîra hikâyelerin finallerinde toplumun önemli ve tercih edilen fikirler olarak gördüğü şeyler inşa edilir ve pekiştirilir.³⁰⁷ Çocuk okurların tutarlı ve tatmin edici finallere olan ihtiyacı göz önüne alındığında³⁰⁸ bu sahnede verilen mesaj ile

³⁰⁵ John Stephens, *Language and Ideology in Children's Fiction*, Language in Social Life Series (London ; New York: Longman, 1992), 38.

³⁰⁶ Knowles, “Language and Ideology in Children's Literature”, 73.

³⁰⁷ Stephens, *Language and Ideology in Children's Fiction*, 43.

³⁰⁸ Stephens, 41.

talep edilen söylemin inşa edilmesi sağlanır. İleride detaylıca ele alacağımız üzere bu dönemin hikâyelerinde *mutlu sonlar*, toplumsallık söylemleri lehine sonuçlanır.

2.1.3 Zorlama

İktidardakilerin ast grupları kontrol etmek için güç kullanması anlamına gelen 'zorlama' stratejisi, yukarıda zikredilen tüm stratejilerin uygulanmasıyla ortaya çıkan bir sonuçtur. Hikâyelerde dilsel araçlar kullanılarak duygusal ya da bilişsel tepkilere yol açabilen iki tür zorlama ortaya çıkar. Yazar, yaptığı kelime ve kurgu seçimleriyle belirli duygusal çağrışımlar yaratır ve bu çağrışımlar da belirli duygusal tepkileri tetikler. Bilişsel zorlama ise yazarın gerçekler olarak sunduğu şeylere karşı okurun zihinsel tutumundaki manipülasyona işaret eder. Yazarın imalar ve varsayımlar yoluyla, okurun bir kişi veya olaya ilişkin zihinsel temsilini kurduğu veya değiştirdiği bilişsel bir etki yaratmasıdır.³⁰⁹

İncelediğimiz hikâyelerdeki “biz” ve “onlar” grupları ve bu gruplarla kurulan özdeşim ve karşıtlık ilişkileri sayesinde okurun inşa edilmek istenen söylem karşısında pozisyon almaya zorlandığı görülebilir. Karakterler ve olaylar okurun zihninde pozitif veya negatif bir konumda konumlandırılır. Okurun zihninde karakterlere dair bu muhkem algıyı oluşturduktan sonra karakterlerin davranışlarını kınamak ya da gerekçelendirmek çok daha kolay hale gelir. “Biz” ve “onlar” söylemi ile okur duygusal olarak manipüle edilirken; rasyonalizasyon, eksik betimleme ve doğallaştırma ile okur olaylar karşısında yazarın dayattığı pozisyona bilişsel olarak itilir. Böylece yazar, okura kendi yargılarını yapmak için daha az alan bırakmış olur. Hikâyelerde bu stratejiler, bir sonraki başlıkta detaylandıracağımız toplumsallık söyleminin olumlanmasında, meşrulaştırılmasında ve pekiştirilmesinde kullanılmıştır.

2.2 1992-2012 YILLARI ARASI YAYIMLANAN ÇOCUK KİTAPLARINDA ÖNE ÇIKAN SÖYLEMLER

Modern Lübnan Sünni, Hristiyan, Şîi ve Dürzilerden meydana gelen 18 farklı etnik kökenden oluşur. 1943 yılında Fransız mandasından ve Suriye devletinin himayesinden bağımsızlığını kazansa da, bu karmaşık demografik yapısının etkisiyle bölgesel ve uluslararası siyasi karışıklıkların merkez üssü olmaktan kurtulamamıştır. Lübnan siyaseti ve yönetiminin seksen yıllık bağımsızlık dönemi iç savaşlar, şiddet, adam kaçırmalar, suikastlar, devletin işlevini yitirmesi, diğer milliyetlerden nüfusun ülkeye göçü veya zorla yerleştirilmesi, ulusal nüfusun

³⁰⁹ Simpson ve Mayr, *Language and Power: A Resource Book for Students*, 105.

bölgeden zorla taşınması ve zorunlu göçlerle geçmiştir. Devlet hiçbir zaman tam olarak konsolide olmamış, ulus kavramı hiçbir zaman tam olarak şekillenmemiş, bölgesel ve küresel olaylarla bağlantılı olarak sosyal örgütlenme sürekli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.³¹⁰ Yüzyıllar boyunca süren dış müdahaleler tarihi, son seksen yılda dış destekli siyasi aktörlerin ve zaman zaman devlet kadar ya da devletten daha güçlü örgütlerin ortaya çıkması ve iç savaşların etkisiyle istikrara kavuşamamıştır.³¹¹ Bu sebeplerle Lübnan siyasi açıdan 'zayıf' veya 'kırılgan' bir devlet olarak tanımlanır.³¹²

Yabancı devletlerin tahakkümünden bağımsızlaşmak üzere Lübnanlı Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında 1943'te kurulan Lübnan Ulusal Paktı ile Lübnanlı politikacılar, Lübnan'ın tamamen bağımsız ve egemen bir devlet olacağına dair uzlaşmaya varmışlardır. Bu uzlaşma gereği Hristiyanlar hâmi olarak yabancı devletler aramaktan; Müslümanlar ise Lübnan'ı Suriye ile birleştirme ya da herhangi bir Arap birliğine katma çabalarından vazgeçecekti. Sonuç olarak bu anlaşmayla birlikte Lübnanlı politikacılar (çoğunlukla Maruniler ve Sünniler), Arap liderler (çoğunlukla Suriyeli ve Mısırlılar) ve Batılı güçler (Fransızlar ve İngilizler) arasındaki güç paylaşımı yeniden düzenlendi.³¹³ Gücün tekrar paylaşımı sırasında Lübnan ve elitleri, dış destekle ülkeye ayrımcı bir siyasi sistem dayatmayı başardı. Bu sistem azınlığın (Maruniler) çoğunluk üzerinde egemenliğini sağlamıştır. Buna göre bağımsız modern Lübnan'da cumhurbaşkanı her zaman Maruni bir Hristiyan, başbakan Sünni bir Müslüman, Ulusal Meclis Başkanı ise Şii bir Müslüman olacaktı. Bu mezhepçi bölünmüşlük, sosyoekonomik eşitsizliklerin ve sınıflar/topluluklar arası çatışmaların daha da artmasına neden oldu. Sonuç olarak Lübnan'da ulusal kimlik konusunda bir uzlaşma sağlanamadı.

1948'de İsrail Devleti'nin kurulması, Lübnan'ı kaçınılmaz bir şekilde Orta Doğu çatışmasının içine sokarak bölgesel siyasi meselelerde net bir konumlanma dayattı. Bölgesel ve iç sorunların yoğunlaştığı ülke, bağımsızlığının üzerinden yüzyıldan az bir süre geçmesine rağmen iki iç savaş yaşadı. Dînî çizgilerdeki sosyal bölünmeler daha da kötüleşti ve 1958'de

³¹⁰ Suad Joseph, "Political Familism in Lebanon", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 636, sy 1 (2011): 151, <https://doi.org/10.1177/0002716211398434>.

³¹¹ Joseph, 153.

³¹² Theodor Hanf, *Coexistence in Wartime Lebanon: Decline of a State and Rise of a Nation*, New paperback ed (London: I.B. Tauris, 2015).

³¹³ Farid Hazin, *The Communal Pact of National Identities: The Making and Politics of the 1943 National Pact*, Papers on Lebanon 12 (Oxford: Centre for Lebanese Studies, 1991), 5.

Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri müdahalesiyle hızla sona eren iç çatışmalar patlak verdi.³¹⁴ 1975-1989 yılları arası süren son iç savaş sonucu taraflar, ülkenin dînî mezhepleri arasında gücü yeniden dağıtan Taif anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşmanın önemle vurguladığı nokta Lübnan'ın bir ulus olarak inşa edilmesinin zarureti ve bunu başarabilmek için sosyal uyumun ve bütünleştirmenin sağlanmasıydı. Daha önce yapılan Ulusal Pakt'ın da öngördüğü gibi³¹⁵ Lübnan toplumunun bütünleştirilmesi için eğitim bir araç olarak kabul edildi. Zîra Frayha'nın da belirttiği gibi, 1943 yılında da Lübnan hükümetinin en önemli önceliklerinden biri birliği teşvik etmek ve daha uyumlu bir Lübnan kimliği oluşturmaktır.³¹⁶ Bu doğrultuda hükümet eğitimin ulus olma duygusunu beslemek için güçlü bir kanal olduğunu düşünmüştür. Ancak 1950'li yılların sonlarında Lübnan'da ortaya çıkan siyasi krizler, eğitim sisteminin sosyal bütünlüğe ve birliğe planlandığı gibi katkı sağlayamadığını açıkça ortaya koymuştur.³¹⁷ Aradan geçen iç savaş yıllarından sonra imzalanan Taif anlaşması da benzer bir şekilde eğitim kurumları aracılığıyla vatandaşlık bilincini geliştirmeyi ummuş ve yeni eğitim müfredatları hazırlanmasını öngörmüştür. Anlaşmanın 3. maddesinin (F) bendinin 5. fıkrası “*müfredatın ulusal aidiyeti, manevi ve kültürel açık fikirliliği güçlendirecek ve tarih ve milli eğitim konularında ders kitaplarını birleştirecek şekilde gözden geçirilmesinin ve geliştirilmesinin zarureti*” dile getirir.³¹⁸ Lübnan hükümeti bu kararlar uyarınca eğitim politikaları planlamak üzere farklı siyasi görüşleri ve mezhepleri temsil eden 10 bakandan oluşan bir kurul kurmuş ve eğitimcileri görevlendirmiştir.³¹⁹ Buna ek olarak Lübnan Eğitim ve Yüksek Öğretim Bakanlığı'na (MEHE) bağlı bir kamu kurumu olan Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi (CERD), 1994 yılında Eğitim Reformu Planı'nı başlatmıştır.³²⁰ Bu kurullar ve merkezler özellikle eğitim planının inşa etmek istediği kimlikle ilgilenmişlerdir. 1994'te yayınlanan kurul kararında ortaya konan hedefler arasında ileri ve bütünleşmiş bir Lübnan toplumu, özgürlük, adalet, demokrasi değerlerini yaşayan ve yaşatan, hem Arap aleminde hem de uluslararası seviyede kültürel rolünü üstlenebilen

³¹⁴ Nemer Frayha, “Education and Social Cohesion in Lebanon”, *Prospects* 33, sy 1 (2003): 83.

³¹⁵ Frayha, 82-83.

³¹⁶ “Lübnan Hükümet Platformu” (Beyrut, 1943).

³¹⁷ Frayha, “Education and Social Cohesion in Lebanon”.

³¹⁸ Meclisu'n-nüvvâb, “Vesîkatu'l-vifâki'l-vatanî: İttifâku't-Tâif” (1989), 5, https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_taif_agreement_arabic_version_.pdf.

³¹⁹ Mehâ Şu'ayb, “Dilâlât te'sîri't-temâsüki'l-ictimâ'î fi'l-medârisi's-sâneviyye fi'tticâhâti't-telâimizeti's-siyâsiyye ve'l-ictimâ'iyye ve'l-medeniyye fi Lübnân”, *Umrân li'l-'ulûmi'l-ictimâ'iyye ve'l-insâniyye* 3, sy 10 (2014): 2, <https://doi.org/10.12816/0007322>.

³²⁰ Mehâ Şu'ayb, “Devru merâkizi'l-ebhâs fi sinâati siyâsâti islâhi't-ta'lim fi Lübnân”, *el-Müstakbelü'l-'arabî* 39, sy 452 (2016): 2, <https://doi.org/10.12816/0034390>.

bir toplumu inşa etmek üzere öğrenciyi toplumda katılımcı, kanuna uyan, ülkenin temel kurallarına ve insani değerlere inanan bir birey olarak yetiştirmek maddesi üzerinde önemle durulmuştur.³²¹

Lübnan politikasında yaşanan bu gelişmelerin eğitim politikalarını şekillendirmesi, çocuk eğitiminin organik bir parçası olan çocuk edebiyatını şekillendirmede de önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda ulusun en küçük birimi olan Lübnanlı çocuk Taif anlaşmasında öngörülen doğrultuda inşa edilmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenen ve ilk dönemi oluşturan hikâyelerin, anlaşmanın öngördüğü sosyal uyum, birlik, bütünleşme, yardımlaşma ve dayanışma söylemleri ekseninde kurulduğu görülür. Bu hikâyelerin çözümlenmesi sonucunda ulaşılan alt söylemlerin toplumsallık³²² başlığı altında toparlanabileceği ve dört alt başlık altında incelenebileceği ortaya çıkmıştır. Bu söylemlerin ilki “Toplumsal Kurumların Korunması” olup bu söylemin altında “Devlet, Vatan, Bayrak”, “Ev, Okul: Özgürlük Alanları”, “Toplumsal ve Dinî Normların Korunması”, “Toplumsal Kurum Olarak Cinsiyet Algısı” ve “Hiyerarşinin Korunması: Yetişkin ve Çocuk arasındaki Güç İlişkileri” ve “Yalnızlık Yergisi” alt söylemleri bulunmaktadır. İnceleme sonucu hikâyelerde ortaya çıkan diğer söylemler ise “Toplumsal Dayanışma ve Yardımlaşma” ve “Toplumsal Uzlaşının Korunması”dır. Çalışmanın bu bölümünde hikâyelerden yapılan alıntılar ile zikri geçen söylemler çerçevesinde çocuğun nasıl inşa edildiği gösterilecektir.

2.2.1 Toplumsal Kurumların Korunması:

Toplumsal kurumlar, sosyal yapıyı oluşturan öğelerin sistematik bir şekilde belirli kurallar etrafında örgütlenmesini sağlar.³²³ Aile, siyaset, ekonomi, din vb. uzun süre varlıklarını koruyan kurumlar aracılığıyla toplumun kültürü, değerleri, kuralları ve pratikleri oluşturulur. Ev, okul, ordu vb. toplumsal formasyonu bir arada tutan kurumlar aracılığıyla hiyerarşi ve kontrol

³²¹ “Plan for Educational Reform in Lebanon.” (Beirut, 1994).

³²² Bu tarz söylemler, genellikle -bireyselliğe karşıt olarak kullanılan- *toplumculuk* (collectivism) kavramıyla ifade edilir. Ancak bu çalışma çerçevesinde toplumculuk kavramı değil, *toplumsallık* kavramı kullanılacaktır. İlk etapta iki kavram arasında bir fark yokmuş gibi gözükse de aslında tam olarak vurgulamak istediğim şey ikisi arasında önemli bir fark olduğudur. Zira bireycilik karşısına konumlandırılan toplumculuk kavramı, bireyin gerçek varlığını ve özgürlüğünü ancak topluluğun “genel iradesine” boyun eğerek bulabileceği savunmaktadır. Bu düşüncede kitlenin iradesi mutlak ve toplum; ahlâkî değer birimidir, kararların alınmasında referans noktasıdır. Diğerkam duyguların ve davranış biçimlerinin özendirilmesinin sebebi merkezde toplumun olmasıdır. Ancak Lübnan toplumu söz konusu olduğunda, diğerkam davranış biçimlerinin özendirilmesinin temel sebebi toplum merkezliliğinden çok din merkezliliğidir. Bu ayırıma dikkat çekebilmek için *toplumsallık* kavramı kullanılacaktır.

³²³ Patricia Yancey Martin, “Gender As Social Institution”, *Social Forces* 82, sy 4 (2004): 1250, <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0081>.

sağlanır. Dolayısıyla toplumun istikrarını ve düzenini sağlamada önemli bir rol üstlenirler. Bu kurumların tahrip edilmesi, toplumun dengesinin bozulmasına sebebiyet verir.

Her kurumun içerisinde kendi yapısını temsil eden kurallar ve kabuller mevcuttur ve bireyler, bunlar çerçevesinde şekillenir. Kişileri şekillendiren bu kurumları şekillendirmek ve onlar hakkında olumlu veya olumsuz imgeler oluşturmak yoluyla ise toplum şekillendirilebilir. Modern refah devleti paradigmasına göre toplumsal yapının bir arada tutulması toplumsal bağları güçlü bireyler yetiştirilmesiyle mümkündür. Bu dönemin hikâyelerinde öne çıkan söylemler, çocuk edebiyatının bunun bir aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Lübnan bağlamında ele aldığımızda süregiden iç savaşlar, farklı etnik kökenlerin bir arada yaşamasının getirdiği tabakalaşmış mezhepçilik ve bölücülük zikredilen toplumsal kurumların gereği gibi işletilemediğini gösterir. Bu sebeple bir ulus olma bilinciyle harekete geçen Lübnan politikacılarının Ulusal Pakttan Taif Anlaşmasına toplumsal yapının bütünlüğüne yaptıkları vurgu oldukça önemlidir. Bu bağlamda ilk dönem Lübnan çocuk edebiyatında aşağıda ele alınan toplumsal kurumları korumaya ve güçlendirmeye yönelik söylemlerin inşa edilmesi şaşırtıcı değil; bilakis beklenen bir durumdur.

2.2.1.1 Devlet, Vatan, Bayrak

Taif anlaşması (H) bendi Lübnan topraklarının bir bütün olduğunu ve tüm Lübnanlılara ait olduğunu belirtir. Her Lübnanlının -ait olduğu etnik kökene bakılmaksızın- ülkenin herhangi bir yerinde hukukun üstünlüğü altında yaşama ve bundan yararlanma hakkına sahip olduğunu ve eşit olduğunu vurgulayarak Lübnanlıların herhangi bir aidiyet temelinde kategorize edilemeyeceğini, hiçbir şekilde parçalanma ve bölünmeye yer olmadığını altını çizer. Anlaşmanın (I) bendi ise ortak yaşam sözleşmesini ihlal eden hiçbir otoritenin meşru olmayacağını ifade eder.³²⁴ Anlaşmanın, toplumsal bölünmüşlüğe bir çözüm olarak ulusun birliğine yaptığı vurgu çocuk kitaplarında ideolojinin işleyiş biçimlerinden biri olan “birleştirme” stratejisi ile karşımıza çıkar. Ulus devletin nüfusu birleştirme çabaları ulusal bayraklar ve marşlar gibi birlik sembollerinin oluşturulmasıyla; farklı birey ve grupların kolektif bir kimlik yaratma çabasıyla bir araya getirilmesiyle ve devlet, vatan, bayrak vb. ortak kavramlarının yüceltilmesiyle gerçekleşir.

³²⁴ Meclisu'n-nüvvâb, Vesikatu'l-vifâki'l-vatanî: İttifâku't-Tâif.

Önceki bölümde ele aldığımız üzere AÇE'nin ortaya çıkışındaki en büyük saiklerden biri de milliyetçilik hareketidir ve bu ideolojinin konuları AÇE'nin en önemli temalarını oluşturmuştur. Lübnan çocuk edebiyatı söz konusu olduğunda da benzer tespitler yapılabilir. Örneğin Hutayt çalışmasında hikâyelerin özellikle vatani işgalcilerden kurtarma, zalimlere karşı durma, yabancıların toplumun birliğini bozmaya ve mücadele etme söylemlerini inşa ettiğini gösterir.³²⁵ Lübnan'da devam eden savaşları düşündüğümüzde milliyetçiliğin genellikle *vatan savunması* üzerinden ele alınması garip değildir. Zîra savaş teması hep zihinlerdedir. Kimi zaman *Unutmamak İçin*!³²⁶ hikâyesinde olduğu gibi savaş günleri ve yaşanan zorluklar hatırd tutulur, kimi zaman ise küçük bir bebeğin oyuncak araba seçimi gibi oldukça basit görünen bir konuda karşımıza çıkar: *Bâsil'in Arabası*,³²⁷ karakterin hikâye boyu kendisine sunulan arabalardan hangisini seçeceği üzerine kurgulanmıştır. Hikâyenin finalinde Bâsil'in "vatanını savunan bir asker" olmak istediği için asker arabasını seçişi anlatılır. *Bayrağı Göndere Çektiğim*de³²⁸ hikâyesinde ana karakterin okulda bayrağı göndere çekme vazifesini arzulanışı, diğer öğrencilerin bu vazifeyi nasıl yerine getirdiklerini dikkatle izleyişi anlatılır. Bu öyle bir vazifedir ki, ana karakter kendinden fedâkarlık ederek başkalarına da şans vermek ister. Okurun, ana karakterin bayrakla olan ilişkisiyle özdeşim kurması; onun gibi bayrağa değer vermesi ve yüceltmesi beklenir:

Bayrağı göndere çekmenin usulünü bilip bilmediğini sorduğunda sevinçten içim içime sığmadı...Bu şerefe tek başıma nail olmak istemedim, bayrağı kaldırmak isteyen herkese bu fırsatı tanımak istedim... (s. 14)

*Elma Tohumu*³²⁹ hikâyesi ise doğduğu yerden uzaklaşan maceraperest bir tohumun başına gelen üzücü sonu anlatmak suretiyle vatanın ehemmiyetini ele alır. Hikâyenin girişinde tohumun kendi vatanından uzaklaşma arzusu dile getirilir:

Tohum, kuşun daha sıcak bir vatana gitmek üzere hazırlandığını fark etmiş, ona yaklaşmış ve kanadının tüyleri arasına gizlenmiş. Sabah olduğunda kuş yola koyulmuş. Tohum sevinç içinde: Ne harika bir gezi! Buradan uzakta yeni bir bahçede toprağa karışacağım, büyüyecek ve yepyeni bir vatanda büyük bir ağaç olacağım demiş. (s.6-8)

³²⁵ Hutayt, *Edebu 'l-etfâl fi Lübnan*, 88-89.

³²⁶ Feyrûz Kardîn el-Be'albekî, *Key lâ nensâ* (Beyrut: Dâru'l-'ilim li'l-melâyîn, 2001).

³²⁷ 'Abdullah Raûf, *Seyyâratu Bâsil* (Dâru'l-Hadâik, 2005).

³²⁸ Târik el-Bekrî, *İndemâ rafa 'tu 'l-'alem* (Beyrut: Dâru'r-Rukî, 2011).

³²⁹ Hâdî Nu'mân el-Hîtî, *Bizratu 't-tuffâh* (Beyrut: Dâru'r-Rukî, 2012).

Tohum, hayal ettiği yeni vatanına kavuşur, orada kök salmaya başlar fakat tüm olumlu şartlara rağmen gelişimini tamamlayamaz. Hikâyede, vatanın yüceltilmesi amacına matuf olarak tohumun potansiyelini tam olarak gerçekleştirebilmesi, vatanında kök salmasıyla ilişkilendirilip diğer tüm şartlar ikinci plana atılır:

...ama uzamamış, çiçekleri de olmamış. Tohum bu duruma şaşırır: “Benim soyum büyük, güçlü, uzun dalları olan güzel yapraklı ve tatlı meyveleriyle bilinen bir soy değil miydi? Ben niye küçük bir ağaç olarak kaldım bu sulak ve güneşli vatan?” demiş.

Küçük ağaç hayretle (arkadaşı) kelebeğe bunun sebebini sormuş. Kelebek: “Senin annen kendi vatanında büyüdü ve gelişti. Bu yüzden o kadar büyük, çok çiçekli ve meyveliydi. Ama sen kendi vatanın dışında bir yerde büyümeye çalışıyorsun.” demiş. (s. 12-20)

Hikâyenin finalinde ana karakterin dilinden pişmanlığının ve başlangıçtaki fikirlerinin yanlışlığını idrak edişinin aktarılması, hikâye boyunca temenni ettiği gibi büyüüp serpilmesinin vatan toprağında olmasıyla ilişkilendirilmesi, vatana aidiyet bağlarının güçlendirilmesinde etkilidir:

Sonra kelebek uzaklaşmış. Ağaç kendi kendine: “Ah benim vatanım. Bana güç kuvvet veren şeyin senin bağrında büyümek olduğunu hiç bilememişim” demiş. (s. 22)

Her ne kadar dönemeleştirme yaparken toplumsallık söylemlerinin günümüze yaklaştıkça azaldığını ifade ettiysek de özellikle ulus birliği, vatani işgalden ve işgalciden savunmaya yönelik söylemler hem geçiş dönemine hem neoliberal döneme kadar uzanmaktadır. Şüphesiz ki bunda Lübnan’da savaşların 1990 itibarıyla bitmemiş olması etkilidir. Nitekim gerek 2006’daki İsrail-Lübnan savaşı gerek 2020’deki karışıklıklar bölgenin hâlâ daha ulusal birliğe olan ihtiyacını diri tutmaktadır. Yukarıda alıntılanan geçiş dönemine ait hikâyelerin yanı sıra çok yakın tarihli *Göçmen Kedi*³³⁰ de vatan bilincini inşa eder. Hikâyede bir doğal afet sonucu vatanından ayrılan ana karakterin kendine uygun bir vatan arayışı konu edilir. Hikâyenin başında karakterin, yaşadığı yerle olan ilişkisi olumlanarak vatan imgesi inşa edilir. Bu imgeye göre bireyin mutluluğu, huzuru ve güvenliği vatanında olmasıyla ilişkilendirilir. Dahası vatanın muttasıf olduğu bu hâlin korunması için bireyin çaba sarf etmesinin gerekliliği işlenir:

Kedi Mira, mutlu kediler şehrindeki güzel evinde huzur ve güvenlik içinde yaşıyordu. Şehrini çok seviyor, iyi kalpli arkadaşlarıyla bahçelerde oynuyor, her sabah okuluna gidiyordu. Şehrini en güzel şehirlerden biri yapmak için büyüyünce mühendis olmak istiyordu. (s. 2)

³³⁰ Cîkâr Hurşid, *el-Kittatu’l-muhâcira* (Dâru’l-Asâla, 2017).

Hikâyede vatan, güvenliğin yanı sıra, toplum hayatını, birlik ve beraberliği, tokluğu; yani bireyin yaşamını sürdürmek için gereksinim duyduğu temel ihtiyaçlarını sağlayan bir mekân olarak inşa edilir. Bu inşa, yukarıdaki alıntıda vatanın olumlanması yoluyla yapıldığı gibi, aşağıdaki alıntıda vatandan mahrum kalan kedinin hâlinin tasviriyle pekiştirilir:

Fırtınadan kaçan Mira yalnız, üşümüş, acıkmış ve korkmuş bir halde kendine yatacak güvenli bir yer aradı...(s. 5)

Bu hikâyede kedi Mira, “ben” grubunu temsil eder. Okurun, özdeşim kurduğu kedi Mira ile beraber vatanın önemini ve vatansızlığın sonuçlarının ne olduğunu idrak etmesi beklenir. Karakterin üzüntüsü, yalnızlığı, açlık ve korku hissinin betimlenmesiyle okur, duygusal olarak kediye ve onun temsil ettiği vatan fikrine bağlanır. Hikâye boyunca vatan inşası, birey için güvenli bir sığınak olması yönüyle tekrarlanır. Bu tekrarlar, inşa edilmek istenen söylemi çocuk okurun zihnine nakşetmesi bakımından önemlidir. Öncelikle kendi şehrinden uzaklaşan Mira, arayış içinde köpeklerin, timsahların, fillerin, kirpilerin ve sırtlanların yaşadığı şehirlere gider. Ancak her şehirde, karakterin karşısına “onlar” grubu olarak inşa edilen karakterler çıkar.

Köpekler onu şehirlerinden kovdular...

Mira, sığınacağı bir vatan arayışı içinde timsahların şehrine vardı...Birden uzağa sıçrayan Mira'yı yemeğe çalıştı...

Fillerin şehrinde de emniyette hissetmedi, fark etmeden onu ezmelerinden korktu...

Kirpilerin ülkesinde yaşamaktan da hoşlanmadı, istemeden de olsa oyun oynarken onların sivri dikenleri batıyordu...

Sırtlanların ülkesinde gece boyu uyuyamadı. Sabah olduğunda onu nasıl yiyeceklerine dair plan yaptıklarını duydu...(s. 8-19)

“Onlar” grubunun okurun özdeşim kurduğu kedi Mira karşısındaki pozisyonu hikâyenin gelişme bölümünü oluşturur. “Onlar” grubunun, ana karakteri “kovması, yemeğe çalışması, ezme ihtimali, öldürmeye teşebbüs etmesi” betimlenerek ana karakterin karşısında konumlandırılır. “Onlar” grubunun pozisyonun belirginleştirilmesi ile inşa edilmek istenen söylemin meşrulaştırılmasına zemin hazırlanır. Zîra vatanın dışı bu kadar tehlikeli ise vatan da bir o kadar önemli demektir. Kişinin, başka bir vatanda istenmeyeceği, güvende olmayacağı vurgusunun beş benzer sahne ile anlatılması gruplar arasındaki gerilimi tırmandırır. Neticede gruplar arasındaki gerilim, hikâye finalinde şu diyalogla sonlanır:

Hüthüt kuşu ona bakmış ve “Kendi vatanlarımızdan daha değerlisi yoktur. Senin kendi vatanına dönmen şart Mira. Dön ve orayı yeniden inşa et!”

Hüthütün sözleri Mira'yı çok mutlu etti. Nasihati için ona teşekkür etti. Hasret ve özlemle vatanına doğru uçtu.

Mira huzur ve güven içinde yaşamak ve vatanını yeniden inşa etmek için oraya dönmeye karar verdi...(s. 21-22)

Hüthüt karakteri aracılığıyla, hikâyenin başından beri ana karakter ve onun başından geçenler üzerinden inşa edilen vatan söyleminin desteklenmesi önemlidir. Zira Hüthüt, birçok talihsiz tecrübeden sonra Mira'nın yanında ilk defa güvende hissettiği bir arkadaş olmuştur. Hikâyedeki diğer karakterler sergiledikleri olumsuz tavırlarla vatan söyleminin inşasına katkıda bulunurken Hüthüt karakterinin devreye girmesi ve onun dilinden vatan söyleminin pekiştirilmesi, vatanın sadece mecburiyetlerden ötürü önemli olmadığı bilakis bizâtihi önemli ve değerli bir mekân olduğu fikrini inşa eder. Zira Hüthüt, ana karakterin en son gittiği ve huzur bulduğu ormanda karşılaştığı, ona güven veren, “onlar” grubunun aksine “ben” grubunun yanında konumlanmış bir karakterdir.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bazı hikâyelerde kurgu tamamıyla vatan, bayrak gibi semboller etrafında dönerken, bazı hikâyelerde ise yan unsur olarak zikredilir. Örneğin, *Başka Bir Gün*³³¹ adlı hikâyede iki kardeşin aileleriyle birlikte geçirdikleri güzel bir gün anlatılır. Hikâye, bu mutlu aile tablosunun vatanla olan ilişkisine dair bir anlatıyla son bulur

Böyle geçti mutlu bir ailede büyüyen iki mutlu çocuğun bir günü. Bu aile, vatanın temelini ve parlak geleceğini oluşturan binlerce aileden sadece biriydi. (s. 35)

Lübnan çocuk edebiyatında aktardıklarımız dışında da ulusal birliği ele alan; savaş, işgal ve direnişi çocukların tecrübeleri üzerinden ve onların gözünden aktaran ancak bu tez çalışmasının kriterlerine uymadığı için ele alınmayan çok sayıda çocuk kitabı bulunur. Bunlar içinde en meşhurları Semâh İdris'in *Sığınak*, Fatima Şerefuddin'in *Şehrimde Savaş var*, Âida Nu'man'ın *Saklı Liman*, Emily Nasrallah'ın *Bir Kedinin Günlükleri*, Necla Bâşûr'un *Özlem Mecmuası*dır. Sonuç olarak, tüm bu hikâyeler ve gerek Hutayt'ın çalışmasında gerek bu tez kapsamında incelediğimiz farklı hikâyelerde bu söylemin ortaya çıkması Lübnan bağlamında bu söylemin önemine işaret etmektedir.

2.2.1.2 Ev ve Okul: Güvenlik Alanları

Aile, kişi ve grupların dîni, sınıfsal ve kültürel aidiyetlerini miras aldıkları baskın sosyal kurumdur. Geleneksel Arap ailesi, tüm üyelerinin geçimini sağlamak ve toplumdaki konumunu iyileştirmek için iş birliği yapması anlamında, üç Arap yaşam biçiminde de (bedevi, kırsal ve

³³¹ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, ve *Yecû yevmun âhar* (Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâîyn, 2001).

kentsel) ekonomik ve sosyal bir birim oluşturur. Bir diğer ifadeyle devletin vatandaşlarına hizmet sunmaya başladığı yakın zamana kadar aile; eğitim, sosyalleşme, öğretim, savunma, refah, istihdam ve dinî terbiye gibi çeşitli görev ve sorumlulukları üstlenmiştir. Özellikle de bireysel ve toplumsal stres zamanlarında güvenlik ve destek sağladığı ifade edilir.³³² Joseph, Lübnanlı ailelerle yaptığı görüşmeler sonucu hazırladığı çalışmasında Lübnan gibi zayıf ve kırılgan devletlerde -özellikle de iç savaş süreçlerinde- ailevi ilişkilerin genellikle kişilerin güvenliğinin birincil koruyucusu olduğunu tespit etmiştir.³³³ Lübnan'ın sürekli krizlerin merkezinde olduğu göz önüne alınarak aile kurumunun ve meskun mekânı olan evin önemi ortaya çıkar. Nitekim Lübnan çocuk hikâyelerinin ilk dönemi kapsamında incelenen hikâyelerde toplumsal kurumlardan ev ve eğitim kurumlarının önemi ortaya çıkmıştır. Hikâyelerde bu söylem; “ev/okul” karşısında konumlandırılan “dışarı” ile, “aile” karşısında konumlandırılan “yabancılar” kurgusu etrafında ele alınır. Bu konumlar birbirine karşıt olacak şekilde kurgulanan iki ucu; yani “biz” ve “onlar” gruplarını oluşturur. Hikâyenin inşa etmek istediği geleneksel kurumların korunması fikrini temsil eden ev, aile ve arkadaşlar “biz” grubunu; bu kurumların karşısında olan unsurları temsilen dışarı ve yabancılar ise “onlar” grubunu oluşturacak şekilde kurgulanır. Bu minvalde *Balık ve Deniz*,³³⁴ *Başarısız Bir Gezi*,³³⁵ *Balık Kız*; *Ben Kuşum*, *Balığım*, *Kediyim*³³⁶ hikâyeleri dönemin geleneksel kurumlara bakışını yansıtır nitelikte olup bu başlık altında incelenebilir.

Bu hikâyelerde inşa edilmek istenen söylem, toplumsal kurum olarak ev ve okulun önemi olsa da hikâyelerin kurgusunda “anlatının tersine çevrilmesi” stratejisi kullanılmıştır. Başka bir ifadeyle, bu hikâyeler ilk olarak toplumsal kurumları temsil eden ev, okul, aile, öğretmen gibi öğelerin yerilmesi ile başlar. Ancak hikâyenin gelişme ve sonuç bölümlerinde anlatı, toplumsal kurumların varlığının ve otoritesinin birey hayatındaki önemli konumunu gösterecek şekilde tersine çevrilerek geleneksel söylemler inşa edilir. Böylece inşa edilen söylemin güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

İlk olarak *Balık Kız* hikâyesinde “okul” ve “dışarı” arasında oluşturulan karşıtlığı bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Hikâyede balık olmak isteyen küçük kız, denizi/dışarısını

³³² Halim Barakat, *The Arab World: Society, Culture, and State* (Berkeley: University of California Press, 1993), 98.

³³³ Suad Joseph, “Conceiving Family Relationships in Post-War Lebanon”, *Journal of Comparative Family Studies* 35, sy 2 (2004): 274, <https://doi.org/10.3138/jcfs.35.2.271>.

³³⁴ Nâzik Hırîs, *es-Semketu ve'l-bahr* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1993).

³³⁵ Ferid Mu'avvid, *Rihle Fâşile* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1995).

³³⁶ Cîkâr Hurşid, *Ene usfûr, ene semeke, ene kitta* (Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2016).

dilediğince özgür hareket etme imkânına sahip olacağı, başında ona nasihat eden, emirler yağdıran birilerinin olmadığı; dolayısıyla tasarruflarında özgür bir birey olabileceği bir yer olarak kurgular. Hikâyede okul ve öğretmen itaat edilmesi gereken mutlak otoriteyi temsil ederken birey müdahalesiz yaşamayı talep eder; her türlü kural ve otoriteyi de reddetme eğilimi gösterir. Otoritenin tahakkümünden kurtulmak ve arzularının egemenliğine kendisini bırakmak için mevcut formundan da kurtulup başka bir varlığa dönüşmek ister:

Küçük kız annesine: “Balık olmak istiyorum.” demiş. Annesi kızının sözlerini dehşetle karşılamış: “Niçin böyle garip bir dilekte bulunuyorsun?”

Küçük kız: “Çünkü balıklar her sabah okula gitmez. Denizde, dilediği gibi özgürce yaşar. Ona emreden, nasihat eden birileri yoktur. Balık olmak istiyorum. Şayet balık olsaydım daima mutlu olurdum.” demiş. (s. 3-5)

Küçük kızın hayal dünyasında ideal özgürlük alanı olarak kurguladığı “dışarısını” tasvir ederken bir taraftan da “içersini” yani okulun konumunu netleştirir. Ona göre okul bireyi kısıtlayan, üzerinde baskı kuran, mutsuz eden bir kurumdur. Burada okul kurumunun olumsuzlanmasının yanı sıra okuldaki otorite figürlerinden öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkinin de olumsuzlandığı görülür. Balık Kız’ın “Ona emreden, nasihat eden birileri yoktur” diye gönderme yaptığı kişiler öğretmenlerdir. Böylece kurum ve kurumu oluşturan ögeler ötekileştirilir.

Balık Kız hikâyesinde karakterin yerdiği geleneksel kurum okul iken *Ben Kuşum*, *Balığım*, *Kediyim* hikâyesinde “ev”dir. Bir önceki hikâyeye benzer şekilde bu hikâyede de mevcut durumundan mutlu olmayan karakter, özgürlük arayışında, içinde olduğu kalıbın/geleneğin ve süregelen alışkanlıklarının dışına çıkmaya meraklı bir bireydir:

Küçük evimizde, sıkıcı bir hayat yaşıyorum, hiçbir şey hoşuma gitmiyor. Annemin yemeklerinden bıktım, kardeşlerimle oynamayı artık sevmiyorum. Babamın nasihatleri başımı ağrıtıyor. Eskiden sevdiğim evimi artık sevmez oldum. (s.2)

Hikâyede, evin yanı sıra tek tek zikredilmek suretiyle aile fertleri de yerilir. Zîra mekân olarak evi “sıkıcı” kılan, onu meydana getiren kurum olarak ailedir. Anne ve kardeşler kurumun ikincil unsurları olarak temel ihtiyaçları ve eğlence ihtiyacını karşılayan figürler olarak sunulurken baba ise otoriteyi temsil eder. Bu figürlerden müteşekkil mekân “sıkıcı, hoşlanılmayan, sevilmeyen” alan olarak kurgulanır. Buna mukabil karakter, evi dışında olabileceği her alana bir iştiaak duyar ve idealize eder:

Odama gittim, gözlerimi kapattım, küçük bir kuş olduğumu hayal ettim. Yeni hayatımdan oldukça memnun şehrin üzerinde uçuyordum...(s.3)

Oturma odasına girdim ve akvaryumdaki balıkları düşünmeye başladım. Yeniden gözlerimi kapadım ve “Balıkların hayatı ne kadar da güzel” diyerek derin denizlerde yüzen bir balık olduğumu hayal ettim... (s. 6)

Masanın altından kedim çıktı. Gözlerimi kapadım ve şehrin sokaklarını dolaşan, oynayan, zıplayan bir kedi olduğumu hayal ettim... (s.8)

Odama girdim ve dağınık oyuncaklarıma baktım. Gözlerimi kapadım ve bir oyuncak dükkânında küçük bir oyuncak olduğumu hayal ettim...(s.10)

Yazar, küçük kızın ideal mekân arayışını farklı mekânları tahayyülü üzerinden; yani kurguyu tekrarlayarak anlatır. Bu mekânlarda yaşayan, olmayı arzuladığı öznelerin ortak noktası “mutlu ve özgür” olmaları; yani “ev”in içinde olmamaları ve herhangi bir otorite figürünün tahakkümüne boyun eğmemeleridir.

Başarısız Bir Gezi hikâyesinde ise içerisi ve dışarısının birbirlerine karşıt olacak şekilde konumlandırılmaları ev kedisi ve sokak kedisi üzerinden işlenmiştir. *Başarısız Bir Gezi*’nin başlangıcında “ev”, sahibiyle birlikte yaşayan kedinin istediği her şeye sahip olduğu, “huzurlu, neşeli, içinde bulunmaktan razı olduğu” bir mekândır. Sokak kedisi ona gelip, dışarıya dair cazip bir algı yaratmamış olsa ev kedisinin bulunduğu ortamı terk etme gibi bir arzusu yoktur.

Kedi Bisbis, Hamid amcanın evinde mutlu mesut yaşıyormuş. Hamid amca onu çok seviyormuş. Kedi Bisbis çok neşeli ve huzurluymuş. (s. 3)

“Anlatının tersine çevrilmesi” stratejisi diğer hikâyelerde evin yerilmesiyle başlayan ve sonrasında evin yüceltilmesi şeklinde uygulanırken bu hikâyede hem eve hem dışarıya dair algının iki kere değişmesi şeklinde uygulanır. Böylece hikâyenin sonunda inşa edilmek istenen söylem bu tekrarlar sayesinde daha da güçlendirilir. Bu konumun karşısında ise sokak bulunur: Sokak “özgürlük, bolluk, canlılık” ortamını sembolize eder. Sokak kedisi Katkut’un, sokağı sınırsız imkânların bulunduğu, en çok arzulanan yiyeceklerin bolca ve dilediğince tüketilebileceği bir özgürlük alanı olarak sunması, kendisinin bu imkânlardan her gün faydalandığını dile getirerek “dışarıyı” arzu nesnesi haline getirmesi şu satırlarda açığa çıkar:

Bir gün, Kedi Katkut Hamid amcanın evine girmiş ve Bisbis’e: “Hamid Amca sana balık veriyor mu? diye sormuş. Bisbis: “Evet, ayda iki kere.” demiş.

Katkut: “Sadece iki kere mi? Ben her gün balık yiyorum... Bak, buraya yakın bir balık çarşısı var. Bir sürü balık var, balıkları satanlar var, alanlar var... Dinle beni ve oraya git. Her gün doyana kadar balık yersin. Gel benimle ve gör.” demiş. (s. 4-5)

Bir yandan dışarıyı bu şekilde tanımlayarak cazip hale getirirken lafızlarla ifade etmese de “içeri’ye dair algısını da ortaya koyar. Bu algıya göre içerisi; yani ana karakterin geleneksel yaşam alanı olan ev, “sınırlılık, sıkıcılık, tekdüzellik” gibi fikirlerle eşleşir.

İçerisini ve dışarısını birbirlerine karşıt olacak şekilde konumlandırırken evin “sıkıcı, tekdüze, sınırlayıcı” bir mekân olarak tasvir edilmesi; “hoşuma gitmiyor”, “bıktım”, “sevmiyorum”, “başımı ağrıtıyor” gibi olumsuz ifadelerin ev ve ev sakinlerine nisbetle kullanılması, ana karakterle özdeşim kuran okuru da eve karşı pozisyon almaya iter. Aynı şekilde, kullanılan ifadeler, okuru duygusal olarak manipüle ederek karakterin idealize ettiği “dışarısının” yanında pozisyon almaya iter. Okurda, karakterle beraber, özgürlüğün “dışarıda bir yerde” olduğuna dair kanaat meydana getirir. Okur sadece duygusal olarak manipüle edilmekle kalmaz aynı zamanda “özgürce uçan bir kuş”, “oynayan, zıplayan, dilediği gibi dolaşan bir kedi”, “her sabah okula gitmesi veya büyüklerin sözünü ve nasihatlerini dinlemesi gerekmeyen bir balık” olmak gibi makul ve cazip gerekçeler sunularak dışarısının ideal özgürlük alanı olduğuna bilişsel olarak da ikna edilir.

Ancak bu noktada anlatı tersine çevrilmeye başlanır. Hikâyelerin gelişme bölümünde yazarlar, karakterlere idealize ettikleri dış dünyayı deneyimletirler. Her bir hikâyede ana karakter, daha özgür olacağı, kimseye bağımlı olmayacağı bir ortam hayâlinin peşinde, alışık olduğu düzeni bırakır. Ancak, kahramanın deneyimlediği “dışarı” kendisine anlatılandan oldukça farklıdır ve olumsuzdur. Zîra yazar, -bu tasvirlerin ne kadar yanıltıcı olduğunu göstermek üzere- okura daha kötümser bir “dışarı” tablosu çizerek orada karşılaşılabilecek zorlukları gösterir. Bu deneyime göre dışarı, tasvir edildiği gibi günlük rızkın kolaylıkla elde edildiği, insanların hayvanlara cömertçe ikramda bulundukları ideal bir mekân değildir; bilakis, bireyin kalabalığın içinde görünmez hâle geldiği, ilgi görmediği, açlıktan ve yorgunluktan ölse de kimsenin yardım eli uzatmadığı bir mekândır:

Bisbis, Katkut’la beraber çıkmış. Çok kalabalıkmış, çok fazla insan varmış. Etrafına bakınmış, Katkut’u görememiş. Var gücüyle bağırır: Katkuuuut! Katkuuuut! Ama ne fayda!

Bisbis çarşıda kaybolmuş, faydasızca Katkut’u aramış durmuş.

Bisbis yiyeceği bir balık aramaya başlamış ama bulamamış... Bir balık almayı düşünmüş ama balıkçı onu derhal azarlamış...Bisbis çok yorulmuş ve acıkmış. (s. 6-8)

Dışarıyı deneyimleyip, ona dair tasavvuru hakkında hayal kırıklığına uğrayan, serbestlik isteğinin kendi zararına olabileceğini gören bir diğer karakter ise Balık Kız’dır:

Küçük kız hayal kurmayı çok severmiş. Hemen denizde yaşayan bir balık olduğunu hayal etmiş. Ama o da ne! Balıkçıların ağıları onu yakalamaya çalışıyormuş. Balıklar da ondan korkarak uzaklaşmışlar. Bu, başı kız gibi gövdesi balık gibi olan garip balıkla konuşmak istememişler. Küçük kız denizde tek başına, üzgün, dışlanmış ve arkadaşlarıyla ailesinden mahrum bir şekilde yaşadığını hayal etmiş. (s. 7-10)

Bu deneyimlerde “dışarı” barındırdığı riskler öne çıkarılarak ölüm, yalnızlık, dışlanmışlık ve mutsuzluk fikirleriyle ilişkilendirilir. Benzer riskleri yaşayan bir diğer karakter, *Ben Kuşum, Balığım, Kediye* hikâyesindeki kızdır. Mutluluğu ve özgürlüğü farklı hayatları deneyimleyerek arayan kız, her seferinde dışarısının idealize ettiği gibi özgürlükler ve kolaylıklar alanı olmadığını idrak eder. Bir kuş olduğunda rızkını bulmakta zorlanır ve açlıkla sınanır:

Yerde bir ekmek parçası gördüm. Almak için uçtuğum sırada başka bir kuş beni geçerek onu aldı. Ağacın üstünde aç bir şekilde kalakaldım. Faydasız bir şekilde yiyecek aradım durdum. Mevsim kıştı, yemek azdı...(s. 4-5)

Bir kedi olduğunda güvenle sığınabileceği bir mekânı yoktur ve tehlikelere açık halde sokaklarda kalır:

Karanlık çöktüğünde nerede uyuyacağımı şaşırdım, evim yoktu. Kaldırımda uzandım. Bir anda bir acı hissettim. Yayalardan biriydi, yanlışlıkla kuyruğuma basan!... (s. 9)

Bir balık olduğunda ise denizlerde yüzmenin özgürlükle değil ölüm tehlikesi veya arkadaşları tarafından dışlanmayla eşleştiğini görür:

Korkunç bir köpek balığı bana yaklaştı. Korkarak kaçtım ve o uzaklaşana kadar saklandım. Neşeli bir şekilde oyunlar oynayan balıklar gördüm. Onlarla oynamak istedim ama “Yabancılarla oynamayız.” diyerek benden uzaklaştılar. (s. 6-7)

Büyük oyuncaklardan birine yaklaştım: “Neneciğim, bana buradaki yaşamınızdan bahsedermisin?” Nine cevap vermedi. Sanki beni duymamış gibiydi ya da bana söylemek istemedi. Ayı amcadan nasihat istedim.” Benim konuşmaya vaktim yok, nasihat istiyorsan önce biraz bal getir bana!” dedi. (s. 11-12)

Ana karakterler, vaat edilen mutluluğa, özgürlüğe ve doyuma ulaşamadıkları bu deneyimlerine istinaden farklı bir “dışarı” algısı geliştirirler. Kendi deneyimleri sonucu inşa ettikleri bu algı, kendilerine vaat edilenin tam tersidir. Hikâyenin bu noktasında anlatı tersine çevrilmeye başlar. Hikâyenin başlangıcında “dışarı” idealize edilirken anlatının tersine çevrilmesiyle “içerisi” idealize edilir. Bu deneyim betimlenerek risklerle dolu “dışarı” olumsuzlanır ve karakter nezdinde arzu edilmeyen bir alan olarak kodlanıp meşrulaştırılır. Gerek Bisbis’in çarşının kaotik ortamına ve merhametsiz balıkçıların azarlarına maruz kalışı ve sonunda açlıkla yüzleşmesi; gerek Balık Kız’ın ve Küçük Kız’ın dışarıda mahkûm kaldıkları yalnızlık, dışlanmışlık ve ölüm tehlikesi; karakterleri ve dolayısıyla çocuk okuru “dışarısının” arzulanmaması, hatta kaçınılması gereken bir alan olduğuna ikna etmek için kullanılan meşrulaştırıcı araçlardır.

Bir sonraki adım ise “içerisinin” -bu hikâyelerde evin ve okulun- bireye güvenlik, yemek, sevgi, nasihat alma gibi temel ihtiyaçlarının sağlandığı, gerçek mutluluk ve özgürlük

alanları olarak tekrar inşa edilmesidir. Bunu sağlamak amacıyla karakterin, dışarıyı deneyimledikten sonra eve/okula ve ailesine/ sosyal çevresine duyduğu özlem, pişmanlık, telaş gibi detaylar zikredilir. Böylece yazar, okuru güvenli ev/okul ortamının daha iyi ve tercih edilebilir olduğunu kabul etmeye zihnen ve kalben hazırlar. Örneğin sokaktaki tatsız tecrübesinden pişman olan Bisbis'i mutlu sona kavuşturan şeyin geleneksel olana geri dönüş fikri olduğu vurgulanır:

Bisbis çok yorulmuş ve acıkmış.” Hamid amcanın evine döneyim” demiş, “ama yolu bilmiyorum... Hamid Amcanın evi yeşil ve pencereleri... Allah’ım bana yardım et.”

Bisbis aramaya koyulmuş. Bir anda iki minare görmüş, derhal koşmuş. Palmiye ağacını görünce daha da çok sevinmiş. (s. 8-11)

Bisbis'in evinin yolunu unuttuğundaki umutsuzluğunun yanı sıra evinin yolunu bulduğundaki sevincinin betimlenişi de evindeki huzur ve emniyet ortamına olan iştiağını göstermesi bakımından önemlidir. Tüm bu tasvirlerle evin güvenli durumu rasyonalize edilip meşrulaştırılır.

“İçerisinin” ve aile bağlarının yeniden inşasında karakterlerin duygulanımlarının uzunca anlatılmasına bir diğer örnek *Balık ve Deniz*'dir. Balıkçılar tarafından yuvasından uzaklaştırılan balığın haleti rûhiyesi, hikâyenin ana karakteri tarafından tahmin yürütülmek suretiyle betimlenir. Balığın sahibi Ğassân, hikâye boyunca balığın mutsuz olabileceğini uzunca düşünür, kendisini onun yerine koyarak balığın mutsuzluğunu gerekçelendirir ve haklı çıkarır. Nihayetinde balığın mutsuzluğunu ailesinden, arkadaşlarından ve evinden ayrılmasıyla ilişkilendirir:

Ğassân bir gün balığın yanına oturmuş ve düşünmeye başlamış: Bu balığın annesi nerede?

Onun gibi güzel kardeşleri var mıydı acaba? Denizdeyken birlikte oyunlar oynadıkları arkadaşları var mıydı? Balıkçılar onu nasıl avlamışlardı da bu küçük fanusa koymuşlardı?

Ğassân bir gün annesi onun dışarı çıkmasına ve arkadaşlarıyla oynamasına engel olduğunda ne kadar üzüldüğünü hatırladı. Nasıl da yalnız yalnız oturmuştu odasında!

Ğassân: Balığım, bu fanusta tek başına olmaktan dolayı çok üzgün! Onu denize geri götüreceğim demiş. (s. 7-12)

Mutluluk ve özgürlük peşinde hikâye boyunca farklı hayatlar deneyimlediğini tahayyül eden Küçük Kız'ın pişmanlığı ve elindeki nimetlerin farkına varışını ifade eden iç diyalogları da mutluluğu dışarıda aramanın onu mutsuz ettiğini gösterir niteliktedir. Böylece mutsuzluğun geleneksel söylemlerin reddiyle ilişkilendirilmesi sağlanır:

Gözlerimi açtım ve elimi tuttum: “Kuşların hayatı hoşuma gitmedi. Annem bana yemek hazırlıyor, hiçbir karşılık beklemeden bana sunuyor. Ne kadar da cömertmişsin anneciğim!” dedim...(s. 5)

Gözlerimi açıp “Balıkların hayatı hoşuma gitmedi. Kardeşlerim, ben onlardan istemesem bile gelip benimle oyunlar oynarlar. Meğer siz ne kadar iyi kalpli insanlarmışsınız canım kardeşlerim” dedim...(s. 6)

Gözlerimi açtım ve “Kedilerin hayatı da hiç hoşuma gitmedi. Ben evimde ne güzel huzurlu mutlu uyuyordum. Güzel evim, ne kadar sıcak ve güvenliymişsin meğer!” dedim... (s. 9)

Gözlerimi açtım.” Oyuncakların hayatı hoşuma gitmedi. Babam bana karşılıksız nasihat ediyor. Meğer sen ne harika insanmışsın babacığım!” dedim...(s. 13)

Karakterlerin duygu durumlarının iç çözümlemeler ve monologlar yoluyla okura aktarılması, onunla özdeşim kuran okurun da dışarıya ve içeriye dair algısında değişikliğe sebep olur.

Çocuk edebiyatında bir anlatının giriş ve gelişme bölümlerinde “biz” ve “onlar” grupları arasında yaratılan gerilimin, sonuç kısmında çözülüş biçimi, yazarın ele aldığı söylemler karşısındaki pozisyonunu açıkça ortaya çıkarır. Bu sonlar aracılığıyla, toplumun önemli konular ve tercih edilen sonuçlar olarak gördüğü şeyler yeniden teyit edilir.³³⁷ Alıntılanan tüm bu hikâyelerin sonunda ana karakterler dışarıda yaşadıklarından yola çıkarak alışık oldukları emniyetli düzenin, süregelen geleneğin tercih edilir olduğunu idrak ederek “içeriye” dönerler. Hikâyelerin bu söyleme dönerek sonlanması önemlidir; zîra küçük çocukların belirsizlikler ya da sabit olmayan sınırlar yerine hayatla ilgili kesinliklere ihtiyaç duydukları yönünde bir fikir vardır.³³⁸

Bu hikâyelerin finallerinde okuru etkileyen bir diğer strateji de anlatının tersine çevrilmesiyle “biz” grubunun başlangıçta yediği söylemlerin geçerliliğine ve meşruiyetine ikna olmuş halde bu söylemlerden vazgeçmeleridir. Karşıt bir taleple normların dışına çıkan karakterler hikâyenin sonunda toplumsal normların geçerliliğini, doğruluğunu idrak ederler ve karşıt söylemleri deneyimlemekten pişman vaziyette yazarın inşa etmek istediği fikri kabul ederler.

³³⁷ Stephens, *Language and Ideology in Children's Fiction*, 43.

³³⁸ Stephens, 41.

Ele aldığımız hikâyelerin finallerinin toplumsallık söylemleri lehine sonuçlanması, inşa edilmek istenen söylemlerin ne olduğunu açıkça ortaya koyar. Karakterler, kendilerine eksik veya yanlış betimlenen “dışarı” tasavvuruna dair hayal kırıklıkları sayesinde toplumsal kurumlar olan evin ve okulun yahut geleneksel otorite figürleri olan öğretmenin ve ebeveynlerin değerini idrak ederler. Hikâyelerde çok benzer şekillerde kurgulanmış olaylar örgüsü neticesinde ev, aile, okul ve öğretmenler bireyin hayatında önemli bir konuma oturtulur. Böylece hikâyeler geleneksel kurumların yüceltilmesi; aile, arkadaşlar ve otorite figürleri ile ilişkilerin pekiştirilmesiyle sonlanır. Tüm hikâyelerde bu geri dönüş görülebilir. Örneğin Küçük Kız kendi kararıyla gönüllü olarak eve ve ailesine döner:

O gece oturma odasına gittim, aileme yaklaştım. “İyi ki varsınız!” diyerek onlara tek tek sarıldım. (s. 14-15)

Balık Kız’da okul ve dışarısının kutuplaştırılmasının yanı sıra öğretmen ve öğrenci ilişkisi de kutuplaştırılmıştı. Hikâyenin sonunda her iki kutuplaştırma da tersine çevrilerek okulun ve öğretmenin otoritesine iade-i itibar yapılır:

Bundan sonra nasihatleri saygıyla dinlemeye, sıkılmamaya karar vermiş. Okulunu özlemiş ve her sabah koşarak gitmeye, binlerce kitabı dergiyi hevesle okumaya karar vermiş. (s. 10)

Tüm bu hikâyelerde geleneksellik, toplumsallık söylemlerinin olumlanması ele alınırken mutlulukla bu söylemler arasında doğru orantı kurulur. Hikâyelerin mutlu sonu bireylerin emniyette olma hâline geri döndükleri sahnedir. *Balık ve Deniz*’de hem Ğassân’ın hem de balığın ailesine, arkadaşlarına ve yuvasına dönüşü mutlulukla ilişkilendirilir:

Ğassân, balığının ailesine ve arkadaşlarına döndükten sonra ne kadar mutlu olduğunu düşünerek eve dönmüş. (s. 15)

Keza Bisbis’in evine ve sahibine dönüşüyle hikâyedeki tüm karakterler mutlu sona kavuşur:

Bisbis Hamid Amca’yı gördüğüne çok sevinmiş. Hamid Amca da onu gördüğüne çok sevinmiş. Bisbis tekrar Hamid Amca’nın evinde yaşamaya dönmüş. (s. 12)

Bu çerçevede incelenen tüm hikâyelerde toplumsal kurumlar olan aile ve eğitim kurumlarının; geleneksel mekân olarak “içerisinin” olumlanması açıkça görülmektedir. Yazarlar, hikâye içinde açıkça iki söylemi karşı karşıya getirmek suretiyle Halliday’in açık ideoloji olarak isimlendirdiği aktarımı yapmışlardır. Bu hikâyelerde ortaya çıkan sonuç Ebû Bekir ve Yahyâ’nın da çalışmalarında ortaya koydukları sonucu desteklemektedir. Onlar da yaptıkları çalışmada çocuk kitaplarında ailevi ilişkilerin sağlamlaştırılmasına yönelik olarak “ev’in, “riskli ve tehlikeli

dışarı” karşısında konumlandırıldığını, çocukların ev dışında olana karşı korkutularak bu deneyimi yaşamalarına izin verilmediğini ifade ederler.³³⁹

Aslında bu hikâyelerde dışarı ve içeri için inşa edilen algıların her biri eksiktir. Gerçekte dışarı, idealize edilebilecek olumlu özelliklere sahip olmakla birlikte zikredilen tüm risklerin de mevcut olduğu bir mekândır. Aynı şekilde “içeri” zikredilen tüm olumlu taraflarının yanı sıra başlangıçta yerilen olumsuz özelliklere de sahip olabilir. Ancak hikâyelerde hem içeri/dışarı hem de otorite figürleriyle ilişkiler eksik tasvirlerle binaen kurgulanmış ve yazarın inşa etmek istediği söylemi pekiştirecek şekilde sunulmuştur. Bu yönüyle “içeri” ve “aile içi ve otorite figürleriyle ilişkiler” koşulsuz idealize edilerek okurun her iki tarafa dair algısı da manipüle edilmiştir.

2.2.1.3 Hiyerarşinin Korunması: Yetişkin ve Çocuk Arasındaki Güç İlişkileri

Lübnan toplumunun derinlemesine incelenmesi, özellikle çocuk ve yetişkin arasındaki ilişkiler bağlamında, ataerkil yapıların ve hiyerarşik düzenlemelerin toplumsal örgütlenme ve bireysel kimlikler üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Lübnan'da çocuk ve yetişkin arasındaki hiyerarşik ilişkilerin nasıl korunduğunu, bu ilişkilerin temel dinamiklerini ve bu yapıların bireylerin sosyal ve psikolojik gelişimine nasıl yön verdiğini analiz edecektir. Bu giriş, Lübnan'daki ataerkil ve hiyerarşik ilişkilerin karmaşık yapısını, tarihsel ve kültürel bağlamda değerlendirerek, bu ilişkilerin toplumsal ve bireysel düzeydeki yansımalarını ortaya koyar.

Lübnan toplumu, ataerkillik ve geniş bir hiyerarşik yapı üzerine inşa edilmiştir; bu yapı özellikle cinsiyet ve yaş açısından belirgindir. Toplumsal örgütlenme ve üretimde aile, merkezi bir rol oynar. Bu yapı içerisinde bireysel başarılar ve başarısızlıklar, geniş aile bütününe başarıya veya başarısızlığa haline gelir. Bu, hem ekonomik işletmelerde (çiftlikler, dükkanlar, işletmeler) hem de ailenin sosyal yapısında görülür. Baba, otorite sahibi olarak ailenin sorumluluğunu üstlenir ve talimatlarına saygı gösterilmesini, sorgusuz sualsiz itaat edilmesini bekler.³⁴⁰

Lübnan toplumundaki cinsiyet ve yaşa dayalı hiyerarşik yapısı, gençlerin yaşlılara itaat etmelerini ve onların beklentilerine uymalarını gerektirir. Bu hiyerarşi, genellikle katı bir emir ve talimat zinciri ile işler ve genellikle aşağıya doğru iletişim emir, uyarı ve tehditlerle; yukarıya

³³⁹ Havle Ebû Bekir ve Rafî` Yahya, “İn`ikâsu sûratü`l-üsrati fi edebi`l-etfâli`l-`arabi ve te`sîrihi”, *el-Mecma`* 1 (2015).

³⁴⁰ Barakat, *The Arab World*, 97-117.

doğru iletişim ise otosansür ve gizleme ile gerçekleşir. Erkekler ve yaşlılar, ataerkil yapı tarafından desteklenen otorite ve tahakküm haklarına sahiptirler ve bu haklar, genellikle kadınların ve gençlerin üzerinde uygulanan denetim ve düzenleme mekanizmalarıyla pekiştirilir.

341

Bu giriş, okuyucuyu, Lübnan toplumundaki ataerkil ve hiyerarşik ilişkilerin karmaşık yapısını ve bu yapıların toplumsal ve bireysel düzeydeki yansımalarını anlamaya davet eder. Ayrıca, bu ilişkilerin mevcut sosyal ve kültürel normlarla nasıl iç içe geçtiğini ve toplumsal değişim süreçlerinde ne gibi roller oynadığını ortaya koymayı hedefler. Bu giriş, Lübnan toplumundaki ataerkil yapı ve hiyerarşik ilişkilerin temelini açıklarken, çocuk ve yetişkin arasındaki ilişkilerin temsili üzerine yoğunlaşan tezin ana hatlarını özetlemektedir. Bu bağlamda, çalışmanın odak noktası ve önemi vurgulanarak, tezin ilerleyen bölümlerinde bu yapıların nasıl çocuk edebiyatında temsil edildiğine dair derinlemesine bir analiz yapılması hedeflenmektedir.

Toplumsal kurumlardan aile ve okulla ilgili inşa edilen söylemlerde aile fertleriyle ve okulda öğretmen öğrenci arasında kurulan ilişkilere değinildi. Buradan da anlaşılıyor ki bu dönemin kitaplarında yetişkin ve çocuk arasındaki hiyerarşik ilişkinin korunmasına yönelik bir çaba mevcuttur. Hikâyelerde kahramanların yetişkinler olmasının önemi şurada yatar: Bu hikâyeleri okuyan çocuklara sunulan “ideal örneklikler” yetişkinlerdir. Yetişkinler, bilgi ve otorite sahibi kimseler olarak resmedilir. İdeal özelliğin çerçevesi ve çocukların ona ulaşabilmek için yapmaları gerekenler konusunda söylemler üretilir. Çocuktan beklenen, yetişkinle özdeşim kurarak bu söylemleri temsil etmesidir.

Bunun tezahürlerinden biri olarak Hutayt, incelediği hikâyelerde çocuk kahramanların yer almayışını gösterir. Çocuklar yan karakterler olarak mevcut olsalar da ana karakterler gençler veya yetişkinlerdir. İncelediği 151 hikâyeden 72’sinde kahramanların çocukluk yaşını geçmiş kişiler olduğuna dikkat çeker.³⁴² Keza Ebû Bekir ve Yahya da milenyum öncesi hikâyelerde yetişkinin merkezde olduğu, çocuğun ise önemsizleştirildiğini tespit eder.³⁴³ Bu çalışmada ilk dönem kapsamında sınıflandırdığımız hikâyelerin özellikle ilk yıllarında yayımlanmış hikâyelerde benzer bir durum dikkat çeker. 1992-2000 yılları arası yayımlanmış ve bu çalışmada

³⁴¹ Suad Joseph, “Gender and Relationality among Arab Families in Lebanon”, *Feminist Studies* 19, sy 3 (1993): 465, <https://doi.org/10.2307/3178097>; Joseph, “Conceiving Family Relationships in Post-War Lebanon”, 274.

³⁴² Hutayt, *Edebu ’l-etfâl fî Lübnan*, 107.

³⁴³ Ebû Bekir ve Yahya, “İn`ikâsu sûratü’l-üsrati fî edebi’l-etfâli’l-`arabi ve te’sîrihi”, 8.

incelenen 32 hikâyenin 12'sinde çocukluk yaşını geçmiş kahramanlar yer alırken kalan hikâyelerde hayvan kahramanlar da yetişkindirler. Dolayısıyla bu dönemdeki hikâyelerde ana kahramanların yetişkinlerden seçilmesinin yetişkinin idealize edilmesi ve otorite figürü olarak imlenmesine yardımcı bir strateji olduğu görülür.

Ele aldığımız hikâyelerde otorite figürü farklı şekillerde idealize edilmiştir. Bunun örneklerini bir önceki bölümde *Balık Kız* ve *Ben Kuşum, Balığım, Kediğim* hikâyelerinin analizinde göstermiştik. *Balık Kız* hikâyesinde otorite figürü olarak “öğretmen”in nasihat veren ve âmir konumunda oluşu eleştirilmiş; ancak, hikâye sonunda öğretmene atfedilen yüksek konumun kıymeti idrak edilmişti. Kezâ *Ben Kuşum, Balığım, Kediğim*’de bir otorite figürü olarak “baba” nasihat/tavsiye veren olması yönüyle eleştirilmiş; ancak hikâyenin finalinde bu figürün ve konumunun önemi vurgulanmıştı. Bu şekillerde babanın/öğretmenin çocuk üzerindeki otoritesi sağlamlaştırıldığı görülmüştü.

Bu hikâyelerde anne, baba, öğretmen gibi otorite figürlerinin isimlendirilmemesi ve hikâye içinde konumlarının adıyla anılmaları da hiyerarşide onlara atfedilen gücü pekiştirir. Zîra adı her geçtiğinde ve kendisine her güç nispet edilişinde “baba” konumu yahut “öğretmen” konumu çocuk okura tekrar tekrar hatırlatılır. Aynı şekilde “çocuk” yahut “kız” ifadelerinin kullanımı da okurun dikkatini yetişkin ile çocuk arasındaki hiyerarşiye ve konumlara atfedilen özelliklere çeker.

Yetişkin ve çocuk ilişkilerini göstermesi bakımından incelenebilecek hikâyelerden bir diğeri de *Taksî Ebû Şâkir*’dir.³⁴⁴ İleride detaylıca ele alınacağı üzere bu hikâyede babasına karşı çıkan ve yaptıklarını sorumsuzluk olarak gören gencin, hikâye sonunda babasının davranışlarındaki hikmeti idrak ettiği görülür. Bu ve diğer hikâyelerin finallerinde tekrarlayan desen çocuğun yetişkinin sözüne gelmesi, yetişkinin haklılığını göstermesi, otoritesini meşrulaştırması ve hiyerarşideki konumunu olumlayıcı tavidir.

Hikâyelerde yetişkinlerin bilgi ve deneyim sahibi oldukları vurgulanırken çocuklara da onları takip etmeleri telkin edilir. Hikâyelerin finallerinde çocukların tartıştıkları konuda yanıldıklarını anlamaları ve yetişkinlerin haklılıklarını idrak etmeleri bu amaca hizmet eder. Her ne kadar çoğu hikâyede *Balık Kız* ve *Ben Kuşum, Balığım, Kediğim* hikâyelerinde olduğu gibi

³⁴⁴ İmîl Yûsuf `Avvâd, *Taksî Ebû Şâkir* (Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1996).

kurgu, yetişkin-çocuk arasındaki ilişkiyi doğrudan hedeflemese de kurguyu tamamlayan yan diyaloglarda bu durum açığa çıkmaktadır. Örneğin, bir ailenin deniz kenarında geçirdikleri yaz tatilini konu alan *Güneş Güzel, Ama...*³⁴⁵ hikâyesinde şu ifadeler geçer:

Çocuklar sabahтан, güneş ışınlarının en dik olduğu ve sıcaklığın en fazla olduğu öğle vaktine kadar oynadılar. O sırada anneleri onları hem yemek yemeleri hem de güneş ışınlarından uzaklaşmaları için otele çağırdı.

Çocukların bağırma ve ağlama sesleri yükseldi...

En çok ağlayanlar Leyâl, Yezen, Mühenned, Vecîh, Mâriyan ve Abdullah'tı. Çünkü onlar en küçüklerdi ve yakıcı güneş ışınlarının ne kadar zararlı olabileceğini henüz bilmiyorlardı. Oysaki gençler hemen yemeğe gittiler ve güneş ışınlarından uzaklaştılar...

Mühenned anne-babasına: “Artık emirlerinizden sıkıldık! Sizin aldığınız hiçbir kararı uygulamayacağız.” dedi. (s. 21-25)

Bilgi ve hikmetli davranmak büyüklere isnat edilir. Bilginin güçle olan ilişkisi dikkate alındığında bilgisiz/zayıf çocuk imgesi karşısında bilgili/güçlü yetişkin imgesi oluşturulduğu görülür. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere bu hikâyede çocuklar, henüz yeteri bilgi sahibi olmadıkları için kendilerine zarar verebilecek durumların farkında değildirler; otoriteye karşı çıkışları bu bilgi eksikliğinden kaynaklanır. Buna mukabil yetişkin gençler durumun sebep olacağı zararların idrakinde oldukları için denileni yaparlar.

Otorite figürüne itaat sadece çocuk-yetişkin arasında beklenen bir durum değildir. Aynı zamanda yetişkinler de kendilerinden büyüklerin otoritelerine saygı duymalıdır. Hikâyede dede, kendi çocuklarının ona nasıl itaat ettiklerini torunlarına göstererek onlardan da benzer bir itaat beklemektedir:

Dede torunlarına: “Benim çocuklarım her zaman sözümü dinler ve dediklerimi yaparlar. Öyle değil mi evlatlarım?” diye çocuklarına sordu. Onlar da “Tabii ki de!” dediler.

Çocuklar anne babalarına baktılar, hepsi dedelerinin dediklerini onaylayarak başlarını sallıyorlardı. Biraz dinlenmek üzere odalarına gittiler.

O sırada Mâriyân, kendi yaşlarında ağlayan bir çocuk gördü. Cildi yanmış; dokunamıyordu. Çocuk annesine şöyle diyordu: “Güneşi sevmiyorum, beni yaktı!”

Mâriyân babasına baktı ve “Dedem haklıymış. Şimdi anladım neden tüm gün boyunca bize güneşin altında durmayı yasakladığınızı...” dedi. (s. 30-35)

³⁴⁵ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, *eş-Şemsu cemîle velâkin...* (Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2003).

Büyüklerin, kendilerine danışılan hikmetli kimseler olduğuna örnek olarak *Kuşlar ve Düşmanları Baykuş*³⁴⁶ hikâyesi eklenebilir. Kendilerini avlamaya çalışan baykuştan nasıl kurtulacaklarına dair büyüklerine danışırlar:

Hikâyelerini diğer kuşlara anlattılar. Kuşların büyüğü, bu yırtıcı kuşun kim olduğunu anladı.

“Bu onun zayıf noktasıdır. O yüzden büyüğümüzün dediğini yapıp zayıf noktasını kendi lehimize kullanabiliriz.” diyerek ondan kurtulmayı başardılar.

Daha eski tarihli bir hikâyede ise yetişkinin bu konumu “verili” kabul edilir. Yani çocuk ve yetişkin arasında yukarıdaki örneklerdeki gibi bir gerilim oluşturulup bu gerilimin hikâye sonunda yetişkin lehine sonuçlanması söz konusu değildir. Örneğin, *Atın Doğuşu*,³⁴⁷ çocuğuna ibretlik bir hikâye anlatarak nasihat veren bir babanın ve bu nasihatlerin gereğini yerine getiren oğulun hikâyesidir. Hikâye boyunca baba ve çocuğun konumları tartışmaya açılmaz. Yetişkin normativizminin “asıl/verili” kabul edilişi sadece bu örneklerle sınırlı değildir; aynı zamanda bir sonraki başlık altında inceleyeceğimiz hikâyelerde de sıklıkla görmek mümkündür.

2.2.1.4 Cinsiyet Rollerinin Yapılandırılması:

Çocuklar, sosyalleşme sürecinde çevrelerindeki toplumsal cinsiyet rollerini gözlemleyerek ve bu rolleri, beklentileri içselleştirerek büyürler ve davranışlarını buna göre şekillendirirler. Ancak bu rollerin hepsi dişi veya er olmakla yani biyolojik cinsiyetle doğrudan irtibatlı değildir. Beck’in belirttiği gibi bu roller modernleşme sürecinin başlarında, sanayi toplumunun ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Kadınlara sadece ev işleri ve çocuk bakımı gibi iç mekân görevleri, erkeklere ise dış dünyadaki işler ve ailenin geçimini sağlama sorumluluğu atanmıştır. Bu iş bölümü, geleneksel çekirdek aile yapısını ve dolayısıyla sanayi toplumunun temelini oluşturmuştur.³⁴⁸ Bu durum Arap toplumlarında da benzerdir. Arap çocuklar çocukluklarından itibaren toplumsal cinsiyete göre nasıl davranacaklarını öğrenirler ve onlardan kendilerine atfedilen kalıplaşmış davranışlara uymaları beklenir.³⁴⁹

³⁴⁶ Hâdî Nu'mân el-Hîtî, *el-`Usfûrâni ve `aduvvuhuma'l-bûm* (Beyrut: Dâru'r-Rukî, 2012).

³⁴⁷ Albîr Mutlak, *Neb`u'l-feras* (Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1993).

³⁴⁸ Ulrich Beck, *Risk Toplumu: Başka bir Modernliğe Doğru*, çev. Kâzım Özdoğan ve Bülent Doğan, İthaki Yayınları 753 (İstanbul: İthaki, 2011), 157-62.

³⁴⁹ Charlotte M. Karam, Fida Afiouni, ve Nour Nasr, “Walking a Tightrope or Navigating a Web: Parameters of Balance within Perceived Institutional Realities”, *Women's Studies International Forum* 40 (Eylül 2013): 87-101, <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2013.05.002>; Hayfaa Tlaiss, “Islamic Work-Related Values and Entrepreneurship: Evidence from the Middle East”, *Journal of Business Ethics* 129, sy 4 (2015): 859-77.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Arap toplumunun bir parçası olan Lübnan, geleneksel iş bölümünü destekleyen cinsiyet rollerinin sıkı sıkıya korunduğu, ataerkil ve eril bir toplum olarak tanımlanmaktadır.³⁵⁰ Özellikle de coğrafyada durmaksızın devam eden savaşlar ataerkil boyundurukları pekiştirmiştir.³⁵¹ Lübnan kültürü, kadınları genellikle ev içi sorumluluklarla tanımlar ve bu, kadınların kariyer yapmalarını ve toplumda aktif roller üstlenmelerini engeller.³⁵² Dolayısıyla kadın sıklıkla eş, anne, kız kardeş ve kayınvalide gibi sınırlı rollerle tanımlanır.

Çalışmalar kadınların, toplum tarafından kabul edilen bu rollerin dışına çıktıklarında sıkça olumsuz sosyal tutumlarla karşılaştıklarını ve ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir. Bu durum, kadınların yönetim pozisyonlarında ve girişimcilikte daha az temsil edilmelerine yol açar ve genellikle onları sosyal olarak kabul görmüş cinsiyet rollerine uyum sağlamaya zorlar. Kadınların kariyer seçimleri, aile içindeki ve toplumun genelindeki beklentiler tarafından yönlendirilmektedir. Kadınlığın bakım ve destekle erkekliğin ise liderlik ve girişimcilikle ilişkilendirilmesi³⁵³ kadınların karar alma ve liderlik rollerine erişimini engellemekte³⁵⁴ ve genellikle geleneksel rollerin bir uzantısı olan belirli sektörlerde düşük maaşlı işlerde yer almasına sebep olmaktadır.³⁵⁵

Bu başlık altında toplumsal gerçekliği yukarıda çizilen Lübnan'da eğitim ve eğitimin bir parçası olarak çocuk edebiyatının bu ilişkileri ve toplumsal cinsiyet rollerini sürdürmeye katkı sağlayacak şekilde nasıl biçimlendirildiğini ele aldığı örnekler üzerinden gösterecektir. Nitekim eleştirel çocuk edebiyatında en sık incelenen konulardan biri toplumsal cinsiyet kalıplarıdır. Bu

³⁵⁰ Hayfaa A. Tlaiss, "Between the Traditional and the Contemporary: Careers of Women Managers from a Developing Middle Eastern Country Perspective", *The International Journal of Human Resource Management* 25, sy 20 (13 Kasım 2014): 2858-80, <https://doi.org/10.1080/09585192.2014.914054>; Hayfaa A. Tlaiss ve Saleema Kauser, "Entrepreneurial Leadership, Patriarchy, Gender, and Identity in the Arab World: Lebanon in Focus", *Journal of Small Business Management* 57, sy 2 (01 Nisan 2019): 517-37, <https://doi.org/10.1111/jsbm.12397>.

³⁵¹ Lina Khatib, "Gender, Citizenship and Political Agency in Lebanon", *British Journal of Middle Eastern Studies* 35, sy 3 (Aralık 2008): 437, <https://doi.org/10.1080/13530190802525189>.

³⁵² Dima Jamali, Yusuf Sidani, ve Assem Safieddine, "Constraints Facing Working Women in Lebanon: An Insider View", *Women in Management Review* 20, sy 8 (Aralık 2005): 581-94, <https://doi.org/10.1108/09649420510635213>; Karam, Afiouni, ve Nasr, "Walking a Tightrope or Navigating a Web"; Tlaiss, "Between the Traditional and the Contemporary".

³⁵³ Hanifa Itani, Yusuf M. Sidani, ve Imad Baalbaki, "United Arab Emirates Female Entrepreneurs: Motivations and Frustrations", *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 30, sy 5 (28 Haziran 2011): 409-24, <https://doi.org/10.1108/02610151111150654>; Hayfaa Tlaiss, "Women Entrepreneur Motivation: Evidence from the United Arab Emirates", *International Small Business Journal* 33, sy 5 (2015): 562-81.

³⁵⁴ Tlaiss, "Women Entrepreneur Motivation: Evidence from the United Arab Emirates".

³⁵⁵ Tlaiss, "Between the Traditional and the Contemporary".

araştırmalar, AÇE'nin kadını sanayi toplumunun öngördüğü değerler çerçevesinde inşa ettiğini gösterir. Hutayt'ın kapsamlı çalışması kadın ve erkek cinsiyetlerinin hikâyelerde eşit oranda temsil edilmediğini, hikâyedeki ana karakterlerin ekseriyetle erkek karakterler olduğunu, kız karakterlerin ve ailelerinin erkek karakter ve ailelerine göre daha zayıf karakterler olarak resmedildiğini, erkeklerin toplum karşısında kendilerini ispat etmeleri olgunluğa eriştiklerinin kanıtı olurken kız karakterlerin olgunlaşmasını sağlayan tecrübenin evlilik veya çocuk doğurmak olduğunu, kahramanlıkların erkeklere nispet edildiğini, kız karakterlerin ise zayıf, bağımlı, itaatkâr öznel olarak betimlendiğini gösterir.³⁵⁶

Her ne kadar zamanla kadının ev dışındaki rolleri hikâye kitaplarına yansısı da baskın olarak kadına annelik rolü verildiği, kadınların çalışmadığı görülür. Çalışsa da kadınlara çizilen çalışma alanlarının dışına taşmadığı görülür; erkeklere uygun görülen meslekleri yaparken resmedilmezler. Dahası Hutayt, kadınlara atfedilen eylemlerde hiçbir zihni faaliyet de olmadığını ileri sürer.³⁵⁷ Bâşûr'un çalışması da benzer sonuçları farklı hikâyeler üzerinden tasdik eder ve kadınla ilgili değerlerin geleneksel kalıpların dışına çıkmadığını gösterir.³⁵⁸

Bu bölümde ele alınan dönemin hikâyeleri incelendiğinde de benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Erkek ve kız karakterlerin temsiline baktığımızda bu dönemde incelediğimiz 111 hikâyeden sadece 7 tanesinde kız karakter, ana kahramanıdır. Diğer hikâyelerde dişi karakterler, ana kahramanın arzu nesneleri olarak yahut anne, kardeş, öğretmen pozisyonlarında bulunurlar. Bu pozisyonlarda dişi karakterler evlilik, ev işleri, zayıflık, muhtaçlık, kurtarılmayı beklemek gibi rollerde temsil edilir. Örneğin, farklı hikâyelerden alınmış aşağıdaki alıntılar dişi karakterlerin hikâyedeki arzu nesnesi olarak nasıl betimlendiklerini gösterir:

Kameruzzaman kadınların en güzelidir. Sakın ona âşık olmayasın! Kimse onunla evlenmeye cüret edemez!

Onun kadınların en güzeli olduğunu söylemiştim! Babası onu çok sever, dünyada ona lâıyk bir erkek bulamaz...

Gözleri Kamerüzzaman'ı gördüğünde aklı uçtu, gerçekten de o kadınların en güzeliydi! (Uçan Halı, s.10-12)³⁵⁹

³⁵⁶ Hutayt, *Edebu'l-etfâl fî Lübnan*, 130-36.

³⁵⁷ Hutayt, 142.

³⁵⁸ Bâşûr, "Edebu'l-etfâli'l-'arab", 27.

³⁵⁹ Albîr Mutlak, *Bisâtu'r-rîh* (Mektebetu Lübnân, 1993).

Güzelliğiyle akılları alan kız... (Altın Yüksük, s. 2)³⁶⁰

Prensesin güzelliğiyle büyülenmiş. O ana kadar gördüğü en güzel kızmış...

Zeki ve güzelliğiyle akılları durduran bir kızmış... (Uçan At, s.9)³⁶¹

Leyla büyümüş, son derece iyi ve güzel bir genç kız olmuş... (Leyla ve Prens, s.6)³⁶²

Daha önce kimsenin görmediği güzellikte ve zarafette bir kızın olacak...

İnsanlar kısa süre sonra bu kızın büyüleyici bir güzelliği olduğunu anlamışlar. Daha önce kimse onun kadar zarif ve güzelini görmemiş. Teni gündüz kadar berrak, gözleri gökyüzünün ve denizin mavisini, saçları ise altın sarısıymış... (Şümeysel, s. 5-6)³⁶³

Annesinin giydirdiği kıyafetler güzelliğini örtmeye yetmiyormuş. Uzun saçları rüzgâr estikçe denizin dalgaları ya da buğdaylar gibi salınıyormuş. Bu da onun güzelliğini daha da artırıyormuş... (Şümeysel, s. 10-12)

Bu örnekler daha da artırılabilir. Ancak dışı karakterlerin güzellikleri üzerinden arzu nesnesi haline getirilmesi ve hikâyelerdeki işlevlerinin sadece evlilik olduğunu göstermesi bakımından bu örnekler yeterlidir. Dışı karakterlerin bu şekilde betimlenmesine karşılık erkek karakterler zekâ, delikanlılık, liderlik, cesaret ve bilgili olmakla betimlenir ve övülürler:

Cemil, zeki bir gençmiş.

Bu sırada Emir, genç bir delikanlı olmuş, güçlenmiş. Babası ona dinini ve hikmeti öğretecek hocalar bulmuş. At binmeyi, sanatları, savaşmayı, ok atmayı, kılıç kuşanmayı öğrenmiş. (Leyla ve Prens, s.7)

Eşref, Yakışıklı ve cesur bir prensmiş. (Uçan At, s.5)

Prensesin gönlü de bu yakışıklı ve cesur gence meyletmış. (Uçan At, s.8)

Hikâyelerde bu karakterlerin vakitlerini geçirmek için yaptıkları işler de birbirinden oldukça farklıdır ve cinsiyetlere yüklenen rolleri belirlemesi bakımından önemlidir. Yukarıdaki tüm hikâyelerdeki dışı karakterler evde oturarak, arkadaşlarla eğlenerek, bütün gün aynaya bakarak, evleneceği günü bekleyerek vakit geçirir; bir iş yapacak olduklarında ise dikiş dikmek, örgü örmek ve çocuk bakmakla meşguldürler:

Örgü örmek, dikiş dikmek ve gözleri yaşlı denizi izlemekle geçirirmiş vaktini... (Leyla ve Prens, s. 12)

³⁶⁰ Albîr Mutlak, *el-Kuštubânu 'z-zehebî* (Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1998).

³⁶¹ Albîr Mutlak, *el-Hisânu 't-tâir* (Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1995).

³⁶² Albîr Mutlak, *Leylâ ve 'l-emîr* (Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1995).

³⁶³ Albîr Mutlak, *Şümeysel* (Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1993).

Nadiya ailesinin geçimini dikiş dikerek karşılıyormuş (Altın Yüksük, s. 2)

Çoğu zaman altın sarısı elbiseli kadının ona hediye ettiği aynasına bakıyormuş... (Şümeysel, s. 13)

Aynasının çalınmasına çok üzölmüş, onu çok seviyormuş, tek arkadaşı oymuş. (Şümeysel, s. 16)

Canavarın gelini olacağını duyunca çok üzölmüş ve ağlamış. Evlilik hazırlıklarına başlamış. (Şümeysel, s.22)

Kamerüzzaman arkadaşlarıyla beraber bahçede oturur, yemek yer, vakit geçirirmiş. (Uçan Halı, s. 12)

Buna mukabil erkek karakterler cesaret gerektiren zorlu görevler üstlenerek bu görevleri başarıyla tamamlar; geçtikleri sınavlar sonucu prensesle evlenmeyi hak ederler. Hem bedensel hem de zihinsel pek çok faaliyette bulunur ve en iyi performansı gösterirler.

Buraya prensesle evlenmeye hak kazanmak için geldim. Onu ben alacağım! (Uçan Halı, s.19)

Kral çok şaşırmış, uzun uzun düşünmüş. Herkes delikanlının doğru cevabı verdiğini anlamış. Herkes çok şaşırmış çünkü daha önce hiç kimse doğru cevabı bilememişmiş...

Kral “Sen kızımın kocası olmayı hak ediyorsun. Seninle olduğu sürece onun için endişelenmeyeceğim. Çok cesur, zeki ve bilgece davrandın.” demiş... (Uçan Halı, s.31)

Emir avlanmayı çok severmiş. Dağların tepelerinde babasının kalesine gider, kartalını salar tavşan ve kuş avlarmış. (Leyla ve Prens, s.7)

Bu alıntılardan çıkarılabilecek bir diğer nokta ise hikâyelerdeki kız karakterler alınıp verilen, kazanılan nesneler pozisyonunda olmasıdır. Erkek karakterler ise karar alıcı, seçim yapan, eylemde bulunan ve eylemlerinin sonucunda kazanç sağlayan kendi ayakları üstünde durabilen karakterler olarak resmedilir. Bu dönemde dişi karakterler birtakım mesleklerle anılsa da tam da toplumsal gerçekliğe uygun olacak şekilde geleneksel rollerine uygun olan meslekleri yaparken görülürler. Çoğu hikâyede öğretmen figürü kadındır, bazı hikâyelerde çocuk kitabı yazarıdır yahut terzi. Dişi karakterlerin, icra ettikleri mesleklerin de yine çocuk etrafında kurgulanması geleneksel söylemden tam anlamıyla kopmadığını gösterir.

Dahası, “evde” bilgisayar başında çalışan kadının resmedildiği *Anne Beni Seviyor Musun?*³⁶⁴ hikâyesinde çocuğu yanı başında, her seslendiğinde onun ihtiyaçlarını giderebilecek mesafede olsa da annenin çocuğu ihmal ettiğine dair imalar bulunur. *Vurmak Yasak*³⁶⁵

³⁶⁴ Dina Şerâra, *Ummi! Hel tuhibbînenî?* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2009).

³⁶⁵ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, *Memnû`u`d-darb* (Beyrut: Dâru’l-`ilim li’l-melâîyn, 2001).

hikâyesinde anne ve baba arasında geçen bir kavgada kadın, “annelik” görevlerini yerine getirmediği için yerilir. Her ne kadar bu hikâye anne ve babanın bir şekilde anlaşmalarıyla sonlansa da kadının erkeğin öfkesini mazur görmesi bu barışmada büyük rol oynar. Kavga sebebi olan annelik görevleri erkeğin dilinden şu şekilde ifade edilir:

Benimle ve çocuklarınla ilgilenseydin evinde olurdun karıcığım! Çocukların da bana terbiyesizlik edemezdi! (s.26)

Karıcığım! iyi bir eş, evlatlarıyla, eşiyle ve eviyle ilgilenir. Bütün günü ev dışında en son moda olan şeyleri aramakla geçirmez. (s.28)

Burada biz cinsiyetlere atfedilen rolleri sorgulamak niyetinde değiliz. Amacımız bu rollerin atfedilmesinin arka planındaki paradigmayı göstermek; kadına yüklenen toplumsal rollerin, sanayi toplumunun gereksinimleri doğrultusunda çekirdek aileyi inşa etmenin bir yolu olduğuna işaret etmektir. Elbette ki bu rollerin bazıları toplumun dinî hassasiyetleriyle de uyumludur. Ancak örneğin İslâm dinî perspektifinden bakıldığında dişi karakterlerin “sadece” yukarıdaki çerçevede resmedilmesinin dinî öğretilerle uyuşmadığı aşikârdır. Dolayısıyla, hikâyelerde kadının “sadece” bu çerçevede resmedilmesi, çocuk kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerine dair baskın söylemin ana dayanağının dinî argümanlar olmadığı bilakis dönemin hâkim modern sanayi devleti paradigması olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

2.2.1.5 Toplumsal Normların Korunması: Fitrat Anlayışı

Cinsiyet rollerinin inşasından ayrı olarak ele alınması gereken bir diğer söylem ise kişinin kimliğine/öze dair inşa edilen söylemlerdir. Bu başlık altında kadın ve erkeğe yahut herhangi bir karaktere toplumsal olarak yüklenmiş görevler değil; varoluş sebepleri ve kimliklerinin kurucu ögesi olan özelliklerine yönelik inşa edilen söylemler incelenecektir. Bu bağlamda, kişinin temel yapıya veya benliğine yönelik itirazları, sadece belirli roller veya görevlere yönelik itirazlardan çok daha derin ve temel bir sorgulamayı temsil eder. Bu tür bir tartışma, varlığın ve kimliğin özünün ne olduğu ve bu özü kimin veya neyin tanımladığı gibi temel soruları gündeme getirir.

Geleneksel toplumlar, genellikle dinsel ve metafiziksel düşünceler üzerine kurulu, daha statik ve bütüncül kimlik anlayışlarına sahiptirler. Bu yapılar içinde kimlik, genellikle sınıf, ırk ve cinsiyet gibi belirli sabit kategorilere dayandırılarak tanımlanır; verili ve değişmez bir özdür. Bu düşünce yapısı, bireyin toplum içindeki rolünü ve varlığını büyük ölçüde sabit ve öngörülebilir

kılar.³⁶⁶ Geleneksel Lübnan toplumunda bu düşüncenin hâkim olduğu söylenebilir. Lübnan’da çoğunluğu oluşturan Müslümanları ele alacak olursak onların bilgi ve varoluş anlayışlarını vahiy ve dini öğretilere dayandırdıklarını biliyoruz. Bu perspektifte, tüm bilgiler ve varlık, yaratıcı bir güç olan Allah’tan kaynaklanır. Bu anlayış, insan mantığını ve muhakemesini de kapsar ve evrenin işleyişini kavramada Tanrısal bir düzeni ve amacı öne çıkarır. Bu bakış açısında, fitrat, yani insanın ve evrenin yaratılıştaki doğal durumu ve eğilimleri, sabit ve değişmez hakikatler olarak kabul edilir.³⁶⁷

Buna karşılık, modern düşünce, özellikle postmodernizm, kimlikleri “boş kaplar” olarak görür; bu kaplar, bireyin tecrübeleri, seçimleri ve çevresel etkileşimleri ile sürekli olarak yeniden şekillendirildiğini esas alır. Bu düşüncede, fitrat gibi sabit ve evrensel doğrular yerine bireysel deneyimler ve perspektifler öne çıkar ve kimlikler “akışkan” hâle gelir. Bu nedenle, geleneksel fitrat argümanı, postmodern perspektiften anlamsız hatta esnek ve akışkan kimlik anlayışlarına ters düşen bir argüman olarak değerlendirilebilir.

Lübnan çocuk edebiyatının toplumsal ve geleneksel söylemlerin baskın olduğu bu dönemde inşa edilen söylem, toplumun da yapısına uygun olarak, karakterlerin verili olan yapısal özelliklerinin dışına çıkmamaları, varlıklarını tanımlama noktasında kendileri dışında bir merciin (Tanrının) belirlediği hususlara tabi olmalarıdır. Bu söylemin inşa edildiği hikâyelerden biri *Tavuk ve Horoz*’dur.³⁶⁸ Birbirlerine güç gösterisinde bulunup meydan okuyan tavuk ve horozun karşı karşıya getirildiği hikâyede karakterler, karşı cinsten yaradılışlarının dışında olanı yapmalarını talep ederler:

Kırmızı Horoz, Kırmızı Tavuğa demiş ki: Ben senden daha üstünüm. Ben ötüyorum, sen ötemiyorsun. (s. 2)

Kırmızı Tavuk, Horoz’a: Ben de yumurtlayabiliyorum, sen yumurtlayamıyorsun, demiş. (s. 6)

Bunun üzerine her ikisi de kendi normlarının dışına çıkmaya çalışarak arkadaşına uygun olan işi yapmaya çalışır: Tavuğun ötmeye, horozun yumurtlamaya çalışması gibi. Ancak

³⁶⁶ Gürsoy Akça, “Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 15 (2005): 19.

³⁶⁷ Maszlee Malik, *Foundations of Islamic Governance* (Routledge, 2016), 85, <https://doi.org/10.4324/9781315414652>.

³⁶⁸ Ferid Mu’avvid, *ed-Dîku ve ’d-decâce* (Beirut: Dâru’l-Hadâik, 1995).

devamında hayvanların kendi fitratlarına uygun olmayan görevleri yerine getirmedeki başarısızlıkları anlatılır:

Tavuk kızmış: Hiç de bile! Ben de ötebilirim, demiş. Kırmızı Tavuk ötmeye çalışmış, ötemediği için üzülmüş. (s. 5)

Horoz kızmış: Hiç de bile! Ben de yumurtlayabilirim, demiş. Kırmızı Horoz yumurtlamaya çalışmış, yumurtlayamadığı için üzülmüş. (s. 9-10)

Hikâyede inşa edilmek istenen söylemin meşrulaştırılmasına yönelik olarak kullanılan stratejilerden biri karakterlerin mutsuzluklarının, yaradılışlarının dışına çıkıp imkânları dâhilinde olmayan eylemleri ifa etmeye çalışmaları ve başarısız olmalarıyla ilişkilendirilmesidir. Bu söylem, hem horoz hem de tavuk karakteri üzerinden tekrar üretilmek suretiyle pekiştirilir. Hikâyenin finalinde ise yine söylemi meşrulaştırmak üzere karakterler normun/yaratılışın dışına çıkmanın mümkün olamayacağını idrak ederler ve oldukları şey ile mutlu olurlar. Böylece metin, yaratılanların yaratılıştan belirli özellikler taşıdıklarını ve isteseler de o sınırların dışına çıkamayacakları fikrini açıkça inşa eder:

Kırmızı Horoz: “Ben hatalıydım tavukçuğum, affet beni. Seni çok seviyorum. Ben ötiyorum, sen de yumurtluyorsun.” demiş. (s. 11)

Şeylerin, kendileri dışında bir mercii tarafından tanımlandığı, verili bazı özellikleri yaratılıştan yüklendikleri söylemini inşa eden bir diğer örnek ise *Bulut Oyuncak Yağdırmaz* hikâyesidir. Hikâyede bu söylem, “biz” ve “onlar” gruplarının oluşturulması ve iki grup arasındaki gerilimin hikâye finalinde bu söylem lehine çözümlenmesiyle inşa edilir. Bulut etrafında kurgulanmış hikâyede “ben” grubu, bulutun değiştiremeyeceği yapısal birtakım özellikleri olduğu söylemini temsil eder. Hikâyedeki çocuk ise bulutun varoluş amacının dışına çıkarak yağmur yerine oyuncak yağdırmasını isteyen “onlar” grubunu temsil eder.

Hikâyede inşa edilmek istenen söylemin, toplumun geneli tarafından norm olarak kabul edilmiş olduğunu hikâyenin girişindeki ifadelerden çıkarabiliriz:

Deniz, gri bir bulut göndermiş (gökyüzüne).

Deniz buluta: “Şimdi git yeryüzüne yağmur yağdır” demiş.

Rüzgâr gelmiş ve bulutu uzaklara taşımış.

Çocuklardan biri gökyüzüne bakmış ve bulutu görmüş. Oyun oynamayı bırakıp bağırmış: “Yağmur yağacak... Hadi evlerimize koşalım.” (s.2-5)

Alıntıda görüldüğü gibi bulutun oluşum aşamaları ve gökyüzünde hareketleri anlatılırken olaylara dâhil olan karakterlerin bulutun kendini daha önce belirlenmiş bir şekilde gerçekleştirme biçimine itirazları yoktur, bilakis bulutu o amacı gerçekleştirmek üzere

yönlendirirler. Dahası bulutu gören çocukların ilk tepkisinin yağmurdan kaçmak olması da toplumun tüm kesimleri tarafından kabullenilmiş bir fitrat/öz anlayışına işaret eder. Hikâyede bu uzlaşmayı bozan çocuklardan birinin talebidir:

Çocuklar buluta bakmışlar ve biri sormuş: “Niye bulutlar her zaman yağmur yağdırır? Niye oyuncak yağdırmaz?”

Bu fikir çocukların çok hoşuna gitmiş. Hep bir ağızdan: “Bulut! Yağmur istemiyoruz, oyuncak istiyoruz” demişler.

Bulut şaşırmış ve yüzü asılmış. (s. 6-8)

Hikâyenin başında mutlu küçük bir bulut olarak tasvir edilen karakterin mutsuzluğu çocukların bu talebiyle ilişkilendirilerek fitratın dışına çıkma fikrinin meşruiyeti giderilmeye çalışılır. Bu noktaya katkı sağlayan bir diğer olay ise çocuklar ve bulut arasındaki diyaloga dâhil olan diğer karakterlerin dilinden aktarılır. Buna göre doğanın işleyişini sürdürebilmesi için bulut karakterinin yaradılış amacına uygun hareket etmesi gereklidir, aksi halde tabiatın dengesi bozulacak ve içinde yaşadıkları ortam zarar görecektir:

Yapraksız ağaçlar çocukları duymuşlar ve buluta: “Biz susamış ağaçlarız, yağmur istiyoruz.” demişler, “Yağmur olmazsa baharda yapraklarımız açamaz, kuşlar dallarımıza yuva yapmak istemezler.”

Susayan yeryüzü de kollarını iki yana açarak “Seni bekliyorum bulutçuğum, yağmur istiyorum.” demiş, “Yağmur olmazsa üzerimde otlar bitmez, güzel çiçekler açmaz, bağrımda saklanmış tohumlar gün yüzüne çıkmaz ve çiftçiler de ürün alamazlar.”

Çocuklar kulak kesilmişler ve ağaçları, otları ve çiftçileri sevdiklerini düşünmüşler. (s. 8-10)

“Onlar” grubu ise, yağmurun oyuncak yağdırmasını talep eden çocuklardır. Hem normdışı/sıradışı bir istekle gelmeleri hem de doğuracağı sonuçlar hasebiyle isteklerinin imkânsızlığı açıklanarak çocuklar ve talepleri “öteki” olarak kodlanmıştır. Bulut oyuncak yağdırdığı takdirde doğanın dengesini kaybedecek olması söyleminin toprak, kuşlar, otlar, çiftçiler, ağaçlar, çiçekler ve tohumların dilinden tekrar tekrar üretilmesi ile hem hikâyedeki çocukların hem de okurun ikna edilmesi sağlanır. Toplumun farklı kesimleri tarafından bulutun fitratına uygun şekilde davranmasının gerekliliğinin dile getirilmesi, çocukların, taleplerinin rasyonel olmadığını anlamalarına yardımcı olur ve taleplerinden vazgeçerler:

Çocuklar kulak kesilmişler; ağaçları, otları ve çiftçileri sevdiklerini düşünmüşler.

Biraz sonra ellerini buluta doğru kaldırıp seslenmişler: “Bulut! Oyuncak istemiyoruz... Yağmur istiyoruz.” (s. 12-13)

Hikâyenin sonunda çocuklar taleplerinde “haksız” olduklarını idrak etmeleriyle hikâyedeki gerilim çözülmüş, normların korunması üzerinde uzlaşa sağlanmıştır. Böylece “onlar”

grubu “ben” grubu saflarına dâhil edilerek inşa edilmek istenen söylem kuvvetlendirilir. Karakterlerin gelişiminin inşa edilmek istenen söylem lehine tamamlanması da okur nezdinde söylemin geçerliliğini sağlayan ve pekiştiren bir stratejidir.

Çoğu hikâyede karşımıza çıktığı gibi bu hikâyenin finalinde de toplumsallık söylemlerinin makulleştirilmesi ve meşrulaştırılmasına yönelik olarak, okurun özdeşim kurduğu ana karakterin mutluluğu, fitratına uygun davranmasıyla ilişkilendirilir:

(Bulut) ağaçlarla beraber yaşam ve sevinç şarkısını söylemeye başlamış.

Bulut gülmüş... O kadar gülmüş ki gözyaşları sel olmuş, sağanak yağmurlar yağdırmış. (s. 14-16)

Bu minvalde yorumlanabilecek hikâyelere bir diğer örnek *Tövbekâr Tilki*³⁶⁹ ise tilkinin kurnaz, hilekâr ve yalancı tabiatını terk ettiği ve tövbe ettiği gerekçesiyle çiftlikte tavuklarla beraber yaşamak istemesi üzerine kurgulanmıştır. Ancak hikâyenin finalinde tilkinin bu tabiatının değişmeyeceği ne olursa olsun anlaşılmıştır. Keza *Ormanın Kralı*³⁷⁰ da çok benzer bir kurgunun ürünüdür. Bu hikâyede ormandaki hayatından razı olmayan, aslan olmanın gerekliliklerinden bıkan karakterin, başka hayvanların hayatlarını deneyimleyerek rıza ve huzur halini arayışı ele alınır. Ancak hikâye sonunda bir aslanı, aslan olmaktan başka bir hayata razı edemeyeceği sonucuna varılır. Bu gibi hikâyelerde inşa edilmek istenen söylem öncelikle tartışmaya açıktır ve hikâye sonunda o söylem lehine sonuçlanır. Ancak, daha önce de ifade ettiğimiz gibi ideoloji açık bir şekilde, karşıt söylemin tartışmaya açılarak inşa edilmesinin yanı sıra, pasif olarak da inşa edilebilir. Bazı hikâyeler, karakterlerin fitratlarının gerektirdiği gibi hareket edişleri üzerine kurgulanmış oldukça tekdüze hikâyelerdir. Bu hikâyelerde karakterler, varoluşlarını, yapısal özelliklerini sorgulamazlar, bilakis o özelliklerin gereğince yaşamak normal olanı yansıtır. Örneğin, *Ğandûr ve Oduncu*’da³⁷¹ canı sıkılan, gezmek ve oyun oynamak isteyen eşek kendisine arkadaş bulamaz. Bu ve bunun gibi hikâyelerde hikâyelerdeki karakterlerin günlük rutinleri içinde meşguliyetleri zikredilir: Kuş yuva yapmak için ot taşımakta; tavşan çocuklarına yemek aramakta; bulut yağmur yağdırmaya gitmektedir. Karakterlerin, doğalarının gereği olarak yerine getirdikleri bu işler olayların doğal akışı olarak resmedilir ve tartışmaya açık değildir.

³⁶⁹ Albîr Mutlak, *es-Sa`leb`u`l-tâib* (Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1994).

³⁷⁰ Albîr Mutlak, *Nemrûdu`l-ğâbe* (Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1996).

³⁷¹ Leylâ Sâyâ, *Ğandûr ve`l-hattâb* (Beyrut: Dâru`l-Hadâik, 1998).

2.2.1.5.1.1 Neoliberal Döneme Uzanan Örnekler: Yavru Kartal ve Yıkantop

İncelenen hikayelerde geleneksel söylemlerin zaman içinde giderek azaldığını ve yerini neoliberal söylemlere bıraktığını tablolarla göstermiştik. Tabloda toplumsallığa dair söylemlerin 2013'ten itibaren sıfırlandığını göstermiştik. 2017 ve 2018 yıllarında yayımlanan iki hikaye ise aynı söylemi içermesi ve geleneksel olana sahip çıkması ile şaşırtıcı iki örnektir. Bu hikayelerde doğrudan kimliğin verili oluşuna ve belirleyici mercîe dair sarıh ifadeler bulunur. Hatta birinde postmodern söylem uzun uzadıya müzakere edilmiş, tartışılmıştır. Bunlar *Çimento Karıştırıcısı Olmak İstiyorum*³⁷² ve *Korkak Yavrunun Hikayesi*'dir.³⁷³ Bu hikâyeleri ilginç kılan, neoliberal özerklik söyleminin hâkim olduğu dönemde yazılması ve kimliğin tanımlanması konusunda belirlenimci pozisyonda durmalarıdır.

Öncelikle *Korkak Yavrunun Hikayesi*'ni ele alabiliriz. Burada uçmaktan korkan ve uçmamaya karar veren yavru kartalın hikayesinde her ne kadar neoliberal söylem müzakere edilmese de kartalın “yapmak için yaratıldığı” şeyin uçuş eylemi olduğu belirtilmiştir. Anne kartalın kartal olmanın neliğine dair sözleri bu konuda hiçbir sorgulamaya mahal bırakmaz:

Anne: Böyle fikirleri kim sokuyor senin kafana? Sen bir kartalsın, kartallar uçurumdan korkmaz! Her neyse... Seçme şansımız yok... Bu bizim kaderimiz... Kanatların büyüdüğünde uçacaksın. Sen de ben de hepimiz bunun için yaratıldık...(s. 5)

Diğer hikâye olan *Çimento Karıştırıcısı Olmak İstiyorum* ise doğrudan neoliberal söylemi ele almakta ve tartışmaktadır. Hikâyenin finalinde, ilk dönem hikâyelerinde olduğu gibi karşıt söylem olumsuzlanarak geleneksel olana dönme çağrısı yapılmaz, üçüncü bir çözüm yolu olarak yorumlayabileceğimiz farklı bir söylem inşa edilir. Bir yıkım makinesi olan Yıkantop'un özerkleşme mücadelesini anlatan hikâyede bu süreçlerin ele alınışı, karakterin karşılaştığı zorluklar, bulunan çözümler ve hikâyenin bitişi çocuk okura yol gösteren bir rehber niteliği taşır. Diğer hikâyelerden farklı olarak, parçası olduğu topluluğun görevlerini sorgulayan karakter hikâyenin ana karakteridir. Karakterin kendi olma arzusu sadece yapmakta olduğu işe yönelik bir itiraz değildir; bilakis, kendine referansla kendini yeniden tanımlama ve gereğine göre eyleme geçme iddiasıdır. Yani toplumsal olarak yüklenmiş bir göreve itiraz değil, doğuştan getirilen ve dış bir merci tarafından tanımlanan fitrata olan itirazdır:

³⁷² Hüseyin el-Mutavvi', *Urîdu en ekûne hallâta isment* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2018).

³⁷³ 'Îyâd Zey'ûr, *Hikâyetü 'l-ferhi 'l-havvâf* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017).

Ailesini çok çok seviyor ama yaptıkları işleri hiç onaylamıyormuş. Bu durum ailesini biraz rahatsız ediyormuş. Babası çoğu defa yıkım işlerine katılması için onu ikna etme çalışmış. Ona (Yıkantop'a) bir keresinde:

-Canım oğlum, bu hayatta bazı şeylerin süresi dolar ve yerine yenisini inşa etmek için onu yıkmak gerekir. Bu işi biz yapmazsak başkaları yapacak, demiş.

Yıkantop: "O zaman başkası yapsın baba!" diye cevap vermiş.

-Fakat bu durumda biz işsiz kalırız, yıkımdan başka bir şeyi yapamayız biz... demiş babası.

"Ben yıkımı sevmiyorum..." diye kekelemiş. (s. 4-5)

Yıkantop'un, kendinden beklenene yönelik itirazı onun toplumun diğer üyelerinden karakter olarak da farklı olmasından kaynaklanır. Yazar, Yıkantop'un farklılığını vurgulamak üzere onu betimlerken *"Yıkantop, senin yaşlarında bir araç. Onu görenler, daha ilk bakıştan ne kadar sevimli ve kibar olduğunu anlarlar"* ifadelerini kullanır. Oysaki inşaat makineleri, özelde bir yıkım makinesi betimlenecek olsa, muhtemelen "güçlü, sert, dayanıklı, yıkıcı" yahut bir hikâye bağlamında "haşin, hoyrat" gibi sıfatlar akla gelir; zîra bir yıkım aracının var olma sebebi bir şeyleri yıkmaktır. Fakat hikâye bu kabulü yıkmak üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla yazar yıkım topunun "ne kadar sevecen ve kibar" olduğunu ifade ederken okurun bilinçaltında mevcut olan "yıkım aracı" tasavvurunu parçalamaktadır. Dolayısıyla hikâyenin en başından itibaren zihinlerde hali hazırda var olan ve şeylerin dış bir merci tarafından tanımlanmış oldukları söylemine bir itiraz dikkat çeker. Yukarıdaki alıntıda ana kahramanın ifadesinde kullandığı birinci tekil şahsa göre çekimlenmiş fiil (*sevmiyorum*), bu pozisyonu açığa çıkarır. Bu ifade, sadece yapmaktan hoşlanmadığı bir eylemi dile getirmez, kurulduğu bağlam içerisinde, bireyin kendisini tanımlama hususunda dış bir mercii referans göstermediğini, bilakis kendisine referansla kendisini tanımladığını gösterir. Bu yorumu güçlendiren bir diğer nokta da Yıkantop'un bedenine dair algısıdır. Hikâyede karakterin özerklik mücadelesi bedene yapılan itiraz üzerinden sürdürülür. Yıkantop, "kocaman" güllesini değiştirmek, yerine beton mikseri ekletmek istemektedir:

Şarkılar mırıldanarak, kendini çimento karıştırıcısı taşıırken hayal ederek yoluna devam etmiş...(s. 5)

Yıkantop, sadece hayal etmekle kalmaz aynı zamanda başka bir araç olmak için gereken teknik imkânları araştırır, kendisine bedenini değiştirmesi için yardımcı olabileceğini düşündüğü kişilere giderek danışır:

Kütüphaneye yönelmiş ve çimento karıştırıcısı olma işlemi hakkında okumalar yapmaya başlamış. Mekanikçilere, demircilere gitmiş; sormuş, soruşturmuş... Ona farklı

cevaplar vermişler: Bazıları bunun imkânsız olduğunu, bazıları olabileceğini ama zor olacağını, bazıları ise çok kolay bir işlem olduğunu söylemişler. (s. 15)

Okurun gerekli özdeşleşmeyi sağlayabilmesi için hikâyede, Yıkantop'un kendi kimliğini inşa etme mücadelesinin bir parçası olarak bedenini değiştirme isteği rasyonalize edilmelidir. Bu makulleştirme ve meşrulaştırma sürecinde odaklanılan iki nokta bulunur: Karakterin fiziksel formuyla ilgili rahatsızlığının oldukça trajik bir şekilde ele alınması ve bu anlatının hikâye boyunca pek çok kere tekrarlanması. Bunu sağlamak üzere, hikâyede Yıkantop'un fiziksel formu ve onu kontrol etmedeki başarısızlığı sebebiyle sürekli etrafına ve kendine zarar verdiği anlatılır. Bu kontrol edememe hali, karakter üzülp ağladığında da eğlenip güldüğünde de zarara sebep olur. Dahası karakter duygularını bastırmak suretiyle topunu zapt ettiğinde ise mutsuz olur ve daha önce yaptıklarına pişman olarak depresif bir hâle bürünür:

Yıkantop çok ağlamış, her tarafı titremiş, o fark etmeden topu sallanmaya başlamış... Demir topunun darbeleriyle parçalanmış iki araba görmüş. Bazı binalar da yıkılmış. Çok telaşlanmış ve oradan uzaklaşmaya karar vermiş... (s. 9)

Yıkantop da sevinç ve mutlulukla gülmüş. Neredeyse gülmekten sırtüstü düşecekmiş. Tam o sırada topu sallanmış ve son dakika topuna hâkim olmayı beceremeseydi neredeyse etrafındaki her şeyi parçalayacakmış. Tabi parçaladığı iki trafik ışığı ve bir ağacı saymazsak... (s. 11)

Bu hal böyle devam etmiş... Ağlarsa da etrafını dağıtıyormuş, gülerse de... Sakin kaldığı zamanlarda da üzüldüğü ve sevindiği anlarda yıkıp parçaladığı şeyleri düşünüp pişman oluyormuş. (s. 12-13)

Karakterin hikâye boyunca yaşadığı olaylar karşısında yaşadığı duygu durumlarının okura detaylıca sunulması, okurun karakterle kurduğu özdeşim duygusunu artırmakta ve onu Yıkantop'un pozisyonunda konumlamaya sürüklemektedir. Bu anlatının sürekli tekrar edilmesi ile Yıkantop'un acısı, kederi, bedeniyle olan mücadelesi okurun zihninde canlı tutulur.

Söylemin okurun özdeşim kurduğu karakter aracılığıyla inşa edilmesi ve okur ile karakter arasındaki bağın güçlendirilmesi için birbirine karşıt iki pozisyon resmedilir. Bu karşıt pozisyonlardan ortaya çıkan gerilim hikâyenin dinamiğini sağlayan, kurgunun temelini oluşturan unsurdur. İlk pozisyon, yukarıdaki alıntılarda da ortaya çıktığı gibi normun dışına çıkma arzusuna sahip olan kahraman, ilgisi, merakları ve sahip olduğu ifade edilen aykırı birtakım özellikleriyle Yıkantop'un pozisyonudur. Bu farklılıkları onu toplumdan ayırarak toplumun karşısında bir pozisyona yerleştirir. Toplumun pozisyonu ise Yıkantop'un babasıyla arasında geçen diyalogda şu şekilde açığa çıkmaktadır:

Ailesini çok çok seviyor ama yaptıkları işleri hiç onaylamıyormuş. Bu durum ailesini biraz rahatsız ediyormuş. Babası çoğu defa yıkım işlerine katılması için onu ikna etme çalışmış...

Sonunda babası onunla açık bir şekilde ve sakince yüzleşmiş:

- “Oğlum, biz bu şekilde ve bu özelliklerle var olduk ki yıkım işinde çalışalım. Bu ne senin ne de benim değiştiremeyeceğimiz doğamız. Bu yüzden bunu kabul etmek ve bununla yaşamayı öğrenmekten başka bir çözüm yok.” demiş. (s. 17)

Bireyin farklı oluşu toplumu rahatsız eden bir durumdur/hatadır ve bu hatadan dönmesi için bireyin ikna edilmesi gerekir. Zîra üzerinde uzlaşmış belli toplumsal kabuller vardır. Bu kabullerin dışına çıkmaya çalışan yeni davranış biçimleri olağan karşılanmaz, bireyin doğasına aykırı davranışlar olarak nitelenir. İşte yukarıdaki diyalogda görüldüğü üzere baba figürünün temsil ettiği bu görüş ikinci pozisyonu, “onlar” grubunu oluşturur. Buna göre bireyler, bir dış merci tarafından belli görevleri ifa etmek üzere, belli özelliklere sahip olarak “var edilmişlerdir.” Burada toplum ile bireyin durdukları farklı pozisyonları belli eden önemli ayrıntı, yukarıdaki diyalogda kullanılan fiilde gizlidir. Doğal olanı dile getiren baba figürü, edilgen fiil (*var edildik*) kullanarak birey dışında, kişiyi tanımlayan bir güce atıf yapmaktadır. Dolayısıyla babanın pozisyonu şu ön kabuller üzerine kuruludur: (1) Her türün bir doğası/tabiatı/fitratı vardır, (2) Bu doğa, bir dış merci tarafından belirlenmiştir, (3) Toplumun üyelerinin tanımlandıkları görevin/amacın/yapının dışına çıkmaları veya onu değiştirmeleri mümkün değildir ve (4) Bu durumu kabullenip onunla yaşama yollarının öğrenilmesi gerekir. Bu ön kabullere sahip bir toplumsal yapı için Yıkantop’un normun dışına çıkma isteği bir anomalidir. Toplum nezdinde bu durumun bir “sorun” olarak konumlandırılması, babanın, çözüm önerisinde açığa çıkar.

Toplumun farklılıklarıyla var olma uğraşında olan birey karşısındaki konumu öncelikle hikâyede ana karakterin yakın çevresinin tavrı ile çizilir. Daha sonra uzak çevresi tarafından maruz kaldığı psikolojik şiddet ile pekiştirilerek ayrılık derinleştirilir. Diğer araçların, Yıkantop’un farklı bir bedene sahip olma arzusuyla alay ederek bunun asla gerçekleşmeyecek bir hayal olduğunu ifade etmeleri onların da içinde bulundukları toplumsal yapının temel kabullerini benimsediklerini gösterir. Hikâyede yazar, toplumun tavrını alay etme, değersizleştiren etiketlemeler yoluyla hafife alma şeklinde tasvir ederek ana karakteri dışlarken “biz” ve “onlar” gruplarını kutuplaştırır:

(Kamyon:)Hoş geldin, hoş geldin hırslı çocuk! Gelecekte beton karıştırıcısı olmak istediğini söylüyorlar!

(Kazı makinası) Alaylı bir şekilde: “Ben de uçurtma olmak istiyorum” diye cevap vermiş..

Buldozer: “Yarış arabasına dönüşen vinçin haberini duydun mu?” diye eklemiş.

Diğer kazı makinası: “Biliyor musunuz ben de itfaiye arabası olmak istiyordum. İşe başvurmak için gittiğimde üstüme hortumlarıyla su fişkırttılar!?” demiş... O sözlerini

bitirdiğinde orada toplanmış bütün arabalar ve kamyonlar Yıkantopta dalga geçip güliyorlarmış. (s. 6-7)

Okulda da durumu çok iyi değilmiş. Öğrencilerden bazıları onunla ve istekleriyle dalga geçiyorlarmış. (s. 14)

Toplumun diğer üyelerinden gelen bu tepkiler Yıkantop'un damgalanmasına sebep olur. Goffman'ın ifade ettiği gibi damgalanan kişi, bir grup ya da topluluk içerisinde "bütünün bir parçası, normal biri" iken; lekeli ve sakat, dikkate alınmayacak kadar değeri düşmüş bir konuma indirilmektedir.³⁷⁴ Bu hikâyede damgalanan karakter aynı zamanda özdeşim kurulan karakterdir ve hikâyedeki diğer karakterler tarafından zorbalığa maruz kalarak mağdur edilmesi, okur üzerindeki etkiyi artırarak biz söylemine daha sıkı sarılmasına sebep olur. Tüm bu olumsuzluklarla nitelenen "onlar", bireyin karşısında konumlandığı gibi okurun da karşısında konumlanır. Bu cümlelerle yazar, ana kahramana davranışlarından dolayı topluma karşı değer yargılamaları geliştirerek okurun öfkesini kabartır. Böylece karakterin toplum karşısındaki duruşu meşrulaştırılır. Okurun zihninde ana kahraman, negatif özelliklerle betimlenmiş toplumla mücadele eden cesur bir kahraman olarak imgelenir ve okur hem duygusal hem de bilişsel olarak mağdurun pozisyonunu benimsemeye zorlanır.

Hikâyede özerkleşme istencinin bireyin, üyesi olduğu toplumu ve mekânı terk etmesiyle ortaya sonuçlandığı görülür.³⁷⁵ Ayırılma, terk etme ve toplumdan uzaklaşma teması hikâye boyunca farklı bağlamlarda tekrarlanır. Kendini tanımlamak isteyen birey, üyesi olduğu topluluktan ayrılmayı deneyimler ve toplumdan ayrıldığı her seferinde özerkleşmeye ve mutluluğa daha da yaklaşır. Örneğin Yıkantop, hikâye boyunca önce okuldaki arkadaşlarından, sonra çalışma arkadaşlarından ve en sonunda evinden ayrılır:

Yıkantop'un yüzü kızardı, hızla yürümüş. Onlardan uzaklaştığında ağlamaya başlamış... (s. 8)

.... Daha fazla tahammül edemedi ve demir topunu öfkeyle yere vurarak bir daha dönmek niyetiyle okuldan çıkmış... (s. 14)

...Ertesi günün sabahı, kimse uykusundan uyanmadan önce evinden ayrılmış, herhangi bir yere gitmeyi düşünmeksizin yürümüş... (s. 22)

Geleneksel söylemi temsil eden mekânlardan ve kişilerden her uzaklaştığında Yıkantop'un mutlu olmaya başladığı görülür. Zîra bu ayrılıklar, kendini kendi istediği şekilde

³⁷⁴ Erving Goffman, *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity* (New York: Simon & Schuster, 1986).

³⁷⁵ Destekleyen bulgular için bkz: Fatma Erkan Akerson, ed., *Edebiyatımızda Bireyselleşme Serüveni* (İstanbul: Ayrıntı, 2013).

tanımlamak ve gereğince tasarrufta bulunmak için ona alan açar. Ancak karakter her seferinde başarılı olamaz ve zaman zaman ayrıldığı mekâna geri döner. Fakat karakterin geleneksel görevlerine ve toplumuna her geri dönüşünde mutsuz bir karaktere dönüştüğü görülür. Böylece mutsuzluk, bedbahtlık gibi duygular okurun zihninde geleneksel normların temsili ile eşleştirilir:

Yıkantop sonunda boyun eğdi ve teslim olmaya karar vermiş. Okulunu tamamladı ve yıkım işine koyulmuş. Yıkantop, inanılmaz bir şekilde harikaymış, bir günde beş kamyonun yapacağı işten daha fazlasını tek başına yapıyormuş. Herkes şaşkın, hayretler içinde ve mutluymuş. Ancak O ağlamak istemiş...Evini parçalamaktan korkmuş. O gece, parçaladığı eşyalar kadar büyük bir üzüntü içinde uyumuş. Yıkantop'un yüzü kızardı, hızla yürümüş. Onlardan uzaklaştığında ağlamaya başlamış. (s. 17-18)

Alıntıda da görüldüğü üzere, toplumun mutluluğu ile karakterin mutluluğu arasında ters orantı vardır. Karakter kendisinden beklenenleri yaptığı ölçüde -toplumsal standartlara göre çok başarılı olsa da- mutsuz olmakta; toplum ise normların korunmasından ötürü mutlu olmaktadır. Yani toplum için önemli olan normların temsil edilip edilmemesidir; kişilerinin bireysel duygularının önemi yoktur. Böylece yazar, ana kahramana karşı pozisyonları üzerinden sürekli olarak toplumun meşruiyetini gidermeye çalışır.

Karakterin duygu durumlarına karşı duyarsız toplumun karşısında, onun mutluluğunu, kendi olmak konusundaki ısrarını ve haklılığını pekiştirmek üzere hikâyeye yeni karakterler eklenerek “biz” grubu güçlendirilir. Bu karakterler, onun yaşamakta olduğu problemleri anlayan, onun yanında olup pozisyonunu destekleyen “zıplayan yaylar”dır. Bu karakterlerin “biz” grubuna eklenmesiyle birlikte toplum karşısında zayıf kalan Yıkantop’un pozisyonu güçlendirilir:

Yıkantop onlara bütün hikâyesini anlatmış. Ağlamış, yaylar da hikâyesinden çok etkilenerek onunla ağlamışlar. (s. 24)

İncelediğimiz kitapların ortalamasına nazaran epeyce uzun sayılan bu hikâyenin finaline kadar post-modern özerklik anlayışının inşa edileceği yanılsamasına kapılabiliriz. Ancak, hikâyenin bu noktasında anlatı değişmeye başlar. Başlangıçta karakteri destekleyen ve onun kendini mutlu hissetmesi için kendilerini feda eden yaylar, gördükleri zarar neticesinde sorununa bir çözüm bulması için Yıkantop’a Hikmetli Vinç’e gitmeyi teklif ederler. Bu noktada hikâye Yıkantop’un kendini tanımlama tartışmasından, üstlendiği görevi değiştirmek suretiyle karakterin mutluluğunu sağlamaya yönelik fitratına uygun meşru bir iş bulma çabasına çevrilir. Hikmetli Vinç karakteri ile hikâyede üçüncü bir otorite figürü yaratılır:

Hikmetli Vinç uzunca bir süre susmuş ve sonra: “Oğlum, yıkım işi illaki kötü bir iş değildir.” demiş. Yıkantop sözünü keserek: “Bunu biliyorum, ama inşa işinde çalışmak istiyorum.” demiş.

-Bu hayalin imkânsız, demiş Vinç, “Paranı almak için seni kandırıyorlar, senin bedenin çimento karıştırıcısı taşımak için dizayn edilmedi, ters dönüp ilk deneyiminde paramparça olabilirsin. Sana inşaatta, potansiyeline ve becerilerine uygun bir iş bulmaya çalışacağız.” (s.32)

Alıntıdan anlaşıldığı gibi Vinç karakteri, ne toplumun diğer üyeleri gibi Yıkantop’un karşısında konumlanır, ne de onu tamamen destekleyen bir pozisyonadadır. Yıkantop’un talebini belli bir ölçüde anlayışla karşılar; verili fitratın sınırları çerçevesinde kalmak suretiyle bir esneklik sunar:

Ona (Yıkantop’a) özel buldukları yeni iş, topu üzerinde gezdirmek suretiyle betonu zeminde düzleştirmekmiş. Ciddi bir çalışmadan bir süre sonra Yıkantop güçlendi ve topuna kolaylıkla hâkim olabilmiş. (s. 35)

Vinç karakteri aracılığıyla, bedene müdahale edilmeksizin karakterin güç potansiyelini tamamen kullanabileceği farklı bir mecra bulunarak Yıkantop bedeniyle barıştırılır. Hikâye, bireyin kendi kimliğini tanımlama tartışması olmaktan çıkarılarak, bedeninin parçalarına hükmetmeyi öğrenme sürecine dair bir hikâyeye dönüşür. Yıkantop’un, hikâyenin başlangıcından beri temel sorunu olan ve başına istenmedik pek çok olay açan topuna hâkim olamama sorunu, kendi kimliğine uygun işi bulmasının ardından duygu durumunun düzelmesi ile beraber çözülür. Hikâyenin finalinde Hikmetli Vinç’in devreye girmesinin ardından, başlangıçtan beri keder ve gözyaşları içinde tasvir edilen karakter mutlu olur. Karakterin işlerinin yoluna girmesi, neşeli ve eğlenceli yönünün açığa çıkması ve mutluluğu fitratının izin verdiği ölçüde karakterine münasip olan işi yapmasıyla eşleştirilir.

Artık çok ağlamaz olmuş, sevdiği yeni işinde çok mutluymuş.

Böylece tüm işler yoluna girmiş.. İş sırasında sıklıkla ıslık çalıyor, şarkı mırıldanıyor etrafındakileri eğlendiriyormuş. (s. 37)

Sonuç olarak Yıkantop’un hikâyesinde arabulucu olan, “hikmetli” olmakla betimlenerek otorite figürü olarak resmedilen Vinç’in orta yollu çözümü ve herkesin bu durumdan razı oluşu hikâyede inşa edilmek istenen söylemle ilgili alacağı pozisyona dair çocuk okura bir seçenek bırakmamaktadır. Okur kendini, başından beri özdeşim kurduğu Yıkantop karakteri ile Vinç’in sunduğu çözüme ikna olmuş halde bulur.

Bu hikâye, neoliberal dönemin en önemli problemlerinden biri olan bireyselleşmenin tartışıldığı sonuç olarak ise farklı bir öneri sunan farklı örneklerden biridir. Hikâyedeki ana karakterin gelişimi ne tamamen geleneksel olan lehine tamamlanmış ne de yeni bir söylem olan neoliberal söyleme kaymıştır. Bilakis Hikmetli Vinç karakterinin devreye girişiyle analiz edildiği gibi okura üçüncü bir yol sunulmuştur. Bu yönüyle hikâye hem birinci dönem hikâyelerinden

farklılaşmakta hem de üçüncü bölümde inceleyeceğimiz neoliberal söylemlerin öne çıktığı hikâyelerden farklılaşmaktadır. Bu hikâyelerin çok yakın zamanda yazılmış olmaları ve ikincisinin Arap dünyasında verilen prestijli ödüllerden birini almış olması, kendini tanımlama söz konusu olduğunda postmodern söylemin inşa etmeye çalıştığı özerklik anlayışına karşı bir direniş olduğunu göstermektedir.

2.2.1.6 *Yalnızlık Yergisi*

Hikâyelerde önce çıkan bir diğer nokta da yalnızlığın bireyin mutsuzluğunun; arkadaşlar, aile ve toplumun diğer üyeleriyle birlik içinde olmanın ise bireyin mutluluğunun sebepleri oluşuna yapılan vurgudur. Tek başlılık, yalnız kalmak hikâyelerde istenmeyen bir durum olarak tasvir edilir. Hayatın doğal akışının birlik olmakla sağlandığı vurgulanır. Örneğin, *Balık ve Deniz* hikâyesinde Ğassân'ın, kendisine hediye edilen balığın mutsuzluğunu yalnızlığına ve ailesinden ayrı kalışına bağladığını ve mutluluğunu temin etmek üzere onu denize geri gönderdiği hatırlanmalıdır. Benzer şekilde *Beni Çok Seven Arkadaşım*'da³⁷⁶ ana karakterin yalnız kaldığındaki mutsuzluğu işlenir:

Onlar hep evlerine gidiyorlar ve beni yalnız bırakıyorlar...

Annem uslu çocuklar ağlamaz diyor, ama onların evlerine gitmek için “güle güle” dediklerini duyduğumda mutlu olamıyorum ki. Ağlamaya başlıyorum... (s. 4-5)

Arkadaşım Fâris'in eve dönüş vakti geldiğinde üzüldüm, ağlayacak gibi oldum. Keşke dönse. Horoz “hav hav” diye ötüyor dese bile kabulüm...(s. 10-11)

Hikâyenin muhtelif yerlerinde karakterin mutsuzluğu ile yalnızlığı arasında kurulan ilişkinin tekrarlandığı görülür. İnşa edilen söylemin hikâye boyunca tekrar edilmesinin okur üzerindeki etkisi göz önüne alındığında bu tekrarların söylemi pekiştirmedeki rolü önemlidir. Keza yukarıdaki alıntının son cümlelerinde olduğu gibi karakterin iç çözümlemeleri aktarılacak üzüntüsünün dile getirilmesi, arkadaşlarıyla beraber olacaksa mantıksız fikirleri bile kabul etmeye hazır olacak kadar çaresiz resmedilmesi de söylemi pekiştiren hususlardır. Aynı kurgunun pek çok hikâyede farklı karakterler üzerinden tekrarlandığını görülür. *Kırmızı Kelebek*'in³⁷⁷ durumu da buna örnektir:

Kelebeğin bu sevinci sadece ve sadece arkadaşlarıyla beraber uçtuğunda tamamlanıyordu. (s.10.)

³⁷⁶ Emel el-Ğânim, *Sadîki 'l-lezî yuhibbunî kesîran* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1995).

³⁷⁷ Semîra Na'im Hürî, *el-Ferâsetu 'l-hamrâ* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2003).

Alıntıdaki “sadece ve sadece” ifadesi mutluluk ve birliktelik arasındaki ilişkinin niteliğini gösterir ve söylemi pekiştirir. Keza *Râcî Gökkuşağının Üstünde*³⁷⁸ hikâyesinde de kahramanın “tek başına olmaktan çok sıkıldığı”; *Ğandûr ve Oduncu* hikâyesinde eşeğin “yalnız sıkıldığı ve oynamak için bir arkadaş aramaya koyulduğu” ele alınır. Hikâye boyunca farklı hayvanlarla arkadaşlık yapmaya çalışan Ğandûr’un mutluluğu kendisine bir arkadaş bulması ve onunla çalışmaya başlaması sayesinde sağlanır.

Bazı hikâyelerde ise hikâyenin ana teması yalnızlık değildir. Ancak, yalnız kalan karakterin mutsuz oluşu, doğal bir sebep sonuç ilişkisi olarak aktarılır. Örneğin kibir ve tevazu hasletlerine ilişkin bir hikâye olan *Kibirli Tavus*’ta³⁷⁹ kibrin yalnız kalmaya, yalnız kalmanın ise mutsuzluğa sebep olduğu işlenir:

Günlerden bir gün Tavus kuşu ormana gelmiş. Kuyruğunun tüylerini salındırmış, gururla başı dimdik yürümüş. Hayvanlar Tavus’u görünce güzelliğinden dehşete kapılmışlar: “Güzel arkadaşımız hoş geldin aramıza” demişler. Kibirli Tavus kuyruğunu sallayarak “Ben hayvanların en güzeliyim. Benimle arkadaşlık etmenizi kabul edemem” demiş...(s. 3-5)

Doğum gününde yalnız kalmış, çok üzülmüş ve ağlamış. (s. 9)

Diğer taraftan aile ve arkadaşlarla birlikte olmak ana karakterlerin mutluluğuyla ilişkilendirilerek yalnızlık karşısında konumlandırılır. Kibirli Tavus’un mutlu oluşu ormandaki diğer hayvanların onu yalnız bırakmaması ile sağlanır:

Tavus sevinmiş ve şarkılar söylemiş. Orman en güzel şarkılarla dolup taşmış. (s. 13)

Yalnızlık karşısında arkadaşlığın, toplumun diğer fertleriyle birlikte oluşun kişiyi mutlu eden söylem olarak inşa edilmesi toplumu bir bütün olarak bir arada tutmaya yönelik bir tutumdur. Kişilerin ayrı bireyler olarak değil, kolektifin bir parçası olarak ve kolektif eylemlerle varlıklarını anlamlandırmalarına yönelik bir inşadır. Aynı zamanda bu inşa, bundan sonra da ele alınacak olan dayanışma, yardımlaşma ve uzlaş gibi diğer söylemlere de zemin hazırlar.

2.2.2 Dayanışma ve Yardımlaşma

Daha önce ifade edildiği gibi refah devletinde yönetimin amacı, farklı unsurlardan oluşan nüfusun uyum, bütünleşme ve güven ortamında yaşamalarını sağlamak, karşılıklı anlayış

³⁷⁸ Nuhâ Tabbâra Hammûd, *Râcî fevka kavsu kuzah* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 1997).

³⁷⁹ Leylâ Sâyâ, *et-Tâvûsu’l-mağrûr* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 1998).

yoluyla çatışmaları çözümlemektir. Bu amaç, Lübnan'ın dinî ve kültürel bağlamında da kendine yer bulur. Zîra yardımlaşma ve dayanışma hâli, geleneğin kural ve kaidelerinin gerekleri olduğu gibi aynı zamanda dinî vecibelerdir. Burada refah devletinin “dayanışma ve yardımlaşma” söylemi ile Lübnan'daki dinî öğretilerin “dayanışma ve yardımlaşma” söyleminin birebir örtüştüğü kastedilmemektedir. Refah devleti, öznesinden “îsar”; yani kendinden önce din kardeşinin çıkarını gözetmesini ve ona öncelik tanımasını beklemez. Dolayısıyla bu farklı bağlamların ürettiği dayanışma ve yardımlaşma söyleminin dayanakları, oluşum şekilleri birbirinden farklıdır. Ancak sonuç itibarıyla ortaya çıkan dayanışma ve yardımlaşma ruhu toplumu bir arada tutar. Bu sonuçtan yola çıkarak Lübnan'ın farklı bağlamlarının benzer bir sonuca matuf çalıştığını söylüyoruz. Dahası bu durum; yani farklı bağlamların benzer bir sonuç üretmesi inşa edilmek istenen söylemin çeşitli yönlerden olumlanmasını sağlar ve pekiştirir.

Bu dönem kapsamında incelenen hikâyelerde dayanışma ve yardımlaşmanın önemi ile toplumsal birlikteliği ve huzuru sağlamadaki rolü sıklıkla öne çıkan konulardandır. *Koko'nun Kümesi* 'nde³⁸⁰ yazar rüzgârın kümesini dağıttığı horozun yardımına koşan komşuların elbirliğiyle yeni bir küme inşa etmelerini ele alır. *Kuşların Dönüşü*³⁸¹ isimli hikâye birlik ve beraberlik içinde hareket edildiğinde toplumun kendini tehdit eden problemlerden kurtulabileceğine odaklanır. *Kurdu Nasıl Kovarız?*³⁸² hikâyesi de birlik ve beraberliğin fayda, ayrılığın zarar getireceği üzerinde duran bir diğer örnektir:

“Sana köpeğimi vereceğim. Bugün senin koyunlarına saldıran kurdun yarın benimkilere saldırması hiç uzak değil.” demiş, “birlik olup bir tüfeğin parasını bölüşürsek satın alabiliriz.”

Salim ve arkadaşı tüfeği satın almışlar, kurdu kaçırana kadar beraber kovalamışlar. (s. 17-18)

Topluluğun kurtuluşunun birlik ve beraberlik içinde olmakla sağlanabileceğini gösteren bir hikâye de *Kibirli Sarmaşık'tır*.³⁸³ Hikâyede tek başlarına sarmaşıktan kurtulamayan portakal ağaçlarının ancak beraber hareket ettiklerinde kurtuldukları şöyle anlatılır:

Beş ağaç çok daralmışlar. Her biri tek başına sarmaşıktan kurtulmaya çabalamış ama nafi!

³⁸⁰ İsmâ'îl es-Sağîr, *Beytu Koko* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2004).

³⁸¹ 'Abdulmecîd Zerâkit, *Avdetü'l-'asâfir* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1992).

³⁸² Zekeriyâ Tâmir, *Keyfe natrudu'z-zi'b?* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2000).

³⁸³ Hâdî Nu'mân el-Hîtî, *Şeceratu'l-levlâbi'l-mağrûra* (Beyrut: Dâru'r-Rukî, 2012).

İstişare etmişler ve beraber hareket etmeye, aynı anda rüzgârla beraber şiddetli bir şekilde dallarını sallamaya karar vermişler. İlk rüzgârın esişiyle birlikte, hep beraber sallanmışlar. Sarmaşığın dalları kopmuş ve yere dökülmüş.

İşte o zaman portakal ağaçları derin bir nefes almış, güneşe doğru dallarını uzatmış. (s.19-22)

Öte taraftan *Ebû Şâkir Taksisi* hikâyesi de hem dayanışma ve yardımlaşma ruhunun bireyin mutluluğuyla nasıl ilişkilendirildiğini göstermesi bakımından hem de karakterler arasında yaratılan gerilim ve bu gerilimin inşa edilmek istenen söylem lehine çözümlenmesini etkileyici biçimde göstermesi bakımından önemlidir. Hikâyenin başlangıcında herhangi bir ekonomik karşılık beklentisi olmadan insanlara hizmet etmek yüceltilerek ana karakterin bu yönü parlatılır:

Ebû Şâkir onlara “Size hizmet etmek, yardım etmek beni ziyadesiyle mutlu ediyor. Her zaman hizmetinizde olacağımı bilin.” dedi...

Ebû Şâkir’i para ilgilendirmiyordu. Tüm derdi insanlara yardımcı olabilmektir. İnsanlardan teşekkür ve dua almak yaptığı hizmet karşılığında para almaktan çok daha önemliydi... (s. 10)

Ebû Şâkir’in bir karşılık almadan insanların gönlünü almak ve mutlu yüzlerini güldürmek için yaptığı pek çok yardım vardı... (s. 24)

Hikâye boyunca Ebû Şâkir, tüm kasaba halkı tarafından sevilen, yardımsever bir karakter olarak olumlanır. Böylece “biz” grubu Ebû Şâkir karakteri üzerinden inşa edilir. Karşısında ise çocukları ve karısı “onlar” grubunun temsilcileri olarak inşa edilirler:

Ebû Şâkir, çocukları ve karısı arasında bu sebeple pek çok tartışma çıkardı. Özellikle - yeni nesil- büyük oğlu tartışmayı alevlendiriyordu: “Sen aile babasısın! Sorumlulukların var. Vaktini, benzinini Allah rızası için bu şekilde boşa harcıyorsun. Filan arkadaşımız, diğeri komşumuz, diğeri müşterimiz, öbürü fakir veya hasta... Tüm bunların ailene faydası ne? Sen hoş sözler duymakla yetiniyorsun ama onlar senin güzel niyetini kötüye kullanıyorlar.”

Babası ise onlara: “Bu benim işim. Ben insanlara hizmet ediyorum. Yarın bir gün kendi istediğiniz gibi çalışırsınız evlatlarım! Ben evlendim; bu evi, aileyi kurdum. Hepsini de bu hizmetlerim ve insanların bana olan sevgisi sayesinde yapabildim.” dedi. (s.25-27)

Hikâyede yazar, baba ve oğul arasındaki tartışmayı gösterirken oğul için “yeni nesil” vurgusunu yapması ilkinde karşıt pozisyonu inşa ederken, bu pozisyonun yeni neslin farklılığından kaynaklandığının farkında olduğunu gösterir. Babanın ev ve iş hayatındaki düzeni ve muvaffakiyetini insanlara yaptığı iyiliklere bağlanırken, oğulun temsil ettiği pozisyon yapılan iyiliklerin ailenin rızasına mâni olan, faydasız, insanların kötüye kullanması olarak yansıtılır. Babanın ölümüyle, Şâkir kendi düşünceleri doğrultusunda hayatını devam ettirmeye çalışır. Hikâyenin sonunda borçlanan ve dara düşen Şâkir’in yardımına koşan daha önce babasının çokça yardımda bulunduğu bir ahabıdır:

-Allah babana rahmet etsin. Çok iyi bir insandı... Anladığım kadarıyla paraya ihtiyacın var. Al bu parayı, babanın benim üstümde çok iyiliği vardır. Ne zaman istersen bana gelebilirsin. Ne zaman elin bollaşırsa o zaman bana geri ödersin. (s.31)

Şâkir yavaş yavaş babasının haklılığını idrak eder, daha önce yaptığı iyilikler sebebiyle babasını kınamasından dolayı pişman olur. Dahası, hayatını babasının ilkeleri doğrultusunda devam ettirmeye karar verir:

Allah rahmet eylesin babacığım. Söz veriyorum ben de bundan sonra senin gibi olacağım. İnsanlara senin yaptığın gibi hizmet edeceğim. Beni affet.. Affet.. (s.32)

“Onlar” grubunun temsilcisi Şâkir’in, hikâyenin finalinde “biz” grubunu temsil eden babasının ilkelerinin doğruluğunu kabul etmesi; karakterin toplumsallık söyleminin inşası lehine geliştiğini gösterir. Böylece hikâye boyunca üretilen söylemler pekiştirilir.

Karşılıksız iyilik yapmanın bolluk ve bereket olarak kişiye geri dönmesi üzerine kurgulanan bir diğer hikâye de *Katırcı Süleyman*’dır. Ancak bu hikâyede karşı kutuplar oluşturulmaz ve inşa edilmek istenen söylem anlatı boyunca sorgulanmaz. Bu da yazarın, olayların tabii akışının dayanışma ve yardımlaşma esasına dayalı olduğunu kabul ettiğini gösterir:

Süleyman iki ördeği de oracıkta kesip, yaşlı adama yemek olarak pişirmiş. Su ve azık da vermiş.” Allah verir, benim bolca malım varken onun gibi yaşlı ve zayıf bir adama cimri davranmayacağım.” demiş...(s.11)

Süleyman eşeğine doğru yürümüş: “İyi yaptım ama ikinci tavuğu da ona vereyim, biraz da su. Ben zaten köyüme yaklaştım, onlara ihtiyacım olmayacak” demiş. (s.17)

Süleyman’ın cömertliği ailesi tarafından sorgulanmadığı gibi, onların mutluluk sebebidir. Diğer hikâyelerde gördüğümüz gibi burada aile içi bir çatışma meydana gelmez. Bilakis tüm aile fertleri Süleyman’ın yaptıklarını onaylar ve ona duacı olurlar:

Hikâyeyi karısına ve çocuklarına anlattığında onlar da sevinmişler ve ona uzun ömür ve bol rızık duasında bulunmuşlar. (s. 21)

Hikâyenin finalinde inşa edilmek istenen “yardımlaşmanın sonunda bireyin mükâfatlandırılacağı” söylemini açıkça ortaya çıkar. Hikâyeye göre başkalarına karşılık beklemeden yardım etmenin sonucu bolluk ve berekettir:

Günler, aylar geçmiş, Süleyman bu sırada ticaretine devam etmiş. Bir gün evine döndüğünde evini tanıyamamış. Bahçede buğdaylar büyümüş. Kümeste pek çok tavuk ve ağılda koyunlar.

Süleyman: “Allah dualarıma icabet etti, Her zaman ondan köyümde bir iş imkânı bulmayı ve yolculuklarımı azaltmayı isterdim.” demiş. O sırada Süleyman yolda yardım ettiği yaşlı adamın ve kadının dualarını hatırlamış, Allah’a kendisine verdiği bol

nimetler için teşekkür etmiş. Evlatlarına “İyilik yapmaya devam edin, Allah iyilik yapanları unutmaz” demiş.

Süleyman ve eşi evlerinde yaşamışlar, evlatları büyümüş. Asla ve kat’a insanlara yardım etmeyi unutmamışlar, emniyet ve huzur içinde yaşamışlar. (s.26-34)

Hikâyelerde, okurun özdeşim kurduğu “biz” grubunu oluşturan karakterlerin davranışlarının ve temsil ettikleri fikirlerin herkese fayda sağlayacak davranışlar ve fikirler olarak sunulması, bu fikirleri akla yatkın hâle getirerek meşru bir zemin oluşturur. Aynı zamanda Süleyman’ın yaptığı iyilikleri aşkın veya insanî bir değere sahiplikle ilişkilendirmesi de bu fikre katkı sağlar. Dolayısıyla, okurun zihni bu fikirleri kabule hazırlanır. Hikâye finalinde Süleyman’ın kendi yaşantısı yanı sıra evlatlarına da bu ilkeleri yaşatmayı tavsiye etmesi ile söylem iyice pekiştirilir.

Hikâyelerde yardımlaşma ve dayanışma ruhunun inşa edildiği yollardan biri de bencillik ve açgözlülük yergisidir. Örneğin *Avcı ve Dinamit*³⁸⁴ hikâyesinde karakter “açgözlü, suçlu” gibi olumsuz sıfatlarla betimlenerek okurun karşısına konumlandırılmıştır. *Açgözlü Maymun*’da³⁸⁵ da benzer bir strateji kullanılmıştır.

Maymun kendi kendine: “Madem sadece sen bu ağaca tırmanabiliyorsun. O zaman neden diğerlerine veresin ki? Bugün seni doyuran kadarını al, gerisini de azığın bittikçe gelir yersin. Bu arada diğer meyveler de büyür.” demiş.

Yaşlı maymun arkadaşlarına: “Meyvelerden size atmayacağım, kendimi doyuracak kadarını yiyeceğim, kalanını da diğer günlere saklayacağım.” demiş.

Maymunlar, yaşlı maymunun topluluk hayatından çıkmak isteğine şaşırılmışlar ve “Biz her zaman yardımlaşmaz mıyız? Neden bu mutlu topluluk hayatımızdan vaz geçiyorsun? diyerek yapmamasını rica etmişler. (s. 8-16)

Toplum hayatının gereği olan dayanışma ruhuna aykırı davranmanın, bencillik ve açgözlülüğün cezası ise karakterin hem toplumdan dışlanması hem de temel hedefi olan karnını doyurma eylemini gerçekleştirememesidir.

Yaşlı maymun hiç oralı olmamış, arkadaşlarının yalvarışlarını duymazdan gelerek tırmanmaya devam etmiş. Maymun yukarı ulaşp, en tepedeki meyveyi koparmak üzere elini uzatıp sallanınca dal sallanmış ve eğilmiş. Üstündeki tüm meyveler yere dökülmüş.” Açlığını giderecek bir miktar meyve bırakın bana da!” demiş. Fakat diğer altı maymun onun seslenmelerine kulak asmamışlar. Yere ulaştığında bütün meyveler bitmiş. (s. 18-22)

³⁸⁴ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, *es-Sayyâdu ve’ d-dînâmît* (Beyrut: Dâru’l-`ilim li’l-melâyîn, 2001).

³⁸⁵ Hâdî Nu`mân el-Hitî, *el-Kırdû’ t-tammâ`* (Beyrut: Dâru’r-Rukî, 2012).

Ebû Bekir ve Yahya, Lübnan çocuk edebiyatı üzerine yaptıkları çalışmalarında Lübnan toplumunu kolektivist bir toplum olarak kabul ederek bu toplumlarda karşılıklı yardımlaşmanın tezahürü olarak aile içi yardımlaşma örneklerinin görüldüğünü ifade ederler.³⁸⁶ Hikâyelerde görülen aile içi yardımlaşmaların, karşılıklı dayanışmanın tezahürü olduğu tespitine katılmakla birlikte Lübnan toplumunu bir bütün olarak kolektivist bir toplum olarak kabul etme hususunda farklı düşünüyorum. Zira daha önce de ifade edildiği gibi *kolektivist* ifadesi tam olarak *bireyci* teriminin karşılığı olarak kullanılmakta ve kişinin hayatını yönlendiren temel referans noktasının toplum, gelenek ve görenekler olduğunu ifade eder. Ancak bu terim sıklıkla dînî referans noktalarını da içerecek şekilde kullanılır. Oysaki referans noktasının din olduğu toplumları - özellikle de Müslüman toplumları- tümüyle kolektivist toplumlar olarak etiketleyemeyiz. Dolayısıyla Lübnan toplumunda kolektivist gruplar olduğunu inkâr etmemekle birlikte bu ifadenin genellenmesinin toplumsal gerçekliğin doğru anlaşılmasını engelleyeceğini düşünüyorum.

2.2.3 Toplumsal Uzlaşının Sağlanması

Lübnan toplumu, çeşitli etnik kökenleri ve mezhepsel çeşitliliği barındırmasıyla bilinir fakat bu çeşitlilik, ülkenin yönetimindeki temel krizlere de zemin hazırlar. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, bu krizlerin üstesinden gelmek ve sosyal uyumu sağlamak adına hükümetler çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejilerin merkezinde, eğitim politikaları ve özellikle çocuk edebiyatı üzerinden toplumsal uzlaşa ve birlik mesajlarının teşvik edilmesi yer alır.

Bu başlık altında, Lübnan çocuk edebiyatının, toplumsal uzlaşının sağlanması amacına nasıl hizmet ettiği ele alınacaktır. Çalışma, bu dönemin hikâyelerinde, farklı karakterlerin ve grupların, sonunda uzlaşma ve mutlu bir birlik içinde yaşadığı mesajlarının verildiğini göstermektedir. Bu mesajlar, özellikle devlet ve vatan gibi ortak semboller etrafında bireyleri birleştirmeyi amaçlayan söylemlerde kullanılan birleştirici stratejiler aracılığıyla ifade edilmiştir. Bununla birlikte, hikâyeler ne tür söylemleri temsil ederse etsin, karakterlerin hemen hemen hepsinin hikâye sonlarında toplumsallık söylemleri etrafında bir araya geldiği belirginleşmektedir.

Hikâyelerdeki çatışma ve anlaşmazlıklar, genellikle heyecanın doruk noktasında ortaya çıkar; ancak hikâyenin finalinde, toplumun veya bireylerin mevcut sistemin korunmasının

³⁸⁶ Ebû Bekir ve Yahya, “İn`ikâsu sûratü'l-üsrati fî edebi'l-etfâli'l-`arabi ve te`sîrihi”, 9.

gerekliliği konusunda ortak bir uzlaşya vardıkları bir çözüme kavuşurlar. Bu, özellikle toplumsal ve politik çalkantıların yaşandığı dönemlerde, edebiyatın toplumsal uzlaş ve birlik mesajlarını nasıl yansıttığını ve teşvik ettiğini gösteren önemli bir gözlemdir. Sonuç olarak, bu bölüm, Lübnan çocuk edebiyatının toplumsal krizlerin üstesinden gelmek için nasıl bir araç olarak kullanıldığını ve bu süreçte hikâyelerin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koyacaktır.

Nitekim yukarıda ele aldığımız tüm hikâyelerde bu uzlaş hali görülebilir. Örneğin, *Bulut Oyuncak Yağdırmaz* hikâyesinde iki aşamalı bir uzlaş mevcuttur. Öncelikle, kendisinden oyuncak yağdırmasını isteyen çocuklar karşısında Bulut'un yanı sıra toplumun diğer üyelerinin de ona hak veriş ilk aşamayı gösterir. İkinci aşama ise hikâyenin sonunda çocukların kendi haksızlıklarını idrak ederek Bulut'un doğası gereği sadece yağmur yağdırabileceği konusunda ikna olmalarıdır. Böylece hikâyenin sonunda, başlangıçta karşıt fikirlere sahip olan karakterler inşa edilmek istenen söylem üzerinde uzlaştırılmış ve toplumsal barış/huzur sağlanmıştır. Keza *Horoz ve Tavuk*'ta hikâyenin finalinin kadın ve erkeği temsil eden karakterlerin ortak bir noktada buluşması, Süleyman'ın eşi ve çocuklarının da onun yaptıklarını onaylamaları ve mutlu sona ermeleri de hikâye sonlarında ortak fikirler üzerinde uzlaşıldığını gösteren örneklerdir.

Hikâye finallerinde uzlaşının sağlanmasına bir diğer örnek ise ev ve okul gibi toplumsal kurumları temsil eden yapıların korunması söylemini incelerken ele alınan hikâyelerdir. Bu kitaplarda mevcut durumuna itiraz eden ve oradan çıkan bireylerin arzu ettikleri özgürlük alanını deneyimledikten sonra pişmanlık yaşayarak geri döndüklerini ve huzuru eski normlarında ve rutinlerinde bulduklarını göstermiştik. Bu kitaplarda olduğu gibi hikâye finallerinde karakterlerin, ilk etapta yazarın inşa etmek istediği söylemin karşısında konumlanıp daha sonra ise o söylemin doğruluğu hususunda uzlaşmaları söylemleri pekiştirilmesine yarayan bir stratejidir. Bu şekilde hikâyelerde “onlar” grubunun temsil ettiği fikirler, “biz” grubu tarafından kabul edilmiş ve gruplar arası kutuplaşma, inşa edilmek istenen söylem lehine ortadan kaldırılır.

Hikâyelerin finallerinde görülen yazarın inşa etmek istediği toplumsallık söyleminin etrafında toplanma ve onaylama hususunda uzlaşılmasının yanı sıra hikâyelerde gerilimi tırmandırmak üzere oluşturulan “biz” ve “onlar” gruplarının agresif bir şekilde kutuplaştırmadan kaçınılması, birbirilerine düşmanlaştırılmadan kurgulanması göze çarpar. Bu tavır, dönemin öne çıkan söylemleriyle de uyum içindedir. Yukarıda zikredilen tüm örneklerde birbirine karşıt gruplar arasındaki gerilim alt düzeydedir ve hikâyenin sonunda bu gruplar inşa edilmek istenen toplumsallık söylemi üzerinde uzlaşırlar. Bunun bir istisnası olarak Yıkantop'un hikâyesini zikredebiliriz. Hikâye her ne kadar geleneksele yakın bir söylemi inşa etse de, tarafların agresif bir şekilde kutuplaştırıldığı görülmüştür. Bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere “biz” ve “onlar”

gruplarının birbirine düşmanlaştırılması daha sonra gelen dönemin hikâyelerinde görülen bir tavidir. Yıkantop hikâyesinin 2018 yılında yazılmış olduğu göz önüne alındığında bu durumun yazıldığı dönemin tavrına uygun olduğunu söylemek mümkündür.

1992-2012 yılları arası yayımlanan yukarıda ele aldığımız hikâyeler 2 ila 13 yaş aralığına hitap eden kitaplardan oluşuyor. Bu kitaplar 15 ila 35 sayfa arası değişen ve ağırlıklı olarak resimlerin yer aldığı çocuk kitaplarıdır. Dolayısıyla bir hikâyede tüm söylemlerin yoğun olarak ortaya çıkması beklenemez. Ancak her bir hikâyeyi yapbozun bir parçası gibi düşünmek daha doğrudur. Tüm parçalar; yani tüm bu çocuk kitapları bir araya getirildiğinde ortaya çıkan resim toplumsallık söylemlerini ortaya çıkarmıştır. Bu metinlerin yapısı muhafazakâr ve gelenekçidir: Bu hikâyelerde karakterlerin içinde bulundukları geleneksel durumu koruma, vatan ve bayrak vurgusu, norm olanı/normal olanı toplumsal veya dinî saiklerle tanımlama ve sağlamlaştırma gibi söylemler öne çıkar. Bu söylemlerle dönemin hâkim refah paradigmasının temel ilkeleri doğrultusunda bir çocukluk anlayışı inşa edilir. Özellikle modern devlet anlayışı, milliyetçiliğin teşvik edilmesi, cinsiyet rolleri gibi noktalar modern devlet paradigması ile doğrudan eşleşirken diğer söylemlerin inşasında Lübnan coğrafyasına hâkim çeşitli dinî arka planlar göz ardı edilmemelidir. Örneğin, bu dinî söylemlerden biri olan İslâm'ın öğretileri de dayanışma, yardımlaşma, toplumun birliği ve bütünlüğü için seferber olma gibi söylemleri teşvik eder. Her ne kadar farklı paradigmaların inşa ettikleri yardımlaşma, dayanışma, normları muhafaza etme gibi söylemler dayanakları bakımından farklı olsa da sonuç itibarıyla birbirini destekleyen bir görünüm sunmaktadır.

3 2000-2020 YILLARI ARASI LÜBNAN ÇOCUK EDEBİYATINDA ÇOCUK BİREY: YENİ BİR ÖZNELLİK İNŞASI

Lübnan coğrafyası hem kendi içinde nüfusun çeşitliliği itibariyle toplumsal bütünlükten yoksundur hem de etrafındaki ülkelerin mütemadiyen savaş içinde olması sebebiyle gerilim altındadır. Bu sebeple Lübnan hükümetleri gerek 1943 Ulusal Pakta, gerekse 1989 Taif anlaşmasında nüfusun uyumu, bütünleşme, dayanışmacı örgütlenme biçimlerini inşa etmeye yönelik politikalar izlenmesi konusunda kararlar almışlardır. Ancak diğer taraftan yine aynı anlaşma Lübnan'ın savaş sonrası döneminde ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla neoliberal politikaları benimseyeceğine dair maddeler içerir. Anlaşmanın ilk maddesinin (E) bendi ile Lübnan ekonomik sisteminin “bireysel inisiyatifi ve özel mülkiyeti garanti eden özgür bir sistem” olduğu belirtilerek neoliberalizmin temel dayanakları kabul edilmiştir. Lübnan, bir yandan yardımlaşma ve dayanışma yoluyla savaş sonrası toplumsal yaraları sarmaya yönelik politikalar geliştirmeye çalışırken diğer yandan ekonomik kalkınma için liberal ve daha sonra neoliberal politikalar izleme kararları alarak uzun vadede toplumsalı parçalayacak olan bir yönetim biçimini seçerek kendiyle çelişmektedir.

1990 sonrası Ulusal Pakt ve Taif Anlaşması'nın sosyal bütünleşme ve dayanışmacı hedeflerine rağmen, neoliberal ideolojinin özellikle Başbakan Harîrî'nin döneminde, Lübnan'da bireysel inisiyatifi ve özel mülkiyeti öne çıkaran ekonomik yapıyı şekillendirdiği bir dönemdir. Bu süreçte, hükümetin özgürlük, özelleştirme, rekabet, sınıf gücü, deregülasyon ve piyasa hakimiyetini teşvik eden politikaları, işçi hakları ve sosyal adalet alanında önemli eleştirilere³⁸⁷ yol açmıştır. Bu dönemde Lübnan hükümetinin ekonomiyi yeniden inşa etmeye yönelik eylemleri düzenleyici çerçevenin, özgürlük, özelleştirme, rekabet, sınıf gücü, deregülasyon ve piyasa hakimiyetini teşvik etmek için önemli ölçüde değiştirildiği tüm dünyadaki hükümetlerin eylemlerine çarpıcı bir şekilde benzetilir.³⁸⁸ Neoliberal politikalar savaştan sonra ülkenin kalkınması için öyle güçlü bir şekilde uygulanmıştır ki tarihçiler ve ekonomistler başbakan

³⁸⁷ Lara W. Khattab, “The Genealogy of Social and Political Mobilization in Lebanon under a Neoliberal Sectarian Regime (2009–2019)”, *Globalizations*, 01 Şubat 2022, 6, <https://doi.org/10.1080/14747731.2021.2025296>.

³⁸⁸ Tracy Makhoul, “A Bottoms-Up Approach: Studying the Lebanese Film Industry Through the Perspectives of Its Laborers” (Doktora Tezi, American University of Beirut, 2022).

Harîrî'nin dönemini “*neoliberal Lübnan'ın inşası*” olarak anarlar.³⁸⁹ Hatta onun Lübnan'da neoliberal ideolojinin kişileştirilmiş hâli olduğunu ifade ederler.³⁹⁰ Bu çalışmaların gösterdiği başka bir olgu da neoliberalizmin tepeden inmeci bir şekilde siyasi liderler ve izledikleri politikalar sayesinde nasıl teşvik edildiğini ve topluma dayatıldığınıdır. Aynı şekilde neoliberalizmin Lübnan'ı nasıl şekillendirdiğine, kentsel kalkınma, siyaset, sağlık hizmetleri ve sosyal adalet, ekonomi politikalarını, eğitimi ve daha geniş sosyo-kültürel bağlamı nasıl etkilediğine dair kapsamlı bir anlayış sunmaktadır.

İç savaş sonrasında ulus inşasının ve neoliberal ideallerin hayata geçirilmesinin en önemli yollarından biri de şüphesiz ki çocuk eğitimi idi. Taif Anlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra 1994 ve 1995 yıllarında meclisin eğitim reformları kapsamında yeniden yazımını başlattığı ve 1997'de yayımlanan yeni eğitim müfredatlarının iki temel amacı vardı: (i) çocuklarda bireysel kişiliğin oluşumunda kendini gerçekleştirme, sorumluluk taşıma, ahlaki bağlılık ve başkalarıyla sorumlu vatandaşlık ve insan yardımlaşma ruhunun geliştirilmesi ve (ii) Özellikle Arap toplumunda uygar rolünü yerine getirebilecek uyumlu, üretken ve bütünlük bir Lübnan toplumu inşa etme amacıyla vatandaş birey inşası.³⁹¹

Eğitimin neoliberal ideolojiden nasıl etkilendiğini ve eğitim kurumlarının bu ideallerin yayılmasına nasıl katkı sağladığını ele alan çalışmalar,³⁹² 2003 yılında yayınlanan Eğitimde Geliştirme Projesi, Eğitim Reformu Planı (1994) ile Yeni Eğitim Çerçevesi'nde (1995), CERD (1994, 1997, 2016) raporları,³⁹³ reformlarda dikkat çeken husus, neoliberal dönemin

³⁸⁹ Toufic Gaspard, *A Political Economy of Lebanon, 1948-2002: The Limits of Laissez-Faire* (BRILL, 2004), <https://doi.org/10.1163/9789047402572>; Hannes Baumann, “Citizen Hariri and Neoliberal Politics in Postwar Lebanon”, 2012, <https://doi.org/10.25501/SOAS.00014240>; Baumann, *Citizen Hariri*; Dib, “Predator Neoliberalism: Lebanon on the Brink of Disaster”; Stephen Deets, “To Hope or Not to Hope: Liberalism, Neoliberalism, and Learning from Lebanon's 2022 Election”, *Nationalism and Ethnic Politics* 29, sy 1 (02 Ocak 2023): 102-13, <https://doi.org/10.1080/13537113.2022.2151769>.

³⁹⁰ Are Knudsen, *Precarious Peacebuilding: Post-War Lebanon, 1990-2005*, CMI Working Paper 2005, 12 (Bergen: Chr. Michelsen Institute, 2005).

³⁹¹ Yunus Es'ad, “Madmûnu'l-menâhici't-terbeviyyeti'l-cedîde ve'r-tibâtuhâ bi'l-vâki” (Mevki`u'l-merkezi't-terbevi li'l-buhûs ve'l-inmâ”, 2020), <http://www.crdp.org/mag-description?id=9651>.

³⁹² Zeina Mashtoub, “Exploring the Changing Role of Education under the Influence of Global Neoliberal Reforms in Lebanon” (MA in Education, Lebanon, Lebanese American University, 2017), <https://doi.org/10.26756/th.2017.15>; Mahfouz, “Neoliberalism – The Straw That Broke the Back of Lebanon's Education System”; Maïssam Nimer ve Çetin Çelik, “Social Justice or ‘Human Capital’ Development through Higher Education: Experiences of Scholarship Students in Lebanon”, *International Studies in Sociology of Education* 29, sy 4 (01 Ekim 2020): 366-84, <https://doi.org/10.1080/09620214.2019.1672574>.

³⁹³ CERD, “Curriculum Decree and General Targets. Center for educational research and development”, 1997, <http://www.crdp.org/currtarget?f=2&la=en>; CERD, “Curriculum Decree and General Targets. Center for educational research and development”, 2016, <http://www.crdp.org/currtarget?f=2&la=en>.

kavramlarının sıklıkla kullanılması eğitimin ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacak şekilde tasarlanmasıdır.³⁹⁴ Yukarıda tarihleriyle birlikte verilen çalışmalarda ve raporlarda yeni müfredatlar hazırlanırken 21. yy. becerileri yani işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayabilecek becerilerin göz önünde bulundurulmasının gerekliliğine dikkat çekilir. Bu raporlarda, (i) genel eğitim ve mesleki eğitim için birleşik bir politika ve stratejik yapının uygulanması, (ii) her iki eğitim sektörüne hizmet edecek bir eğitim yönetimi bilgi sisteminin kurulması, (iii) okul müdürlerinin değişim ve reformun temeli olduğunun farkına varılarak girişimciliğin geliştirilmesine yönelik eğitimlerin yapılması, (iv) kamu eğitim sektöründeki öğretmen ve profesörler için “sürekli eğitim” programının başlatılması, (v) mesleki eğitim sektöründe uzman profesörlerin yetiştirilmesine yönelik bir programın başlatılması, (vi) insan kaynakları tabanının genişletilmesi gibi eğitim ve ekonomiyi beraber tasarlayan kararlar bulunmaktadır.³⁹⁵

Lübnan’da gerek sosyal, politik, ekonomik yahut eğitim alanlarında neoliberal politikaların iç saiklerle uygulanmasının yanı sıra dış siyâsi güçler tarafından teşvik edilmiş ve dikkatle takip edilmiştir. Bazı araştırmacılar, AB’nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinde özellikle Arap Baharı sonrasında demokrasiyi teşvik etme girişimlerinin, kendi norm ve çıkarlarına uygun öznellik biçimlerini teşvik etmek için neoliberal politikaları aktif bir şekilde desteklediği iddia etmektedirler. AB’nin demokrasiyi teşvik etmeye yönelik çabalarının masum değil, Arap dünyasındaki öznelliği AB standartlarına tabi kılmayı amaçlayan bir siyaset ve ekonomi biçimi olduğu dile getirilir.³⁹⁶

Görüldüğü gibi Lübnan çocuk hikayelerinin ikinci dönemi olarak ele aldığımız 2000-2012 yılları arası Lübnan’da hâkim siyâsi atmosfer, ekonomi ve eğitim politikaları neoliberalizmi güçlü bir şekilde inşa etmeye yönelikti. Bu bölümde, bu dönemde yayımlanan hikâyelerin analiziyle, neoliberalizmin ve bölgesel dinamiklerin, Lübnan çocuk edebiyatında inşa edilen öznellik, kimlik ve aidiyet üzerindeki etkileri ortaya konacak, bir önceki dönemde inşa edilen toplumsallık söylemleriyle mukayeseli olarak analiz edilecektir. Böylece Lübnan’da son otuz

³⁹⁴ Maha Shuayb, “Who Shapes Education Reform Policies in Lebanon?”, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 24 Nisan 2018, 555, <https://doi.org/10.1080/03057925.2018.1434409>.

³⁹⁵ <https://web.archive.org/web/20180306151601/http://www.mehe.gov.lb/Templates/Internal.aspx?PostingId=9>

³⁹⁶ Halit Mustafa Tagma, Elif Kalaycioglu, ve Emel Akcali, ““Taming” Arab Social Movements: Exporting Neoliberal Governmentality”, *Security Dialogue* 44, sy 5-6 (Ekim 2013): 375-92, <https://doi.org/10.1177/0967010613500512>.

yılda inşa edilen söylemlerde ve stratejilerde meydana gelen değişiklikleri anlamamıza yardımcı olacak ve yeni bir öznellik inşasının boyutları aydınlatılacaktır.

3.1 YENİ ÖZNELLİĞİN İNŞASINDA KULLANILAN SÖYLEM STRATEJİLERİ

Bir önceki bölümde ilk dönemi oluşturan çocuk edebiyatı metinlerinde öne çıkan toplumsallık söylemlerinin açıktan veya gizli olarak inşasının, birtakım söylem stratejileri aracılığıyla yapıldığı ortaya çıkarılmıştı. Bunlardan en önemlisi ve diğer stratejiler için de referans noktası oluşturan stratejinin “biz” ve “onlar” grupları oluşturmak olduğu görülmüştü. “biz” grubu toplumsal olanı temsil eden, “onlar” grubu ise bu söylemin karşısında konumlandırılan bireyselliğe yakın söylemleri temsil etmek üzere resmedilmişti. Ardından bu gruplar üzerinden, toplumsallığa dair inşa edilmek istenen söylemler akla yatkın hale getirilerek meşrulaştırılmış, diğer söylemler ise ötekileştirilerek dışlanmış ve meşruiyetleri giderilmişti. Toplumsal olanın cazip ve ideal kılınmasının farklı alt temalar üzerinden tekrarlandığı, gerçeği yansıtmayan ve okuru manipüle eden algılar oluşturulduğu iddia edilmişti. Bunu yaparken en sık kullanılan yöntemlerden birinin, bireyin “mutsuzluğunun” bencilliğe, yalnızlığa ve toplumsal olmayan değerlere bağlılıkla ilişkilendirmek; “mutluluğunun” ise tam tersi şekilde, toplumla olan bağlarının güçlenmesiyle ilişkilendirmek ve gerekçelendirmek olduğu ifade edilmişti.

Bu bölümde ise tezin amacı “zaman içinde çocuk hikâyelerinin inşa ettiği söylemler ve çocukluk algısı bakımından dönüşümünü” incelemek olduğundan stratejilerin kullanımında zaman içinde meydana gelen değişimler de incelemeye konu edilmiştir. Bu inceleme sonucu, ilk dönem hikâyelerinde kullanılan söylem stratejilerinin, ikinci dönem hikâyelerinde de aynı şekilde kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Hikâyelerde yazarların, neoliberal ideolojinin söylemlerini inşa ederken büyük oranda “biz” ve “onlar” grupları oluşturma, meşrulaştırma veya meşruiyetini giderme stratejisine, gerçeği yanlı tasvir etme ve okuru duygusal ve bilişsel olarak baskılama stratejilerinin kullandıkları görülür. Ancak, inşa edilen söylemlerin dönüşümüne bağlı olarak bu stratejileri kullanma amacı değişmiştir.

Daha önce ifade edildiği gibi “biz” ve “onlar” grupları övülen ve yerilen özne konumlarını teslim eder. Bu dönem hikâyelerinde, olumlanan “biz” grubu neoliberal ideolojiyi temsil ederken okur, ötekileştirilen “onlar” grubunu temsil eden “neoliberal olmayan” aleyhine kışkırtılır. Önceki dönemde iki grubun tam olarak birbirine düşmanlaştırılmadığını, hikâye sonlarında grupların inşa edilmek istenen söylem lehine uzlaştırıldığını ifade etmiştik. Bu durum, dönemin toplumsal ruhu ile de uyumluydu. Bu dönemde ise gruplar arasındaki farklılıkları öne

çıkarak, gruplara atfedilen özellikler genellenerek “biz” ve “onlar” grupları sert bir şekilde kutuplaştırılmış, birbirilerine ötekileştirilmiş ve düşmanlaştırılmıştır. Bu tavır, neoliberal ajandanın toplumsal olanı parçalama hedefi ile uyumludur. Zîra bu şekilde bireyleri ve grupları birbirinden ayrı tutulması ve böylece gücü elinde bulunduranlara karşı muhalefetin etkisiz hale getirilmesi sağlanır.

Bu bağlamda hikâyelerde ortaya çıkan özne konumlarına örnek olarak neoliberal özgürlük söylemini inşa eden *Kuşun Kaçışı* isimli hikâyedeki cesur ve korkak özne konumları ele alınabilir. Bu hikâyede, ileride daha detaylı inceleyeceğimiz üzere, geleneksel yaşam alanına bağlı kuşun korkak birey konumunda; her türlü riski göze alan mücadeleci kuşun ise cesur birey konumunda inşa edilmesi neoliberal özgürlük anlayışını dayatırken okuru rahatlıkla manipüle edebilmeyi sağlamıştır. Bir başka karşıtlık, çalışanlar ve çalışmayanlar arasında kurulur. Gerek *Yumurtlamayan Tavuklar* hikâyesinde gerek *Yeteneksiz Doğdu* hikâyesinde “çalışma”nın mutlak olarak başarıyla sonuçlanacağı fikri, iki grup arasındaki karşıtlık üzerinden inşa edilmiştir. Elbette ki hikâyelerdeki tembel ve miskin özne konumlarını olumlamak mümkün değildir. Ancak, ifade etmeye çalıştığımız şey, yazarın ideal olanı parlatma ve öne çıkarma gayretinde karşıtlıklar inşa etme stratejisini kullanmasıdır. Karşıt özne konumlarının oluşturulmasıyla ideal söylemin inşa edilmesine bir başka örnek *Devasa Kaya* hikâyesidir. Bu hikâyede de “geleneksel” metotlar ile “yenilikçi” metotlara sahip bireyler karşı karşıya getirilmiş ve hikâye yenilikçi grup lehine sonuçlanırken aynı zamanda geleneği temsil eden yetişkinler karşısında yeni olanı temsil eden çocukların hiyerarşik konumları sorgulanabilir hale getirilmiştir. Böylece karşıt özne konumları “biz” ve “onlar” grupları olarak inşa edilerek okurun zihni, duygusal ve bilişsel olarak, arzulanan neoliberal söylemi kabule hazırlanmıştır.

Bu dönemde de çocuk kitaplarında dayatılan fikirlerin pekiştirilmesi ve olumlanması için sıklıkla kullanıldığı tespit edilen bir diğer strateji de arzulanan söylemin mutlulukla ilişkilendirmek suretiyle meşrulaştırması; karşıt söylemin ise mutsuzlukla ilişkilendirilerek meşruiyetinin giderilmesinin sağlanmasıdır. Strateji aynı olmakla beraber arzulanan söylemlerin değişmesine bağlı olarak tam tersi bir etki oluşturur. Bir önceki dönemde mutlulukla ilişkilendirilen söylemler bu dönemde mutsuzlukla ilişkilendirilmeye başlanır. Bunun tam tersini demek de mümkündür: Bir önceki dönemde mutsuzlukla ilişkilendirilen söylemler bu dönemde mutlulukla ilişkilendirilmeye başlanır. Örneğin, muhafazakâr ve geleneksel söylemler önceki dönemde mutlulukla eşleştirilirken bu dönemde mutsuzluk sebepleridir. Keza bireyselleşme önceki dönemde mutsuzluk sebebi iken, bu dönemde mutluluğu elde etmenin yegâne yolu olarak sunulur.

“Biz” ve “onlar” gruplarının oluşturulması sonucu fikirlerin gerekçelendirilmesi, meşrulaştırılması ve son olarak okura dayatılması söz konusudur. Daha önce bahsettiğimiz üzere okur, duygusal ve bilişsel olarak, inşa edilmek istenen “neoliberalleşme”ye doğru manipüle edilir. Bu şekilde okur, inşa edilmek istenen neoliberal söylemin yanında konumlanırken toplumsal olana, geleneksel olana karşı tavır almaya itilir. Bu manipülasyon tekniği, ilk dönem hikâyelerinde de uygulanmakta, ancak tam tersi söylemlerin pekiştirilmesi için uygulanmaktaydı. Bu dönemin hikâyelerinde ise tüm bu stratejiler, neoliberal paradigmanın sürekliliğini sağlamak için gereksinim duyduğu söylemlerin inşa edilmesinde kullanılmaya başlanır. Hikâyelerde inşa edilen söylemler, zikredilen bu stratejileri takip ederek ortaya çıkarılmıştır. Bir sonraki başlıkta bu söylemlerin neler olduğu incelenecektir.

3.2 YENİ ÖZNELLİĞİ İNŞA EDEN SÖYLEMLER:

Neoliberalizmi ayakta tutan üç ana söylem bireyselleşme, girişimcilik ve rekabetçiliktir. Neoliberalizm, bu söylemlere dayanarak, bireylere ulaşabileceği her türlü mecra aracılığıyla, onlara neoliberal standartlara uygun mümkün bir eylem aralığı sunar. Neoliberal çerçevede belirlenen bu aralık bireylere sınırsız özgürlük alanı olarak sunulur ve bireyin kendi rızası ile neoliberalizmi sürdürme yönünde eğilim göstermesi amaçlanır. Bu bölümde Lübnan çocuk hikayelerinde neoliberal özneleştirme süreçlerinin nasıl işlediği, bir başka ifadeyle zikredilen üç ana söylemin hangi alt söylemler aracılığıyla ve nasıl inşa edildiği ele alınacaktır.

3.2.1 Bireyselleşme

İlk dönem hikâyelerinin analizinin ortaya çıkardığı toplumsal karaktere sahip, “geleneksel, dinî ve millî değerlerle bağlı çocuk”luk inşası 2000 sonrası kitaplarda yerini yeni bir öznelliğe bırakmıştır. Bu yeni öznellik inşası şüphesiz çocuk kitaplarının, üretildiği sosyo-kültürel ve politik bağlamdan kaynaklanmıştır. Dünyada ve Lübnan’da neoliberalizmin giderek daha etkin olmasıyla birlikte toplumun değişen değerler sistemi “toplumsal olanın sistematik bir biçimde yıkımını” bireyselleşme üzerinden gerçekleştirir. Bu ise toplumsal kurumların yıkılması ve itibarsızlaştırılmasıyla mümkündür. Böylece toplumsal, geleneksel, dinî olandan soyutlanan insanın yeniden, neoliberal çerçevede özneleşmesi daha kolay sağlanacaktır.

Neoliberalizm, temelini tek tek bireylere dayandırarak politik-ekonomik yaşamın temel unsuru olarak da bireyi tanımlar ve bireysel hakların savunuculuğunu yapar. Bunu sağlayan adımlardan biri de bireye toplumdan bağımsız değer atfetmektir. Bireyin toplumun bir parçası olduğu için değil, bizâtihi değerli ve önemli olduğunu inşa etmenin farklı yolları vardır. Bireyin ve ona dair tüm detayların önemli olduğunu gösteren, bireysel olanı yücelten bazı sıradan somut

temalar bulunur. Bu temalar arasında, çalışma kapsamında ele alınan hikâyelerde sıklıkla işlenen doğum günü kutlamaları ve hobiler dikkat çekmektedir.³⁹⁷ Bu temaları dikkat çekici kılan husus milenyum öncesi yayımlanan kitaplarda yer bulmamasıdır. Nitekim incelediğimiz kitaplar arasında 1998 yılında yayımlanmış bir kitap hâriç -ki onda da ana tema doğum günü değildir- ne doğum günü temasına ne de hobiler temasına rastlanmadı. Ancak incelediğimiz kitaplar arasında 2001 yılı itibarı ile bu temaların görünürlük kazandığı görüldü. Yayınladıkları kitapları konularına göre kategorize eden bazı yayınevlerinin listeleri bireyin kendinde değerli bir özne oluşuna yapılan vurgunun somut göstergeleridir. Her ne kadar tezde dikkate alınan yayınevlerinin hepsi temalarına göre kitapları sınıflandırmadıkları için net bir sayı veremesek de sadece Dâru'l-Asâla'nın kataloğu bile “kendini kabul etme, geliştirme, kişinin kendiyile ilgilenmesi, özgüven, bireyin duyguları, mahremiyete saygılı olma, hayal kurma, bireysel eğitim, hobi, futbol, doğum günü, problemleri çözmek, temizlik” gibi genel kategoriler altında 233 başlık hikâyeye yayımlandığını göstererek birey odaklı temaların sıklıkla işlendiğine dair bir fikir verir. Bu durum neden birdenbire bu temaların ortaya çıktığı ve klasik masalların, efsanelerin vd. yerini aldığı sorusunu gündeme getirmekte ve neoliberalizmin bu süreçteki etkisini sorgulamayı gerektirmektedir. Bu temaların yanı sıra biraz sonra detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere özgürlük, özerklik, sorumluluk vb. daha soyut söylemlerin inşası ile de birey toplumdan bağımsız olarak inşa edilir.

Bireyselleşmenin moderniteyle birlikte başlayan geleneksel aile ve toplum yapısının çözülmesinin bir sonucu olduğu düşünülür.³⁹⁸ Bu tespiti kabul ettiğimizde, Lübnan toplumunda zaten zayıflayan aile kurumunun ve toplumsal yapının tamamen çözülmesine hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Zîra çalışmalar uzun yıllar boyunca devam eden savaş sebebiyle gerek savaşta kaybedilen aile fertleri, gerek göç etmek zorunda kalan aile üyelerinin aileden kopmasıyla aile düzeninin ve birliği bozulduğunu ve ilişkilerin zayıfladığını göstermektedir.³⁹⁹ Dolayısıyla

³⁹⁷ Doğum günü ve hobi temasını işleyen ancak doğrudan alıntı yapmadığımız kitaplar: Sâyâ, *et-Tâvûsu 'l-mağrûr*; Nebîhe Muhaydilî, *Ğassân ya `rifu ennehû yekbur* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2001); Hasan `Abdullah, *ed-Derrâcetü 'z-zerkâ* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2009); Umeyme `İzzu'd-dîn, *Esâbi'u Zeyneb* (Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2014); Kâtî Hattar, *Mâzâ seusbihu indema ekbur?* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017); Muhammed Dervîş, *Es `ab hulm* (Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2018); Maryam Ra'd, *Hivâyetun testehvîni ve ehvâhâ* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017); Hanan Tabak, *Ke'katu Bâbâ* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2018).

³⁹⁸ Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, çev. Ümit Tatlıcan, 1. bs (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 16.

³⁹⁹ Joseph, “Gender and Relationality among Arab Families in Lebanon”; Nancy W. Jabbra, “Family Change in Lebanon's Biqa Valley: What Were the Results of the Civil War?”, *Journal of Comparative Family Studies* 35, sy 2 (01 Mayıs 2004): 259-70, <https://doi.org/10.3138/jcfs.35.2.259>; Joseph, “Conceiving Family Relationships in Post-War Lebanon”; Joseph, “Political Familism in Lebanon”.

Lübnanlı çocuğun sadece çocuk edebiyatıyla sınırlı kalmayan ve şartların mecbur bıraktığı bireyselleşme yönlendirmesiyle karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. Mevcut durumun neoliberalizmin tesis etmek istediği bireyselleşme söylemiyle uyumlu olması da neoliberalizm açısından kolaylaştırıcı bir unsurdur. Bu açıdan bakıldığında “*Bu asırda çocuğun bireyselleşmesini desteklemeliyiz.*”⁴⁰⁰ diyen Lübnanlı AÇE araştırmacısı Hutayt’ın sözlerini hem neoliberalizm bağlamında hem de Lübnan bağlamında bireyselleşmenin bir zorunluluk olduğunun ifadesi olarak değerlendirebiliriz.

Toplum, din, aile, gelenekler gibi kurumlar, yönetimde doğrudan bireye ulaşmanın önünde engel teşkil ettiklerinden, dönemin hikâyeleri yukarıdaki söylemler aracılığıyla neoliberal bireyselleşmeyi teşvik ederek bu kurumların yıkımına hizmet eder. Bireyin kendi dışındaki otoritelerden özerkleşmesi ile neoliberal yönetim, bireyin içsel motivasyonu güdülenmesi suretiyle sağlanmaya çalışılır.

2000-2020 yılları arası yayımlanmış hikâyelerin incelemesi sonucu ortaya çıkan söylemler bir araya getirildiğinde çocuğun bireyselleşmesinin güçlü bir şekilde teşvik edildiğini ve üç temel alt söylemin çeşitlemeleri aracılığıyla inşa edildiğini görüyoruz. Bunlar özgürlük, özerklik ve sorumluluk söylemleridir. Özerklik söylemi altında “karar alma mekanizmalarının bağımsızlaşması”, “devletin tahakkümünden bağımsızlaşma”, “toplumun tahakkümünden bağımsızlaşma” ve “Tanrının tahakkümünden bağımsızlaşma: Kendini tanımlamada belirlenimciliğin dışına çıkma” alt söylemleri bulunur. Dikkatle incelendiğinde tüm bu söylemlerin ilk dönem hikâyelerinde inşa edilen söylemlerin tam karşısı olduğu görülecektir. Bu söylemlerin inşası ile toplumsal çocuğun geleneksel ve toplumsal belirlenimlerden ve bağlamlardan kopuşu sağlanarak yeni bir öznellik inşasına başlanır. Bu bölümde, bireyselleşme üst söylemi altında toplanan bu söylemlerin hikâyelerde hangi stratejiler kullanılarak ve nasıl inşa edildiğini inceleyecek ve neden neoliberal anlatının bir parçası olduğunu iddia ettiğimizi açıklayacağız.

3.2.1.1 Özgürlük Söylemi

Bu dönemin hikâyelerinde bireyselleşme bağlamında inşa edilen temalardan biri “özgürlük”tür. Özgürlük fikri sadece bedenin hapsolmaması ile ilişkilendirilmez; aynı zamanda pek çok riskin, olasılığın bulunduğu ortamların özgürlük alanları olarak imlendiği görülür. Bu

⁴⁰⁰ Hutayt, *Edebu 'l-etfâl fi Lübnan*, 55.

açından bakıldığında hikâyelerde özgürlük ortamları olarak olumlanan, teşvik edilen alanlar, neoliberalizmin oluşturmak istediği risklerle dolu serbest piyasa ortamıyla benzerlik taşır. Bu dönemin hikâyelerinde ortaya çıkan böylesi bir özgürlük anlayışı, ilk dönem hikâyelerinde tam tersi yönde inşa edilen özgürlük ve güvenlik alanlarına dair söylemin dönüşümünü göstermesi bakımından önemlidir. Zîra ilk dönem hikâyelerinde özgürlüğün güvenlikle ilişkilendirildiğini, risklerin çok olduğu ortamların ise kaos, güvensizlik ve bireyin helâkına sebep olma ile ilişkilendirildiğini tespit etmiştik. İkinci dönem hikâyelerinde ise güvenlik alanları ile risk alanlarının karşı karşıya getirildiği ve özgürlük söyleminin risk alanları lehine inşa edildiği göze çarpar.

Bu dönemin hikâyelerinde bu temanın ele alınış biçimini 2015 yılında yayımlanan Kuşun Kaçışı⁴⁰¹ hikâyesi üzerinden göstereceğiz. Önceki hikâyelerde, özgürlük alanı olarak vadedilen “dışarısını” deneyimledikten sonra pişman olup geleneksel güvenli yaşam alanına dönen birey tasviri, bu hikâyede yerini, geleneksel olandan kurtulmayı başarıp vadedilen özgürlüğü dışarısının potansiyel risk ortamında bulan birey tasvirine bırakır. Özgürlük temasına bakıştaki bu dönüşüm, Arap çocuğunun bireyselleşme sürecindeki dönüşümleri göstermesi açısından önemlidir. Zîra özgürlük mefhumunun bu şekilde yeniden inşa edilışinde bireyi geleneksel olanın karşısında konumlandıran bir dil kullanıldığı görülür. Kuşun Kaçışı hikâyesi, iki kuş karakter üzerinden kurgulanmıştır. Bu kuşların ilki muhafazakâr, geleneksel söylemi temsil ederken; ikincisi, “özgürlükçü” ve “yenilikçi” söylemi temsil etmektedir. Bu iki karakter üzerinden “içerisi” ve “dışarısı”; yani “güvenlik” ve “özgürlük” birbirine karşıt konumlarda konumlandırılır:

Simsim ve Koko, altın bir kafeste yaşayan iki kuş. Sahipleri Münir onları koruyup kolluyor. Münir onlarla çok güzel ilgileniyor, her sabah yiyecek ve su veriyor. Simsim ve Koko güneşin doğuşundan akşama kadar ötüp şakıyıp duruyorlar. (s. 2)

Hikâye Simsim ve Koko adındaki kuşların, sahipleri Münir’in kafesinde yaşadıkları ortamın olumlu bir şekilde tasvir edilmesiyle başlar. Ancak bu durum kuşlardan birini memnun ederken diğerinin mutsuzluğuna sebep olmaktadır. Hikâyede ilk olarak, kafeste bulunmaktan mutlu olmayan, özgür olmadığını düşünen kuşun pozisyonu resmedilir. Bu resimde Simsim, her ne kadar onlara güzel bakılsa, yiyecekleri verilse de içinde bulunduğu fiziksel şartları reddeder. Ona göre dışarıda olup dilediğince uçmak, yiyeceğinin peşinde koşmaktır özgürlük ve içinde

⁴⁰¹ Dûnyâzâd es-Sâ`dî, *Hurûb usfûr* (Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2015).

bulundukları kafes bunu sağlamaz. Günlük azıkları konusunda başkasına bağımlı olmak ve kafesin dışına çıkamamak özgürlük anlayışına ters düşer:

Bir sabah, Münir kafesi balkona çıkardı. Koko, her zaman olduğu gibi şakımaya başladı.

Fakat Simsim suskundu. Balkonun karşısındaki ağaçları düşünüyor, kafesin dışındaki özgür kuşların nasıl uçtuğunu, günlük yiyeceklerini aradıklarını ve sonra tekrar dallara konduklarını düşünüyordu. Diğer kuşlar yuvalarını yapıyor, küçük yavrularının çıkmalarını beklerken yumurtalarının üzerinde oturuyor. Çıksalar da onları besleseler, yumuşak tüyleriyle onları ısıtsınlar diye. (s.2-4)

O an Koko, arkadaşının durumuna çok şaşırarak sustu, onun etrafında dönerek zıplayarak dikkatini çekmeye çalıştı. Fakat Simsim karşılık vermedi. (Koko) ona sordu: “Neyin var arkadaşım? Niye ötmüyorsun?” (s. 4)

“Bir şeyim yok, gördüklerimi düşünüyorum sadece... Kuşlar nasıl da yükseklerde uçuyorlar... Biz hâriç...” dedi Simsim. (s. 6)

Simsim sadece özgürlüğü hayal etmekle kalmaz, aynı zamanda ona kavuşmak için planlar yapar. Arkadaşının aklını çelmeye çalışır, onun yardımıyla kafesten kaçmanın yolunu arar. Yani Simsim özgür ruhlu, cesur, planlı ve mücadeleci bir özne konumunu temsil edecek şekilde resmedilir:

...Simsim sözünü kesti: “Asla, sana katılmıyorum Koko! Yüksek göklerde uçabilmek için kanatlarımız var bizim. Doğayı süsleyen bir müzikle dünyayı dolduran güzel şakımalarımız... Ben hiçbir zaman buradan çıkabileceğimiz bir yol düşünmekten vazgeçmedim. Sen bana yardım edecek misin? (s. 6)

Buna mukabil geleneksel söylemi temsil eden Koko karakteri ise içinde bulundukları şartlar karşısında farklı bir pozisyona sahiptir. Süregelen yaşam biçimini muhafaza etmek, riske atmamak taraftarıdır. Yeni ve bilinmeyene mesafeli bir duruş sergiler; ancak, bu duruşunu da salt bir tutuculuk üzerine değil, geçerli gerekçeler üzerine bina eder:

Koko, arkadaşının dediklerine şaşırdı. Onun gibi düşünmüyordu. Güvenli kafesinde yaşamakla yetiniyordu. Hiç yorulmadan, yediği önünde yemediği arkasında...

Koko: “Niye yorulalım ki?! İhtiyacımız olan her şeyi elde ediyoruz. Diğer kuşlar öyle mi?! Yiyecek ve içecek bulmak için yoruluyorlar. Kışın soğuktan mustarip oluyor, sağlam olmayan evlerinde rüzgârlara karşı durmaya, peşlerindeki avcılarından korunmaya çalışıyorlar. (s.6)

Bu bakış açısına göre ise dışarı “aç kalma, donarak ölme, avcılar tarafından yakalanma, rüzgârın evini dağıtması” gibi tehlikeler ve risklerle dolu bilinmez, güvensiz bir ortamdır. Oysa içerisi güvenli, yemek bulunan, konforlu bir ortamdır. Ancak Koko’nun bu makul gerekçeleri ve dışarıya dair tespitlerinin doğruluğuna rağmen, inşa edilmek istenen söylem “dışarısını” özgürlük alanı olarak öne çıkarmak olduğundan yazar tarafından önemsizleştirilir ve

olumsuza çevrilir. Yazarın, hikâyeyi Simsim’in bakış açısının haklılığı üzerine kurguladığı kullandığı ifadelerde açığa çıkar: Hikâyede geleneksel yaşam alanını özgürlük alanı olarak da gören Koko “hazırcı, risk almayan, garantici” bir karakter olarak kurgulanmıştır. Koko’nun görüşünü dile getirirken yazarın kullandığı “Koko, kafesinde yaşamakla yetiniyordu. Hiç yorulmadan, yediği önünde yemediği arkasında...” cümlesindeki yetinmek fiili, yazarın bu konudaki pozisyonunu açığa çıkaran önemli bir fiil kullanımıdır. Bu ifadesinden de anlaşılıyor ki Koko’nun var olanla yetinmesi, daha fazlasını istememesi, yazar tarafından çok da övülen bir tutum değildir. Zira “edindiği bir şeyi kendisi için yeter bularak daha çoğuna gerek görmemek, daha çoğunu istememek, kanaat etmek”⁴⁰² anlamlarına gelen *yetinmek* fiili -şüphesiz ki günümüzün hâkim paradigmasının etkisiyle- olumsuz çağrışımlara sahiptir. Keza bu ifadeler, Koko’yu çalışmayı sevmeyen, rahatına düşkün, tembel bir karakter olarak göstermekte ve okurun zihninde ötekileştirilmekte, böylece okur Simsim’in tarafına itilmektedir:

Ertesi günün sabahı, Münir her zamanki gibi su ve yemek getirdi.

O an Simsim kendine: “İşte bu hapisten kurtulmak için çaremiz bu...” dedi.

Arkadaşından yardım istedi ama (Koko) “Kendini yorma Simsim, başaramazsın. Başarabilsen de uçmayı, yiyecek bulmayı beceremezsin, avcılara av olursun.” dedi.

Simsim korkmadı, başını dışarı çıkarmak için uğraştı, uğraştı ve bedeniyle kapıyı ittirdi. Koko korkarak onu izliyor, arkadaşını geri çağırıyordu. Simsim ise onu beraber kaçmaya çağırıyordu. Koko tereddüt etti ve yerinde kalmayı tercih etti. (s. 8-10)

Her iki karakterin tasvirinden yola çıkarak yazarın, bireyin kendi çabası sonucu bir şeyler elde etmesini, hazırcılığa öncelediği sonucu çıkarılabilir. Yukarıda olumsuz özelliklerle betimlenen Koko’nun karşısında Simsim; “çalışkan, gayretkeş, özgürlüğü için mücadele eden, cesur, maceracı” bir karakter olarak durmaktadır. Kaçma girişiminde Simsim’in gösterdiği kararlılık ve cesaret karşısında Koko’nun mütereddit, korkak bir kuş olarak tasvir edilişi, dahası arkadaşının hevesini de kırmaya yönelik ifadeler kullanması karakterin ötekileştirilmesini sağlayan unsurlardır. Okur bu betimlemeler sayesinde “biz” ve “onlar” gruplarını ayrıştırarak “biz” grubunun yanında konumlanır. Artık okurun zihni “biz” grubunun inşa edeceği söylemleri kabule hazır haldedir.

Bu noktada özgürlük söyleminin pekiştirilmesi için kullanılan bir diğer strateji Simsim’in kafesinden kaçmayı başarması ve “özgürlüğüne” kavuşması ile bireysel mutluluğu

⁴⁰² “Yetinmek”, içinde *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, 24 Ekim 2024, <https://sozluk.gov.tr>.

arasında kurulan ilişkidir. Buna göre kafeste hapisken “suskun, mutsuz ve çaresiz” resmedilen Simsim’in mutlu oluşu arzuladığı özgürlüğe kavuşmasıyla sağlanır:

Sonunda Simsim başardı ve ilk defa kanatlarını neşeyle çırparak kaçmayı başardı.

Simsim gökyüzünde yükseklerde uçmaya, şakımaya, ötmeye, havada kanatlarını iki yana açarak neşeyle dans etmeye bir ağaçtan diğerine zıplamaya başladı. (s. 12)

Hikâyede özgürlük söylemi inşa edilirken, dış dünyanın tarafı bir şekilde tasvir edildiğini görülür. Eksik/yanlış betimleme olarak isimlendirilen bu strateji, tahakküm ilişkilerinin gizlendiği, inkâr edildiği veya karartıldığı, ideolojinin bir işleyiş biçimidir. Olumlanmak istenen söylemin iyi taraflarının öne çıkarılması, olumsuz yönlerinin çeşitli yollarla örtülmesi şeklinde işler. Bu hikâyede de arzu nesnesi haline getirilmek istenen dışarısının olumlu özellikleriyle tasvir edilişi; dahası dış gerçeklik hakkında olumsuz bir tasvir sunan karakterin de sonradan görüşünden vazgeçerek dışarısının sadece olumlu bir tablodan ibaret olduğunu kabul etmesi ile söylem daha da güçlendirilir.

Hikâyede risk ortamını özgürlük alanı olarak inşa etme Simsim’in kafesten kaçmasıyla bitmez. Bilakis, Simsim karakteri üzerinden arzu nesnesi haline getirilen dışarısı, gelenekselci Koko karakterinin dönüşümü ile doğruluğu tartışmaya kapanan “dışarısı” tasavvuru inşa etmeyi mümkün kılar. Nitekim, Simsim’in kaçışının ardından garantici kuş da ona özenir ve onun gibi özgürlüğe kaçmadığına pişman olur. Arkadaşının dışarıdaki hayatını gördükçe dışarısının, tasavvur ettiği gibi olumsuz yönleri olmadığını idrak eder ve içerisinin “hapis” olduğunun farkına varır:

Günler geçti. Simsim her sabah arkadaşını ziyaret ediyor, onun için üzümlere etrafında dolanıyordu. Koko tereddüt ettiği ve arkadaşını yüzüstü bıraktığı için o kadar üzgündü ki! (s. 14)

Aylar geçti, Simsim’in bir arkadaşı oldu: nazik bir kuş birkaç vakit sonra çatlayacak bir yumurtanın üstüne tünedi. Bütün bunlar olurken, Koko Simsim’in yeni hayatını gözlüyordu. Kendine çok üzüyor, tembelliğinden ve kafesten ayrılmaktan korktuğu için pişmanlığı artıyordu. Artık eskisi gibi ötmüyordu...Münir Koko’nun üzüntüsünü ve sessizliğini fark etti, Koko’yu serbest bırakmayı düşündü ama vazgeçti, onu saklamaya karar verdi. (s. 15-16)

Geleneksel söylemin temsilcisi olan kuşun pişmanlığı, anlatının inşa edilmek istenen özgürlük söylemi lehine değiştiğini gösteren ve bu söylemi pekiştiren önemli bir dönüşümdür. Koko, bu noktadan sonra bireyin kendi ayakları üstünde durarak başkasına muhtaç olmadan yaşamasının mümkün olduğunu, dışarıdaki risklerden korkmamak gerektiğini idrak eder ve kaçmaya karar verir. Korkak Koko’nun özgürlüğü için kaçmaya karar vermesi ve cesaretlenmesi kazandığı olumlu özellikler olarak çizilir. Karakter, dışarıya dair daha önce sahip olduğu tasavvurun kendi korkaklığı ve tembelliğinden kaynaklandığı ve yanlış bir şekilde oluştuğunu

itiraf eder. Böylece cesaret, çalışma, pes etmeme ve başarıya ulaşma gibi olumlu anlamlar içeren tüm vasıflar özgürlük fikri ile ilişkilendirilir:

Ertesi gün Koko cesaretini topladı “Neden arkadaşım gibi cesur olmuyorum? Ben de yapabilirim! Korkum ve tembelliğim yüzünden buraya hapsoldum. Çalışacağım ve başaracağım. Bu sefer vazgeçmeyeceğim. Fırsat bu fırsat!” dedi. (s. 16)

Koko hızlıca kaçtı, kanatlarını çırparak yükseklere uçtu. İlk defa, kendisini mahrum bıraktığı doğanın güzelliğini keşfetmek için. İlk olarak ona azmetmeyi ve cesareti öğreten sadık arkadaşını ziyaret etti. Artık Simsim ve Koko'nun yeni hayatları ve ilgilendikleri besledikleri yavruları var. İki kuş eskiden oldukları gibi dünyayı güzel bestelerle doldurmaya devam ettiler.

Bundan sonra onları hayallerini gerçekleştirmekten ne alıkoyabilir ki?! (s. 19-20)

Hikâyenin *Bundan böyle kim onları düşlerini gerçekleştirmekten alıkoyabilir ki?* sorusuyla bitmesi, inşa edilen özgürlük söyleminin otoriteden bağımsızlaşmakla ilgili olduğuna da işaret eder. Özgürlük, bireyin özgürlüğünün önündeki tüm engellerin ortadan kalkması ve böylece her türlü hayallerini gerçekleştirebilmeleriyle ilgilidir. Dolayısıyla özgürlük fikri aynı zamanda özerklik ile de ilişkili olarak ele alınır.

İlk dönem hikâyelerini incelerken içerisi ve dışarısına dair tasavvurun çok daha farklı bir şekilde inşa edildiğini; mutluluğun güvenli alanlar olarak vazedilen ev ve okul gibi kurumlar ile mutsuzluğun ise tehlike ve risklerle dolu dışarısı ile ilişkilendirildiğini ortaya çıkarmıştık. Bununla karşılaştırıldığında ikinci dönemin hikâyelerinde inşa edilen söylemin radikal dönüşümü dikkat çekicidir. Bu dönüşümün sebebini incelediğimizde karşımıza bireyleri yönetmenin yeni bir kipi olarak tanımlanan neoliberalizmin çıkması şaşırtıcı değildir. Zira neoliberalizm, diğer iktidar kipleri gibi doğrudan bedeni belirleyen ya da eylemleri kısıtlayan değil; bireyin arzularını yönlendirerek eylemlerin koşullarına etki ettiği bir yönetim biçimidir. Öznenin eylemin koşullarına etki edebilmek için ise özgür bir ortamın sağlanması gerekir. Bu anlamda özgürlük kavramı, Foucaultcu neoliberal yönetsellik kipinin işleyebilmesi için bir ön şart işlevi görür. Diğer bir ifadeyle neoliberal bireyin muttasıf olması gereken özelliklerin -ki bunlar özerklik, seçim yapma, sorumluluk alma, girişimcilik, rekâbetçilik gibi özelliklerdir- ön şartı bireyin özgür olması; herhangi bir yetkenin denetiminde ve belirleniminde olmamasıdır.

Neoliberal bireyin özgürlüğü ve diğer tüm özellikleriyle var olacağı alan ise risklerle dolu serbest piyasa alanıdır. Beck'in ifade ettiği gibi geç modern dönemde özgürlük; riskli olanı

seçmek, riskler arasında seçim yapmak olarak tanımlanır.⁴⁰³ Bireyin güvende olduğu yerde durması, serbest piyasa rekâbetini ve girişimci ruhu teşvik eden neoliberalizmin istemediği bir pozisyonudur. Bu sebeple, bireyin risk alabilme potansiyeli ölçüsünde özgür olduğu söylemini dayatması neoliberalizmin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

3.2.1.2 Özerklik Söylemi:

Neoliberalizmin öznesi özgür ve özerktir. Bu temel özellikler, neoliberalizmin sürdürülebilirliğini sağlamak için muhtaç olduğu sorumlu öznenin ön şartlarıdır. Nitekim birey özgür ve özerk olmazsa sorumlu da olamaz. Bu dönemin hikâyelerinde öne çıkan neoliberal söylemlerden biri de kaçınılmaz olarak özerkliktir. Özgür bireyin eylemlerinin kendi kontrolü dışında herhangi bir dış aktörün belirlenimi altında olmaması;⁴⁰⁴ yani her türlü dini, sosyal, politik bağlamdan, geleneksel ve dayatılmış normlardan bağımsız olması anlamına gelen özerklik, neoliberal bireyin sahip olması gereken temel özelliklerdendir. Zira neoliberalizmin üzerine inşa edildiği bireycilik felsefesi, her türlü zayıflık veya bağımlılığı olumsuz olarak karakterize eder. Dolayısıyla neoliberalizme göre öznenin kendisini kısıtlayan tarihsel ve toplumsal belirlenimlerden kurtulması, potansiyel failliğini kullanma tasarrufunun “doğrudan ve aracısız olarak” yalnızca kendisine ait olduğunun bilincinde olarak tasarruflarda bulunması gerekir. Ancak bu şekilde özne, kendini neoliberal düzenin uyumlu bir parçası olacak şekilde kurgulayabilme imkânına sahip olur.

Hikâyelerin incelenmesi sonucu özerkliğin çocuk hikâyelerine farklı alt söylemler aracılığıyla yansıdığı görülür: Bireyin hiçbir sınırlılığının olmaması, doğduğu andan itibaren yapmak için tanımlandığı bir görevinin olmaması, karar alırken kendi dışında bir mercie başvurmaması gibi. Buna göre birey, kendi sınırlarını kendi çizer; kendini, kendi istediği şekilde, tanımlar ve görevlerini belirler; kararlarını alırken kendi dışında bir mercie başvurmaz. Tüm bunları yapabilen özgür bireyin seçim yapan ve karar alıcı pozisyona getirilişini “*karar alma ve seçim yapma mekanizmasının bağımsızlaşması*” başlığı altında inceleyeceğiz.

İkinci olarak bireyin, üzerinde tahakkümü olan otoritelerden bağımsızlaşmasını ele alacağız. Daha önce de ifade edildiği gibi bireyin otonomi kazanabilmesi öncelikle mevcut otoriteye karşı çıkmasıyla mümkündür. Birey üzerinde otorite sahibi olan güçler toplum, devlet

⁴⁰³ Beck, *Risk toplumu*.

⁴⁰⁴ Steven Lukes, *Individualism*, 1973, 52.

ve tanrıdır. Toplum, geçmişten gelen ortak tecrübelerin/geleneğin güdümünde hareket eder. Birey ise topluma hâkim olan geleneğin yazılı ve yazılı-olmayan kuralları içine doğar ve bu kurallar çerçevesinde kişiliği ve yaşamı şekillenir. Birey, aldığı kararlarda ve yaptığı seçimlerde bir dış referans noktası olan geleneğe döndükçe özerkleşemez. Bir başka deyişle bireyin özerk olabilmesi, üzerindeki toplumsal ve geleneksel tahakkümü reddetmesiyle mümkündür. Bu bağlamda bireyin özerkleşmesini, “toplumsal cinsiyet rollerinden kurtulma” ve “çocuğun yetişkin karşısındaki konumunun değişmesi” başlıkları altında inceleyeceğiz. Daha sonra ise bireyin devlet otoritesinden özerkleşme istencini ele alacağız. Arap dünyasında çocuk edebiyatının ulus devletlerin kuruluş aşamasında etkili bir araç olarak kullanıldığını göz önüne aldığımızda ikinci dönem hikâyelerinde söylemin devam ettirilip ettirilmediği merak konusudur. Bu durum “devlet otoritesinin çözülmesi” başlığı altında ele alınacaktır. Son olarak ise Tanrının otoritesinden bağımsızlaşma istencini inceleyeceğiz. Bu bağlamda bireyin özerkleşmesini “Tanrının otoritesinden özerkleşme: Kendini Tanımlama” başlığı altında inceleyeceğiz.

3.2.1.2.1 Karar Alma ve Seçim Yapma Mekanizmasının Bağımsızlaşması

Bireyin özerk olabilmesinin şartı seçimlerini bağımsız bir şekilde yapabilmesi ve kendisi için en iyi olanı belirleyip salt kendine ait seçimler yaparak bunları uygulayabilmesidir. Bireyin seçim yapma ve karar almada özgür oluşu onun özerklik seviyesini gösterir.⁴⁰⁵ Hikâyelerde seçim yapma ve karar alma, kendi kaderini tayin etme gibi yan söylemlerle birlikte inşa edilir. Zîra özerk bireyin, “şimdi” ile ilgili aldığı kararlarda biricik referans noktası her nasıl ki bizzat kendisi ise, “gelecek” ile ilgili aldığı kararlar; yani geleceğini tayin etme hakkı da sadece kendisine aittir.

Bu dönemin çocuk kitaplarında bireyin özerkliğinin karar alma ve seçim yapmanın bir sonucu olarak kendi geleceğini tayin etme prensibinin ortaya çıkışından bahsedilebilir. Toplumun diğer üyeleri veya din gibi, kişinin kaderini tayin eden bir üst/diğer merci bulunmaması anlamına gelen bu ilke, otodeterminasyon ilkesi olarak da isimlendirilir. İlk dönemin hikâyelerini analiz ederken ana karakterlerin tanımlanmalarında din, toplum yahut geleneğin rolünden bahsetmiştik. Bu dönemin hikâyelerinde ise söylemin değiştiği gözlenir. Artık birey, aldığı kararlarda ve yaptığı seçimlerde kendi referansı ile hareket eden özerk bir özne olarak inşa edilmektedir. Bağımsız seçimler yapma ve kaderini tayin etme söylemleri, bu başlık altında incelediğimiz hikâyelerde

⁴⁰⁵ Zeynep Özlem Üskül, *Bireyselleşme Tarihsel Bakış* (İstanbul: Buke Yayıncılık, 2003), 102.

bazen açıktan inşa edilirken bazen de pasif olarak inşa edilir ve normalleştirilir. Özellikle meslek seçimi, hobi seçimi, eşya seçimi gibi küçük yaşlara hitap eden kitaplar üzerinden çocuğun nasıl özerkleşmeye teşvik edildiğini inceleyebiliriz. Bu hikâyelerde otonomi ve otodeterminasyon ilkeleri aynı anda ortaya çıkar. Zira hikâyelerde birey kendi isteği doğrultusunda meslek/hobi/eşya seçmenin yanı sıra kendisine dikte edilenleri de reddetme becerisini ortaya koyar.

Örneğin, çok basit, pasif bir kurgu olan *Büyüyünce Ne Olacağım?* başlıklı hikâyede çocuğun sosyal etkiden bağımsız seçim yapabilmesine dair güçlü bir mesaj vardır. Çocuk, doğum gününde akrabalarından farklı hediyeler alır. Aldığı her bir hediye, o hediye alan kişinin çocuğun gelecekte icra edeceği meslekle alakalı arzusunu yansıtır: Ananesi, doktor olmasını istediği için beyaz bir gömlek; babası, pilot olmasını istediği için bir uçak; dedesi ressam olmasını istediği için bir tuval; annesi laborant olmasını istediği için mikroskop almıştır. Ancak hikâyenin sonunda çocuk, hepsine hediyeleri için teşekkür ederek en çok beğendiği hediye olan kardeşinin hediyesi olan kukla olduğunu; çünkü, büyüyünce kuklacı olmak istediğini söyler. Hikâyede toplumun bireyden beklentileri ve beklentileri ona dayatma biçimleri karşısında kendi arzuları çerçevesinde seçim yapan ve geleceğini tayin eden bir çocuk figürü işlenmiştir.

Bir başka örnek iki yaş etiketli *Bâsil'in Arabası* adlı hikâyedir. Hikâyede Bâsil, bir sürü oyuncak araba arasından en sevdiği olan tankı seçer. Bu seçiminin sebebi, büyüdüğünde vatanını korumak için savaşan bir asker olmayı istemesidir. Çok kısa ve daha çok görsele dayalı olan bu hikâyeden yola çıkarak bireyin karar alıcı ve kaderini belirleyici özellikleri bebek sayılacak yaştan itibaren kazandırılan özellikler olarak işlendiği görülür. Benzer bir tespit, gene iki yaş için yazılmış bayram kıyafetlerinin rengine karar vermeye çalışan bir kız çocuğunun hikâyesinin anlatıldığı *Tuffâha'nın Elbisesi* hikâyesinden yola çıkarak da yapılabilir. Her ne kadar bu hikâyelerin kurguları çok basit olsa da inşa etmeye çalışılan çocuğun bir birey olarak, başkalarından etkilenmeden kendi seçimlerini yapması, bir diğer ifadeyle; bireyin yaptığı seçimlerde belirleyici olanın kendisi olduğudur. Bu hikâyelerdeki kelime seçimleri ve bu kelimelerin hikâye boyunca sürekli tekrar edilmesi -örneğin istiyor, seçti, hangisini seçsem, seçeceğim, karar verdim- gibi kullanımlar bireyin özerkliğine yapılan vurgunun somutlaşmış yansımaları olarak belirtilmelidir.

Hikâyelerde karar verme, seçim yapma temaları, bireyin özerkliğini inşa eden ifadelerin kullanımı sadece burada zikrettiğimiz hikâyelerle sınırlı değildir. Pek çok söylemin inşa edilmesinin ön şartı olarak özerklik tüm hikâyelerde, tartışmaya açık olmayan bir kabul olarak

karşımıza çıkmaktadır. Burada örnek olarak gösterilen hikâyeler ise iki yaş grubuna yönelik olması dolayısıyla dikkat çekmiş ve özellikle kayda değer görülmüştür.

3.2.1.2.2 *Devletin Tahakkümünden Özerkleşme:*

Tüm tahakküm ilişkilerinden bağımsızlaşması gereken bireyin önündeki üç otoriteden biri devlettir. Ulus devletlerin disipline edici iktidarlarının birey üzerinde kurdukları sınırlayıcı bağlardan bahsetmiştik. Ancak, neoliberalizm her ne kadar otoriteden özerkleşmeyi teşvik etse de Lübnan çocuk hikâyelerinde, birey üzerinde güç sahibi olan organlardan biri olarak devletin tahakkümünü reddetmenin yer almadığı da göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra Lübnanlı yazarlardan Fatima Şerefuddin bir röportajında, çocuk edebiyatında okulda veya aile içinde otorite figürüne itaatsizlik gibi temaların işlenmesinin yayınevleri politikalarına aykırı olduğu için kabul görmediğinden bahsetmiştir.⁴⁰⁶ Bu da küresel makro söylemler ile yerel söylemler çatıştığında yerel idarelerin -bu durumda ulus devletlerin- kendi otoritelerini sarsmamak amacıyla yerel politikalarını öncelediklerini gösterir. Nitekim bu dönemin incelenen hikâyelerinde de devlet otoritesini sarsıcı baskın bir söyleme rastlanmamıştır. Dikkat çeken bir hikâyeye, diğerlerine nazaran çok da popüler olmayan Dâru’r-Rukî tarafından yayımlanmış *Sultanın Kızı*⁴⁰⁷ hikâyesidir. Bu tez kapsamında incelenen hikâyeler arasında devlet eleştirisi içeren, devrim sözcülüğü yapan tek hikâye budur.

Hikâyede “zulmü ve zorbalığı sebebiyle herkesin nefret ettiği, kötü, zalim, sevilmeyen” gibi sıfatlarla betimlenen bir sultan, kızını halktan uzakta yetiştirir. Ülke liyakatsizlikle yönetilmektedir; hırsızlar emniyet güçlerinin başına getirilmiş, adını yazmayı bilmeyen cahil insanlar Bilim Bakanlığının başına geçirilmiş, kültürle ilgisi olmayanlar Kültür Bakanı olmuşlar. Bu ahval içinde yaşayan insanlar dörde ayrılır: Kraldan nefret etmekle birlikte kendi maslahatları için onun yanından ayrılmayanlar; kendileri aracılığıyla zulmünü icra ettiği, orduda, idarede çalışanlar; uzlette yaşayan tarafsızlar -ki bunlar sultanın zulmüne ses çıkarmadan, hiçbir şeye karışmayanlar; son kısım ise isyankârlar zulmü şiddetle reddedenlerdir. Bu son kısım edebiyatçılar, bilim adamları ve filozoflardan oluşur. Bunlar mütemadiyen eziyet görüp, hapslere atılır veya sürgüne yollanır. Nihayet bir direniş örgütü kurarlar.

⁴⁰⁶ Şerefüddin, “Fatima Şerefeddin: Muhatabetu’l-kurrai’s-sigâr Tecmeu Beyne’l-ahlâk ve’l-cemâl”.

⁴⁰⁷ Târik el-Bekrî, *İbnetu’s-sultân* (Beyrut: Dâru’r-Rukî, 2018).

Bir gün sultanın kızı, insanlardan uzakta yetiştirildiği saraydan kaçar ve ormanda yaralanır. Onu bulan direnişçiler yaralarını iyileştirir, ona hizmet eder, temizler, yedirir ve teselli ederler. Hayatı boyunca direnişçiler hakkında kötü sözler duyan sultanın kızı, kendi yetiştirilmesini sorgulamaya başlar. Onlardan babası hakkında duyduklarına inanamaz: Zulüm, açlık, acı, hapis, işkence ve ölümleri yalanlamak istese de sonuçta gerçeği öğrenir. Sultanın kızı, babasına karşı direnişçilerin safına katılarak onu devirmelerine yardımcı olur. Hikâyenin finalinde kendisinden sultan olmasını isteseler de reddeder ve sıradan bir insan olarak halkın içinde yaşar.

Hikâyede otoritenin ve gücün sultandan alınıp, sultanın kızının eliyle devrimcilere verilmesi ile sorgulanamaz görünen otoritenin mutlaklığı tartışmaya açılır. Tüm hikâyelerde olduğu gibi “biz” ve “onlar” gruplarının kutuplaştırılması ve olumlu özelliklerin direnişçilere; olumsuz özelliklerin sultana nispet edilmesiyle okur da otoriteyi yıkan tarafta konumlanır. Nitekim, bireyin araması teşvik edilen “mutluluğa” ancak otoritenin yıkılması ile erişilir. Yıkılan otoritenin yerine yenisinin inşa edilmesinin reddedilmesi de inşa edilmek istenen söylemi güçlendirir.

İlk dönemin hikâyeleriyle karşılaştırdığımızda bu söylem, devlet otoritesine karşı tavırdaki değişimi göstermesi bakımından önemlidir. Ancak ifade ettiğimiz gibi bu söylemin hâkim baskın söylemi oluşturduğu söylenemez. Bu bölümde incelediğimiz aile, toplum, okul gibi otoritelere başkaldırıyı teşvik eden diğer hikâyelerle yan yana konulduğunda desenin tamamlayıcı bir parçası olarak görülebilir.

3.2.1.2.3 *Toplumsal Tahakkümünden Özerkleşme:*

Toplumsal, siyasal ve ekonomik şartların değişmesiyle birlikte insanlar arasındaki güç ilişkileri de değişime uğramaktadır. Barakat, Arap dünyasında “aile”nin, gerek üretim düzeyindeki yapısal değişimin bir sonucu olarak gerekse toplumsal yapının, değerler sisteminin değişmesiyle birlikte önemli bir dönüşüm geçirdiğini ifade eder. Buna göre, geçmişte temel sosyoekonomik birim olarak aile, merkeziliğini kaybetmiş ve bu boşalan konum ekonominin ve eğitimin kontrolünü ele geçiren devlet ve diğer sosyal kurumlar tarafından devralınmıştır. Bu yapısal değişiklikler Arap ailesi içindeki geleneksel ilişkileri, rolleri ve değer yönelimlerini

zayıflatmaya başlamıştır. Eski evlilik ve boşanma kalıplarının yerini yavaş yavaş yenileri almakta, aile içi hiyerarşik ilişkiler değişmekte ve toplumda farklı ilişki ağları gelişmektedir.⁴⁰⁸

Zaten mevcut olan bu durumun üzerine bir de Lübnan'ın yazgısının bir parçası olan savaşlar eklenince ailevi ve toplumsal bağların, ataerkil yapının çok daha hızlı bir şekilde çözülmüştür. Savaştan sonra Lübnan'da ailevî ilişkileri inceleyen Joseph, Lübnan'da ailenin savaştan çok zarar gördüğünü; savaşla bağlantılı ölümlerin, göçlerin ve aile içi gerilimlerin aile üyelerinin sorumluluklarını yerine getirmesini zorlaştırdığını ve bu durumda aile içi hiyerarşik ilişkilerin sarsılarak yeni yeni güç ilişkileri tesis edildiğini ifade eder.⁴⁰⁹ Ayrıca savaş sırasında, milislerin, siyasi partilerin ve kamu otoritelerinin çöküşünün yarattığı güç boşluğunda gençlerin daha önce sahip olmadıkları özgürlüklere kavuştuklarını ve giderek artan bir özerklik tecrübesi yaşadıklarını gösteriyor. Joseph, savaşın dehşeti, yaşananları ölümler ve öldürmeler, kamusal yolsuzluklar, daha önce yasal olmayan malların açıkça ticaretinin yapılması, en çok ihtiyaç duyulduğu anda devletin ve ailenin istikrarsızlaşmış olması ve ihtiyacı karşılamamasının gençler nezdinde onları gayri-meşrulaştırdığını ve daha önce kabul edilen kuralları ve kısıtlamaların sorgulanmasının ve yeni deneyim olanaklarının önünü açtığını belirtir. Böylece aile içi çocuk-yetişkin konumlarının hem de kadın-erkek konumlarının yeni bir zeminde yeniden keşfedilmesinin önünün açıldığına işaret eder.⁴¹⁰

Hem makro ekonomik söylemlerin dayatması hem de savaş gibi toplumsal olayların sonucu olarak toplumsal ilişkilerin yeniden müzâkere edilmesi çocuk kitaplarında iki bağlamda ortaya çıkmıştır: Yetişkin ve çocuk arasındaki ilişkinin dönüşümü ile kadın ve erkek arasındaki ilişkinin dönüşümü. Bir sonraki başlıklarda bu durumun çocuk kitaplarında nasıl ele alındığını inceleyeceğiz.

3.2.1.2.3.1 Birey Olma: Yetişkin Karşısında Çocuğun Konumu

Önceki bölümlerde aralarındaki fizyolojik ve bilişsel farklar sebebiyle yetişkinin çocuktan daha üst bir konumda konumlandırıldığını ifade ettik. Aynı zamanda, geleneksel tasavvurda bir çocuğun hayatını anlamlı kılan hususun büyüdüğünde yetişkin olacak olması olduğunu belirttik. Bu anlayışın çocuk edebiyatına yansımaları bir önceki bölümde ele aldığımız

⁴⁰⁸ Barakat, *The Arab World*, 97-98.

⁴⁰⁹ Joseph, "Conceiving Family Relationships in Post-War Lebanon", 275.

⁴¹⁰ Joseph, 276.

ilk dönem hikâyelerini incelerken orta çıkmıştı. Hâkim ideolojinin değişimiyle birlikte çocuğa verilen önemin artmasıyla yetişkinin ve çocuğun inşa edilen geleneksel konumlarını koruyup korumadıkları dikkat çekici bir soru haline gelmişti. Dolayısıyla ikinci dönem hikâyelerini incelerken çocuk ve yetişkin arasındaki ilişkinin ve konumlarının değişip değişmediğinin izini takip ettik. Bu inceleme sonucunda hikâyelerde yetişkinlik ile çocukluk konumlarını ve yetişkin ile çocuk arasındaki ilişkiyi inşa eden dört farklı söylem türü dikkat çekmiştir. Bunlar çocuğun büyümek için acele etmemesi; ailelerin çocukları yetersiz görmelerinin eleştirilmesi, çocuğun kurtarıcı ve kahraman olarak tasvir edilirken yetişkinin zekâ seviyesi düşük, zorba olarak tasvir edilmesi; çocuğun önyargısız, iyi niyetli yetişkinin ise önyargılı olduğu söylemleridir.

Bu söylemlerin ilki olan “büyümek için acele etmeme” söylemi *Çikolatadan Bıyıklar*⁴¹¹ ve *Ben Büyüğüm!*⁴¹² kitaplarında açıkça inşa edilir. Bu hikâyelerde çocuk kahramanlar yetişkin olduklarında dilediği her şeyi yapabileceklerini, yarışları kazanacaklarını, hayatlarını daha mutlu idame ettireceklerini düşünür. Zaten ilk dönemin hikâyelerine baktığımızda teşvik edilen ve dikte edilen söylemin de bu yönde olduğunu görmemiş miydik? Oğlan çocuğun rüştünü kazanması, büyümesi yetişkinlerin kapasitesi dâhilinde olan çeşitli kahramanlıkları yapabilmeleri yahut kız çocukların evlenmeleri veya çocuk doğurmalarıyla ilişkilendirilip yüceltilmekteydi. Ancak, aşağıda alıntılanan hikâyelerde karakterler “büyük” olmanın getireceği dezavantajların farkına varıp, kendilerini oldukları haliyle kabullenmektedirler. Bu kitaplarda büyümek, ulaşılması gereken yüce bir ideal olmaktan ziyade zaman içerisinde fizyolojik değişimler sonucu kaçınılmaz bir şekilde ulaşılabilecek bir merhale olarak ele alınır. Aşağıdaki alıntılar tam da bu durumu özetlemektedir:

Hayır hayır... Ben şimdi küçük kalmalıyım. Babam nasıl büyüdüyse öyle büyürüm ve kocaman olurum, bıyıklarım çıkar (Çikolatadan Bıyıklar, 2017, s.15)

Küçük kalmak istiyorum. Zamanla büyür ve bütün hayallerimi gerçekleştiririm. (Ben Büyüğüm!, 2018, s. 16)

Diğer taraftan ikinci dönem hikâyelerinde çocuklar artık yetişkinlerin onlar hakkındaki indirgeyici görüşlerini eleştirmeye başlarlar. Nitekim, hikâyelerin sonunda çocukların haklı oldukları, yetişkinlerden daha bilgili oldukları ve bilgece davrandıkları fikri inşa edilir. Örneğin, erkek kardeşi trafik kazasında vefat eden *Sâlih'in Hikâyesi*'nde⁴¹³ sağlıklı düşünmek, doğru

⁴¹¹ Muhammed Dervîş, *Şevârib mine 'ş-şukûlâ* (Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2017).

⁴¹² Muhammed Dervîş, *Ene 'imlâk* (Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2018).

⁴¹³ İlyâs Mîşâl eş-Şuveyrî, *Hikâyetu Sâlih... Me'a's-selâmeti 'l-murûriyye...* (Beyrut: Dâru'l-'ilim li'l-melâ'în, 2009).

davranışlar sergilemek için yetişkin olmanın gerekli görüldüğü yetişkin zihniyeti eleştirilir. Çocukların duygularını ve düşüncelerini, sorunlarını, hayatta karşılaştıkları zorlukları aşabilmek için gerekli donanıma sahip oldukları vurgulanır. Aynı zamanda çocuklar “çocuk oldukları halde” saygı duyulması gereken bireyler olarak inşa edilir. Hikâyede çocuk kahraman bu serzenişlerini şu şekilde dile getirir:

Neden ailelerimiz veya bizden büyük olan herkes, doğru bir şekilde düşünebilmemiz için büyümemiz gerektiğini düşünüyorlar? Aslında ihtiyacımız olan tek şey; onlara içimizde olup bitenleri, duygularımızı, problemlerimizi ve karşılaştığımız her türlü zorluğu rahatça anlatabileceğimiz saygıya ve açık sözlülüğe dayalı bir ilişki! (s. 22)

Nitekim gerek bu hikâyede gerek diğer hikâyelerde çocukların kimi zaman büyüklerden daha doğru düşündüğüne, onların çözemedikleri bazı sıkıntıları çözebildiklerine vurgu yapılır. Örneğin, çocuklarının ölümünden sonra anne ve babanın haleti rûhiyelerinin uzun bir süre bozulduğunu ve yas dönemine girdiklerini; Salih’in yardımı ve süreci bilgece yönetmesi ile bu dönemi atlatarak tekrar hayata uyum sağladıklarını görürüz. Aile birliğini, huzurunu, normalleşmeyi sağlayan unsur yetişkin değil, çocuktur. Dolayısıyla yetişkin ve çocuk arasında rol değişiminden bahsedebiliriz.

Benzer bir rol değişimi, *Çocukların Cesareti*⁴¹⁴ hikâyesinde görülür. Ebeveynlerinin çocuklarını evdeki hizmetçiye emanet edip gezmeye çıktığı sırada evde çocukların başından geçen macerayı konu alan hikâyede ebeveynin, çocukların ve hizmetçinin konumları dikkat çekicidir. Bu hikâyede dikkat çeken ilk nokta ebeveynin çocuklara bakışını ele veren bazı ifadelerdir:

*Anne ve baba, her şeyin yolunda gideceğinden ve çocuklarının kendilerine herhangi bir zarar verecek **aptallıklar** yapmayacaklarından emin bir şekilde evden ayrıldılar...*

Siz küçüksünüz ve tehlikelerin farkında değilsiniz. Bundan sonra sizi ninelerinizin yanında bırakmamız gerekiyor...(s. 9)

Her ne kadar yukarıdaki alıntı, anne-babanın çocuklarına güvendiğini ifade etmek üzere kurulmuş gibi görünse de yazarın, ebeveynlerinin yokluğunda çocukların yapması muhtemel davranışları “aptallık” olarak nitelmesi çocukluk hakkındaki tasavvuruna dair ipucu verir. Özellikle de hikâyenin ilerleyen bölümlerinde çocukların aptallık olarak nitelenen tüm davranışları sergilemeleri, başlangıçta yazarın çocukları konumlandığı pozisyonu gösterir. Ancak buna mukabil, çocukların dilinden ve davranışlarından anne ve babanın otoritesini

⁴¹⁴ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, *Şecâ`atu tıfleyn* (Beyrut: Dâru`l-`ilim li`l-melâîyn, 2003).

zayıflatıcı, küçümseyici ifadeler ve tavırlar sadır olur. Örneğin anne-babanın evden çıkmadan önce “Gazı açmayın, vaktinde yatağa girin, bir ihtiyacınız olursa hizmetliden isteyin” gibi talimatlarını “İstediğiniz her şeyi yapacağız!” diyerek otoritelerini onadıktan sonraki tavırları onların otoritesini sarsıcı niteliktedir:

(Anne babaları gittikten sonra) Münir ve Nur sevinçle zıplamaya başladılar. Kimse onlara kızmıyordu.” Dikkat edin... Yatakta zıplamayın vs. vs.” diyen kimse yoktu. Bu gece emir yağdıranlar yok! Canımız ne isterse onu yapacağız! dediler. (s. 10)

Yetişkinlerin konumlarının ve otoritelerinin sorgulanması *Kızdığın Zaman*⁴¹⁵ hikâyesinde de benzer bir şekilde dile getirilir: “Büyüklerin emirlerinden hoşlanmıyorum, daima oyun oynamayı seviyorum. Büyüklerin emirleri pek çok şeyden beni alıkoyuyor ve bu sefer...” Hikâyelerde yetişkinlerin bu şekilde resmedilmesiyle okur nezdinde ötekileştirilmeleri ve otoritelerinin zayıflatılması sağlanır. *Çocukların Cesareti* hikâyesinde yetişkinlere dair algı sadece bu şekilde değil, acil durumlarda yetişkinin ve çocuğun tavırlarının resmedilmesi yoluyla da çocuk lehine inşa edilir. Nitekim, hikâyenin devamında gazı açtıkları için çıkan yangın sonucu yetişkin hizmetçi panikle evden çıkmayı önerirken çocuk kahramanlar bunu reddeder ve evi kurtarmanın planını yaparlar:

Asla! Evin yanmasına müsaade etmem! dedi Münir. Hızlıca balkona koştu, tüpü ve gaz sayacını kapattı. Bu sırada Nur, yangın söndürücüyü getirdi ve ateşi söndürdüler.

Münir: Allah’a şükür! Evi yanmaktan kurtardık! dedi. (s. 26-28)

Hikâyede iki çocuk evi kurtaran, cesur bireyler olarak betimlenirken; yetişkin ise korkan, kaçan, acil durumu çözüme kavuşturamayan birey olarak sunulur. Yetişkinin bu şekilde tasviri ve mukabilinde çocuğun akıllı, plan yapan, çözüm üreten, hayatın güzelliklerinin farkında bir birey olarak betimlenmesi *Sârâ ve Işıklar*⁴¹⁶ hikâyesinde de görülür. Bu hikâyede yetişkinler hayatlarını robot gibi yaşayan, güzelliklerin farkında olmayan, depresif, ölü ruhlar olarak betimlenir:

Bir süreliğine yaşayacağı şehre geldiğinde dehşete kapılmış. Bu şehir depresif, mutsuz gözüküyormuş. Ertesi günün sabahında amcasıyla birlikte şehri dolaşmaya çıktığından gördüklerine çok şaşırmış. İnsanlar gülümsemiyor, birbirlerine selam vermiyorlar, programlanmış cihazlar gibi etrafta dolaşıyorlarmış... Çocuklar bile çocukluklarını yaşamıyorlar, bütün vakitlerini ev ve okul arasında, elektronik aletlerle geçiriyorlarmış... (s. 8-10)

⁴¹⁵ Dünyâzâd es-Sâ’dî, *İndemâ teğdab* (Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2013).

⁴¹⁶ Mârî Matar, *Sârâ ve l-edvâ* (Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2018).

Bu hikâyede eleştiri sadece yetişkin tiplemesine yönelik değildir; aynı zamanda şehir yaşamının eleştirisidir. Şehirde yaşam, yetişkini olduğu kadar çocuğu da robotlaştırmıştır. Bu şehir yaşamı içerisinde yetişkinin sadece kas gücü; çocuğun ise beyin gücü ön plana çıkarılmıştır. Böylece yetişkin kafası çok çalışmayan ama fiziksel özellikleri sebebiyle çocuğa yardımcı, ondan talimat bekleyen bir özne konumunda resmedilir. Çocuk ise plan yapan, çözüm üreten eyleme geçen aktif özne konumundadır. Aşağıdaki alıntı bu tasavvurun inşasına örnektir:

Bayram yaklaşmış. Sâra süslemeleri ve ışıkları özlemiş. Ama o çok küçük olduğu için tek başına yapmaya gücü yetmezmiş. Şehre mutluluk ve neşe yaymak için şehri süsleme fikrini bahçıvanla paylaşmış. Bahçıvan ona: “Sen planla, ben yapmana yardım ederim” demiş. Sâra sevinçten havalara uçmuş.” Ama nasıl?” demiş bahçıvan. Sâra sormuş: “Bu şehrin en önemli konumu neresi? Herkesin en çok geçtiği cadde?” Bahçıvan: “Şehir meydanı” demiş. Orayı süsleyip en güzel renklerle ışıklandıracağız! demiş Sâra. Bahçıvan: “Nasıl? Işıkları nereden getireceksin? demiş... (s. 13)

Ertesi günün akşamı, yolların en kalabalık olduğu bir zamanda Sâra bahçıvana ışıkları açma emrini vermiş. (s. 17)

Hikâye boyunca bu “küçük ama güçlü” kız sayesinde yetişkinlerin yeniden hayata döndürülmesi işlenir. Bu güçlü karakterin “kız” olması da dikkat çekicidir. Zîra ilk dönem hikâyelerinde kız çocuklarının pasif ve nesne konumunda resmedildiklerini görmüştük. Burada ise çocuk ve yetişkin konumlarının yeniden tanımlanmasının yanı sıra, ileride daha detaylı ele alacağımız üzere, cinsiyetlere atfedilen roller bağlamında da bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Hikâyenin finalinde kızın meydana getirdiği değişiklik, yarattığı farkındalık toplumun üyeleri ve otorite mercileri tarafından onanır. Bu onama, yazarın, çocuğun değişen konumunun yetişkin tarafından tanınmasının bir itirafı olarak da yorumlanabilir:

İnsanlar şaşkınlıkla bakakalmışlar. Asık suratları gülümsemeye başlamış. Biri “Bu gece bayram gecesi!” diye bağırılmış. Bir başkası “Nasıl unuttuk biz bu bayramları?” derken diğeri “Kim yaptı bu süslemeleri ve ışıkları?” diye sormuş.

Bahçıvan onlara yaklaşarak “Bu değerli, güçlü kız yaptı hepsini!” demiş.

Herkes şaşırmış. Gidip, onları neşelendirdiği için ona teşekkür etmişler, bayramın ve sevincin önemini idrak etmişler. Belediye başkanı da ona teşekkür etmiş... (s. 17-18)

Çocuğun yetişkinden daha akıllı, planlı, bilgiye dayalı iş yapan, kurtarıcı rolünde resmedildiği bir diğer hikâye ise *Devâsa Kaya*’dır.⁴¹⁷ Bu hikâyede çizilen yetişkin imajı zorba, çocuğu hafife alan, başından savan aynı zamanda bu davranışları sebebiyle insanların helâkına sebep olacak düşüncesizlikte olmalarıdır. Hikâyede köy halkı, birkaç gün içinde yaşanacak olan

⁴¹⁷ Subhî Süleymân, *Edham sahra* (Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2019).

sel felaketinden korunmak için bir baraj inşa etmek zorundadır. İşçiler toplanır; bu işin zor olduğunu, nasıl yapacaklarını düşünür ve tartışırken yanlarına bir çocuk yaklaşır. Aşağıdaki alıntıda görüldüğü gibi bu çocuk “kendini yetişkinin eşiği” olarak telakki eder ve iş bölümüne katılmak ister. Çocuğun çağrısı birlik olmak, bir an önce işe başlamak, dayanışma içinde baraj yapımını bitirmek gibi makul bir çağrıdır; ancak, karşılaştığı tavır onu ötekileştirirken, yetişkinler hakkında olumsuz bir imaj oluşturur:

Bir çocuk, işçilerin başkanına yaklaşıp “Güçlerimizi birleştirmeli, dayanışmalı ve bir an önce barajı yapmalıyız. Hadi toplanın işe koyulalım” demiş. Mühendis bu garip çocuğun, işçileriyle bu şekilde konuşmasına sinirlenmiş. “Sen kimsin? Nasıl benim işçilerimle bu şekilde konuşursun?!” demiş. (s. 4)

Herkes, bu çelimsiz, zayıf çocuğa bakıp gülmüş. İşçilerden biri: “Baban bizimle çalışması için senden daha küçük birini bulamamış mı?” diyerek dalga geçmiş. Diğeri: “Bu çelimsiz çocuğun bize ne faydası olabilir ki?!” diye bağırılmış. (s. 6)

Çocuk, kırmak için hangi kayaya yaklaşıp işçilerden biri onun iş yapmasına engel oluyor ve başka kaya aramasını söylüyormuş. Çocuk bu durumu işçilerin başkanına şikâyet etmiş. O da: “Sen macera arayan bir kahraman gibi görünüyorsun. Şu tepenin başındaki devasa kayayı görüyor musun? Buradaki en büyük kayadır. Git, onu kır, bizde buradaki küçük kayalarla uğraşalım.” (s. 10-12)

Çocuk, işçilerden uzaklaşır uzaklaşmaz işçiler dalga geçerek gülmeye başlamışlar. İşçilerin müdürü de “Oh be! Nihayet kurtulduk ondan! O koca kayayı kırması imkânsız, biz barajı yapana kadar o da oralarda oyalanır” demiş. Diğeri bağırır: “Çok iyi yaptın! Amma geveze çocuktur!” (s. 14)

Çocuğun köyün karşılaştığı problemin çözümüne bir katkı sunmak amacıyla işçilere yaklaşması onun hakkında olumlu bir imaj oluşturur. Buna göre çocuk “dayanışma ruhunu destekleyen, mantıklı, istekli, topluma faydalı olmaya çalışan, üretken ve sorumluluk sahibi” bir özne konumunda resmedilir. Böylece okur, kolaylıkla olumlu özelliklere sahip çocuğun yanında konumlanır. Buna mukabil, işçilerin ve başkanlarının temsil ettikleri yetişkin ego sahibi, zorba, çocuğu küçümseyen, saygısız ve iyiliği sabote eden birey olarak resmedilir. Yazar, yetişkin tarafından çocuğun azarlanması, “çelimsiz ve zayıf” sıfatlarıyla betimlenerek küçümsenmesi ve tüm topluluğu ilgilendiren bir soruna katkı sunmak üzere sunduğu çabalarının sabote edilmesi yoluyla yetişkini olumsuz vasıflara haiz “onlar” grubu olarak kodlar. Bu hikâyede çocuğa gösterilen zorbalığın pek çok yetişkin tarafından sürdürülmesi, kolektif biçimde “zorbalık” eyleminin onaylandığını ve uygulandığını gösterir. Yetişkinlerin bu olumsuz tutum ve davranışları ile çocuğun konumu da güçlendirilir ve çocuğun yanında konumlanan okurun da pozisyonunu sağlamlaştırılır.

Çocukla ilgili algıyı oluşturan bir diğer strateji ise hikâyede çocuğun “Sabir” olarak isimlendirilmesidir. İsimlendirme, bir tür dil bilgisel metafor olarak görülür ve eylemleri ifade

etmek için fiiller yerine adsal ögelerin kullanılmasıyla kendini gösterir.⁴¹⁸ Buradan hareketle çocuk kahramanın isminin anlamı hikâye açısından önem taşımaktadır. Sâbir Arapçada, tahammül eden, dayanan, sabreden kişi anlamına gelir. Bu ismin seçilmesiyle çocuğun ve yetişkinin konumlarına gönderme yapılır: Çocuk, yetişkinin baskısına ve zorbalığına sabreden ve bu ortamda kendini var etmeye çalışan güçlü bir birey olarak inşa edilir. Nitekim çocuk, karşılaştığı muameleye aldırmaksızın, köy halkının iyiliği için kendisine gösterilen kayanın yanına gider ve işe koyulur:

Sâbir, bu devasa kayanın etrafında durmuş, büyüklüğüne bakmış, sertliğini kontrol etmiş. Sonra cebinden kâğıt kalem çıkarıp hesaplamalara başlamış: “Hesaplarım bu kayayı şu yönden parçalamam gerektiğini gösteriyor. Böylece barajın yapıldığı yere yakın bir yere devrilir ve taşınması kolay olur.” demiş.

Çekici tutmuş ve olanca gücüyle vurmuş. Gün sonunda bütün gücü tükenmiş, bitkin düşmüş. O kadar çok çalışmış ki parmağını bile oynatacak hali kalmamış. Eve gittiği gibi yemek bile yemeden uyuyakalmış. Ertesi günün sabahı Sâbir, enerjik bir şekilde kalkmış, kahvaltısını yapıp bütün gün çalışmak üzere işinin başına geçmiş. Devasa kaya o günün sonunda da çok az oynamış yerinden. Ancak çocuk pes etmemiş, bıkmadan sıkılmadan işine devam etmiş. (s. 16)

Bu alıntıda ilk dikkat çeken husus; çocuk ve yetişkin karşı karşıya getirilirken geleneksel ve modern yöntemlerin karşı karşıya konumlandırılmasıdır. Nitekim çocuk, gelişigüzel çalışmaya başlamayıp bilime dayanarak birtakım hesaplar yapar ve planlı hareket eder. Oysaki yetişkin işçilerin kayaları parçalamalarına ilişkin herhangi bir planlı işten bahsedilmez. İkinci husus ise çocuk kahramanın, sabırla çalışarak herkesin parçalanmasını imkânsız gördüğü kayayı kırmaya çabalaması ve vazgeçmemesidir. Nitekim hikâyenin sonunda birçok yetişkinden oluşan işçi grubunun günler süren çalışmalarıyla bitirmeyi başaramadıkları baraj çalışması, başlarından savdıkları ve hakir gördükleri Sabir’in azimle çalışması sonucu tamamlanır.

İşçilerden biri: “Ne? Bu çocuk o devasa kayayı kırmayı mı başardı? Bu imkânsız!” diye bağırıyor. Kaya, yavaşça yuvarlanarak işçilerin yanında duruvermiş. İşçiler Sâbir’in yaptıklarına çok şaşırıyorlar. Müdürleri: “Çok iyi iş çıkardın Sâbir! Hem de tam vaktinde!” demiş. (s 22)

Şehri yok edecek su baskınının önlenmesi için yapılan barajın inşası bu şekilde tamamlanmış. Şehir halkı kendilerini yok olmaktan kurtaran kahraman işçileri kutlamışlar. Olanları öğrendiğinde ülkenin hâkimi Sâbir’e özel bir madalya hediye etmiş ve “Sana, o büyük kayayı kırmaktan vazgeçmeyerek tüm şehri boğulmaktan

⁴¹⁸ Knowles, “Language and Ideology in Children’s Literature”, 69.

kurtardığın için bu cesaret madalyasını takdim ediyorum.” demiş. Herkes Sâbir’i alkışlamış.” Harika iş! Harikasın cesur genç!” diyerek bağırılmışlar. (s.24-28)

Hikâyenin sonunda yetişkinler, çocuğa saygı duyan, onun sıkı çalışmasını takdir eden, kahramanlığını ve köyü kurtarışını itiraf eden bir pozisyona evrilirler. Her ne kadar hikâyenin sonunda yetişkinin çocuktan özür dilemesi söz konusu olmasa da bu dönüşümleri, yetişkinin başlangıçtaki pozisyonunun ve davranışlarının hatalı olduğunu kabul ettiğini gösteren bir ima içerir.

Çocuklar ve yetişkinlere yönelik bir diğer söylem ise daha çocukların önyargısız, iyi niyetli oldukları; yetişkinlerin ise önyargılı, kötü kalpli ve çıkarıcı oldukları söylemidir. *Azize’nin Adımları*’nda⁴¹⁹ Azize isimli dev hakkında, görünüşünden yola çıkarak onun ne kadar korkunç olduğu ve insanlara zarar veren biri olduğuna dair iddialar uydurulmuş ve herkes buna inanmıştır. Yetişkinler çocuklarını Azize’nin yanında olmamaları ondan kaçmaları için sıkı sıkı tembihlerken küçük çocuklar daha izanlı ve yumuşak kalpli resmedilir. Kamer isimli çocuk önyargılarını bir kenara bırakıp Azize ile arkadaşlık kurar, onun aslında ne kadar zararsız ve iyi kalpli biri olduğunu anlar ve yetişkinlere anlatmaya çalışır:

Azize, Kamer’e küçüklüğünden beri herkesin ondan korktuğunu ve kaçtığını, o yüzden herkesten uzak bu kulübede yaşadığını anlatmış. Kamer insanların bu kadar acımasız olduğuna inanamadı. Korkunun kalpleri körleştirdiğini ve her gün kötü muameleye maruz kalan bu nazik hanımın sevgisi karşısında bile taşlaştırdığını idrak etmiş. Kamer köye dönmüş ve herkese olan biteni anlatmış. Büyüklerin hiçbiri ona inanmamış. Onu azarlamışlar ve anlattıklarını, çocuklara mahsus geniş hayal gücünün ürünü olmakla itham etmişler. Küçüklerin vakitlerini geçirmek için uydurduğu yalanlar, okuldan kaytarmak için buldukları bahaneler kabilinden saymışlar. (s. 13-14)

Yetişkinler hem bu yabancıya karşı hem de çocuğa karşı o kadar önyargılıdır ki çocuğun anlattıklarına inanmak bir yana onu yalan söylemekle ve bahaneler üretmekle suçlarlar. Yetişkinlerin bu tavırları çocuğu yıldırılmaz ve o, doğru bildiğini anlatmaya devam eder. Nihayetinde ona ilk inanan ve önyargılarını bir kenara bırakıp insanları oldukları gibi görme cesaretini gösterenler diğer çocuklardır:

Maalesef büyükler böyle düşünmüşler. Ama Kamer bu ithamları umursamamış. Olan biteni anlatmaya devam etmiş. Onun heyecanı diğer çocuklara sirayet etmiş. Kardeşi Bedir ona inanmış, sonra komşusu Selim. Hatta bir kere Azize’nin kulübesine giderken ona eşlik etmişler.

⁴¹⁹ Ahmed `Abdurrahîm, *Hutvetu Azîze* (Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2020).

Dağların arasında hepsi şarkı söyleyip oyun oynuyorlarmış. Çocuklar çok mutluymuş, Azize ise onlardan daha mutlu... (s. 15)

Yetişkinlerin önyargılarından kurtulmaları hikâyenin sonuna doğru gerçekleşir. Kaybolan çocuklarını Azize'nin yanında aramaya giden yetişkinler, ancak çocukların orada olmadıklarını fark ettiklerinde yanlış yaptıklarını idrak ederler:

Çocuklar geç kalmışlar. Anne ve babaları telaşlanmışlar. Azize'nin onlara zarar verdiğini düşünerek korkularını bastırıp onun kulübesine doğru yola çıkmışlar. Oraya vardıklarında onun masum olduğunu anlamışlar. Azize çocukların ortada olmadıklarını duyduğunda çok telaşlanmış. Bunu gördüklerinde büyükler kendilerinden utanmış ve bu kadın hakkındaki fikirlerini değiştirmişler. (s. 18)

Yukarıda analiz edilen hikâyelerde yetişkinlerin tüm zorbalıkları, kullandıkları geleneksel yöntemlerin kullanışsızlığı, basiretsizlikleri ve az kalsın diğer insanların helâkına sebep olma ihtimallerinin öne çıkartılmasıyla gerek “yetişkinler” gerekse “yetişkin olmak” arzulanmayacak bir özne konumu şeklinde inşa edilir. Hikâyeler boyunca çocuk ve çocuk olmak ise sabır, zekâ, yılmamak, kahramanlık gibi değerlerle ilişkilendirilir ve yetişkin karşısında güçlü bir özne konumu olarak inşa edilir. Bir diğer ifadeyle çocuklar “biz”, yetişkinler ise “onlar” gruplarını temsil edecek şekilde konumlandırılır. “biz” grubunun olumlu, “onlar” grubunun olumsuz betimlemeleri sayesinde okur, çocuğun yanında yer almaya onunla empati kurmaya doğru manipüle edilir.

Yukarıda ortaya konulan bu bulguların analizi, ikinci dönem hikâyelerinde inşa edilen yetişkin ve çocuk arasındaki güç ilişkilerinin, konumlarının çocuğun lehine değiştiğini, hiyerarşik yapının çocuk lehine sarsıldığını gösterir. Öyle ki otuz yıl içinde, yetişkinlerin çocuğa örnek olan kahraman, kurtarıcı; bilgi ve hikmet sahibi otorite figürleri olarak resmedildikleri anlayıştan; çocuk karşısında aciz, ona muhtaç, problemleri idrak edemeyen ve çözüm sunamayan, anlayışsız, kimi zaman kaba ve zorba, önyargılı kişiler olarak resmedildiği bir anlayışa geçilmiştir. Çocukların, çocukluklarıyla barış içinde olmaları, büyüme arzularının yersiz olduğu, içinde bulundukları merhalenin değerine yönelik söylemler geliştirilmeye başlanmıştır.

Aslında çocuğa dair tasavvurun bu şekilde yetişkin aleyhine değişmesi ironiktir. Zîra yeni yetişkin ve çocuk konumlarının inşa edildiği alan olan çocuk edebiyatının yazarları yetişkinlerdir. Yetişkinlerin kendi elleriyle çocuğa böyle bir hâkimiyet ve üstünlük atfetmeleri ilginçtir. Daha ilginç olan, yetişkinleri resmederken oldukça olumsuz bir tavır sergilemeleridir. İlk dönem hikâyelerindeki yetişkinlik ve çocukluk konumlarının sorgulanması ve değiştirilmesi normal karşılanabilir. Ancak bunu yaparken yetişkinin aşırı aşağılanması ve çocuğun aşırı yüceltilmesi gibi bir yola gidilmesi normal gözükmemektedir. Bu aşırılığı besleyen unsurun

çocuğu merkeze alan ve geleneği ve toplumsallığı temsil eden değerleri karşısına alan neoliberal anlayış olduğunu söylemek mümkündür.

Çocuğun yetişkin karşısındaki konumunun değiştirilmesiyle, inşa edilmesi kolaylaşan bir diğer söylem ise “kendi ayakların üzerinde durabilirsin” ve “aileden ayrılmalısın” söylemleridir. Nitekim bu söylemin inşa edilebilmesi için öncelikle çocuğun yetişkinden bağımsız bir birey olması gerekir. Korkak Yavrunun Hikâyesi⁴²⁰ ve Şımarık Cercûr⁴²¹ hikâyeleri tam olarak çocuğun bireyleşme sürecini ele alır ve teşvik eder. Her iki hikâyede de yavru karakterler büyümek ve annelerinden, kardeşlerinden ayrılmak istememektedirler. Yavru kartal, kendini “dışarıdaki korkunç dünya”ya tek başına çıkmaya hazır hissetmez. Ayrılık, hayatını tek başına idame ettirmek, kendi ayakları üstünde durmak onu korkutur. Ancak anne, sürekli onu yuvadan ayrılmaya, kendi günlük yiyeceğini kendisinin bulmasına teşvik eder. Uçma korkusunu yenmesi için çeşitli yollar dener ve nihayetinde yavru kartal uçmayı öğrenip “kendi yuvasını kurmak ve avlarının peşine düşmek” üzere ayrıldığında hem anne karakteri hem de yavru kartal mutlu olurlar.

Benzer bir kurgu “*annesinin yanından hiç ayrılmayan*” Şımarık Cercur’un hikâyesinde karşımıza çıkar. Fare, bir gün kardeşleriyle çölde yarışmaya gider. Yarış esnasında kardeşlerini kaybeden Cercur, eve döndüğünde annesi dışında kimseyi bulamaz. Annesine kardeşlerini kaybettiğini söyleyerek, nerede olduklarına bakıp bakmadığını sorduğunda “*Niye böyle bir şey yapayım? Artık büyüdüler ve kendi ayakları üstünde durma vakitleri geldi. Senin de öyle.*” cevabıyla karşılaşır. Artık “*annesinin yanında yeri olmadığını ve ayrılması gerektiğini anlayan*” Cercur bireyleşme zaruretiyle üzüntü ve yalnızlık hissiyle karşılaşır. Ancak ayrılıp kendine bir eş bulduğunda, çocukları olduğunda ve kendi ayakları üstünde durmayı başardığında “*mutlu olur.*”

Haddi zatında bu hikâyelerdeki bireyleşme söylemi tabiatın doğal işleyişine içkin kaçınılmaz bir aşama olarak görülebilir ve normal karşılanabilir. Gerçekten de bir yavrunun, kendi kendine uçmayı öğrenmesi ve vakti geldiğinde bağımsızlaşması gerekir. Böylece kendi hayatını kendisi idame ettirebilecek ve yaşamda kalma şansı artıracaktır. Ancak bu dönemde yayımlanan hikâyelerde, giderek daha fazla neoliberalizm lehine söylemler üretilmesi bireyleşme söyleminin bu şekildeki tezahürünün neoliberal anlatıyı destekleyen bir görünüm çizdiğini

⁴²⁰ Zey`ûr, Hikâyetü`l-ferhi`l-havvâf.

⁴²¹ Nuhâ Tabbâra Hammûd, Cercûr ed-dellû` (Beyrut: Dâru`l-`ilim li`l-melâyîn, 2009).

söylenebilir. Dolayısıyla bu tezahürleri neoliberalizmi destekleyen ve inşa eden söylemler olarak görme eğilimindeyim.

Yetişkin ve çocuk arasındaki ilişkinin değişimi farklı araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Ebû Bekir ve Yahya inceledikleri hikayelerde ailenin güzellikleri ve iyilikleriyle değil; eksiklikleri, kusurları ve korkularıyla resmedildiğini, çocukların pratikte yetişkinlerden çok daha etkin, sorumluluk sahibi, becerikli, sorun çözücü ve yardımsever olduklarını göstermişlerdir. Örneğin başarısız bir baba karşısında becerikli bir kız çocuğunun yer aldığı kurguda, babanın duygusal ve fiziksel olarak yardıma muhtaç, çocuğun ise kurtarıcı pozisyonda resmedilmesi ile hem “her şeyi gücü yeten” ataerkil baba stereotipinin hem de tüm toplumsal cinsiyet ve yaş rollerini alt üst edildiğini ifade etmişlerdir. Yine bu çalışmada yapılan ve bizim bulgularımızı destekleyen başka bir tespit ise çocuğun rolünün devleştirme stratejisinin kullanılmasıdır: Çocuğun duygusal, fiziksel ve psikolojik gelişimiyle uygun olmayacak şekillerde resmedildiğine ve zayıflıklarına rağmen onlara çeşitli kahramanlıklar atfedildiğine işaret edilir ve bu durumun değişen aile içi ilişkilerin göstergeleri olduğu ifade edilir.⁴²²

3.2.1.2.3.2 Toplumsal Cinsiyet Rollerinden Kurtulma

Sanayi toplumunun statüye dayalı hiyerarşik yapısı, pek çok unsurdan oluşmaktaydı. Bunlar, üretimdeki ve ailedeki emek alanlarının bölünmesi ve bu iki alanın birbirine karşıt biçimde örgütlenmesi, hayat koşullarının doğuştan verili sayılmasıydı. Ancak ikinci dünya savaşı sonrası refah devletinin tasfiye edilmesi, gelişmiş serbest piyasa toplumu ilkelerinin toplumsal cinsiyet hatlarını aşarak etkili olmasıyla mümkün oldu. Böylece gerek aile içinde yahut genel olarak kadın ile erkek arasında yepyeni konumlar oluştu. Bireylerin cinsiyetin feodal vasıfları ve yazgılarından bağımsızlaşmalarını teşvik eden dinamik ise bireyselleşmeydi. Bireyselleşme, bireyin kendisinin cinsiyetinden de önce önemli olduğunu vurgular. Bir başka ifadeyle, birey önce kendisidir sonra kadın veya erkektir. Beck, bireyin “kendisi olmak ile yerine getirilmesi gereken kadın veya erkek rolü” arasındaki mesafeye çok şey sığdığını ifade eder.⁴²³ Bu mesafeyi fark eden bireyler bir yandan kendi hayatlarını ararken bir yandan geleneksel biçimlerden ve kendilerine atfedilmiş rollerden kurtulurlar.

⁴²² Ebû Bekir ve Yahya, “İn`ikâsu sûratü`l-üsrafi fi edebi`l-etfâli`l-`arabi ve te`sîrihi”, 8-9.

⁴²³ Beck, *Risk toplumu*, 158.

Benzer bir geçiş Arap dünyasından da görülmektedir. Barakat, Arap dünyasında ataerkil geleneğın bir geçiş döneminde olduğunu belirtir. Erkekler giderek artan bir şekilde aile yaşamı üzerindeki hakimiyetlerini bırakma ve otorite ve sorumluluğu diğer aile üyeleriyle paylaşma eğilimindedir.⁴²⁴ Tüm dünyada toplumsal cinsiyet rolleri benzer bir rota izleyerek değişmektedir. Lübnan’da var olan savaş hiyerarşik ataerkil yapıyı sarsarak bu değişimi hızlandırmıştır. Toplumsal olanı yeniden tanımlamak için toplumsal krizlerin fırsatlara çevrilerek değerlendirilebileceğini savunan Joseph, savaşların, toplumsal cinsiyet yapılarına meydan okumada ve erkeklik ve kadınlıkları yeniden inşa etmede olanaklar sunduğundan bahsederek geleneksel kabuller ve yaşama tarzının bütün direnmelerine rağmen toplumsal cinsiyete ilişkin algı, tutum ve rollerde değişiklikler gözlenmeye başladığını ifade eder.⁴²⁵ Nitekim yle de olmakta ve kadınlara, eğitimden çalışmaya, siyasetten toplumsal hareketlere kadar çeşitli alanlarda kendileri için yeni roller inşa ederek toplumsal kalıpların dışına çıkmaktadırlar.⁴²⁶

Toplumsal cinsiyet rolleri olarak ele alınan bu roller, belki de AE’de güncel tartışmalar bağlamında en sık işlenen konulardandır. İkinci dönem kapsamında incelenen hikâyelerde de yazarların bu meseleyi dert edindikleri ve geleneksel kalıpların dışına çıkma arzularını hikâyelerde ifade ettiklerini görebiliyoruz. Bu dönemin hikâyelerinde kadının ve erkeğin toplumsal rollerinden bağımsızlaşması çocukların oynadığı oyunlar, günlük yaşamlarını sürdürürken yaptıkları işler yahut kadının ve erkeğin iş hayatındaki rolleri olmak üzere üç tema etrafında ortaya çıkar. rnek olarak analiz edilebilecek hikâyelerin biri *Oğlan ve Kız*⁴²⁷ hikâyesidir. Bu hikâyede açık bir şekilde kız ve oğlan çocuklarına aileleri tarafından yüklenen roller ve karakterlerin bu rollere karşı pozisyonları ele alınır:

“Lara! Sen bir kızsın. Bunu unutmamalısn.

Lara! Kızlar bebekle oynar, oğlanlar araba ve uçakla oynar.

Lara! Kızıdığında sesini yükseltme. Sen bir kızsın. Odanı temizle. Bir kızın odası her zaman temiz olmalıdır. Kardeşin şadı’nın odasını da temizle!”

⁴²⁴ Barakat, *The Arab World*, 102.

⁴²⁵ Suad Joseph, ed., *Intimate Selving in Arab Families: Gender, Self, and Identity*, Gender, Culture, and Politics in the Middle East (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1999).

⁴²⁶ İzzet Beydûn, “es-Sebāt ve’t-tahammul fı edvāri’n-nisāi’n-namatiyye: et-Tesavvurāt ve’l-itticāh”, *Idāfāt: Arab Journal of Sociology*, sy 25 (2014): 5.

⁴²⁷ Abır Enver, *Sabı ve bint* (Beyrut: Dāru’l-Asāla, 2019).

Bazen itiraz ederek soruyorum: “Niye Şâdi’nin odasını ben temizliyormuşum?” Ama cevabı biliyorum: Çünkü o bir oğlan! (s. 2)

Bu cümleler bizim evde her gün tekrarlanıyor. Tabi ki buna benzer başka cümleler de erkek kardeşim Şâdi için tekrarlanıyor:

“Şâdi ağlama! Sen erkeksin, kız değilsin. Şâdi kız kardeşinin bebekleriyle oynama! Sen erkeksin! Şâdi utanma! Sen erkeksin, daha cüretkâr olmalısın!” (s. 3)

Geleneksel toplumsal yapının kız ve oğlan çocuğundan beklediği davranışlar yukarıdaki alıntıda da açık bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre temsil etmek durumunda oldukları toplumsal role uygun olacak şekilde kız çocuklarının oynayabileceği oyuncaklar ile oğlan çocuğunkiler farklıdır. Keza kızdan beklenen ev işleri ve karakter özellikleri ile erkekten beklenenler de birbirinden farklıdır. Buna göre kızlar oyuncak bebekle oynar, temizlik yapar, sesini yükseltmez, ağlayabilir, utanabilir, ürkek olabilirler ve her zaman cinsiyet rollerinin farkında olmalı, ona göre davranmalıdırlar. Buna mukabil oğlan karakter de aynı toplumsal baskı altındadır: Ağlamamalı, bebekle değil uçak ve arabalarla oynamalı, utanmamalı, cüretkâr olmalıdır. İncelenen hikâyede karşı çıkılan söylem olarak hikâyenin başlangıcında okura hatırlatılan bu söylem tanıdık gelecektir. Zira ilk dönemin hikâyelerini analiz ettiğimizde kız ve erkek karakterlerin tıpkı yukarıdaki alıntıda anlatıldığı çerçevede rollere sahip olduklarını; kız karakterlerin ürkek, korkak, çekingen tasvir edildiğini ve edilgen konumda olduklarını, erkek karakterlerin ise cesur, istediğini alan, çalışkan, başarılı ve etken özne konumunda olduklarını açığa çıkarmıştık.

Bu hikâyede çocukların kendilerinden beklenene karşı çıkışları, kendilerini inşa ederken toplumun, geleneğin değil; kendi arzu, istek ve eğilimlerini referans almaları işlenirken bu karşı çıkışı başlatan karakterin kız karakter olması ayrıca önemlidir. Zîra norm kabul edilen baskın söyleme karşı çıkmak cesaret gerektiren bir davranıştır ve cesaret kız karakterlere nispet edilmeyen bir özelliktir. Bu açıdan bakıldığında kız ve erkek karakterlerin şahsiyet özelliklerinin değiştirildiğini görülür: Kız karakter “güçlü, yenilikçi, cesur, ne istediğini bilen, lider” bir karakter olarak betimlenirken erkek karakter “ürkek, çekingen, takip eden, emirleri uygulayan” bir karakter olarak betimlenir. Aşağıdaki alıntıda bu özelliklerin ortaya çıktığı bazı sahneler bulunur:

(Lârâ:) Bugün farklı bir gün olacak. Hem benim hem de erkek kardeşim için çok farklı bir gün!

Aklımda ne yapacağıma dair net bir fikir yok, ancak bugünü farklı kılacak bir şeyler yapma konusunda çok kararlıyım. Hemen Şâdi’nin odasına gittim, lafı gevelemeden “Şâdi! Ben yaz tatilinden çok sıkıldım, çok uzadı artık! Ne dersin bugün farklı bir şey yapalım mı?” dedim.” Her gün oynadığımız oyuncakları değiştirebiliriz mesela!” Şâdi dehşetle yüzüme baktı. Yere kendi oyuncaklarımı koydum: Bebeğim Dudi, elbiseleri, malzemeleri, renkli renkli süsler, plastik şerit, mutfak, dikiş nakış aletleri ve daha bir

sürü şey...Şâdi de kendi oyuncak kutusunu getirdi. Onun oyuncasını alıp Dudi'nin karşısına oturttum ve oynamaya başladım. Şâdi dehşetle beni izliyordu. Sonra kendi oyuncaklarıyla oynamak için kenara çekildi. Elimi derhal onun ellerine koydum ve "Bugün bu oyuncaklarla oynamayacaksın! Bir keresinde bana Dudi'nin çok güzel bir oyuncak olduğunu ve onunla oynamak istediğini söylemiştin." dedim.

Yüzünün ifadesi değişti ve bir süre sustu: "Bana o günü hatırlatma Lâra! Herkes benimle bu isteğim yüzünden dalga geçmişti." dedi. Onu cesaretlendirerek "Olsun... Bugün Dudi ve diğer bütün oyuncaklarla oynayabilirsin." dedim. Şâdi'nin Dudi için seçtiği mavi pantolon, kırmızı kazağı görünce onun çok zevkli olduğunu anladım ve şaşırdım: "Şâdi! Ben Dudi'ye bir elbise diyeceğim. Ne dersin?" dedim. Şâdi, "Tamam ben de yeni elbiseler dikmek istiyorum. Sana yardım edeyim beraber dikelim. Zaten ben dikiş makinesini kullanmayı çok seviyorum" dedi. (s. 4- 7)

Yukarıdaki alıntıda kız ve oğlan çocuklarının kendileri için çizilen sınırların dışına çıkışları detaylı bir şekilde görülür. Cinsiyet rollerinin değiştirilişi resmedilirken kız karakterin cesareti ile oğlan karakterin çekingenliği öne çıkarılır. Oğlan karakterin bu rol değişimini kabul etmekte çekingen davranması hikâye boyunca birkaç sahnede tekrarlanır. Her tekrarda ablasının tepkisiyle karşılaşır ve yaptığıının "yanlış" olduğunu idrak eder, ablasından özür diler. Oğlan karakter aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolünün kıza dayatılmasının yanlış olduğu, özrü hak eden bir dayatma olduğu fikri inşa edilir:

Şâdi'nin oyuncak kutusunu boşaltırken o da bana garip garip bakıyordu: "Benim oyuncaklarımı ne yapacaksın. Onlar sana uygun değil. Sen bir kızsın!" dedi.

Ona sinirle bakıp "Sen erkek olmaya rağmen benim bebeklerimle oynarken iyiydi! Ben de kız olmama rağmen senin oyuncasına kıyafetler dikmene yardım ettim, değil mi?" dedim.

"Özür dilerim Lâra! Canını sıkmak istememiştin." dedi. (s. 12-13)

Bunun yanı sıra hikâyede, kız çocuğunun, oğlan çocuğundan üstün olduğunu ima eden bir başka husus ise kız karakterin daha zeki betimlenmesidir. Örneğin, oğlan karakterin dikecekleri elbise modelini seçmek üzere kız karakterin bilgisayar getirmesine itiraz ettiği sahnede bu fark görülebilir. Zira bilgisayar, bir oğlan çocuğu için "oyun oynamaya, boş vakit geçirmeye" yarayan bir tüketim cihazı olarak tanımlanırken kız çocuğu için bilgisayar bilgiye erişmek ve üretime yönelik kullanılan bir araç olarak tanımlanır:

Kalktım ve bilgisayarı getirdim. Şâdi biraz tedirgin oldu: "Ben bilgisayardan ve oyunlardan bıktım" dedi." Ama ben bilgisayarda oyun oynamayacağım" dedim. Google'a "erkek ve kız çocuk kıyafetleri" yazdım. Bir sürü seçenek çıktı karşıma. Şâdi'den oyuncaklarımız için elbiseler seçmesini istedim...(s.10-11)

Hikâye boyunca o günün "farklı bir gün" olduğu vurgusu ile değişim vurgusu açık bir şekilde yapılmaktadır. Hikâyenin finalinde de bu farklı gün boyunca rollerin değişiminin

karakterin cinsiyetine etki etmediği, bilakis karakterin hem kendisi olup aynı zamanda farklı roller üstlenbildiği vurgulanır. Böylece toplumsal cinsiyet rollerini reddetme davranışı meşrulaştırılır:

Bugün farklı bir gün olduğu için odalarımızı beraber toplamaya karar verdik. Önce benim odamı topladık, temizledik. Sonra ben kendi yatağımı ve Şâdi'nin yatağını düzenlerken, O da yerleri sildi.

İlk defa çarşıya onunla gittim. Beraber alışveriş yaptık. Eve döndüğümüzde Şâdi meşhur "Alışveriş çantan sırtımı iki büklüm etti anne!" cümlesini kurmadı. Çünkü beraber taşımıştık. Komşumuzun kedisi öldüğü için ağladı. Ağlamasına rağmen hâlâ bir erkek çocuğuydu. Ama artık farklı bir erkekti. Ben de kız olduğum halde bebeğime oyuncak yatak yapabildim. Ama artık farklı bir kızdım! (s. 17-18)

Yukarıda analiz edilen hikâyede toplumsal cinsiyet rollerinin değiştirilmesi hâkim geleneksel söylemin açıkça tartışılmaya açılması ve değiştirilmesi yoluyla yapılmıştır. Bunun dışında başka hikâyelerde, örneğin, *Başka Bir Gün*⁴²⁸ hikâyesinde kız ve erkek eşitliği söylemi pasif bir şekilde inşa edilir. Söylemin pasif şekilde inşa edilmesi, inşa edilmek istenen söylemin karşıt söylemle hesaplaşmadan işlerin doğal işleyiş biçimi olarak vazedilmesi şeklinde olur. Örneğin bu hikâye boyunca kız ve oğlan çocuğun gündelik hayat içinde yaptıkları işlerin sırasıyla verildiğini, her ikisi de aynı işleri yaptığını görürüz. Öyle ki hikâyede hem kız karakterin hem de erkek karakterin aynı eylemi yapışı sadece özneyi değiştirerek aynı cümlemin tekrar edilmesi suretiyle vurgulanır. Sadece çocuklar seviyesinde değil yetişkinler için de eşit bir görüntü sunulur:

Mutfağa giderler ve kahvaltı hazırlamakta olan annelerine ve babalarına selam verirler.

Baba Münir ve Nur'un bardaklarına süt, kendisine ve eşine meyve suyu koyar.

Anne Münir, Nur ve eşinin tabaklarına yumurta koyar. (s. 7-8)

Baba veya oğlan çocuk ev işlerine aktif biçimde katılırken kadın figürü de hem ev işlerinde hem de meslek sahibi olmak bakımından aktif bir özne olarak resmedilir. Hikâyede kız ve oğlan çocuğu arasındaki anlaşmazlıklar her ikisinin de eşit muamele gördükleri bir şekilde çözümlenir. Anne ve baba çocuklarla eşit miktarda ilgilenir:

...Anne aralarındaki tartışmaya son noktayı koyar: "Bugün sen önce yıkanıyorsun, yarın ise kardeşin" der... (s.23)

...Baba gelir ve "Hadi artık. Münir! Suyu israf etme. Nur! Sen de parfümü durmadan sıkma, havayı kirletiyorsun" der... (s. 34)

⁴²⁸ Kardin el-Be'albekî, ve Yecû yevmun âhar.

Hikâyenin sonunda ise hikâye boyunca her cümlemin kadın ve erkek figür için eşit miktarda tekrarlandığı eşitlik söylemi mutlu bir aile olmanın, mutlu çocuklar yetiştirmenin temeli olarak sunulur:

İşte böyle geçiyor, mutlu bir ailede yetişen mutlu çocukların bir günü. (s. 35)

İkinci dönem kapsamında incelenen hikâyelerde bireyselleşme dinamiğinin etkisi olarak ortaya çıkan bir diğer husus ise kadının iş hayatıdır. Geleneksel evlilik modelinden iki kazananlı evlilik modeline geçişle birlikte erkek ve kadının yaşama biçimlerinde çatışmalar ortaya çıkmıştır. Her ne kadar kadın-erkek eşitliği önemli bir söylem olarak inşa edilse de pratikte kadın ek yüklerle yüklenmiş ancak kendisine tanımlı olan varsayılmış yüklerden sıyrılamamıştır.⁴²⁹ *Annemin Bir Günü*⁴³⁰ hikâyesinde tam da eşitlik söyleminin pratikteki uygulanmasından ortaya çıkan eşitsizlik konu edilmektedir. Hikâyede çalışan bir annenin, günlük yaşamında türlü şanssızlıkların üst üste gelerek -kurgunun abartılmasıyla birlikte- her şeye yetişememe hali konu edilir. Aşağıdaki alıntı annenin, çocuğunu okuldan almakla başlayarak evdeki tüm işlerin aksamasıyla akşama kadar devam eden talihsizlikleri gösterir:

Okul günü bitti, bahçede annemi bekledim. Ancak bugün hiç de âdeti olmadığı üzere geç kaldı. Biraz sonra başıyla beni selamlayarak göründü: “Özür dilerim canım... Arabada bir sorun çıkınca geç kaldım. Aman Allah ’ım! Bugün de şansuma bak!”

Annem beni eve getirdi, içeri girmemi ve dinlenmemi söyledi. Kendisi de yemek için eksik malzemeleri almak için çıktı. Döndüğünde oldukça yorgundu.

Biraz sonra onun telefonda birine “Şansuma bak! Lütfen, bugün tamir etmek için elinizden geleni yapın...” dediğini duydum.

“Hay benim şansuma! Kabahat bende. Tüp bitmişti. Bunu daha önce akıl etmeliydim...” dediğini duydum. Bugünün zorlukları hiç bitmeyecek!

Annem: “Bu yorucu günde bir bu eksikti!” dedi, “Şimdi yarın için okul önlüklerini elinde yıkaması gerekiyor!”

Bugün tüm zorluklar peş peşe geldi. Oflanıp puflayan, mızızlık eden annemin şikâyetlerini duyabiliyordum. (s. 4-16)

Hikâyenin ilk bölümünü oluşturan bu alıntı tek başına çok güçlü bir mesaj içermiyor gibi gözükebilir. Ancak aşağıda alıntıladığımız ikinci bölümle birlikte ele alındığında annenin zorlanmasının, yorgunluğunun ve mutsuzluğunun geleneksel olarak kendisine yüklenen rolleri yerine getirdiği sahnelerle eşleştirilmesi yazarın bu konuda inşa etmek istediği söylemi açığa

⁴²⁹ Beck, *Risk toplumu*.

⁴³⁰ Nebîhe Muhaydilî, *Yevmun fî hayâti ummî* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2017).

çıkartır niteliktedir. Nitekim akşam olduğunda anne ev işlerini tamamlamış; yani geleneksel rollerini yerine getirmiş bir halde odasına çekilir. Ancak annenin odasına gidişi dinlenmek amaçlı değil, serbest piyasa toplumunun ona yüklediği rolleri yerine getirmek amaçlıdır:

Akşam, ben babamla oyun oynarken, yorgun annem işten getirdiği evraklarla kütüphane odasına girdi. Babam, günü çok zor geçen annemi rahatsız etmemek için gürültü çıkarmayacak oyunlar teklif etti. Pek tabii kabul ettim. Kısa bir süreliğine, bütün eve bir sessizlik çöktü, babamla fısıldaşarak konuşmaya ve parmak ucumuzda yürümeye başladık. Derken, annemin sesi yükselmeye başladı: “Mükemmel... İnanılmaz... Muhteşem... Çok yaratıcı... Çok güzel...” Şaşırdım, hemen bakmaya gittim. Babam gülererek: “Unutma Sâri, annen Arapça öğretmeni ve şu anda öğrencilerinin ödevlerini kontrol ediyor. Onların yaratıcı kompozisyonlarını okurken böyle oluyor gördüğün gibi...” dedi. Arapça öğretmeni annemin gününün böyle bitmesi ne güzel! (s. 23-24)

Görüldüğü gibi hikâyede annenin yorgunluğu, mutsuzluğu, sızlanmaları hep ev işleriyle ilgilendiği anlarla eşleştirilmiştir. Bu yorgunluğun, hikâyenin sonunda “kadın” iş hayatının gereklerini yerine getirmeye başladığı anlarda geçmesi ve mutluluğunun mesleğini icra ettiği anlarla eşleştirilmesi önemlidir. Birbirine karşıt iki konum: Ev işleri ve çalışma hayatıdır. Bu eşleştirme ile annenin mutsuzluğu, kendisine toplumsal olarak yüklenen rollerle ilişkilendirilir. Bunun karşısında kadının mutluluğu, mutad söylemin dışına çıkabilmesi ve emek piyasasına katkıda bulunmasıyla ilişkilendirilir. Burada bir yandan annenin mutsuz da olsa ev işlerini tümüyle yüklenmesi diğer yandan da onu mutlu eden çalışma hayatını devam ettirmesi söz konusudur. Bu şekilde hikâye, kadının karşı karşıya kaldığı eşitsizliği çözmek yerine pekiştirmek suretiyle sonlanmıştır. Bu tutum, eşitsizlikleri özgürlükler üzerinden yöneten neoliberal rejimle oldukça uyumludur.

3.2.1.2.4 Tanrının Tahakkümünden Özerkleşme: Kendini Tanımlamada Belirlenimciliğin Dışına Çıkma

Birey toplumsal, geleneksel ve dînî bağlarından koparıldığında kimlik sorunu ortaya çıkar. Batı’da kopan geleneksel bağlar yerine bireyciliği ikame eden modernizm ve sonrasında postmodernizm ile beraber kimlik, tercih edilebilir olgulara dönüştürülmüş ve bu tercih özgür bireylere bırakılmıştır.⁴³¹ Bauman’ın da ifade ettiği gibi bu dönemde “insanlar artık kimliklerinin

⁴³¹ R. Saim Dalbay, ““Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik “ Kavramı”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 31 (2018): 165.

içine doğmuyor” kimliklerini müzakere edip biçimlendiriyorlar.⁴³² Şüphesiz bu değişim, makro ölçekte bireyselleşme ve özerklik söyleminin baskın hâle gelmesinden kaynaklanır.

Bu dönemin çocuk kitaplarında, çok yeni bir söylem olarak kimliğin, bireyin kendisi tarafından tayin edildiği görülür. Bu yeni söylem, akla hemen ilk dönemin hikâyelerindeki fitrat söylemini getirir. İki dönemin hikâyeleri yan yana konduğunda karakterlerin kendilerini tanımlarken iç veya dış referanslara dönmeleri hususundaki farklılık göze çarpar. 1992-2012 döneminin hikâyelerinde “bir organizmanın doğuştan getirdiği ya da miras aldığı varsayılan özellik ya da karakteristiklerinin bütünü”⁴³³ olarak tanımlanan doğanın/fitratın bireyin dışında bir merci tarafından belirlendiği ve değiştirilmesinin mümkün olmadığı söyleminin inşa edildiğini hatırlamak gerekir. Üstelik bu hikâyelerden birinde postmodern söylemin “kimliğin” doğuştan verili olmadığı, süreç içinde kazanıldığı fikrinin tartışıldığını ve bireyin doğasının aşkın bir merci tarafından belirlendiği kabulüne işaret edildiğini göstermiştik. İkinci dönemin hikâyelerinde ise farklı ontolojik ve epistemolojik kabulle karşı karşıyayızdır ve bu sefer insanın doğuştan getirdiği bir fitratı olduğu fikrine karşı çıkılmaktadır.

Bu söylemin en açık ve doğrudan ortaya çıktığı çocuk kitaplarından biri *Salt Bulut Değil*⁴³⁴ hikâyesidir. Bu hikâyede Küçük Bulut’un özerkleşme süreci kimliğini inşa etmesi üzerinden ele alınarak çocuk okura sunulur. Hikâyede kimlik inşa etme süreci iki ana aşamadan oluşur: Kendini arama ve kendini gerçekleştirme. Kendini arayan birey öncelikle normun dışına çıkar, böylece toplumun karşısında konumlanır ve sonunda toplumu terk etmesi gerekir. İkinci aşamada birey artık tüm sınırlılıklarından kurtulmuş olarak kendi arzu ve istekleri doğrultusundan kendini gerçekleştirebilir.

3.2.1.2.4.1 Kendini Arama: Normun Dışına Çıkma, Toplumun Karşısında Konumlanma ve Toplumu Terk Ediş

Foucault’ya göre, özneler sabit varlıklar değildir, bilakis söylemler ve güç ilişkileri aracılığıyla inşa edilirler. Kendini inşa ediş sürecinde özne öncelikle “kendini aramaya” ve ne olduğunu bulmaya teşvik edilir. Kendini arayan bireyin yeni öznellik biçimleri üretme imkânı ise öncelikli olarak “olduğu şeyi”; yani her türlü yetkenin ve denetimin kendisine dayatmış olduğu

⁴³² Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim, *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*, Theory, Culture & Society (London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE, 2002), xv.

⁴³³ Ahmet Cevizci, “Doğa”, içinde *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul, 1999).

⁴³⁴ ‘Alâ Husâmû, *Leyset mücerredü ğayme!* (Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2017).

kimliği reddetmesiyle ilişkilidir. Birey, dinî veya toplumsal iktidarların kendisine dayatmış olduğu kimliği reddettiğinde “normun” dışında konumlanır. *Salt Bulut Değil!* hikâyesinde normun dışına çıkma söylemi bir üst merci tarafından verili olanı reddetme, referans noktasının bireyin kendisi olması, kendi arzu ve istekleri doğrultusunda varoluşunu yeniden tanımlaması şeklinde yer bulur. Bu doğrultuda hikâyenin ilk cümlelerinin, ana karakterin toplumun diğer üyelerinden farklı olduğunun vurgulanması ve toplumda geçerli olan genel kabullere ve normlara aykırı şekilde betimlenmesiyle başlaması göze çarpar:

Benimle birlikte gökyüzüne bakarsanız... Hayır öyle değil... Daha dikkatli bakın, daha da. Bu beyaz güzel kütlelerin içlerinden en azından birinin sadece bir bulut olmadığını görebilirsiniz...

Çok sıcak günlerden birinde gökyüzünde güzel bir gülüş sesi duyulmuş. Yukarıya buhar yükselmiş, toplanmış, toplanmış ve tatlı beyaz bir bulut formu almış, yüzündeki gülücük hiç eksik olmuyormuş. Bu bulut her ne kadar diğer bulut kardeşlerine benzese de onu ayrıcalıklı kılan bir şey varmış: Bir gün bulut sürekli gökyüzünde dolaşmaktan sıkılmış. Yeryüzünde çok eğlenceli ve güzel şeyler olmaktaymış. Çok güzel yaratıklar varmış. Küçük Bulut bütün gün boyunca onları izlemekten çok büyük keyif alıyormuş. (s. 2)

Ana karakterin toplumun diğer üyelerinden “farklı” oluşu zikredilerek okurun zihni inşa edilmek istenen söyleme hazırlanmaya başlanır. Küçük Bulut karakteri “yapmak için tanımlandığı” görevden; yani “gökyüzünde sürekli gezmek ve yağmur yağdıran bir toz kütlesi olmaktan” sıkılmıştır. Hikâyede sunulduğu şekliyle bu farklılık onu özel bir konuma yerleştirir. Verili doğasını reddediyor olması bir “ayrıcalık” olarak nitelenerek okurun zihninde normun dışında olma fikri olumlanır. Hatırlatacak olursak bir önceki bölümde ele aldığımız ilk dönem hikâyelerinden *Bulut Oyuncak Yağdırmaz* hikâyesinde normun dışına çıkmak absürt karşılanan, olumsuzlanan ve reddedilen bir söylem olarak karşımıza çıkmıştı. Fıtratının dışına çıkması talep edildiğinde bulutun ve toplumun diğer üyelerinin tavrı, bu hikâyedeki Küçük Bulut’un ve toplumun diğer üyelerinin tavrının tam tersiydi.

Hikâyenin başından itibaren Küçük Bulut’un bu farklılığı zikredilmek suretiyle toplumdan ayrıştırılma süreci başlar ve bulut ilerleyen safhalarda toplumun karşısında bir pozisyona yerleştirilir. Hikâyede toplumun Küçük Bulut’un norm dışı tavırlarına karşı çok sert bir tavır almadığı görülür. Bu durum özerklik söyleminin toplum tarafından da kabul edilebilir olduğuna dair ipuçları içerir ve özerkleşmenin normalleştirilmesine zemin hazırlar. Ancak yine de toplumun, Küçük Bulut’un özerkleşme macerasını tamamen desteklediği söylenemez. Hikâyede geçen bazı ifadeler toplumun bu konuda müsamahakâr ancak ihtiyatlı davrandığını gösterir. Toplumun pozisyonunu gösteren bir diğer ipucu ise hikâyede, Küçük Bulut’un bazı davranışlarında gizlidir. Küçük Bulut, ne olmak istediğine karar verme sürecinde yeryüzüne iner

ve orada farklı kimlikler deneyimler. Bulutun yeryüzüne inişleri betimlenirken kullanılan ifadeler, Bulut'un toplumun tepkisine dair tasavvurunu açığa çıkarır. Bulut, yeryüzüne inişlerini diğer bulutların kendisini göremeyeceği zamanlarda, “içlerinden sıyrılarak”, “kimseye fark ettirmeden, süzülerek ya da sızarak” yapmıştır. Dahası, büyük bulutların da fark ettiği, üçüncü başarısız denemesinin sonunda onların yanına “*korkmuş ve yaptığından utanmış bir vaziyette*” dönmüştür. Bu davranışlar Küçük Bulut'un, bir bulutun yeryüzüne inmesinin toplumsal normlara aykırı olduğunu ve bilindiği takdirde hoş karşılanmayacağını bildiğini ima eder. Bu sebeple saklanarak, kimseye fark ettirmeden gitmeye çalışmakta ve durum anlaşıldığında yaptığından utanmaktadır.

Küçük Bulut hikâye boyunca üç kere yeryüzüne iner ve denemeleri başarısız olduğu için geri döner. Son başarısız deneyiminin ardından büyük bulutlar, Küçük Bulutun yeryüzüne indiğini anlarlar. Bulut topluluğu Küçük Bulut'a dikkatli olmasını, her adımdan önce iyice düşünmesini öğütler:

Büyük bulutlar küçük buluttan herhangi bir adım atmadan önce çok dikkatli davranmasını istemişler. Uzun süren konuşmalardan ve düşüncelerden sonra küçük bulut bir daha yeryüzüne inmemeye ve kardeşleriyle birlikte gökyüzünde uçup yağmur yağdıran bir bulut olmakla yetinmeye karar vermiş. (s. 12)

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere toplum Küçük Bulut'un ne yaptığına değil, nasıl yaptığına odaklanmış ve o yönde nasihat vermiştir. Ancak aşağıdaki alıntı yer aldığı üzere uzun konuşmalar ve istişareler sonucu Küçük Bulut'un aldığı karara bakıldığında, bulut topluluğunun -her ne kadar Yıkantop hikâyesinde olduğu gibi çok sert bir tepki ortaya koymasa da- *bulut olmanın gerekliliklerini* ona hatırlattıkları ve onu ikna ettikleri görülür. Sonuç olarak Küçük Bulut'un gökyüzünde kalmaya devam etmesi, bulut topluluğun bir baskısı sonucu alınmış bir karar olarak anlaşılmaktadır.

Dikkat çeken bir diğer nokta, Bulut'un kendi olma girişimlerinin her seferinde içinde yaşadığı topluluktan ayrılmakla mümkün olmasıdır. Kahramanın özerkleşme girişimi bulunduğu yerden ayrılmasıyla, pes edişi ise geri dönüşüyle ilişkilendirilir. Hikâye boyunca bu “ayrılma ve geri dönme” ikilemi üç kere tekrar edilmek suretiyle okurun zihnine nakşedilir. Üçüncü deneyiminin ardından yeryüzündeki tehlikeleri gören Bulut, büyüklerinin de ikna etmesi sonucu “pes eder” ve kendine tanımlı görevi yerine getirmekle “yetinmeye” karar verir. Yetinmek fiilinin hikâyelerde tekrar etmesi bireyselleşmenin teşvik edilmesinin yanı sıra bireyi fitrata karşı konumlandıran olumsuz anlamlar içermesi bakımından önemlidir. Buna göre “fitratın” kabullenilmesi “razı olunmayan, mecbur kalınan bir eylem”dir. Bu kelimenin olumsuz

çağrışımlarını ve neoliberal anlatıyla uyumunu *Kuşun Kaçışı* hikâyesinin analizinde daha detaylı olarak ele almıştık.

Hikâyede okuru, özerkleşme istenci içinde olan ve bu yolda geleneksel ve dinî normlardan arınmakta bir sakınca görmeyen ana karakterin yanında konumlanmaya sürükleyen diğer nokta, tüm hikâyelerde sıklıkla karşılaştığımız mutluluk ve mutsuzluğun arzu edilen söylem lehine inşa edilmesidir. Bu hikâyede de Küçük Bulut verili olan kimliğini kabul ettiği ve gökyüzüne dönmek zorunda kaldığı durumlarda mutsuz bir karakter olarak resmedilmiştir. Dolayısıyla okur, baştan beri özdeşim kurduğu Bulut karakterini mutsuz eden bu fikrin karşısında pozisyon almaya sürüklenir. Buna mukabil, Bulut, sonunda başarısız da olsa her özerkleşme deneyiminde heyecan, coşku ve mutluluk duyar. Sonuç olarak hikâyenin finalinde karakterin mutluluğu özerkleşebilmesiyle ilişkilendirilir.

3.2.1.2.4.2 Kendini Gerçekleştirme Söylemi: Bedene Müdahale

Hikâyelerdeki karakterlerin kendi olma arzularının sadece yapmakta oldukları işe yönelik bir itiraz olmadığını, kendilerine referansla kendilerini yeniden tanımlama ve gereğine göre eyleme geçme iddiası taşıdığını ifade etmiştik. Yani toplumsal olarak yüklenmiş bir göreve itiraz değil, doğuştan getirilen ve dış bir merci tarafından tanımlanan fitrata olan itirazdır. Bu çıkarımı güçlendiren nokta karakterin bedenini değiştirme arzusudur. Hikâyede özerklik mücadelesi fiziksel formun değiştirilmesiyle irtibatlı olarak ele alınır. Hikâyenin muhtelif yerlerinden yapılan aşağıdaki alıntılar görsellerle de desteklenerek bedensel formunu değiştirmek suretiyle kendine yeni bir kimlik arayan bir birey inşa edilmek istendiğini gösterir. Küçük Bulut, bedeninin formunu değiştirerek kimi zaman koyun, pamuk şeker veya tavşan olur. Farklı bedenlerde yaşamı deneyimleyişi, onun özerkliğini elde etme sürecinde önemli mihenk taşları olarak sunulur ve olumlanır:

Bulut kendine bakmış. O koyunlara ne kadar çok benzediğini görmüş. Aklına hemen bir fikir gelmiş: Bir koyun olacağım! (s. 4)

Bulut, “Pamuk şeker bana ne kadar benziyor” diye düşünmüş ve gülümsemiş. Onu kimse fark etmeden, daha küçük gözükmek için kendini iyice toplamış ve pamuk şeker arabasına sızmış. (s. 9)

Küçük bulut ormanı izlerken ağaçların arasında koşturan bir tavşan görmüş ve kendisine benzediğini fark etmiş. Derhal alçalmış ve onu takip etmeye başlamış. (s. 10)

Hatırlatacak olursak, bir önceki bölümde ele aldığımız, bedensel formunu değiştirme arzusu taşıyan Yıkantop’un hikâyesinde bedenini değiştirmesi teknik olarak da mümkün değildi. Zaten hikâyede söylem “fitrî olanın değiştirilemeyeceği” olduğundan formunu değiştirmesi

imkânsız bir karakterin seçilmiş olması oldukça mantıklıydı. Ancak bu hikâyede, Yıkantop'un aksine ana karakterin bedensel formunun değişimi oldukça kolay bir şekilde gerçekleşen, geri dönüşü mümkün, sıradan bir durum olarak sunulmuştur. Nitekim Bulut, pek çok kere görünüşünü değiştirip farklı kimliklere bürünmüştür ancak geri dönmesi de bir o kadar kolay olmuştur. Bedensel formu değiştirmenin kolaymış gibi gösterilmesi, bu durumun normalleştirilmesini ve inşa edilmek istenen söylemin okur tarafından kabul edilmesini kolaylaştırıcı, manipülatif bir işlev görür. Nitekim hikâyenin finaline kadar bu söyleme hazırlanan okur, sonunda Bulut'un kendi geleceğini kendisine referansla tayin ederek gökyüzünden ayrılmasına ve saç formunu alarak saçları olmayan bir ninenin başına yerleşmesine sadece olumlu bir reaksiyon gösterebilir:

Bulut düşünmüş ve kararını vermiş ve onun saçlarının formunu alarak üzgün ninenin başına konmuş. Çocuk ninesine bakmış ve gülmüş "Nine! Sonunda yeniden saçlarına kavuştun!" demiş. Nine saçlarına dokunmuş. Çok şaşırılmış, yüzüne kocaman bir gülümseme yayılmış. Arkadaşımız Bulut, çok mutlu hissetmiş. Bulut düşünmüş ve kararını vermiş. Diğer bulutlarla vedalaşmış ve üzgün ninenin başına konmuş. (s. 14)

Bu ifadelerle bireyin karar alma süreci ve özerkleşmesini tamamlaması ile mutluluğu arasındaki bağlantı kurulmuş ve hikâye, bireyin, bu mutluluk halinin sürekliliği için özerkleşmesinin son adımı olan kararından da asla vazgeçmeyeceği vurgusuyla sonlanmıştır. Zikrettiğimiz tüm meşrulaştırma stratejilerinin kullanımı ile özerklik söyleminin yüceltilmesi, öznenin kendini kurgularken dış mercilere dönmeksizin kendi arzu ve isteklerinin yönlendirmesiyle hareket etmesi teşvik edilir. Hikâyenin finalinde dikkat çeken ikinci husus, bireyin özerkleşmesiyle sadece kendi bireysel mutluluğunu tesis etmemesi, aynı zamanda toplumun diğer üyelerinin mutluluklarına da sebep olmasıdır. Burada gerek ninenin gerek torunun Bulut'un eylemi sonucu mutlu olmaları, bireyin eylemine toplumsal bir boyut katarak normların yıkılmasını teşvik eden söyleminin salt bencilce bir söylem olmadığı vurgulanmaya çalışılır. Böylece inşa edilmek istenen söylem, sadece bireysel fayda açısından değil toplumsal fayda için de gereklilik arz ettiği gerekçesiyle meşrulaştırılır.

Aynı söylemin farklı şekillerde meşrulaştırılmaya çalışılması Tanrının varlığı ve birey üzerindeki belirleyici ve tanımlayıcı vasfının sarıh ve doğrudan bir şekilde reddetmekten çekinen bir tavidir. Ancak dolaylı olmayan yollarla, bireye daha geniş bir alan tanımlamak maksadıyla, Tanrının tahakküm alanının sınırlandırıldığı görülür. Dinî birtakım öğretilerin reddi, gelenek ve göreneklerin, toplumsal bazı öğretilerin reddi şeklinde ortaya çıkmıştır. Yani, hikâyelerde tanrısal olanın reddi, toplumsal olanın reddi gibi sunulurken Müslüman bir toplum için kabul edilmesi nâmümkün olan söylem yumuşatılmaktadır. Bu da aslında Tanrıya/dine dair söylemlerin hâlâ daha kuvvetli olduğunu gösteren bir diğer işarettir.

Dolayısıyla bu spesifik söylem özelinde, neoliberal paradigma lehine baskın bir kaymadan bahsedemeyiz. Bunun yerine bu yeni spesifik söylemin çocuk edebiyatı yazarları tarafından farklı şekillerde tartışıldığını ve farklı pozisyonlar ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Nitekim Yıkantop ve Yavru Kartalın hikâyelerinde aynı söylemin tartışıldığını ve verili fitrat lehine olacak şekilde söylemin inşa edildiğini görmüştük. Ancak yine de bu hikâyelerde “verili kimlikler ve tanımlanmış görevlerin” tartışmaya açılması, söylemin tarihselliği ilkesi de göz önüne alındığında, bu kitapların üretildikleri sosyo-kültürel bağlamdan bağımsız olarak düşünölemeyeceğini gösterir.

İncelenen bu hikâyelerde özerklik söyleminin bu şekillerde üretilmesinden; yani seçim, karar alma, devletin, toplumun, Tanrının otoritesini tartışmaya açma şeklinde tezahür etmesinden yola çıkarak bu söylemlerin inşasının bireyin geleneksel, toplumsal ve dinî bağlarından arındırılmasını hedefleyen neoliberal ajandanın lehine olduğunu iddia etmek mümkündür.

3.2.1.3 Sorumluluk Söylemi

Tezin ilk bölümünde neoliberalizmi ele alırken sorumluluk ilkesinin, bireyciliğin diğer ilkelerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı açıklanmıştı. Buna göre özgürlük, bağımsızlık, bireyin seçimlerini yaparken ve kararlarını alırken kendini referans alması, kimliğin verili olmaktan çıkarılıp bir “göreve” dönüştürölmesi bireye, bu görevleri yerine getirme sorumluluğunu ve performansının sonuçlarını yüklenme zorunluluğunu yükler. Neoliberal yönetimselliğin bir mekanizması olan neoliberal sorumlulaştırma⁴³⁵ olarak adlandırılan bu durumu, farklı paradigma, din veya geleneklerde de olumlu bağlamlarda ele alınan “sorumluluk” anlayışından farklı kılan husus, başarı veya başarısızlık durumlarında bireylerin kendilerinden başka övecek yahut suçlayacak kimse bulamamalarıdır.⁴³⁶ Nitekim ilk dönemin hikâyelerini incelerken kahramanların sadece bireysel değil, toplumsal sorumluluklar da üstlendiğini göstermiştik. Toplumsal sorunların sorumluluğunun sadece bireylere yüklenmediğini, topluluk olarak üstlenildiğini ve çözüme kavuşturulduğunu ortaya çıkarmıştık. Neoliberal sorumluluk anlayışı ise bireye sadece kendi problemlerini çözme sorumluluğunu değil, bunun yanı sıra bireysel düzeyde çözülemeyecek

⁴³⁵ Responsibilization ifadesinin tercümesi olarak kullanılır.

⁴³⁶ Trent H. Hamann, “Neoliberalism, Governmentality, and Ethics”, *Foucault Studies*, 2009, 38, <https://doi.org/10.22439/fs.v0i0.2471>.

sosyal problemleri de bireyselleştirerek başarının olduğu gibi başarısızlıkların sorumluluğunu da yükler. Dolayısıyla iki sorumluluk anlayışı birbirinden oldukça farklıdır.

Bu dönemin hikâyelerinde sosyal dayanışmanın azaldığı, toplumsal yapının çözülmeye başladığı görülür. Sosyal dayanışma ve bireysel sorumluluk fikrinin birbiriyle ters orantılı bir şekilde geliştiğini göz önüne aldığımızda bu toplumlarda bireysel sorumluluk söyleminin arttığını görmek mümkündür.⁴³⁷ Nitekim ikinci dönem hikâyelerini incelediğimizde neoliberal bireysel sorumluluk söyleminin farklı alt söylemler aracılığıyla inşa edildiği ortaya çıkmıştır. Bunlar bireyin kendi problemlerini kendisinin çözmesi gerekliliği; çalışan bireyin mutlaka başarıya ulaşacağı, her bireyin potansiyel olarak farklı yeteneklere sahip olduğu ve bu yetenekleri keşfetmesi gerekliliği, bireyin kendisini geliştirmesinin gerekliliği, pes etmeme gibi alt söylemlerdir.

Neoliberal söylem sorumluluğu devletin üstünden atıp bireyin omuzlarına yüklemek istediği için bireyi çeşitli şekillerde güdülemektedir. Hikâyelerde öne çıkan güdüleme stratejilerden biri başarılı ve başarısız özne konumları inşa etmektir. Başarılı ve başarısız özne konumları, sorumluluk söylemi bağlamında incelendiğinde “çalışma” fikri ortaya çıkar. Neoliberal şartlar altında bireyin beşerî sermaye yatırımı olmayan bir anının dahi kalmamasını temsil ettiğinden “çalışkanlık” önemli bir erdem haline gelmiştir. Hikâyelerde inşa edilen başarılı özne konumları çalışkan, uyanık, mücadeleci, pes etmeyen, kendini geliştiren bireylerden oluşur. Çalışkanlık ile ilgili ifadeler, bireyin yeteri kadar çaba harcarsa başaramayacağı bir şey olmayacağı düşüncesine dayanarak neoliberal bireyselleşme ve sorumlulaştırmanın da söylemsel temellerini oluştururlar.

Diğer taraftan, bu konumun karşısında bir takım başarısız öznellik konumları inşa edilir: tembel, uykucu, çaba sarf etmeyen çocuksu, problemlili, başkasına zarar veren, işe yaramaz ve kendi potansiyelinin farkında olmayan özneler. Sorumluluk üstlenmeyen veya sorumluluklarını başkalarına yükleyen bireyler olma durumu istenmeyen/sevilmeyen bir pozisyonudur. Zîra neoliberal bakış açısından bakıldığında tembellik, diğer birçok durum gibi refah devletine gönderme yapmakta ve bireysel girişim özgürlüğünün önünü tıkayan bir unsur olarak

⁴³⁷ Ilana Gershon, “Neoliberal Agency”, *Current Anthropology* 52, sy 4 (Ağustos 2011): 537-55, <https://doi.org/10.1086/660866>; Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*.

değerlendirilmektedir.⁴³⁸ Bu yüzden bu tembel özne konumunun ahlâkî olarak çok daha aşağı bir pozisyon olduğu vurgulanır.

Bu özne konumları oluşturulduktan sonra “sorumluluk” söyleminin inşasında kullanılan diğer strateji ise başarılı öznelerin, sorumluluklarının bilincinde mutlu özneler; başarısız öznelerin ise sorumluluklarından kaçan bedbaht özneler olmakla eşleştirilmesidir. Sorumsuz özne tipinin hayatta başarı ve huzuru elde etme ihtimali yoktur. Karakterler ancak hikâyeye sonunda “sorumlu” öznelere evrilirlerse başarılı ve mutlu olabilirler. Böylece bireyler, daha iyi ve daha mutlu bir yaşam için çok çalışma, mücadele etme, savaşma, kendilerini değiştirme yönünde teşvik edilirler. Değişik hikâyelerde benzer şekillerde karşılaşılan bu teşvik, rekâbetçiliğin ve girişimciliğin temeli olan “sorumlu özne”yi mümkün kılan neoliberal söylemin bir ifadesidir. Sorumlu öznenin inşa edilmesiyle birlikte neoliberalizmin asıl hedefi olan girişimci öznenin inşasına yaklaşılr.

İkinci dönem hikâyelerine bakıldığında “sorumluluk alma, problem çözme” ana temalar olarak karşımıza çıkar. Kitaplarını konularına göre kategorize eden bazı yayınevlerinin bu başlıklarla kategoriler oluşturduğu ve pek çok kitap bastığı görülür. Örneğin Dâru’l-Asâla tarafından “problemlerin çözümü”, “hayattaki bazı problemlere çözümler”, “sorunlar ve çözümler” isimli farklı kategorilerde toplamda 14 kitap basılmıştır. Ancak sorumluluk alma söylemini içeren hikâyeler sadece bunlarla sınırlı değildir. Bu söylem ve alt söylemleri farklı ana temalara sahip hikâyelerde de inşa edilmektedir. Örneğin, bu başlık altında bireyin yaşamında karşılaştığı problemleri çözme sorumluluğunu inşa eden *Farklı Bir Bülbül*,⁴³⁹ *Yalnız Verdânî*⁴⁴⁰ *Babamın Pastası*⁴⁴¹ ve *Sihirli Lamba*⁴⁴² hikâyelerini inceleyeceğiz. Bu hikâyeler yukarıda zikredilen kategoriler altında sınıflandırılmış hikâyeler olmamasına rağmen güçlü bir şekilde bireyin kendi sorunlarının yegâne sorumlusu olduğunu vurgulamaktadır. Aşağıdaki ifadeler sadece sorumluluk söyleminin inşası olarak kabul edilmemeli, sorumluluğun sadece ve sadece bireyin kendisinde olduğunu ifade eden neoliberal sorumluluk söyleminin inşası olarak görülmelidir:

Bundan sadece ve sadece ben sorumluyum! (Yalnız Verdânî, s. 26)

⁴³⁸ Binkley, “Psychological Life as Enterprise”.

⁴³⁹ Necvâ ed-Dar`âvî, *Bülbül leyse ke 'l-belâbil* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017).

⁴⁴⁰ Velîd Tâhir, *Verdânî el-vahdânî* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017).

⁴⁴¹ Tabak, *Ke`katu Bâbâ*.

⁴⁴² Emâni el-'Aşmâvî, *el-Misbâhu's-sihri* (Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2007).

Baykuş: Değerli Bülbül, çözüm sadece senin elinde, onu başkasından beklememelisin! demiş. (Farklı Bir Bülbül, s. 13)

Bu senin dileğin. Tabi ki gerçekleştirmek için sen çalışacaksın (Sihirli Lamba, s.)

Bir başka hikâyede, kişinin kendi başına gelenlerden yine kendisinin sorumlu olduğu vurgulanırken, çözüm bulması için kendisine yardım da sunulmaz. Bilakis bireyin, kendini soktuğu müşkül durumdan yine kendi çabalarıyla kurtulmakla yükümlü olduğu ifade edilir. Bu sorumlulaştırmanın gerekçesi ise bireyin “özgür iradesiyle” aldığı kararlardan doğan sonuçlarla kendi yüzleşmesi gerekliliğidir:

Mahir: Ama O, sahip olduğum tüm değerli şeyleri aldı benden! dedi.

Alâ: O senden hiçbir şey almadı. Sen kendi iradenle ona verdin ve karşılığını da aldın. O yüzden geri isteme hakkın yok!

Mahir: Ama şimdi ne yapacağım. Bu durumdan nasıl kurtulacağım.

Alâ: Bu sıkıntılı duruma kendini nasıl soktuysan, oradan kurtulmayı da kendin başarmalısın! dedi. (Yeteneksiz Doğdu, s. 10)

Farklı hikâyelerden yapılan bu alıntılarda çocuklara sorumluluk verilmesi, çocukların kendi hatalarının sonuçlarını kabullenmeleri ve sorumluluğunu almaları, karşılaştıkları problemlere onlar adına başkalarının değil yine kendilerinin çözüm bulmalarının gerekliliği inşa edilmektedir. Yukarıda kısaca alıntılanan hikâyeler daha derin incelendiğinde söylemin detayları ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu hikâyeleri ayrı ayrı inceleyeceğiz. Bu hikâyelerden biri olan *Yalnız Verdânî* hikâyesi, gül dükkânı olan ancak hiç satış yapamayan Verdânî'nin, satışlarını artırmaya yönelik çabalarını konu alır:

Her gün... Gün boyu dükkânda bekliyorum ve hiç kimse gül satın almak için dükkânıma gelmiyor. Yalnız ve tek başıma oturuyorum dükkânımda. O kadar yalnız oturuyorum ki kendime “Yalnız Verdânî” ismini taktım. Her gün de bu soruyu tekrar soruyorum: Acaba neden kimse dükkânıma gelmiyor? Niye ben her zaman yalnız başımayım?” (s. 8-11)

Hikâyenin başında karakter ümitsiz, mutsuz aynı zamanda harekete geçmeyen pasif bir karakter olarak çizilir. Buna göre Verdânî, satış yapamamaktan ve yalnız olmaktan muzdarip bir şekilde sadece dükkânında oturur, her gün tekrarlayan bu rutinini değiştirmeye yönelik bir çabası olmaz. Satış yapamama sebebini sorduğunda arkadaşları ona farklı cevaplar verirler:

Ebû Hanân ona: “Verdânî amca, biz fakir insanlarız. İşimiz başımızdan aşkın... Boğaz derdi bizim için öncelikli... Gül ise bizim için bir lüks.” demiş. (s. 17)

Arkadaşı Hânî ise “Verdânî amca, biz gece gündüz demeden canımızı dişime takıp çalışan insanların. Vaktimiz saniyelerle sayılı. Hiçbirimizin vakti yok gül almaya.” demiş. (s. 20)

Arkadaşı Kût: “Verdâni amca, insanlar başka bir dünyada sanki. Artık sevmeyi, nefret etmeyi unuttular, şiirler yazmıyor, şarkılar dinlemiyorlar. Herkesin kalbi taşlaşmış... Sence gül almaya gelirler mi?” demiş. (s. 24)

Yalnız Verdânî'nin arkadaşlarının zikrettiği fakirlik, piyasada çalışma şartları, sanata değer vermemeleri gibi sebepler üzerinde dikkatle düşünülürse bunların modern hayatın getirdiği negatif etkiler sonucu ortaya çıkmış sistemsel sorunlar olduğu görülür. Ancak hikâyede bu sorunlar, insanların hayatlarının kaçınılmaz olarak ortaya çıkan doğal parçası olarak görülüp rasyonalleştirilir. Ardından insanların gül satın alamaması problemine “sistem içinde kalarak” nasıl çözümler bulunacağı üzerine yoğunlaşılır ve bunu mümkün kılacak yolları keşfetmek yine bireye/Verdânî'ye yüklenir. Nitekim bir gün Verdânî satış yapamayışının sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğini idrak eder. Sorunu çözmek için mücadele etmesi gerektiğini anlayarak harekete geçer: Verdânî, insanların gül almalarını engelleyen sebepleri düşünür ve gül almalarını sağlayacak yenilikçi fikirler üretir: Fakirlere indirim yapar, vakti olmayanlara kuryeyle gül götürür, insanlara müzik çalarak eğlenmeyi tekrar hatırlatır ve sonuç olarak gül satışlarını arttırmayı başarır:

Bugün de diğer günler gibi geçti gitti. Nasıl satacağım bu gülleri? Nasıl? Nasıl? Bundan sadece ve sadece ben sorumluyum! Akşam arkadaşlarının dediklerini hatırladım. Çok düşündüm ve hayal gücümü kullandım. Sonunda ideal bir çözüm buldum. Ertesi sabah durumlarımı değiştirmek için planımı uygulamaya başladım... (s. 27-30)

...Bir ay sonra, en meşhur dükkânın sahibi oldum. Halim vaktim düzeldi, fevkalade oldu. Ben mutluyum... Etrafımdaki insanlar mutlular...(s. 38-39)

Verdânî'nin girişimciliği sayesinde modern hayatın getirdiği bütün sorunlara rağmen insanlara bir şeyler pazarlayabilmesinin mümkün olduğu gösterilmiştir. Yani problem ne olursa olsun, bireyin üstüne düşen, sorumluluk alıp çözümü mümkün kılan şartları oluşturmaktır. Böylelikle bireyin istediği gibi “daha mutlu ve daha kazançlı” hayata ulaşabileceği söylemi inşa edilir. Neoliberal sorumlulaştırma tam da bunu hedefler: Mevcut şartlar içinde, onları değiştirmeye yeltenmeden başarılı olmanın yollarını aramak. Birey başarılı olduğu takdirde bu hikâye bir başarı hikâyesi olarak öne çıkartılır. Ancak birey başarısız olduğunda modern hayatın olumsuzlukları/neoliberal düzenin negatif getirileri suçlanamaz. Görüldüğü gibi bu hikâyede yazar, başarısızlığı için sistemi suçlamaz, “ümitsiz, mutsuz, pasif” olarak betimlediği karakteri suçlar. Dolayısıyla yazar, insanların gül alamama sebeplerinin sebepleri üzerine düşünmemiş ve modern hayatın sorunlarına çözümler sunmamıştır. Bilakis, mevcut sistemsel problemi Verdânî'nin şahsi problemine dönüştürerek, ona bir çıkış yolu buldurmuştur. Böyle yaparak aynı zamanda problemin kemikleşmesine zemin sağlar. Hikâyenin sonunda karakterin işlerinin yoluna girmesiyle tüm sorunların çözüldüğü yanılması yaratılır. Hâlbuki esas sorunun çözümüne

yönelik hiçbir katkı yapılmadığı gibi, insanların her şartta tüketim yapmaya teşvik edilmesi olumlanmıştır.

Her bireyin kendi sorunlarına kendi çözüm bulmasının gerekliliği ve sistemsal bir sorunun bireyselleştirilmesi *Farklı Bir Bülbül* hikâyesinde de inşa edilir: Kekeme Bülbül’ün beste okulundan mezun olup konservatuara geçebilmesi için kutlamada şarkı söylemesi gerekir. Ancak, tüm bülbüller harıl harıl çalışırken o üzgün bir şekilde beklemektedir. Üzüntüsünün sebebini bilen arkadaşları ona bazı çözüm önerileri sunarlar:

Diğer bülbüller yanına gelip ona çözümler sunuyorlarmış. Karga ona: “Bu mezuniyet kutlaması da bizi rahatsız etmekten başka işe yaramıyor. Ne dersin buradan ayrılalım ve bütün bu saçmalıklardan kurtulalım?” demiş. Bülbül, kargaya bakmış ve başını sallamış: “Ka... ka... ka... kargacım! Kaçmak benim adetim de... de... de... değildir” demiş. (s. 7)

Bir başka arkadaşı: “Neden tedirgin olduğunu biliyorum ve benim bir çözümüm var Küçük Bülbül! Sen sahnede dur ve gaganı hareket ettir ben de perdenin arkasından şarkı söyleyeyim. Herkes şarkıyı senin söylediğini sansın. Ne dersin?” demiş.

Bülbül “Te... te... teşekkür ederim düşüncen için...” demiş ve uçarak başka bir dala konmuş. (s.8)

Hikâyeye göre Bülbül karşılaştığı problemler karşısında iki şekilde reaksiyon gösterebilir: Kaçmak yahut yalan söylemek. Ancak Bülbül için her iki teklif de kabul edilebilir değildir. Aslında yazar, karganın dilinden problemin Bülbül’le ilgili olmadığını, bu sınavın bizâtihi kendinde problemliliğini ifade etmiştir. Ona göre “saçmalık” olan sınav sistemi, - engelli veya değil- toplumun tüm üyelerini rahatsız eden bir uygulamadır. Ancak yazar, ana karakter üzerinden problemin sisteme atfedilişini olumsuzlayan bir bağlantı kurmuştur: Ona göre “suçu” sisteme atmak ve onunla yüzleşmeyi reddetmek “kaçmak”tır ve kaçmak ona yakışmaz. Hemen arkasından yalan söyleyip sistemi dolandırmak teklifi eklenerek mevcut probleme sunulan muhtemel çözümlerin her ikisi de olumsuzlanma anlamında eşitlenir. Yani; sorunu sisteme isnat etmekle, sistemi dolandırmak aynı kefiye koyulur. Karşılaştığı problemin çözümüne yönelik üçüncü nasihat ise yazarın olumladığı ve inşa etmek istediği söylemdir. Buna göre Bülbül, karşılaştığı problemin çözümü için sorumluluk almalı ve çözümü başkalarından aramamalıdır:

O sırada baykuşun sesini duymuş. Baykuş: Değerli Bülbül, çözüm sadece senin elinde, onu başkasından beklememelisin! demiş.

“Te... te... teşekkür ederim Ba... ba... baykuş Hanım. Bu de... de... dediğinizi dü... dü... düşüneneğim.” diye cevap vermiş Küçük Bülbül. (s. 13)

Hikâyenin sonunda Bülbül, kekeme birinin söyleyebileceği bir şarkı yazılmasını ve bestelenmesini sağlar. Şarkıyı o kadar güzel söyler ki, “Kutlamanın sonunda Küçük Bülbül en iyi

performans tacı ve nişanıyla ödüllendirilir.” Bülbül’ün, engelini bahane ederek karşılaştığı zorluk karşısında pes etmesi, mazeret bildirip kutlamaya katılmaması, kaçması yahut arkadaşının teklif ettiği gibi jüriyi kandırması mümkünken engeline rağmen başarılı olmanın bir yolunu araması, bu yolda ona kendisi dışında kimsenin çözüm sunamayacağını idrak etmesi ve sonunda başarılı olması neoliberal söylemin inşa etmek istediği sorumlu birey modeliyle oldukça uyumludur.

Görüldüğü üzere hikâyelerde inşa edilen sorumluluk alma söylemi, sistem düzeyinde herhangi bir eleştiri olasılığını kapamaya yaramaktadır. Bu hikâye özelinde söylersek bireysel sorumluluk söylemi, engelli ve sağlıklı bireylerin aynı sınav sistemine tabi tutulmasının ortaya çıkardığı eşitsizliği meşrulaştırmak için kullanılan bir araç olarak karşımıza çıkar. Hatta yukarıda açıkladığımız gibi bu hikâyede, sistemsel sorunu ele alıp eleştirmek bir yana dursun, bu duruma işaret eden karakterin de değersizleştirilmesiyle, problemin bireyselleştirilmesi pekiştirilir. Sonuç olarak da Bülbül ve arkadaşları sistemi sorgulamak yerine, onu olduğu gibi devam ettirecek, aynı zamanda Bülbül’ün de o sistem içinde var olmasını sağlayacak çözümler üretirler. Zira neoliberal sistemde bireyler, tam da bu hikâyede olduğu gibi, kendilerini neoliberal özneler olarak konumlandıkları sürece, kendi sorunlarına sosyal, ekonomik veya siyasi sistemde değişikliklere giderek çözüm bulmak yerine kendilerini geliştirmeye ve değiştirmek suretiyle çözüm bulmaya yönlendirilirler. Bu inşaya direnç göstermeyen dezavantajlı bireyler, girişimci öznenin egemen inşasını kabul etmiş ve böylece boyun eğdirilmiştir. Bu bireylerin refahı için mümkün olan tek çözüm, egemen söylemler göz önüne alındığında toplumdaki dezavantajlar ve eşitsizliklerden sorumlu tutulmayan sistemde değişiklik talep etmek yerine, sorunlarıyla başa çıkmak için daha donanımlı olacak şekilde kendilerini değiştirmektir. Nitekim hikâyede de böyle olmuş, Bülbül, probleminin çözümünde başarıya sorumluluk üstlenerek ulaşmıştır. Böylece okurun zihninde, sorumluluk alma ile başarılı olma arasında sebep-sonuç ilişkisi kurulur ve statükonun korunmasına katkıda bulunulur.

Bireyin daha başarılı ve mutlu bir hayat elde etmesinde bireysel sorumluluk almanın ve çabalamanın önemini gösteren bir diğer hikâye ise *Sihirli Lamba*’dır. Bu hikâyeyi ilginç kılan husus, sorumluluk almanın ve çalışmanın önemini meşhur *Alaeddin’in Sihirli Lambası* hikâyesine atıflar yaparak ve hikâyeyi yeniden kurgulayarak vurgulamasıdır. Hikâye, sorumluluk söylemini sorumsuz başarısız öznenin, sorumlu başarılı özneye dönüşümünü ele alarak ve yücelterek inşa eder. Bu dönüşümü gösterebilmek için ilk adım, başarısızlığı sorumluluk almamasıyla ve kötü niteliklere sahip olmasıyla ilişkilendirilen ana karakteri oluşturmaktır. Bu sebeple, hikâyenin

başında ana karakter Şihabuddin ve arkadaşları tembel, işsiz, disiplinsiz, lakayt, insanları rahatsız eden ve kolay para peşinde koşan sorumsuz özneler olarak betimlenir:

Şihabuddin, annesiyle birlikte köyde yaşayan on üç yaşında yetim bir gençmiş. Annesi geçimlerini sağlamak için terzilik yapıyor, o ise vaktini arkadaşlarıyla eğlenerek geçiriyormuş. Ne dersleriyle ne de herhangi bir işle ilgilenmiyormuş. Annesi ona ne zaman bir işe girmesini bir meslek öğrenmesini söylese “Henüz ne yapmak istediğime karar vermedim” diyormuş.

Günlerden bir gün Şihabuddin okula gitmek üzere evden çıkmış ama her zamanki gibi geç kalmış. Sokağın başında arkadaşları Sa’dun ve Hamdun’u görmüş. Güle oynaya, oyalanarak okula gitmişler ancak çok geç kalmışlar. Öğretmenin onlara ceza vermesinden korktukları için derse girmek yerine çarşıya gitmişler. Çarşıda gelen geçeni rahatsız ediyor, satıcılara sataşıyor ve onları ilgilendirmeyen şeylere karışıyorlarmış. İçlerinden biri “Hadi Şer’an’ın metruk evine gidip gizli hazineyi arayalım” demiş. (s. 2-4)

Karakterin olumsuz şekilde betimlenmesiyle birlikte okur hem bu niteliklerin hem de ana karakterin karşısında yer almaya itilir. Yukarıdaki alıntıda olumsuz özelliklerin sıralanması, tersinden bir okumayla, teşvik edilmesi gereken olumlu özelliklere de işaret etmektedir. Şayet bu özellikler olumsuz ise, okula özen göstermek, kazancı olan bir işte çalışmak, insanları rahatsız etmemek, emek sarf ederek kendini var etmek gibi özellikler olumlu özellikler olarak öne çıkar. Hikâyede anlatının dönüşmesiyle birlikte Şihabuddin, ilk başta betimlenen istenmeyen özne konumundan arzulanan “sorumlu ve başarılı” özne konumuna intikal edecektir. Şihabuddin’in dönüşümü, hazineyi bulmak üzere gittiği evde bir kuyuya düşmesi ve arkadaşlarının onu terk etmesinin ardından sihirli lambanın cinini bulmasıyla başlar. Şihabuddin cinden pek çok dilek diler: Kuyudan çıkmak, annesine ve komşularına hindi ziyafeti sunmak ve bölgedeki en zengin kişi olmak. Şihabuddin yine kolaydan para kazanmanın yolunu bulduğunu düşünürken cinin tavrı karşısında şaşırır:

Şihabuddin onun sözünü keserek “...Derhal beni buradan çıkar” demiş. Abdurrahman, Şihabuddin’e kuyuya inmek için kullandığı ipi göstermiş ve “Haydi, tut şunu ve tırmanmaya başla!” demiş.

Şihabuddin bağırarak: “Tırmanmak mı? Senin görevin değil mi beni buradan çıkarmak?!”

Abdurrahman kızarak “Ne tembel çocuksun sen! Hem kuyudan çıkmak istiyorsun hem de kılını kıpırdatmıyorsun! Hadi... Çıkmayı hak etmek için biraz çalışman lazım. Benim görevim senin yerine çalışmak değil, sana buradan çıkış yolunu göstermek ve öğretmek!” demiş.

Şihabuddin ipe tutunarak tırmanmaya çalışmış. Biraz yükseliyor, elleri kayıp tekrar aşağı düşüyormuş. Öyle ki ip ellerini, kollarını, ayaklarını kesmiş; sessizce ağlamaya başlamış. Yorulup pes ettiğinde Abdurrahman “Şimdi dinlen biraz, sonra tekrar

denersin” diyormuş. Şihabuddin denemiş, denemiş, denemiş. Sonunda kuyudan çıkmayı başarmış. (s. 14-16)

Şihabuddin ve cin arasında geçen bu diyalogdan da anlaşıldığı üzere birey karşılaştığı sorunları emek sarf etmeden çözemez. Cin, Şihabuddin’i tembellikle itham ederken istekleriyle eylemleri arasındaki zıtlığı da gösterir. Başına açtığı sorunun sorumluluğunu alıp, müşkül durumundan kurtulmak için birey çaba sarf etmelidir. Cinin, Şihabuddin’e içinde bulunduğu durumdan kurtulmayı “çalışarak hak etmesi gereken” bir şey olarak vazetmesi bu fikri destekler. Nitekim her ne kadar defalarca denemesi gerekse, fiziksel ve zihinsel olarak zorlansa da nihayetinde çocuk kendi gayretleriyle oradan kurtulmayı hak eder/başarır. Bu alıntıda sorumluluk almak ve harekete geçmek problemlerin çözümü için gerekli şartlar olarak inşa edilir. Ancak bir sonraki alıntıda görüleceği üzere sorumluluk alma ve emek verme sadece problemleri aşmak için gerekli değil; bireyin, hayatta gerçekleştirmek istediği hayallerini gerçekleştirebilmesi için de gerekli olan erdemlerdir:

Hemen o evden çıkmak için koşmaya başlayacakmış ki Abdurrahman arkasından seslenmiş: “Haydi bakalım, ikinci dileğini gerçekleştirmeye gidelim!”

Şihabuddin ayaklarını sürüye sürüye geri dönmüş: “Bu vakitte hindiyi nereden bulacağım ki?”

Abdurrahman: “Önce biraz para kazanmak için iş bulacaksın, sonra da hindi satın alacaksın.”

Şihabuddin: “İş mi? Ne işi? Kuyudan da kendim çıktım zaten! Hindiye de bir zahmet sen getiriver!” diye bağırır.

Abdurrahman: “Kuyudan çıkmayı kendin için istedin, hindiye de kendin için istedin... Bunlar senin dileklerin, benim değil! O yüzden dileklerini gerçekleştirmek için çalışması gereken de sensin! İş bulmak dışında hindi alabileceğin bir yol biliyorsan buyur, söyle!”

Şihabuddin sızlanarak: “Tamam tamam. Ama Alaeddin ne dilerse göz açıp kapayıncaya kadar gerçekleştiriyordu...”

Abdurrahman: “Amma da abarttın! Alaeddin’in dileklerinin gerçekleşmesi tam otuz yıl sürdü. Ama öyle görünüyor ki Alaeddin’in hikâyesini anlatanlar bu detayı atlamışlar sanki! Otuz yılı bırak, bir saat bile değil, göz açıp kapayıncaya kadar öyle mi?! Hadi, gecikmeyelim daha çok işimiz var! (s. 16-18)

Yukarıdaki diyalogdan da anlaşıldığı gibi yazarın amacı, Binbir Gece Masallarından biri olan Alaeddin’in Sihirli Lambası masalını “düzeltmek” suretiyle pek çok yanlış algıyı değiştirmek ve sorumluluk söylemini inşa etmektir. Meşhur anlatı cinin görevinin yeniden tanımlanmasıyla değiştirilir: Cin, sahibinin dileklerini onun yerine gerçekleştiren bir kul değil; bireye yol gösteren bir öğretmen konumundadır. Buna bağlı olarak, Alaeddin’in dileklerinin “göz açıp kapayıncaya kadar” değil “otuz yılda” gerçekleştiğini söylemesi bu dileklerin cin tarafından

gerçekleştirilmediğini, bilakis Alaeddin'in dileklerini gerçekleştirmek için otuz yıl boyunca çalıştığını vurgular.

Cin, Alaeddin'in ikinci dileğini gerçekleştirmek üzere; yani hindi alacağı parayı kazanmak üzere bir tacirin yanında işe sokar. Alın teri ile kazandığı parayla hindi satın alan Şihabuddin, ailesine ve komşularına güzel bir yemek hazırlayarak dileğini gerçekleştirir. Hikâye boyunca Şihabuddin, sorumluk aldıkça daha disiplinli, çalışkan, başarılı, kazançlı ve mutlu bir insana dönüşür:

İlk defa Şihabuddin okula vaktinde gitmiş. O günden sonra da hep bu hâli korumuş. Okuldan eve dönüyor, ödevlerini yapıyor, akşam olunca tacirin yanına gidip gece oluncaya kadar çalışıyormuş. Seneler geçmiş. Şihabuddin okulunu bitirmiş, tacirin yanında çalışmaya onun ortağı olarak devam etmiş. Maddi durumu çok iyileşmiş, annesi işi bırakmış. Komşularına dostlarına çok iyi davranan bir insan olmuş.

Aradan yıllar geçmiş. Şihabuddin elli yaşına girmiş. Çocukları torunları olmuş, ticareti genişlemiş. O kadar zengin olmuş ki oralarda ondan zengini yokmuş.

Abdurrahman artık yanına uğramaz olmuş. Son bir defa onu görüp teşekkür etmek istemiş Şihabuddin. Lambayı almış ve cini çağırmış. Abdurrahman lambadan çıkmış.” Önceki üç dileğini de yerine getirdin. Şimdi tekrar benden üç dilek daha dileyebilirsin. Dile benden ne dilersen” demiş. Şihabuddin “Daha ne isteyeyim Abdurrahman. Dediğin gibi, bir insan ömrü anca üç dileği yerine getirecek kadar uzunmuş. Bunu anladım... Özellikle de dileklerimi yerine getirecek olan kişinin kendim olduğunu öğrendiğimden beri çok daha iyi anladım...” demiş. (s. 26-30)

Hikâyenin bitiş cümlesi olan “dileklerimi yerine getirecek olan kişinin kendim olduğunu öğrendim” tüm hikâye boyunca inşa edilmek istenen ve sürekli tekrarlanan mesajdır. Neoliberalizmin sürekli vurguladığı bireysel sorumluluk söyleminin bir tezahürü olan bu mesajın, 2007’de yazılmış bir hikâyede, yüzyıllardır olduğu gibi anlatılagelen *Alaeddin’in Sihirli Lambası* hikâyesinin “düzeltilmesi” yoluyla verilmesi neoliberal etkiden bağımsız görülemez. Nitekim bu hikâyede, 18. yy.dan beri *Binbir Gece Masalları* kapsamında olduğu gibi rivayet edilegelen bu hikâyeyi düzeltme gayesi açık bir şekilde görülmektedir: Yazarın yegâne amacı başarı ve mutluluğa ulaşmanın “cin” gibi doğaüstü bir etki yahut şans ile değil, somut bir çaba ile mümkün olduğu söylemini inşa etmektir. Bu öylesine mutlak bir gerçektir ki hayal ürünü masallarda bile durumun farklı olmadığını göstermeye çalışır. Peki 21. yy.da ne olmuştur ki iki-üç yüzyılı aşkın süredir cinin işlevi hiçbir yazar tarafından sorunsallaştırılmamışken 2007 yılında sorunsallaştırılmıştır? sorusunun, baskın neoliberal söylemin etkisinden bağımsız cevaplanabilmesi mümkün değildir.

Bireysel sorumluluk söylemi bağlamında ele alınan tüm bu hikâyelerde bireyin kendi seçimlerinin sonucu bir yaşam sürdürdüğü ve yaşama biçimiyle ilgili tüm sorumluluğu yalnızca

kendisinin üstlenebileceği söylemi üretilir. Bu özne inşasına göre kişinin başarısız olduğunda kendinden başka suçlayabilecek biri yoktur. Burada inşa edilen söylemin, Bauman'ın “kendi mutsuzluğunun suçlusu olan, kendi yenilgilerinin nedenlerini kendi tembelliği dışında hiçbir yerde aramaması gereken ve daha da çok çalışmaktan başka çaresi olmayan kişi”⁴⁴³ fikrinin benimsendiği bireyselleşmiş toplum anlayışıyla da paralel olduğu görülür. Bu yüzden hikâyelerde ortaya çıkan bireysel sorumluluk söyleminin neoliberalizmin teşvik ettiği “sorumluluk” anlayışı olduğu çikarsanabilir.

3.2.2 Girişimcilik:

Girişimcilik, günümüzün rekabetçi ve dinamik dünyasında, bireylerin yaşamını ve kariyerini şekillendiren temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Girişimci özne, rekabetçi yaşam koşullarını yeniden üretmekte ve bu duruma uyum sağlamakla, sürekli olarak esneklik ve değişim içinde bir ortamda kendini yeniden konumlandırmakla sorumludur.⁴⁴⁴ Bu esneklik, iş tanımından çalışma koşullarına kadar her alanda kendini gösterirken, bireyleri daha rekabetçi ve uyumlanabilir hale getirmektedir. Neoliberal düşünce yapısının etkisiyle, bireyler artık kendilerini birer sermaye olarak görmekte ve bir şirket gibi yönetmekte, yeni fırsatları değerlendirme, çıkarlarını gözetme ve her deneyimi sermayeye dönüştürme yolunda hareket etmektedirler. Neoliberal yönetimsellik, öznenin tüm hayatını kapsayacak şekilde stratejiler geliştirmesini, arzu ve ihtiyaçlarına göre hayatını şekillendirmesini ister.⁴⁴⁵ Bu bağlamda, yaşam koçluğu, NLP, meditasyon gibi yöntemler bireyin kendini tanımasına, duygularını kontrol etmesine ve kişisel motivasyonunu artırmaya yardımcı olur, böylece girişimci özne, sürekli gelişim ve başarı için gereken becerileri kazanır.

Eğitim sistemi de bu neoliberal dönüşümün bir parçası olarak, öğrencilerin piyasa odaklı beceriler geliştirmesini ve kendi kariyer yollarını belirlemesini teşvik etmekte, onları iş piyasasının gereksinimlerine uygun olarak şekillendirmektedir. Beck vd. tarafından yapılan çalışmalar, eğitimin nasıl bir “kendilik girişi” haline geldiğini, bireylerin yeteneklerini, ilişkilerini ve esnekliklerini geliştirerek kendi yatırımlarını nasıl maksimize ettiklerini göstermektedir.⁴⁴⁶ Bu durum, bireyin eğitim yoluyla kendi kendine terfi edebilmesi, beşeri

⁴⁴³ Zygmunt Bauman, *The Individualized Society* (Cambridge, UK ; Malden, MA: Polity Press, 2001), 106.

⁴⁴⁴ Dardot ve Laval, *Dünyanın yeni aklı*, 368.

⁴⁴⁵ Ören, “Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve ‘Girişimci Özne’”, 161.

⁴⁴⁶ Beck ve Beck-Gernsheim, *Individualization*; Beck, *Risk toplumu*.

sermayesini geliştirebilmesi ve liderlik becerilerini kazanabilmesi için bir zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla, girişimcilik, sadece ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda bireyin kendini yönetme, kendini geliştirme ve sürekli bir rekabet içinde kendini yeniden konumlandırma süreci olarak anlaşılmaktadır.

Eğitim, Lübnan bağlamında da benzer bir şekilde ele alınır. Lübnan Milli Eğitim Bakanlığının Taif anlaşması uyarınca yaptığı reformlar, günümüze kadar farklı tarihlerde hazırlanan raporlar ve hazırlanan yeni müfredatlar piyasanın ihtiyaç duyduğu becerilere vurgu yapmaktadır. Nitelim CERD raporunda geçen "eğitim faaliyetleri, bireyi kendi çıkarları için en doğru veya en iyi olana yönlendirmeyi kapsamalıdır, gelecekteki bir işi özgürce seçebilir ve kendi kendine eğitim yoluyla bu işte terfi edebilir"⁴⁴⁷ ifadesi kişinin kendi kendini geliştirmesine yapılan bir vurgudur. Ulusal müfredat, öğrencilerine sadece iş peşinde koşmalarını değil, aynı zamanda kendi kendilerini eğiterek terfi etmelerini tavsiye ederek bu tür bir büyümeyi teşvik etmektedir. Bu durumda eğitim, piyasada yollarını bulabilecek ve ihtiyaçları doğrultusunda büyüyecek öğrenciler yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

2000-2020 yılları arası yayımlanan ve tezde incelemeye konu olan kitaplarda girişimcilik söyleminin kişisel gelişim odaklı olarak inşa edildiği görölmüştür. Ayrıca dezavantajlı çocukların yer aldıkları hikayeler üzerinden hayattaki engeller ne olursa olsun "yapabilirsin, başarabilirsin" mesajı verilmektedir. Bu söylemler 2000 öncesi çocuklarında rastlanmayan tamamıyla yeni döneme ait söylemler olarak ortaya çıkar. Bu başlık altında neoliberal düşüncenin çocuk kitaplarında bu temalar etrafında ortaya çıkışındaki tetikleyici unsur oluşu incelenecektir.

3.2.2.1 Kişisel Gelişim Söylemi

Modern yaşam bireyden beklentilidir. Bu beklentilerin başında ise yukarıdaki hikâyelerin analizinde de ortaya çıktığı gibi bireyin başarılı olmak ve mutluluğunu elde etmek için bireysel sorumluluk yüklenmesi gerektiği gelir. Sorumlulukları üstlenip, yerine getirebilmek için ise bireyin sürekli kendisini geliştirmesi, başkasına muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinden durabilen rasyonel özne olması gerekir. Sonuç itibariyle birey, serbest piyasa toplumunda doğmuştur ve orada yaşamını sürdürebilmek için topluma uyum sağlamayı başarabilmelidir. Neoliberalizmin, toplumun beklentilerini karşılayabilmek ve uyum sağlayabilmesini temin etmek

⁴⁴⁷ CERD, "Curriculum Decree and General Targets. Center for educational research and development", 2016.

üzere bireyin öznelliğini şekillendirirken başvurduğu yollardan biri de her bir bireyin, kendi bireysel değerini artırmanın yollarını araması gereken bir beşerî sermaye taşıyıcısı olduğunu iddia etmesidir.⁴⁴⁸ Bu sebeple neoliberal söylem bireye kendi yaşamını yönetmek için ihtiyaç duyduğu araçlara ve potansiyele sahip olduğunu sürekli hatırlatmaktadır. Özneden, kendinde bulunan potansiyeli keşfetmesini ve “kendine çaba harcayarak” onu toplumun daha yetkin bir üyesi kılacak ve değerini artıracak yetenekler geliştirmesini bekler. Buradan hareketle “kişisel gelişim” söyleminin, bireyin sorumluluklarını üstlenmesinin yollarını gösteren bir söylem olduğu söylenebilir. Bu söylemi inşa etmek üzere bireyler, “yetersiz” öznellik ile “başarılı” öznellik arasında ikili bir karşıtlığın içine atılırlar. Mevcut kendini geliştirme söylemi bireyden ne beklendiğini açıkça ortaya koyar: Başarısız özne, başarılı bir özne olmak için kendini geliştirme ihtiyacı hissetmelidir. Rasyonel özerk birey, kendini yeterli özgüvenle yeniden inşa etme sorumluluğunu alırsa, başarıya giden yolda hiçbir engeli kalmaz. “Hayatının efendisi”⁴⁴⁹ olarak kurulan birey, hayatta kalmayı başarmak için “kendi üzerinde çalışmak” zorundadır.⁴⁵⁰

İkinci dönem çocuk kitaplarında inşa edildiği görülen söylemlerden biri de bireyin başarılı ve mutlu yaşama sahip olabilmesi için potansiyelini keşfetmesi gerekliliği ve sürekli kendini geliştirerek sorumluluklarını yerine getirmesidir. Bu söylemin hikâye kitaplarında inşa edilmesine örnek olarak *Yeteneksiz Doğdu*⁴⁵¹ kitabı ele alınabilir. Hikâye, herhangi bir yeteneğe sahip olmayan çocukların, belli bir yaşa geldiklerinde ülkeyi terk etmeleri zorunluluğu üzerine kuruludur. Özel bir yeteneği olmayanlar ve o ülkeye ek değer sağlamayacağı düşünülenler orada kalamazlar. Ana kahraman olan Mâhir de yeteneksiz doğmuş bir çocuk olarak gelecek kaygısı çeker:

Safsaf ülkesinde çocuklar, onları diğerlerinden ayıran özel bir yetenekle doğarlar.

Şayet normal bir çocuksan, özel bir yeteneğin yoksa orada bir işe yaramayacağın için ülkeyi terk etmek zorundasın!

İşte bugün yetenekleri sergileme günü. Ancak O, katılamıyor. Ayrıcalıklı ve yetenekli çocukların arasında ona yer yok! Çünkü o yeteneksiz doğdu! (s. 3)

Bu sebeple hikâyenin kahramanı, yeteneğin doğuştan gelen bir özellik olduğu ön kabulünden hareketle ülkeden ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Ancak tüm hikâye bu ön

⁴⁴⁸ Weidner, “Governmentality, Capitalism, and Subjectivity”, 406.

⁴⁴⁹ Bauman, *The Individualized Society*, 107.

⁴⁵⁰ Rose, *Governing The Soul*.

⁴⁵¹ Menâî el-Ğadânî, *Vulide bilâ mevhibe* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2015).

kabulü değiştirip yerine her bir bireyin “beşerî sermaye taşıyıcısı olduğunu” kabulünü koymayı hedefler. “Yaşamak ve çalışabilmek için sahip oldukları yatkınlık, yetenek ve beceri stoku olarak” tanımlanan insan, üretim için gerekli olan diğer kaynaklardan farklı olarak, nicelikten ziyade sahip olunan niteliklerin önemli olduğu daha değerli bir sermaye kaynağı olarak konumlanır. Zîra bu sermaye kaynağı potansiyel olarak sonsuza kadar yenilenebilir. Klasik ekonominin tanımladığı “kıt ve çatışma yaratan kaynakların” işlenmesine mahkûm bir ekonomi bağından kurtulmuş olunur. Bireyde var olan sermayeyi çoğaltacak olan özne ise yine bireyin kendisidir. Dolayısıyla neoliberalizmde her birey bir kapitalist olarak görülür ve bu anlamda bireyin asıl girişimi kendisidir. Bu beşerî sermaye söylemi, ele aldığımız hikâyede Mâhir ve arkadaşları arasında geçen diyaloglarda aşama aşama inşa edilmiştir. Öncelikli olarak aşağıdaki iki alıntıda da işaret edildiği gibi yeteneklerin/becerilerin/sermayenin kaynağının yanlış yerde arandığı fikri inşa edilir. Bu diyalog ile yazar, değiştirmek istediği ön kabulü tartışmaya açar:

Genç: Korkma, ben sana yardım etmek için buradayım. Senin gibi çok kişiye yardım ettim.

Mahir: Bana yardım edemezsin. Yeteneksiz doğdum ben... Olimpiyat şampiyonu değilim, sesim iyi değil, güzel resim çizemem... Aslına bakarsan ben hiçbir şey değilim...

Genç: Belki de sen yanlış yerde aradığın içindir.

Mahir: Aramak mı? Bu sonradan elde edeceğin bir şey değil ki...(s. 18)

Hikâyenin gelişme bölümünde Mahir, gencin ona verdiği teknolojik aletler sayesinde yarışmanın ilk aşamalarını geçer. Bu aletler sayesinde herkes onun çok yetenekli olduğunu düşünür. Yarışmanın son aşamasında kimsenin yarışma alanına özel bir alet getirmemesi gerektiği açıklandığında doğal bir yeteneği olmayan Mahir telaşlanır. Hemen kendisine bu özel aletleri veren gencin yönlendirmesiyle Yaşlı Adamın yanına gider ve ondan problemine bir çözüm bulmasını ister:

“Bu akıllı araçlar olmadan nasıl kazanacağım ki!” diye düşündü.

Yaşlı adam: Yetenekli olmak için neye ihtiyacın var?

Mahir bu soru karşısında şaşırdı: Beni diğerlerinden ayıracak bir yetenekle doğmam gerekirdi.

Yaşlı adam: Yetenekli çocukların yaptıklarını yapabilmenin tek yolu yetenekli doğmak mı sence?

Mahir: Herkes böyle söylüyor!

Yaşlı adam: Onlar, ayrıcalıklı bir yetenekle doğmuş olabilirler, ebeveynlerinden genetik olarak bunu miras almış olabilirler. Ancak sen de öğrenmek için muazzam bir potansiyelle doğdun. İstediğin her şeyi yapmayı öğrenebilirsin!

Mahir: Ama bu çok zor...

Yaşlı adam: Zor diye bir şey yok. Tek yapman gereken öğrenmeyi çok arzuladığın şeyi seçmek. Bu seçiminde kalbin sana yardım edecek. Diğer çocuklar gibi harika olman için ihtiyaç duyduğun tüm gücü kalbinde bulabilirsin! (s. 13-14)

Bireyin sahip olduğu beşerî sermaye birikimi iki temel kategoriden oluşur: (1) kişinin doğuştan sahip olduğu cinsiyeti, etnik kökeni ve doğal yetenekleri gibi unsurlar, (2) bilgi ve beceriler gibi geliştirilebilir veya sonradan kazanılabilir özellikler. İlk kategoriye sonradan yatırım yapılması mümkün değilken ikinci kategori her bir birey tarafından geliştirilebilir. Beşerî sermaye kuramına göre, bireyler, gelecekteki faydasını maksimum düzeye çıkarmak üzere üretkenliğini artıracak becerileri kazanmak için beşerî sermayesine yatırımda bulunmalıdır. Neoliberalizm, başarılı olmayı bireyin sorumluluğu olarak vazettiği için başarılı olmaya giden yolların -bu hikâye özelinde yeteneklerin keşfi- bireyin kontrolünde olmalı, geliştirebilme imkânına sahip olduğu alan içinde olmalıdır. Şayet yetenekler sadece ve sadece doğuştan geliyorsa, kendi kontrolü dışındaki şartlar sonucu oluşan bu alana birey hükmedemez ve dolayısıyla sonuçlardan sorumlu tutulamaz. Bu sebeple hikâyelerde ilk olarak yeteneklerin doğuştan gelse dahi tek başına yeterli olmadığı vurgulanmalıdır. Hatta her bireyin içinde potansiyel olarak türlü yeteneklerin bulunduğu vurgulanır. Böylece içinde var olan potansiyeli keşfetme ve onu gerçekleştirme sorumluluğu bireye yüklenebilir. Buradan hareketle Yaşlı Adamın, bireyi kendisini tanımaya ve içindeki potansiyeli keşfetmeye yönlendirmesi neoliberal söylemle uyumu gösterir: Kendini tanıyan birey, zayıf ve güçlü yönlerini değerlendirebilir ve bu bilgisinden yola çıkarak beşerî sermayesini inşa eder ve yönetir:

Mahir etrafına bakındı. Kocaman bir meydan, farklı becerilerin sergilenmesi için hazırlanmıştı. Çocuk ona: “Biz burada son karşılaşma için hazırlık yapıyoruz. Herkes çok meşgul gördüğün gibi” dedi.

Mahir şaşırarak “Ama sen ok atmada çok iyi görünüyorsun. Harika bir yeteneğin var. Niye buraya gelip alıştırma yapasın ki? Bu kadar uğraşmana gerek yok!

Çocuk gülerek: “Bu, tek başına yetenek yeterli değil ki. Uzun uzun alıştırma yapmam gerek ileri seviye bir atıcı olabilmem ve diğerlerini yenmem için... Senin yeteneğin nedir?” (s. 18)

Mahir ve yetenekli çocuk arasında alıştırma meydanında geçen yukarıdaki diyalog yeteneğin sadece doğuştan gelen bir özellik olmadığını göstermenin yanı sıra, çaba ve emek harcanmadan yetenekli doğanların dahi “kendilerinin en iyi versiyonuna” ulaşamayacaklarını gösterir. Öyle ki yetenekli kişilerin bile becerilerini artırmak için kendileri üzerinde sürekli

çalışmaları gereklidir. Bu söylem “biz olduğumuz şey değiliz, ama kendimizden var ettiğimiz şeyiz”⁴⁵² sözü ile oldukça uyumludur:

Mahir sustu ve daha fazla yalan söylemek istemeyerek aceleyle: “Benim bir yeteneğim yok. Ben normal bir çocuğum” dedi.

Çocuk gülerek: Ben de senin gibiydim. Yeteneksiz doğduğumu düşünürdüm. Ama mutlaka bir yeteneğin vardır! Onu bulduğunda bizim gibi geliştirmek için çaba sarf edeceksin.

Çocuk sözünü keserek: Güzel bir sesin olmayabilir ama mutlaka öğrenmeyi arzuladığın bir şey vardır. Öğrenmekten asla sıkılmayacağın bir şey...

Mahir uzunca düşündü. Alistırma alanında canla başla sıkılmadan çalışan çocukları düşündü. Utanarak: “Bir şey öğrenmek istemiyorum ki...”

Çocuk, “Belki de bir şey öğrenmeye çalışmadın hiç. Burada pek çok yetenek ve beceri keşfedebilirsin. Dolaş biraz buralarda. Bak bakalım kalbin neye meyledecek.” dedi. (s. 18-19)

Mâhir’in doğuştan yetenekli olduğunu zannedip becerilerine hayran kaldığı çocuğun bir zamanlar onun gibi yeteneksiz olduğunun vurgulanması, dahası o alanda çalışan çocukların hepsinin kendilerinde var olan bir potansiyeli keşfedip geliştirmek için çabalamaları, neoliberal toplumun taleplerini karşılayabilmek için sürekli bir şekilde kendini geliştirmesi gereken özneyi akla getirir. Böylece yeteneklerin doğuştan geldiğine ve bireyin müdahalesine açık olmadığı ön kabulü değiştirilir. Problem yeteneksiz doğmak değil; yeteneksiz kalmak, herhangi bir yeteneği geliştirmemiş olmaktır. Nitekim hikâyenin sonunda, doğuştan gelen hiçbir yeteneği olmadığını düşünen Mahir, çalışma alanında gezinirken içindeki potansiyeli keşfeder ve “*mutfakta çalışırken çok eğlenir, mutluluktan uçar.*”

Genç, Mahir’e: “Senin sahip olduğun becerileri kendi kendine keşfetmeye ihtiyacın vardı. Başkalarının sana söylemesiyle olmazdı.” dedi.

Mahir güldü ve “Herkes böyle mi olur peki?” dedi.

Yaşı adam: “Sadece yeteneksiz doğduğuna inanan çocuklara böyle olur... Çünkü biz doğduğumuzda içimizde çok büyük potansiyelle doğarız. Onları keşfetmemiz için beklerler. Bazılarımız için bu harika yemekler pişirme becerisidir...” dedi. (s. 25)

Bu hikâyenin analizi, tıpkı Foucault’nun işaret ettiği gibi, bireyin kendi üzerinde çalışması yoluyla değeri artırılabilen “beşerî sermaye” olarak nasıl inşa edildiğini ve toplum için ek değer ve fayda sağlayan bireylere dönüştürülebileceğini göstermektedir. Bunu yaparken

⁴⁵² Giddens, *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, 75.

neoliberalizm, kişisel gelişim söylemini herkes için *mümkün bir norm* olarak ortaya koyar. Yaşlı adamın ifade ettiği gibi herkes potansiyelle doğar ve bazıları onları keşfetme ve geliştirme sorumluluğunu üstlenerek hayatında başarılı olmayı seçer. Hikâyenin bu şekilde sonlanması, yeteneksiz doğdukları için bazı çocukların ülkeden atılmasını o çocukların sorunu olduğunu ima ederek problemi bireyselleştirir. Böylece başarılı olmak bireyin sorumluluğu olduğu gibi, başarısız olmak da bireyin sorumluluğudur. Zîra içindeki potansiyeli keşfetmeyen yahut geliştirmeyen kişi başarısızlığından dolayı suçlayacak kimseyi bulamaz. Neoliberal toplumlarda bireye böylesine bir yükün yüklenişi, baskınlığı giderek artan kişisel gelişim söyleminde ortaya çıkmakta ve bu söylem, kişisel gelişimini sağladığı müddetçe bireyin mutlu bir geleceğe ulaşabileceğini vaat etmektedir.⁴⁵³

3.3 NEOLİBERALLEŞMENİN BAZI YIKICI ETKİLERİ:

Her ne kadar Lübnan, savaştan sonra hızlı bir şekilde ekonomik kalkınma hedefiyle neoliberal uygulamalardan medet umduysa da aradan geçen yıllar ve yapılan çalışmalar umulanın bulunmadığını göstermektedir. Hatta ekonomik kalkınma bir yana dursun, neoliberalizmin toplumsal olan üstündeki yıkıcı etkileri zamanla ortaya çıkmış ve başından beri hedeflenen sosyal uyum, ulusun birliği ve bütünlüğü gibi idealler baltalanmıştır. Çalışmalar, neoliberal politikaların toplumsal kapasiteyi daha da aştığını,⁴⁵⁴ eğitimde⁴⁵⁵ yahut sağlıkta⁴⁵⁶ uygulanmasının sınıfsal tabakalaşmanın artmasına, etnik kökenler arasındaki ayrılıkların derinleşmesine sebep olduğunu göstermektedir. Rekâbet ortamının yarattığı risk, güvencesizlik savaş sonrası mevcut güvensiz ortam ve gevşemiş olan toplumsal bağlarını daha da çözerek yalnızlaşma, yabancılaşma ve güvensizlik ortamları oluşturmuştur. Dönemin hikâyelerinde neoliberalleşmenin yıkıcı sonuçları arasından en güçlü şekilde ortaya çıkan *toplumsal olanın bireyselleştirilmesi* ile *bireyin yalnızlaşması ve güven duygusunu yitirmesidir*; toplumsal bağlarının gevşemesiyle ortaya çıkan kötülükten emin olamama hâlidir. Bu yan etkilerin hikâyelerde nasıl ortaya çıktığı bu başlıkta incelenecektir.

⁴⁵³ Türken, Carlquist, ve Allen, “Chasing Happiness through Personal Debt”.

⁴⁵⁴ Mona Fawaz, “The Politics of Property in Planning: Hezbollah’s Reconstruction of Haret Hreik (Beirut, Lebanon) as Case Study”, *International Journal of Urban and Regional Research* 38, sy 3 (Mayıs 2014): 922-34, <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12114>.

⁴⁵⁵ Mahfouz, “Neoliberalism – The Straw That Broke the Back of Lebanon’s Education System”.

⁴⁵⁶ Giovanni Bochi, “Exploring Pluralism in Oral Health Care: Dom Informal Dentists in Northern Lebanon”, *Medical Anthropology Quarterly* 29, sy 1 (Mart 2015): 80-96, <https://doi.org/10.1111/maq.12066>.

3.3.1 Toplumsal Bireyselleştirilmesi

Özellikle sorumluluk ve kişisel gelişim söylemlerini ele alırken incelenen hikâyelerde bireyin ve eylemliliğinin bu şekilde yüceltilmesi, neoliberal anlatı içinde kişinin durumunu ve statüsünü değiştirme gücü olarak çerçevelenmiştir. Bu eylemlilik kavramsallaştırması altında, tüm eşitsizlikler, talihsizlikler ve trajediler aşılabılır hale getirilmiş ve sosyal bağlamı ne olursa olsun tamamen bireyin eylemine bağlanmıştır. Bu kavramsallaştırma toplumsal değişimi bir olasılık olmaktan çıkarır çünkü tüm hataların sorumluluğu ve değişim gücü bireye aittir; dolayısıyla toplumsal değişim kolektif ölçekte gerekli değildir.⁴⁵⁷ Böylece bireyler toplumsal/siyasal/sistemsal değişimler talep etmenin anlamsızlığına ikna edilirler.

Neoliberalizmin, “sorumluluğu” devletten alıp, bireye yükleme yoluyla devletin yüklerini hafifletme amacı göz önüne alındığında neoliberal toplumlarda sistemsal sorunların bireyselleştirildiği görülür. Buna göre yoksulluktan kurtulma, iş bulma gibi toplumsal sorunların sorumluluğu münhasıran neoliberal özneye bırakılmıştır.⁴⁵⁸ Neoliberal söylem bu sayede, sistemsal hataların bireysel hatalara indirgenmesini ve sosyal ve politik sorunlar olarak problematize edilememesini sağlar. Bireysel sorumluluk söyleminin inşası, bir anlamda sosyal eşitsizliklerin sorumluluğunu neoliberal bireye yüklemek suretiyle devleti sorumluluktan kurtarmakla ilişkilidir.

Hikâyelerdeki sorumluluk alma ve kendini geliştirme söylemleri, sistem düzeyinde tüm eleştiri olasılıklarını kapamaya yaramaktadır. Nitekim bu iki söylem kapsamında incelediğimiz hikâyelerin hiçbirinde “sistem” sorgulanmamıştır. Sosyal sorunlar bireyselleştirilerek, bu sorunlara çözüm bulmak bireyin omzuna yüklenen sorumluluklar haline getirilir. Böylece sistemsal sorunlar, kişisel başarısızlıklara dönüştürülerek tasfiye edilir.⁴⁵⁹ Diğer hikâyelerin analizinde de değindiğimiz bu bireyselleştirme *Yeteneksiz Doğdu* hikâyesinde de bariz bir şekilde ortadadır. Yazar, hiçbir şekilde sistemi sorgulamamakta ve sorgulatmamaktadır. Doğuştan bir yeteneği olmayanların ülkeden gönderildiği hikâyede, ülkeyi yöneten kuralları sorgulamak ve değiştirmek yerine sorun bireyselleştirilerek, “yeteneksiz doğanların sorunu” haline getirilir. Çözüm olarak ise bireylerin potansiyellerini keşfetmeleri ve kendilerini geliştirmeleri önerilir.

⁴⁵⁷ Carl Ratner, “Agency and Culture”, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 30, sy 4 (2000): 413-34, <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00138>.

⁴⁵⁸ Beck, *Risk toplumu*.

⁴⁵⁹ Beck, 134.

Görüldüğü gibi tüm bu hikâyelerde yazarlar eşitsizlikleri onaylayan otorite pozisyonundadırlar. Hikâyelerdeki karakterlerin bu durumu sorgusuz sualsiz kabul etmeleri, bu söylemlerin kanıksanmışlığına işaret etmektedir.

Çeşitli sosyal ve sistemsel sebeplerden kaynaklanan eşitsizlikleri önemsizleştirmenin ve sonuçları da bireyselleştirmenin en manipülatif yollarından biri de “yapabilirsin”, “başarabilirsin” söylemlerdir. Kimi zaman bu söylem açıktan kimi zaman pasif bir şekilde ifade edilir. Örneğin engellilerle ilgili hikâyelerde⁴⁶⁰ fiziksel engellerin bireyin başarısının önünde duramayacağı, kişinin başarıyı ve kazancı kendi eylemleriyle belirlediği vurgusu yapılırken veya dezavantajlı durumdaki bireyleri konu edinen hikâyelerde⁴⁶¹ dezavantajlarını avantaja çevirmenin mümkün olduğu ve bunu yaparak bireyin daha da güçlü olacağı fikri inşa edilir. Bireyleri dönüştürülebilir veya şekillendirilebilir özneler olduğu için onlardan kendilerini yeniden keşfetmelerini isteyen girişimcilik söyleminin bir örneği de Engelli Ama Başardı!⁴⁶² hikâyesidir. Sonradan engelli olan ve futbol hayalinden vazgeçmek zorunda kalan bir çocuğun kendini yeniden keşfederek, sınırlılıklarının bilincinde sıkı çalışarak ve özgüvenini yüksek tutarak önündeki tüm engelleri aşabileceği, sporda, akademik hayatta ve özel hayatındaki başarısı gösterilmek suretiyle vurgulanır.

Engellilere dair temaların bu yıllarda ortaya çıkışı, artan farkındalıkla ilişkilendirilebilir ve geç kalınmış bir güzellik olduğu düşünülebilir. Elbette ki toplumun her kesiminin çocuk edebiyatında gösterilmesi olumsuzlanacak bir durum değildir. Ancak sorumuz, bu farkındalığın, şayet neoliberalizm değilse, neden 2000’li yıllardan sonra artmaya başladığıdır. Zîra engellilere veya dezavantajlılara dair hassas olmak onları topluma katmak son yirmi yıldır keşfettiğimiz bir erdem olmasa gerektir. Bu tez çerçevesinde bu temaların olumlu veya olumsuz ne surette olursa olsun ortaya çıkışını neoliberalizmle ilişkilendiriyor ve bu iddiayı güçlendirmek için Lübnan’da o tarihten itibaren geliştirilen politikaları gösteriyoruz. Lübnan hükümeti gerçek kalkınmanın geleneksel olarak ötekileştirilenler de dahil olmak üzere Lübnan toplumunun tüm üyeleri için

⁴⁶⁰ ‘İzzu’d-dîn, *Esâbi’u Zeyneb*; Nebîhe Muhaydilî, *Menkûşetu Meryem* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2013); Nebîhe Muhaydilî, *Bilâl ve Âmir* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2001); ed-Dar’âvî, *Bülbül leyse ke’l-belâbil*; Hedîl ‘Umer Edîb el-‘Abbâsî, *Erâ bi-kallbî* (Beyrut: Dâru’l-‘ilim li’l-melâyîn, 2006); ‘Ali ‘Aşûr el-Ca’fer, *Uhtî terâ bi’r-râiha* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2013); ‘Abîr Muzhir, *Sadîki’l-mufaddal* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2002); ‘Abdu’l-kâdir Kasmiyye, *İbnetu hayyâtî’l-karye* (Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2019); Lemya ‘Abdu’s-sâhib, *Âdnân lâ yuhîbbu kıssatî* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2005).

⁴⁶¹ Leylâ Sâyâ, *el-Kunfuz ve esdikâu’l-ğâbe* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 1998); Nâzik Hirrîs, *el-Kunfuzu’s-sağîr* (Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2000).

⁴⁶² Feyrûz Kardîn el-Be’albekî, *Mu’avvak lâkinnehû tefevvak* (Beyrut: Dâru’l-‘ilim li’l-melâyîn, 2003).

kalkınma olduğu fikrinden hareketle engelli bireyleri topluma katmanın önemi üzerinde durur. Hazırlanan raporlar engelli bireylerin topluma tam olarak dahil olamamalarının temel sebebi olarak eğitim ve istihdam alanlarından uzun süredir dışlanmalarını gösterir. Kaliteli eğitime eşit erişimin olmaması, engelli insanların toplumun tam anlamıyla katkıda bulunan üyeleri olabilmeleri için gerekli temel bilgi ve becerileri kazanmaktan mahrum bırakılmalarını sağlamıştır. Engelli bireylerin, bu dışlama politikası sonucu kendileri ve aileleri üzerindeki doğrudan etkilere ek olarak, Lübnan hükümetine de yük olması çerçevesinde ele alınması ve bu kapsamda farkındalık yaratma; politika değişikliği; kapasite geliştirmeye yönelik kaynaştırma çalışmaları yapılması için politikalar geliştirilmesi,⁴⁶³ nevi zuhur engelli birey temasının ortaya çıkış sebeplerinin neoliberalizmden çok da bağımsız olmadığını gösterir.

Sonuç olarak tüm bu bulgular neticesinde benliğin özerk, sorumlu ve girişimci olarak inşasının hegemonik amaçlara hizmet ettiğini ve statükoyu koruma işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Egemen söylemler toplumda neyin 'yaygın', 'doğru' ve 'yanlış' olarak kabul edildiğini yayar ve böylece bireylerin nasıl düşündüklerini, davrandıklarını ve hissettiklerini etkiler. Dolayısıyla, bireyler egemen neoliberal söylemlerden yararlandıkları ve kendilerini özerk ve girişimci özneler olarak kurguladıkları ölçüde, yaşamın her türlü koşulu ve sorunuyla kendilerinin baş edebilecekleri fikrini kabul etme olasılıkları da artacaktır. Eğer bir dizi potansiyel faktör nedeniyle başarılı olamazlarsa, o zaman bu başarısızlığı bireysel bir eksiklik veya beceriksizlik olarak görme eğiliminde olacaklardır. Bu tür bir başarısızlığa maruz kalan rasyonel otonom girişimci için olası bir çözüm, kendi kendini yönetme ve kendini geliştirme adına faaliyette bulunmak olacaktır. Bunu yaparken, toplumun yapısal ve/veya sistemik unsurları göz ardı edilecek ve sonuç olarak değişmeyecektir. Böylece toplumsalın bireyselleştirilmesi ve bireylerin sorumluluk sahibi kılınması sağlandığı ölçüde, neoliberalizm toplumsal kontrolü sağlayacak ve tüm eşitsizlikleriyle birlikte statükonun meşrulaştırılmasına ve yeniden üretilmesine katkıda bulunacaktır.

3.3.2 Yalnızlaşma ve Güvensizlik

Bir önceki bölümde ilk dönem hikâyelerinin analizi yapıldığında hâkim söylemin güçlü bir şekilde toplumsallığın farklı biçimleri etrafında şekillendiği ortaya çıkmıştı. Bu söylemleri toplumsal kurumların korunması, toplumsal uzlaşıya verilen önem ve dayanışma/yardımlaşma

⁴⁶³ Samantha Wehbi, "The Challenges of Inclusive Education in Lebanon", *Disability & Society* 21, sy 4 (Haziran 2006): 342, <https://doi.org/10.1080/09687590600679980>.

söylemleri olarak üç ana başlık altında toplayarak incelemiştik. Ortaya çıkan tablo çocuk sosyalleşmesinin toplumsallık lehine geliştiğini göstermişti. Hâkim ideolojinin Lübnan çocuk edebiyatındaki izlerini ve zaman içerisinde yaşanan dönüşümleri takip etmeyi amaçlayan bu tez için ilk dönem hikâyelerindeki toplumsal yücelten söylemlerin ikinci dönem hikâyelerinde de devam edip etmediği cevaplanması gereken bir soru olarak kendini gösterdi. Nitekim kronolojik olarak incelendiğinde hikâyelerde sosyal dokunun farklı yönlerden yavaş yavaş çözüldüğü; buna bağlı olarak yalnızlaşmanın ve güvensizliğin giderek arttığı görüldü. Bu bağlamda hikâyelerde ortaya çıkan iki temel söylem olarak “yabancıya güvenmeme” ve “arkadaşa güvenmeme” öğretileri karşımıza çıktı.

İki dönem arasında “güven” problemi bağlamında bir karşılaştırma yapacak olduğumuzda ilk dönemin hikâyelerinden *Katırcı Süleyman*’ı örnek olarak ele alabiliriz. Bu hikâyede yabancı olsalar da insanların birbirlerine güvendiklerini, yardım ettiklerini hatta karşılıklı iyiliğini kendi maslahatlarına tercih ettiklerini görmüştük. Ancak ikinci dönem hikâyelerinde “yabancı” sadece iyi niyetli bir ihtiyatla yaklaşılması gereken birey olarak resmedilmekle kalmaz, aynı zamanda kendisinden mutlak surette zarar görülecek “öteki” olarak inşa edilir. Bu bağlamda pek çok hikâyesi incelenen Feyrûz Kardîn, hikâyelerinde sürekli yabancıları gelecek muhtemel zararlar ve türlü olumsuzluklara odaklanarak onlardan korunma, onlara güvenmeme temalarını işler. Bu bazı hikâyelerde yabancıları kapı açmamak gibi bir kurgu üzerinden işlenirken, bazı hikâyelerde beden mahremiyeti ve çocuğun bedeniyle ilgili çizmesi gereken sınırlar etrafında oluşturulan bir kurgu üzerinden işlenir. Kurgular çeşitli olsa da ana tema “yabancı”dan gelecek zarar ve ona karşı tedbirli olmaktır. Örneğin *Kapıyı Açayım mı?*⁴⁶⁴ hikâyesinde yabancıları karşı ihtiyatlı olma, onlara güvenmeme teması eve gelen yabancı birine kapıyı açma durumunda karşılaşılabilecek olumsuzluklar üzerinden ele alınır. Aşağıdaki alıntı, inşa edilmek istenen “yabancıya güvenmeme” söylemini okurun zihnine yerleştiren, hikâyenin giriş cümleleridir:

Birden kapı çaldı. Anne “Ben açarım” dedi. Nur: “Hayır, ben açayım annecim” dedi. Anne: “Sizden birinin kapıyı açmasını istemiyorum. Acele edip bize zarar verebilecek bir yabancıya kapıyı açabilirsiniz.” dedi. Ancak Nur, yıldırım hızıyla koşup kapıyı açmıştı bile... Annesi: “Nur! Defalarca söyledim, kim olduğunu anlamadan kapıyı kimseye açma!” dedi. (s.6-7)

⁴⁶⁴ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, *Ummî, hel eftahu’l-bâb?* (Bayrut: Dâru’l-`ilim li’l-melâyîn, 2001).

Nur, kapıyı açtığında karşısında tanımadığı, “traşlı, güzel giyimli, beyefendi görünümü” bir yabancı görür. Yabancı, görünüşüyle karşısındakini kandırdığı gibi sözleriyle de kandırmaktadır: Küçük kıza “Babasının eski bir arkadaşı olduğunu ve ona sürpriz yapmak istediğini, ses çıkarmamasını” tembihleyen “yalancı” biri olarak tasvir edilir. Hikâyenin gelişme bölümünde, yabancının eve girdikten sonra aileye yaşattığı korku dolu anlar, silah çekmesi, tehdit etmesi, çocuklara ve yaşlılara kötü muamele etmesi, hırsızlık yapması uzunca anlatılır. Hikâyede tekrarlanarak vurgulanan husus, her ne kadar görünüşüyle güven verse de yabancıya asla kanmamak, güvenmemektir. Hikâyenin başında “yabancı”nın dış görünümü itibariyle olumlu bir şekilde tasviri daha sonra küçük kızın dilinden bir kez daha tekrar edilmiştir:

Küçük annesine “Anne bunun gibi beyefendi görünen ve temiz bir hırsız daha önce hiç görmemiştim. Hırsızların hep çok kötü ve pis olduklarını zannedirdim.” (s. 33)

Hikâyenin başlangıcında annenin dilinden aktarılan “yabancılara güvenmeme ve kapı açmama” söylemi, gelişme bölümünde hırsızın dilinden “alaycı bir nasihat” olarak yinelenir:

Hırsızın da alaycı bir şekilde “Bunu hiç unutmayın küçüklerim: Tanımadığınız kişilere asla kapıyı açmayın! (s. 23)

Hikâyenin finalinde ise, polis tarafından kurtarılan ailenin hikâyesi gazetelere çıkar ve “yabancılara güvenmeme ve kapı açmama” söylemi anne-babadan daha üst otoriteler tarafından da yinelenir. Bu otoritelerden biri de polis kurumudur. Hikâye, polislerin dağıttıkları ilanda yazan uyarılarla son bulurken söylem bir kez daha tekrarlanmış ve pekiştirilir:

Polis merkezi şehirdeki bütün çocuklara, kapıyı yabancılara açmamalarını söyleyen ilanlar dağıtmış. Polisin dağıttığı kağıtta şunlar yazıyormuş: “Kapıyı, binanın kapıcısına bile açmayın. Hırsız onları zorlamış olabilir. Kapıyı, giyimleri çok iyi olsa da yabancılara açmayın. Kapıyı çocuk da olsalar dilencilere açmayın! (s. 46-47)

Bir başka hikâyede⁴⁶⁵ yine “yabancıya güvenmeme” söylemi yabancının çocukları istismar etmek suretiyle canlarına kastetme potansiyeline sahip, dikkat edilmesi gereken birey olarak konumlandırılması yoluyla inşa edilir.

Gazetelerden bildiğimiz tek şey, bir yetişkinin onu insanlardan uzak bir yere götürüp zarar verdiği. Bu kötü kişi onun özel bölgelerine dokunmuş. Ancak küçük bedeni buna dayanamamış ve hastanmış, gökyüzüne gitmiş.

Anne: “Siz, her kim olursa olsun kimsenin size dokunmasına izin vermemeniz gerektiğini biliyorsunuz değil mi?” demiş.

⁴⁶⁵ Feyrûz Kardîn el-Be`albekî, *Dokunmak Yasak* (Beyrut: Dâru’l-`ilim li’l-melâyîn, 2001).

Ruba: “Bütün yetişkinlerin iyi kalpli olduklarını ve küçükleri sevdiklerini zannedyordum. Bak! Sen, dedem, ananem, dayılarım amcalarım hepiniz bizi çok seviyorsunuz.” demiş. Samir “komşularımız, kapıcı, şoför... hepsi çocukları çok seviyor.” demiş.

Baba: “Yetişkinlerin çoğunun iyi kalpli olduğuna şüphe yok. Ancak bazıları kötü olabilir ve küçüklere zarar verebilir. Bu yüzden özel bölgelerinizi ellemek gibi normal olmayan bir davranış gördüğünüzde çok dikkatli olmanız gerekir” demiş. (s. 10-12)

Bu hikâyelerde güvensizlik yaratan, kötülük kaynağı olarak kodlanan kişi “yabancı”dır. Bir başka hikâyede ise, bu içkin özellikleri sebebiyle, yabancından arkadaş olmayacağı, yabancıya yaklaşımda hep tedbirli olunması gerekliliği vurgulanır. Çünkü; uzun vadede yabancı ancak kötülüğe sebep olacaktır. Yabancıya iyi niyet göstermenin ve yardımsever davranmanın olumlu bir sonuç doğurmayacağı, bilakis kişiye kötülük olarak döneceği işlenir. Örneğin *Dolandırıcı Arkadaş*⁴⁶⁶ hikâyesinde anlatılan, yağmurlu bir günde yolda kalmış bir adamı evine alan, yardım eden ve çok iyi arkadaş olan Mahir’in hikâyesi, bu yabancının onu dolandırmasıyla sonlanır. Hikâyenin sonunda çıkarılan ders ise yabancıların uzun vadede mutlaka kötülükleri ve zararları ortaya çıkacak, güvenilmez bireyler olmasıdır:

O günden sonra Mahir, eski arkadaşlarını aramaya ve yabancılara hemen güvenmemeye karar verdi. İnsanların çoğunu sevebiliriz. Ancak çok azı hâriç onlara güvenmemeliyiz. (s. 15)

Bu dönemin hikâyelerinde “güvenilmemesi veya ihtiyatlı olunması gereken kişiler” sadece yabancılar değildir. Bilakis, arkadaşlar da ötekileştirilmeye başlanır ve kişi hepten yalnızlaştırılır. Bu söylemin ortaya çıktığı hikâyelerde dikkat çeken bir husus iyi niyetin ihanetle cezalandırılması fikridir. Öyle ki iyilik yapmak bilerek kötülüğe davetiye çıkarmaktır. Gerek bir önceki hikâye gerekse aşağıda alıntılanan *Sarmaşık Ağacı*⁴⁶⁷ hikâyesinde alıntı, iyiliğin kötülükle mukabele gördüğü, bu sebeple sürekli uyanık olmak ve “arkadaş” dahi olsa birine yardım ederken tedbirli olmak gerektiğini vurgular:

Sarmaşık bir gün “Portakal ağacı, arkadaşım! Ben dalları ve gövdesi ince bir ağacım. Ve yukarı tırmanamıyorum. O yüzden temiz havayı içime çekemiyor, güneş ışığına maruz kalamıyorum. Senin güçlü dallarına tırmanmak istiyorum” demiş. (s. 6)

Portakal ağacı sarmaşığın sözlerini biraz düşünmüş ve “Ya dallarımı ve yapraklarımı sarıp benim hava almamı ve güneşe maruz kalmamı engellersen? diye sormuş. Sarmaşık: “Asla böyle bir şey yapmam arkadaşım! Sadece bazı dallarına tutunup

⁴⁶⁶ Muhammed Sûdânî, *es-Sadîku'l-muhâdi`u* (Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2017).

⁴⁶⁷ el-Hîtî, *Şeceratu'l-levlâbi'l-mağrûra*.

yükseğe tırmanacağım ve beraberce temiz havayı soluyacak, güneşin ışığını alacağız” demiş. (s.8)

Portakal ağacı sarmaşığın teklifini kabul etmiş ve dallarına tırmanmasına izin vermiş. Sarmaşık yavaş yavaş tırmanmaya başlamış. Bir süre sonra sarmaşık portakal ağacının dallarını ve yapraklarını iyice sarmış ve artık portakal ağacı nefes alamaz ve güneş göremez hale gelmiş. Portakal ağacı daralmış ve sarmaşığa artık durması gerektiğini söylemiş. Ancak sarmaşık ona cevap vermemiş, portakal ağacının sesine kulaklarını tıkamış. Portakal ağacı sarmaşıktan kurtulmak için çok uğraşmış ama başaramamış. Bu sırada sarmaşık her gün biraz daha büyüyerek yanlardaki beş portakal ağacını da sarmış... (s.12-16)

Tüm hikâyelerde ortak nokta yalan söylenerek iyi karakterin kandırılması ve bu acı tecrübe üzerinden hem karaktere hem de okura bir ders verilmesidir. Bu hikâyede de sarmaşığın, portakal ağacına asla ihanet etmeyeceği, ona zarar vermeyeceğini söyleyerek iyi niyetini istismar etmesi konu edilir. Hikâyelere göre toplumsal yapıyı çözüdüren ve güvensiz ortam oluşturan diğer unsurlar rekâbet ve kıskançlıktır. Örneğin *Boynuzsuz Zürafa*⁴⁶⁸ hikâyesinde ormanın kraliçesi olan zürafayı kıskanan aslanın ona bir tuzak kurarak gücü ele geçirişi işlenir:

Zürafa eskiden tüm hayvanların kraliçesiymiş. O zamanlar iki tane uzun ve güçlü boynuzu varmış. Bu boynuzlar onun silahıymış. Tüm hayvanlar onun önünde el pençe divan beklermiş. (s. 6)

Ancak aslan, çok hızlı koşmasına, güçlü pençelerine rağmen zürafanın önünde süklüm püklüm durmayı kendine yakıştıramıyormuş. Bu yüzden ona bir tuzak hazırlamış. Zürafayı, deniz hayvanlarının derisiyle döşenmiş sarayına çağırmış. Zürafa, aslanın davetini kabul etmiş. Bu davete pek çok hayvan katılmış, bülbüller, kuşlar şarkılar söylüyor, ayılar davul çalıyor, maymunlar dans ediyormuş. (s. 10-12)

Zürafa aslanın inine vardığında içeri girmek için eğilmiş ancak uzun boynuzları inin dar kapısından sığmamış. Zürafa şaşırarak, ne yapacağını bilememiş. Aslan: “Çözüm çok basit! Biz hepimiz kraliçemiz için canımızı feda ediyoruz, onu her türlü tuzaktan koruyoruz. Dolayısıyla uzun boynuzlarına ihtiyacı yok... Kraliçemiz izin verirse boynuzlarını törpüleyebiliriz, böylece kolayca içeri girebilir! Zürafa gülümsemiş ve bu fikri onaylamış. Aslan büyük bir kaya alıp zürafanın boynuzlarını kırmış. Zürafa başını uzatıp ine girmek istediğinde aslan gülerek dalga geçmiş: “Yoo, yoo! Sen şu silahsız ve savunmasız halinle bizim kraliçemiz olamazsın! Benim inime de giremezsin!” demiş. (s. 14-20)

Bu hikâyede spontane olarak ve kaçınılmaz bir şekilde gelişmiş bir kötülük değil, planlı, organize bir kötülük ele alınmaktadır. Temel dürtü rekâbet duygusu, kıskançlık, gücü elde etmedir. Hikâyede aslanın pozisyonu, planlı kötülüğü oldukça dikkat çekici olsa da belki de asıl vurucu olan zürafanın arkadaş çevresinin pozisyon değiştirmesidir. Etrafindakilerin çok çabuk saf

⁴⁶⁸ Hâdî Nu'mân el-Hîtî, *ez-Zürâfetü'l-harsâu* (Beyrut: Dâru'r-Rukî, 2012).

değiştirmesi, zürafayı yalnız bırakması, yabancınn olduğu kadar arkadaşın da kıskanç, güvenilirmez, her an ihanet etme potansiyeline sahip “öteki” olarak inşa edildiğini gösterir:

Bunun üzerine oradaki tüm hayvanlar gülmüşler. Zürafa çok şaşırmış, ağzından bir kelime dahi çıkamamış. O günden beri boynuzsuz zürafanın sesi çıkmıyormuş, gücü kuvveti kalmamış. Aslansa ormanda hayvanların kralı olmuş. (s. 22)

Hikâyenin başlarında zürafanın yanında, emrine amade, onunla birlikte eğlenen, mutlu yaşayan “arkadaşların”; yani hayvan toplumunun, aslanın destekçisi olması; aslanın gücü elde etmek için yalan söyleyerek rakibini kandırmasını onaylamaları anlamına gelir. Böylece bu ilkesiz tutum, toplum tarafından kabullenilmiş, onaylanmış ve bir norm olarak vazedilir.

Şimdiye kadar bu başlık altında ele alınan tüm bu hikâyelerde yabancınn veya arkadaşın katil, hırsız, dolandırıcı, yalancı, rekâbetçi ve hain olarak inşa edilmesi toplumsal yapıyı bir arada tutmaya yarayan “güven/itimat” duygusunun çözünmesi anlamına gelir. Günümüzde okur, bu hikâyeleri okuduğunda muhtemelen inşa edilen “kendinden başka kimseye güvenmeme” söylemine hak verecektir. Zira içinde yaşadığımız risklerle dolu ve bireyleri birbirine yabancılaşmış toplumda, uyarı kabilinden bu söylemlerin inşa edilmesi mantıklıdır. Bu tezin ele aldığı sorun bu söylemin inşa ediliyor olmasından ziyade neden normalleştirilmiş ve içselleştirmiş olduğudur. Özellikle de geçmiş dönemlerdeki hikâyelerde arkadaşlık vurgusu, toplumun dayanışması ve tanımadığı kişilere iyilik yapan ve onlardan iyilik gören karakterlerin işlenmesi karşısında günümüzde tam tersi yönde bir değişim olması dikkat çekicidir.

Çocuk edebiyatına da yukarıda gösterilen şekilde yansıyan bu dönüşüm, neoliberalleşmenin baskın tezahürlerinden olan bireyselleşme ve rekâbetle yakından ilişkilidir. Zira neoliberalizm bu ilkeleriyle bağlantılı olarak toplumda güvenin azalmasına katkıda bulunabilir. Hatırlatacak olursak neoliberalizm, piyasa odaklı yaklaşımı, bireysel rekâbeti teşvik etmekte ve piyasa güçlerinin toplumsal ve ekonomik ilişkilere yön vermesini savunmaktaydı. Dolayısıyla bu durum, insanların daha fazla rekâbetçi ve bencil olmalarına yol açtığı gibi bu da güvensizlik duygularının artmasına neden olur. Bir başka sebep ise, sosyal refah politikalarının yerine geçen neoliberal politikaların, sosyal yardımları azaltmayı hedeflemesi ve bireylerin kendi kaderlerini tayin etmelerini teşvik etmesidir. Kısıtlı imkânlarla erişme yolunda herkes birbirinin rakibidir. Bu durum, insanların birbirlerine olan güvenlerini zayıflatır. Toplum içindeki yardımlaşma ve dayanışma duygularının azalması, güvensizliğe yol açar.

SONUÇ

Modern Arap dünyasında başından itibaren çocuk edebiyatı, çocuğu, ulus devletin inşasına hizmet edecek şekilde yetiştirme ve yönetmenin en etkin aygıtlarından biri olarak telakki edilmiştir. Bu nedenle, Arap dünyasında çocuk edebiyatı, genellikle belirli ideolojik ve eğitimsel amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen bir üsluba sahiptir. Bu üslup, toplumun istenilen değerleri ve normlarını çocuklara aktarmayı amaçlar ve didaktiktir. Geçtiğimiz üç asırda Arap dünyasında hâkim ekonomi politik, ideolojiler ve yönetim biçimleri değişmiş olmasına rağmen çocuk edebiyatının bu didaktik işlevi nispeten sabit kalmıştır. Bu karakteristiğinden ötürü AÇE’yi içerdği söylemler bakımında inceleyen araştırmaların azımsanmayacak bir kısmı toplumsal gerçekliğin edebiyata nasıl yansıdığından ziyade, ideal söylemin edebiyat aracılığıyla nasıl inşa edildiğini incelemeye yöneliktir. Didaktizm tartışmalarıyla birlikte her ne kadar günümüzde çocuk edebiyatının ideolojik söylemlerden arınmakta olduğu, çocuk gerçekliğine daha uygun hikâyelerin yazıldığı bir döneme geçildiği iddia edilse de kanaatimce üzerinden epey zaman geçmiş olmasına rağmen Rose’un tartışması⁴⁶⁹ da Nodelman’ın tespiti de bu gün için hâlâ güncelliğini korumaktadır: Çocuk edebiyatı hâlâ daha gayet etkin emperyalist faaliyetin bir türüdür.⁴⁷⁰

Genel olarak AÇE’de görülen bu durum Lübnan çocuk edebiyatı için de geçerlidir. Bu çalışmada eleştirel söylem analizi yöntemini kullanarak 1992-2020 yılları arasında makro ekonomi politik söylemlerin değişmesiyle birlikte Lübnan çocuk edebiyatının hikâye türünde inşa edilen çocuk özneyi ortaya çıkarmayı amaçladım. Bu amacı yerine getirmek için, neoliberal tüm ekonomi politik söylemleri “yönetim biçimleri” olarak değerlendiren Foucaultcu literatürü dayanak noktası olarak kabul ederek Lübnan’daki çocukların “yönetilebilir özneler” olarak nasıl inşa edildiği göstermeye çalıştım.

1943’te bağımsızlığını elde ettiğinden beri Lübnan, uzun yıllar süren anlaşmazlıkların ve savaşların etkisiyle çözünen sosyal ilişkileri onarma ve tek bir Lübnanlı kimliği oluşturma yoluna girdi. Bu sebeple birleştirici ve örgütleyici dayanışma, yardımlaşma ve uzlaşî biçimlerini

⁴⁶⁹ Rose, *The case of Peter Pan, or, The impossibility of children’s fiction*.

⁴⁷⁰ Perry Nodelman, “The Other: Orientalism, Colonialism, and Children’s Literature”, *Children’s Literature Association Quarterly* 17, sy 1 (1992): 34, <https://doi.org/10.1353/chq.0.1006>.

benimseme ve toplumsal aidiyetlerin ve kimliklerin korunması gibi *toplumsallık söylemlerini* inşa etme zorunluluğunu hissetti. Özellikle, iç savaşı bitiren Taif anlaşmasının (1989) bu söylemlerin inşasında önemli bir rolü vardır. Öyle ki, bu anlaşma milli eğitimin bu husustaki rolüne dikkat çekmiş ve hükümetin güçlü bir şekilde toplumda uyum ve bütünleşme duygularını ortaya çıkaracak stratejiler geliştirmesi için harekete geçmesine vesile olmuştur. Eğitim materyallerinin önemli bir parçası olan çocuk edebiyatı da kaçınılmaz olarak devletin benimsediği bu idealler doğrultusunda söylemler inşa eden bir araç haline dönüşmüştür.

Eğitime etkisinin yanı sıra anlaşma, ekonominin neoliberalleştirilmesine yönelik maddeler de içermektedir. Anlaşmadan üç yıl sonra 1992’de başbakan seçilen Refik Harîrî de Lübnan’ın yeniden inşasını neoliberal politikalar üzerinden planlamıştır. Ancak, ekonominin neoliberalleştirilmesinin toplum ve birey üstünde, Lübnan hükümetinin sosyal uyum idealinin tam aksi yönde yıkıcı etkileri vardır. Bireyselleşme, girişimcilik ve rekâbet gibi kavramlarla öne çıkan neoliberalizm, anlaşmada bir hedef olarak gösterilen sosyal uyum ve bütünleşmenin tam karşısında konumlanır. Nitekim ilerleyen yıllarda özelleştirme, serbest piyasa vurgusu ile makro düzeyde başlayan neoliberalleşme zamanla eğitim kurumlarını ve araçlarını da etkisi altına almış ve neoliberal uygulamalar sosyal tabakalaşmayı ve ayrılıkları daha da derinleştirmiştir. Böylece ekonomik, politik ve toplumsal sahalarda gerçekleştirilmek üzere alınan bu kararlar uyarınca eğitim, çocuk edebiyatı vb. aygıtlar aracılığıyla söylemler ve davranış biçimlerini inşa etmiştir. Bu şekilde hâkim ideoloji ne olursa olsun, çocuğun yönetilmesi sağlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında, 1992-2020 yılları arasında Lübnan’da yayımlanmış 244 hikâyenin incelemesi sonucunda neoliberalizm öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana dönem belirlenmiştir. İlk dönemi oluşturan, 1992-2012 yılları arasında yayımlanan hikâyelerin güçlü bir şekilde toplumsallık söylemlerini inşa ettiği görülmüştür. Bu hikâyelerde öne çıkan ana söylemlerde yetişkin ve çocuk arasındaki hiyerarşik ilişki, yetişkinin lehine olacak şekilde tesis edilmiş ve mevcut ataerkil yapı sürdürülmüştür. Buna binaen aile, okul, devlet gibi toplumsal kurumların, normların, dinî veya örfî tüm geleneklerin, farklı dayanışma ve yardımlaşma biçimlerinin olumlandığı ve teşvik edildiği görülmüştür.

Bu söylemler doğrultusunda inşa edilen çocuk, tam da neoliberalizmin çözündürmesi gereken öznedir. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi Harîrî hükümetinin neoliberal politikaları güçlü bir şekilde uygulamasıyla neoliberal değerler içselleştirilmeye başlanmış ve bu politikalar eğitim politikalarına nüfuz ettiği oranda çocuk edebiyatında Binkley’in “neoliberal özneleştirme” olarak tanımladığı süreçler devreye girmiştir. Bu yeni süreç, 2000-2020 yılları arasında yayımlanmış hikâyelerden oluşan ikinci döneme damgasını vurmuştur ve güçlenerek devam

etmektedir. Bu dönemde yayımlanan hikayelerin analizi Lübnan'ın toplumsal yapısına hâkim olan ataerkil hiyerarşik ilişkilerin yeniden müzakere edildiğini, toplumsallığı ve kolektif kimliği sınırlayan bir öznellik sunularak Arap çocuğun yeniden konumlandırıldığını göstermiştir. Çocuk edebiyatının, Foucault'un ifadesiyle, arkeolojisi yapıldığında çocuğun pasif, edilgen ve bağımlı bir varlık olmaktan aktif, inisiyatif alan ve kendi kendine yetebilen bir varlık haline geldiği gözlemlenmiştir. Bu süreçte çocuk, kendi kararlarını verme, bu kararların sonuçlarıyla yüzleşme ve hatta zaman zaman kendisini tehlikelere karşı savunma gereksinimi duyma gibi beceriler geliştirir. Zîra neoliberalizmin bireyselleşmeye odaklanarak çocuğu inşa ediş biçimleri, yetişkinin çocuk üzerindeki gücünü aşındırmaktadır. İkisi arasındaki güç dengesi, -ironik bir şekilde- yetişkin eliyle; yani çocuk edebiyatında tesis edilen güç ilişkileri aracılığıyla tersine çevrilmektedir. Bu dönüşüm sadece çocuğun tekil bireyler olarak yetişkinlerle ilişkilerinde değil; aynı zamanda onun değerlerini, tutumlarını ve düşünüş biçimlerini etkileyen kültürel normlarla ve geleneklerle olan ilişkilerinde de görülür. Neoliberal değerlerin söylemsel hâkimiyeti ele geçirme sürecinde özgürlük ve özerklik söylemleri, toplumsal ve geleneksel bağları tartışmaya açan bir vurgu olarak öne çıkar. Öznenin bu şekilde inşa edilmesi özgür iradenin bir sonucu olarak gösterilerek neoliberal söylemler doğallaştırılıp olağanlaştırılmaktadır.

Bu hikâyelere çocuğun özerkleşmesi salt olumlu bir söylem olarak inşa edilmekte, neoliberalizmin yıkıcı etkileri göz ardı edilmektedir. Halbuki bir adım sonra neoliberalizm, çocuğa boyunu aşan sorumluluklar yükleyecektir. Zîra neoliberal yönetimsellik teknolojileri olarak işlev gören bireyci söylemler, toplumsal olanın bireyselleştirilmesini yani sistemik sorunların ve başarısızlıkların bireysel eksikliklerden ve beceriksizlerden kaynaklandığı fikrini akıllara yerleştirerek, bireylerin her şeyden sorumlu kılınmasına yol açmaktadır. Bu sorumluluğun altından kalkabilmek için bireye sunulan çözüm ise kendini geliştirmesi ve kendi kendini yöneten bir özne olarak inşa etmesidir. Analizimizin de ortaya koyduğu gibi, bu dönemin hikayelerinde bireyselleşmeye, girişimcilik olarak kendini geliştirmeye yönelik söylemler tam olarak bu nihâî amaca uygun bir şekilde takdim edilmiştir. Aynı zamanda ideal neoliberal birey olmak için tüm bu özelliklere sahip olmak öznelere için neredeyse normatif bir durum olarak sunulmaktadır.

Hikâyelerde, neoliberalizmin dayanakları olan bireyselleşme ve girişimcilik giderek daha güçlü bir şekilde inşa edilirken diğer bir dayanak olan *rekabetçiliğe* dair güçlü bir vurgu olmaması şaşırtıcıdır. Her ne kadar neoliberalizmin bireyselleştiren araçlarından biri olsa da rekabetçiliğin daha çok toplumsallıkla ilgili değerlerde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Öyle ki bulgular, rekâbet söyleminin bireyler arasındaki rekâbete değil; daha çok gruplar arasındaki

rekâbete yüksek değer atfetmek suretiyle inşa edildiğini göstermiştir. Gruplar arasındaki rekâbet ele alınırken, ortak menfaat uğruna girilen yarışta galip olabilmek için grup içi dayanışma ruhu yüceltilerek nispeten olumsuz çağrışımlar içeren “rekâbet” söyleminin yumuşatıldığı gözlemlenmiştir. Muhtemelen bunun sebebi AÇE’nin hâlâ didaktik olması, ideal tipi ortaya koyma amacı taşıyan bir araç olması ve Lübnan toplumunun ayrıştırıcı ve ötekileştirici söylemleri kaldırma lüksü olmadığı bilincidir. Her ne kadar neoliberalizmin diğer söylemleri olan bireyselleşme ve girişimcilik de toplumsal bütünlüğü baltalasa da ilk etapta bireyin kendisiyle ilgili bir değişim önerdiklerinden, bu söylemlerin toplumsal yıkıcı etkisi rekâbetteki kadar açık değildir. Zîra rekâbet, bireyin kendisiyle ilgili olmaktan ziyade toplumdaki diğer bireylerle arasındaki hâl alır ve daha tehlikeli bir söyleymiş gibi algılanır.

Bu hikâyelerde dayatılan söylemleri eleştirebilir yahut olumlayabiliriz. Ancak pozisyonumuz ne olursa olsun bu söylemlerin inşası esnasında çocuk okurun açıkça manipüle edilmesi başlıca eleştiri hususudur. İncelediğimiz hikâyelerde (i) neoliberalleşmenin mutlulukla, toplumsallığa dair söylemlerin ise mutsuzlukla ilişkilendirilmesi, (ii) istisna sayılabilecek başarı örneklerinin genelleştirilmesi, (iii) olumsuz koşullara rağmen başarmayı hedefleyen kişi her koşulda başarabilir algısının oluşturulması, (iv) hikayelerin hep “başarı”, “kazanç” veya “mutluluk” etrafında kurgulanması ve (v) inşa edilmek istenen söylemin sadece avantajlar çerçevesinde çizilmesi ve gerçekliğin olduğu gibi aktarılmaması çocuk okurun algısının yönetiminde kullanılan stratejilerdir. Oysaki incelediğimiz hikayelerde en güçlü şekilde inşa edilen bireyselleşme söylemleri her zaman mutluluk getirmeyebilir, dışarısı her zaman tasvir edildiği kadar ideal bir mekân değildir, bazen kişi ne yaparsa yapsın başarılı olamayabilir yahut çocuk tasvir edildiği gibi her zaman kurtarıcı, güçlü, bilge bir kişilik değildir. Ancak neoliberal söylemlerin güzellemesi bu gerçeklerin üstünü örtmeyi gerektirmiştir. Çocuk okur, bilişsel olarak manipüle edildiği gibi duygusal olarak da manipüle edilir. Şöyle ki, neoliberal söylemleri temsil eden ana karakterler sevimli ve diğerleri sevimsiz tasvir edilerek okurun özdeşim kurması beklenen karakter belirlenir. Daha sonra diğerleri tarafından bu karaktere yaşatılan mağduriyetle okura, neoliberal söylemlerden yana tavır alması âdeta dayatılır. Çocuk edebiyatının meşhur “çocuğa görelilik” ilkesi uyarınca bu bilişsel ve duygusal istismar, eleştiri konusu olmalıdır.

Lübnan çocuk edebiyatının tezde incelediğimiz örnekleme, son yirmi yılın giderek daha fazla neoliberal söylemleri inşa ettiğini gösterse de analizimize dâhil olan bazı hikayeler karşı argümanların geliştirilebileceğini ve cılız da olsa bir mücadelenin varlığını gösteriyor. Hikayelerde neoliberal söylemi müzakere edip reddeden tek söylemin bireyin kendini tanımlarken dinî referansı reddedememesi olduğunu göstermiştik. Örnek hikayeler, dinî otoriteyle

karşılaştırıldığında, toplumsal normların belli bir ölçüye kadar, siyâsî otoritelerin ise daha kolay reddedildiğini göstermektedir. Ancak bunun dışında hâkim söylemlere karşı herhangi bir direniş, karşı söylem üretme hâli görülmemektedir. Söylemsel açıdan bakıldığında, söylenmeyenler ya da söylenemeyenler, söylem içinde söylenenler kadar önemli olabilir.⁴⁷¹ Belirli bir söylem içinde eleştirel özne konumlarının olmaması, söylemin, kurulu düzene yönelik eleştiriyi sınırlama gücünü gösterir. Yani bu direnişin zayıflığı ve karşı özne konumlarının oluşturulmaması, neoliberalizm eleştirisinin de sınırlandırıldığına işaret ederken toplumsallık söylemlerinin giderek daha da azalacağını ve özellikle bireyselleşme ve girişimcilik söylemlerinin yoğun bir şekilde hikâyelerde yer bulacağını ve olası mücadelenin neoliberalizm lehine sonuçlanacağını gösteriyor.

Teze konu olan hikâyelerin sayısı ve farklı arka planlardan gelen yazarların çeşitliliği göz önüne alındığında karşı argümanların zayıflığı düşündürücüdür. Kanaatimce 2000’li yıllardan itibaren yaşanan dönüşüm, zamanı ve yoğunluğu değişse de toplumun hemen her kesiminde etkili bir düşünsel dönüşüme sebep olmuştur. Bu tez kapsamında bahsi geçen 9 Lübnan merkezli yayınevinin yayınladığı 244 hikâyenin farklı ülkelerden 103 yazar tarafından yazılmış olması, neoliberal düzenin makro söylemlerinin sadece toplumun bir kesimi tarafından değil, farklı kesimlerinden pek çok yazar tarafından üretildiğini gösterir ve zikrettiğim kanaati güçlendirir. Bu tablo, Lübnan çocuk edebiyatına inşa edilen neoliberal değerlerin yazarlar tarafından benimsendiğine ve içselleştirildiğine yönelik ipuçları taşır. Nitekim onlar, neoliberalizmin işlevsel araçları olup Lübnan çocuğunu neoliberal değerler ışığında inşa etmektedirler. Bu çalışmanın sınırlılığı büyük oranda genel okuyucuya odaklanarak, özellikle “dînî çocuk edebiyatı” olarak sınıflandırılan ve karşıt bir söylem üretebilme potansiyeline sahip kitapları tartışmaya dâhil etmemesidir. Varsayılan karşıt söylemlerin dönemin ekonomi-politik ve sosyo-kültürel şartlarından ne ölçüde kaçınmayı başardığı bir tartışma konusudur ve bu yönde karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Aynı zamanda bu durum hem Lübnan toplumunun büyük kesimini oluşturan Müslümanlar açısından hem de -İslâm coğrafyasında sıklıkla tedavül eden kitaplar olması hasebiyle- tüm Müslümanları ilgilendiren bir sorundur. Zîra İslâm dini ideal insanı, neoliberalizmin rasyonel, hazzcı, faydacı ve kârını azamileştirmeye yönelik motivasyonlarla hareket eden bir *homoeconomicus* olarak değil; İslami değerlerle donanmış, diğerkâm, ahlaklı ve adil insan *homoislamicus* olarak tanımlar. Tüm bu sonuçlar, gelecekteki araştırmalara yol

⁴⁷¹ Michael Billig, *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology* (Sage Publications, Inc., 1991).

açabilecek birçok ilgi çekici soruyu gündeme getirmektedir. Araştırmacılar, inşa edilen değerlerdeki bu karşıtlıkların farkına olarak çocuk edebiyatında inşa edilen değerlerdeki sapmayı derinlemesine analiz edip sonra ileri çalışmalar yürütebilirler. Nitekim, biz araştırmacılar sadece yönetselliğin nasıl işlediğini görünür kılmakla kalmamalı, aynı zamanda bireylerin ve grupların neoliberalizmin baskıcı söylem ve uygulamalarından nasıl özgürleştirilebileceğine dair bir tartışma da açmalıyız. Bu nedenle, neoliberal ideolojiye karşı-hegemonik perspektiflere daha fazla dikkat etmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla, gelecekteki araştırmalar sadece neoliberalizmin yerel varyasyonlarını araştırmakla kalmamalı, aynı zamanda bu tür güçlü etkilere karşı direnç gösterebilecek karşı argümanları da incelemeyi amaçlamalıdır.

Çalışmanın sınırlılıklarından biri de neoliberal ideolojinin Lübnan çocuk edebiyatındaki izlerine odaklanmasıydı. Ancak, neoliberalizmin küreselleşmesi bağlamında çocuğun ve çocuk edebiyatının tek tipleştiği varsayımında bulunabiliriz. Bu varsayımın gerçeğe ne kadar mutabık olduğunun tespit edilebilmesi için farklı Arap ülkelerinin edebiyatlarından örneklemeler alınarak neoliberal ideolojinin işleyiş biçimleri karşılaştırılabilir. Dahası neoliberal hegemoninin sınırlarını tespit edebilmek adına, farklı coğrafyaların edebiyatları -örneğin Türk ve Arap çocuk edebiyatları- karşılaştırılarak incelenebilir.

Bu tez, neoliberalleşmenin çocuk edebiyatında yazarlar tarafından nasıl bir araç olarak kullanıldığını araştırmaya konu edinmiş, ancak toplumsal yapıya etkisini yani çocuk okurlar tarafından nasıl müzakere edildiğini tartışmaya açmamıştır. Zîra bu husus çocukların davranışlarını gözlemlemeyi gerektirdiği için bu tezde kullanılan metottan farklı araştırma metotlarının kullanılmasını gerektiren başka bir araştırma konusudur. Öyle ki neoliberalizmin, Thatcher'ın kastettiği gibi, insanların "ruhlarını" değiştirmeyi başarıp başarmadığı inceleme konusu edilebilir. Çocuk kitaplarında inşa edilen neoliberal özne tipinin çocuk okurları ne derece etkilediği yani sanatın toplumu dönüştürücü tarafını incelemek her ne kadar sosyolojik bir araştırma gerektirse de edebiyatın sosyal olana etkisi bağlamında edebiyatçıları da ilgilendiren bir yönü vardır ve bu eksende yapılacak tartışma meseleyi derinleştirerek Lübnan çocuğuna dair bilgimizi genişletecek bir mahiyete sahiptir.

TEZ KAPSAMINDA İNCELENEN HİKAYELERDEN ÖRNEKLER

أحلم أن أكون خلاط إسمنت

هدام شاحنة في مثل عمرك تقريبا. كل من ينظر إليه يدرك، من الوهلة الأولى، كم هو ودود ولطيف. هو يحب عائلته بشدة، لكنه لم يكن مقتنعا قط بالأعمال التي يقومون بها.

وكان هذا الشيء يضايقهم قليلا.

كثيرا ما حاول والده أن يقنعه بأن يشارك في أعمال الهدم قال له ذات مرة: بني عزيزي، هناك أشياء ينتهي دورها في هذه الحياة، ويجب إزالتها لإنشاء غيرها، وإن لم نؤد نحن هذه المهمة فسينجزها غيرنا. أجابه هدام: فلينجزها غيرنا يا أبي.

لكن في هذه الحالة سنظل بلا عمل، فنحن لا نجيد غير الهدم.

أنا لا أحب الهدم.. تتم ثم أكمل طريقه وهو يغني ويدندن ويتخيل نفسه حاملا أسطوانة الخلاط.

وذات يوم وبينما هدام يسير في إحدى الشوارع مر على حفارتين وجرافة تزيل بقايا حطام مبنى هدم للتو، توقف وألقى عليه التحية :

-أهلا أهلا يا هدام. أهلا بالفتى الطموح، يقولون إنك تطمح لتكون خلاط إسمنت في المستقبل! قالت إحدى الحفارتين أجابها والسعادة تغمره: هذا صحيح.

فردت عليه ساخرة: وأنا أيضا أريد أن أصبح طائرة ورقية.

وعقبت الجرافة: هل سمعت خبر الرافعة التي صارت سيارة سباق؟

ثم قالت الحفارة الثانية: وهل تعلم أنني كنت أحلم أن أكون سيارة إطفاء، وعندما ذهبت لأقدم طلب الوظيفة، رشوا علي ماء من خرطومهم؟! !!

وما إن أنهت كلامها حتى كانت كل السيارات والشاحنات المجتمعات في المكان تضحك ومن هدام.

احمر وجه هدام وسار مسرعا، ولما ابتعد عنهم انفجر بالبكاء.

بكى هدام بشدة، واهتزت أطرافه، فبدأت الكرة بالتأرجح دون أن ينتبه. كان لا يرى جيدا بسبب الدموع لكن حين جفف عينيه نظر حوله فوجد سيارتين محطمتين، وبعض المباني قد تصدعت بسبب ضربات كرتة الحديدية ارتبك كثيرا وقرّر أن يبتعد عن المكان.

وأثناء سيره وجد مجموعة من الأشخاص مجتمعين حول مهرج يؤدي بعض الألعاب البهلوانية وبعض الخضع المضحكة، توقف قليلا بفضول ليشاهد وبعد فترة قصيرة بدأ يستمتع بالأرض ثم ابتسم...

وحين أدى المهرج تلك الفقرة التي يحاول فيها الإمساك ببطة لكنها ظلت تهرب وتختبئ في فردة بنطاله، ضحك جميع المتجمهرين، فضحك معهم هدام بسعادة وبهجة، وكاد يقع على ظهره من شدة الضحك.

حينها، تأرجحت كرتة وأوشكت أن تحطم ما حولها، لو لم يسيطر عليها في آخر لحظة، هذا وإن لم نحتسب إشارتي المرور والشجرة التي حطمها.

وظل على هذه الحالة... إن بكى حطم ما حوله، وإن ابتهج حطم ما حوله، وإن استقر أموره يندم على الأشياء التي حطمها أثناء حزنه أو بهجته.

وفي المدرسة لم يكن حال هدام أفضل.

فقد سخرت مجموعة من الطلاب منه ومن طموحه، ولم يعد يحتمل أكثر، فضرب كرتة الحديدية في الأرض غاضبا، وخرج من المدرسة، لا ينوي العودة إليها.

اتجه مسرعا إلى المكتبة، وبدأ يقرأ في الكتب عن عملية خلط الإسمنت. ثم ذهب إلى الميكانيكيين والحدادين، يسألهم ويستفسر. فأجابوه إجابات متفاوتة: بعضهم قال إن ذلك مستحيل، وبعضهم قال إنه ممكن لكنه صعب، والبعض الآخر قال إن العملية سهلة.

استمر حال هدام على هذه الحالة عدة أيام، متنقلا بين المكتبة والورش بسرعة هائلة، وطاقة عالية هو ولكن دون فائدة. وأخيرا واجهه والده بصراحة وهذوء قائلا: بني، إننا وجدنا بهذا الشكل وهذه الصفات لكي نعمل في الهدم.

هذه طبيعتنا التي لا نستطيع لا أنا ولا أنت تغييرها، لذلك ليس هناك حل إلا أن نتقبلها ونتعايش معها

رضخ هدام أخيرا، وقرر أن يستسلم. فأكمل دراسته وباشر العمل في الهدم.

في عمله، كان هدام مبدعا ورائعا بحو لا يصدق، يهدم وحده في اليوم أكثر مما تهدمه خمس شاحنات أخرى مجتمعة. كان الجميع مذهولين ومندهرشين وسعداء..

لكن لم يكن أحد يعلم سر هذه القوة إلا هو.. لقد كان غاضبا وحانقا من ممارسة العمل الذي يكرهه.

في إحدى الليالي وقبل أن ينام هدام ليريح جسمه المنهك، تحسس كرتة الحديدية فوجدها بدأت تكتسب خدوشا وكدمات، ولم تعد كما كانت لامعة دائما. أراد البكاء لكنه خشي أن يحطّم منزله، فنام تلك الليلة وهو يخفي في صدره حزنا بمقدار الأشياء التي دمرها.

صباح اليوم التالي، وقبل أن يستيقظ أحد من نومه كان هدام قد غادر منزله وسار لا يقصد أي مكان. في الطريق، مرّ على محل حدادة قديم، ووجد مجموعة جميلة من النوابض المعدنية تجلس خارجه، وتتبادل الأحاديث بمرح.

استأذنها هدام للجلوس معها، فرحبت به بشدة، وسرعان ما اندمج معها بالحديث. لكن فجأة... برزت قطعة من بين الأشجار، فارتعب هدام وابتعد قافزا.. فتأرجحت كرتة وضربت النوابض حتى تطايرت في المكان، كل في جهة.

شعر هدام بالإحراج والخجل، اعتذر أكثر من عشر مرات، لكن النوابض كانت متفهمة جدا، بل وضحكت من الموقف وقالت له: لا بأس.. لا بأس.. نعلم أنك لم تقصد ذلك، كان الأمر خارج إرادتك.

شرح لها هدام قصته كلها وبكى، بكت معه النوابض بعدما تأثرت بقصته. وفجأة، قفز أحد النوابض وقال: أنا لذي حل. قال الجميع: ما هو؟

قال: إننا نجلس هنا بلا عمل منذ مدة طويلة، ونكاد نمل من أحاديثنا المكررة، ولذي حلّ نساعد به هداما من جهة، ومن جهة أخرى نضيف بعض الإثارة والحماسة إلى حياتنا.

فسألوه: ما هو حلك؟ أخبرنا.

قال نلصق أنفسنا جميعا على كرة هدام، فإن ارتطمت بشيء ما نمتصّ الصدمة عنه فلا يتحطم، وهكذا نستمتع نحن بالقفز من جديد، ونكسب رحلات مجانية مع صديقنا الودود.

وافق الجميع على الفكرة بفرح وسرور، وتوزعت النوابض على كرة هدام.

ومن يومها صار هدام لا يخاف من التعبير عن مشاعره، فإن بكى أو فرح أو غضب، فهناك دائما أصدقاء معه لحمايته وحماية من حوله.

لكن، ككل شيء في الدنيا لم يستمر هذه الحال طويلا..

تهشمت بعض النوابض وتساقطت، وقررت أخرى الرحيل حين رأت هذا المنظر، قالت إن لديها حياتها وأحلامها التي لم تحققها بعد، وبعض النوابض انسحبت بعد الاصطدام بأول حائط، وأدركت مبكرا أنها لن تستطيع التحمل طويلا.

لم يبق مع هدام إلا خمسة نوابض، واحد باتجاه الأسفل، وواحد باتجاه الأمام، اثنان على اليمين واليسار والخامس باتجاه هدام حتى يحميه من تحطيم نفسه بكرته.

مرت الأيام والأسابيع.. ضعفت النوابض الخمسة، وبدأ هدام يتألم بشدة لحالها، أخبرها أنها تستطيع الرحيل والانضمام إلى النوابض من رفاقها، فرفضت وقالت إننا أصدقاءك، ولن نتركك.

و ذات يوم، قال النابض المواجه لجسد هدام وقد كان أقلها تضررا: كفى، يجب أن نذهب إلى الرافعة الحكيمة. وحين وصلوا جميعا إلى الرافعة العجوز الحكيمة، استغربت في أول الأمر من النوابض المعلقة على الكرة، لكن بعد أن شرح لها هدام كل شيء تفهمت الموضوع.

صمتت طويلا ثم قالت: بني، إن الهدم ليس أمرا سيئا بالضرورة.. قاطعها هدام: أعلم ذلك، لكنني أريد العمل في البناء. هناك آخرون غير لديهم القدرة على الهدم. -لكن حلمك مستحيل.. قالت الرافعة.

-قال لي بعض الحدادين إنهم يستطيعون صنع أسطوانة خلاط لي. -إنهم يخدعونك لأخذ مالك، إن جسدك لم يصمم لحمل أسطوانة خلط الإسمنت، وستقلب وتتحطم من أول تجربة. سنحاول أن نجد لك عملا في البناء، يناسب قدراتك وإمكانياتك. -إذا ما الحل؟

-سنحاول أن نجد لك عملا في البناء، يناسب قدراتك وإمكانياتك. لكن، قبل ذلك يجب أن يجب نزع النوابض عن كرتك.

أفهمت الرافعة الحكيمة النوابض أن باستطاعتها أن تبقى أصدقاء، دون أن يتعلق أحدها بالآخر طوال اليوم، وأن الصديق يستطيع حماية صديقه، دون أن يحطم نفسه..

اقتنعت النوابض بكلامها، واحتضن بعضها بعضا بحب وعاطفة.

وبعد أيام، ذهب هدام إلى موقع عمله الجديد، الذي دبرته له الرافعة الحكيمة.

هناك التقى بشاحنات وآلات من أنواع عديدة ومتنوعة، وشاهد عن قرب خلاطات إسمنت الكبيرة والصغيرة. كانت مهمته الجديدة التي اخترعها خصيصا من أجله، تسوية الإسمنت على الأرض، من خلال دحرجة كرتة فوقها. إنها مهمة صعبة، وتحتاج إلى الكثير من الدقة والتركيز والجهد. لكن مع الوقت و المثابرة استطاع هدام إتقانها. وبعد مدة من العمل الجاد، صار هدام قويا ومتمكنا من التحكم بكرته بسهولة، فحين يضحك لا يسمح لها بالانفلات والتأرجح، وحين يبكي أيضا كذلك.

وعلى العموم، ما عاد يبكي كثيرا، فهو مستمتع بعمله الجديد الذي أحبه، ولا تزال تربطه علاقة وطيدة بأصدقائه النوابض، بالإضافة إلى اكتسابه بعض الأصدقاء الجدد في العمل.

وهكذا مضت الأمور بخير.. كان كثيرا ما يصفر ويغني ويدندن أثناء العمل، فيفرح ويطرب من حوله.

ولكن.. ذات مرة، حدث ما لم يكن بالحسبان... بينما كان هدام يعمل ويغني، هبت ريح لطيفة تطايرت معها أوراق الأشجار الملونة، وبعض الأتربة الممزوجة بعطور الخريف. استنشقتها هدام، وبعد لحظات قصيرة عطس... عطسة قوية: أنتشوووو...

فطارت كرتة وارتطمت بحائط المبنى الذي كان يعمل أمامه، وتهدم كل شيء. وها نحن بدأنا من جديد...

ÇİMENTO KARIŞTIRICISI OLMAK İSTİYORUM

Yıkan top senin yaşlarında bir çocuk. Onu gören herkes daha ilk andan itibaren ne kadar yumuşak kalpli ve kibar olduğunu fark edermiş.

Ailesini çok çok seviyor ama yaptıkları işleri hiç onaylamıyormuş. Bu durum ailesini biraz rahatsız ediyormuş. Babası çoğu defa yıkım işlerine katılması için onu ikna etme çalışmış. Ona (Yıkantop'a) bir keresinde:

-Canım oğlum, bu hayatta bazı şeylerin süresi dolar ve yerine yenisini inşa etmek için onu yıkmak gerekir. Bu işi biz yapmazsak başkaları yapacak, demiş.

Yıkantop: "O zaman başkası yapsın baba!" diye cevap vermiş.

Babası: "Fakat bu durumda biz işsiz kalırız, yıkımdan başka bir şeyi yapamayız biz" demiş.

"Ben yıkımı sevmiyorum..." diye kekelemiş Yıkantop. Şarkılar mırıldanarak, kendini çimento karıştırıcısı taşırken hayal ederek yoluna devam etmiş...

Günlerden bir gün Yıkantop sokaklarda gezerken yeni yıkılmış bir binanın yıkıntılarını toplayan iki kamyon görmüş durmuş ve onlara selam vermiş.

(Kamyon:)"Hoş geldin, hoş geldin hırslı çocuk! Gelecekte beton karıştırıcısı olmak istediğini söylüyorlar!"

(Kazı makinası) Alaylı bir şekilde: "Ben de uçurtma olmak istiyorum." diye cevap vermiş.

Buldozer: "Yarış arabasına dönüşen vinçin haberini duydun mu?" diye eklemiş.

Diğer kazı makinası: "Biliyor musunuz ben de itfaiye arabası olmak istiyordum. İşe başvurmak için gittiğimde üstüme hortumlarıyla su fişkırttılar!?" demiş... O sözlerini bitirdiğinde orada toplanmış bütün arabalar ve kamyonlar Yıkantop'la dalga geçip gülüyorlarmış.

Yıkantop'un yüzü kızardı, hızla yürüdü. Onlardan uzaklaştığında ağlamaya başladı...

Yıkantop çok ağlamış, her tarafı titremiş, o fark etmeden topu sallanmaya başlamış... Gözyaşları yüzünden iyi göremiyormuş. Ancak gözyaşları kurduğunda etrafına bakmış ve demir topunun

darbeleriyle parçalanmış iki araba görmüş. Bazı binalar da yıkılmış. Çok telaşlanmış ve oradan uzaklaşmaya karar vermiş...

Yürürken çeşitli komik hileler yapan bir sihirbazın etrafında toplanmış bir kalabalık görmüş ve merakla izlemeye başlamış. Sihirbaz kendisinden kaçan ördeği yakalamaya çalışırken ördeğin komik hareketleri herkesi güldürmüştü. Yıkantop da onlarla beraber sevinç ve mutlulukla gülmüş. Neredeyse gülmekten sırtüstü düşecekti. Tam o sırada topu sallanmış ve son dakika topuna hâkim olmayı beceremeseydi neredeyse etrafındaki her şeyi parçalayacaktı. Tabi parçaladığı iki trafik ışığı ve bir ağacı saymazsak...

Bu hal böyle devam etmiş... Ağlarsa da etrafını dağıtıyormuş, gülerse de... Sakin kaldığı zamanlarda da üzüldüğü ve sevindiği anlarda yıkıp parçaladığı şeyleri düşünüp pişman oluyormuş.

Okulda da durumu çok iyi değildi. Öğrencilerden bazıları onunla ve istekleriyle dalga geçiyorlarmış.

Yıkantop daha fazla tahammül edememiş ve demir topunu öfkeyle yere vurarak bir daha dönmek niyetiyle okuldan çıkmış... Hızla kütüphaneye yönelmiş ve çimento karıştırıcısı olma işlemi hakkında okumalar yapmaya başlamış. Mekanikçilere, demircilere gitmiş; sormuş, soruşturmuş... Ona farklı cevaplar vermişler: Bazıları bunun imkânsız olduğunu, bazıları olabileceğini ama zor olacağını, bazıları ise çok kolay bir işlem olduğunu söylemişler. Yıkantop bir süre bu şekilde devam etmiş, kütüphane, tamirciler arasında gitmiş gelmiş. Yorulmadan ama boş yere... Sonunda babası onunla açık bir şekilde ve sakince yüzleşmiş:

- "Oğlum, biz bu şekilde ve bu özelliklerle var olduk ki yıkım işinde çalışalım. Bu ne senin ne de benim değiştiremeyeceğimiz doğamız. Bu yüzden bunu kabul etmek ve bununla yaşamayı öğrenmekten başka bir çözüm yok." demiş.

Yıkantop sonunda boyun eğdi ve teslim olmaya karar verdi. Okulunu tamamladı ve yıkım işine koyuldu. Yıkantop, inanılmaz bir şekilde harikaydı, bir günde beş kamyonun yapacağı işten daha fazlasını tek başına yapıyordu. Herkes şaşkın, hayretler içinde ve mutluydu. Ancak bu gücün sırrını ondan başka kimse bilmiyormuş. Çok kızgınmış! Yaptığı işten nefret ediyormuş. Bir gece, yorgun bedenini dinlendirmek üzere uyumaya gittiğinde demir topunun zarar gördüğünü ve parçalanmaya başladığını görmüş. Eskisi parlak ve güzel değildi. O ağlamak istedi... Evini parçalamaktan korktu. O gece, parçaladığı eşyalar kadar büyük bir üzüntü içinde uyudu. Ertesi günün sabahı, kimse uykusundan uyanmadan önce evinden ayrıldı, herhangi bir yere gitmeyi düşünmeksizin yürüdü...

Yolda eski bir demirci dükkanına uğramış ve dükkânın dışında oturan, neşeyle birbiriyle konuşan demir yaylar görmüş. Yıkantop onlarla oturmak için izin istemiş. Onu çok neşeyle karşılamışlar ve birlikte sohbete koyulmuşlar. O sırada birden ağaçların arasından bir kedi fırlayıvermiş. Yıkantop irkilmiş ve zıplayarak uzaklaşmış. Bu sırada topu yaylara çarpmış ve yaylar her tarafa dağılmışlar. Yıkantop çok utanmış, mahcup olmuş. Onlarca kez onlardan özür dilemiş ama yaylar çok anlayışlılarmış. Hatta bu olan bitene gülmüşler ve ona “Önemli değil, bilerek yapmadığını biliyoruz. Senin iraden dışında oldu.” demişler.

Yıkantop onlara bütün hikâyesini anlatmış. Ağladı, yaylar da hikâyesinden çok etkilenerек onunla ağlamışlar. Birden yaylardan biri fırlamış “Benim bir fikrim var!” demiş. Herkes “Nedir?” diye sormuş. “Biz burada boş boş oturuyoruz, artık aynı şeyleri konuşmaktan sıkıldık! Bu teklifim ile hem Yıkantop’a yardım etmiş olacağız hem de tekrar rutin hayatımıza heyecan katmış olacağız.” demiş. “Hadi söyle! Nedir senin çözümün?” demişler. “Şimdi hepimiz Yıkantop’un topuna yapışacağız. Eğer bir şeye çarparsa çarpmanın şiddetini hafifleteceğiz. Böylece hiçbir şey parçalanmamış olacak. Hem biz de bütün gün boyunca zıplamış oluruz, bedavaya da her yeri gezmiş oluruz” demiş. Herkes bu fikri güzel karşılamış. Hemen Yıkantop’un topunun etrafına dağılmışlar. O günden sonra Yıkantop duygularını rahatça ifade etmekten kaçınmamış. Ağladığında, güldüğünde, kızdığında arkadaşları hep onu koruyorlarmış. Ancak bu dünyadaki her şey gibi, bu durum da çok uzun devam etmemiş. Bazı yaylar bozulmuşlar ve düşmüşler. Bazıları ayrılmaya karar vermişler. Bazıları daha ilk duvara çarptıktan sonra bu durumu daha fazla devam ettiremeyecek eklerini erken anlamışlar ve kaçmışlar. Yıkantop’un yanında beş tane yay kalmış: Bir tanesi aşağıda, bir tanesi önde, iki tanesi de yanlardaymış. Beşinci ise Yıkantop’a doğru bakıyor, topuyla kendini parçalamaması için onu koruyormuş.

Günler ve haftalar geçmiş bu beş yay da oldukça zayıflamış. Yıkantop artık çok acı çekmeye başlamış ve yaylara “İsterseniz gidip arkadaşlarınıza katılabiliyorsunuz” demiş. Yaylar “Biz senin arkadaşlarınız, seni bırakmayacağız!” diyerek reddetmişler. Bir gün Yıkantop’a yakın olan ve en az zarar görmüş olan yay “Artık yeter! Bizim, Hikmetli Vinç’e gitmemiz gerek!” demiş.

Hikmetli Vinç’e onları gördüğünde ilk önce yayların haliyle şaşırmış ama sonra Yıkantop ona her şeyi anlattığında anlayışla karşılamış. Hikmetli Vinç uzunca bir süre sustu ve sonra: “Oğlum, yıkım işi illaki kötü bir iş değildir.” demiş. Yıkantop sözünü keserek: “Bunu biliyorum, ama inşa işinde çalışmak istiyorum.” demiş.

“Bu hayalin imkânsız!” demiş Vinç.

Yıkantop, “Ama bazı demirciler benim için bir çimento karıştırıcısı yapabileceklerini söylediler!” diyerek itiraz etmiş.

Vinç: “Paranı almak için seni kandırıyorlar, senin bedeninin çimento karıştırıcısı taşımak için dizayn edilmedi, ters dönüp ilk deneyiminde paramparça olabilirsin.” demiş.

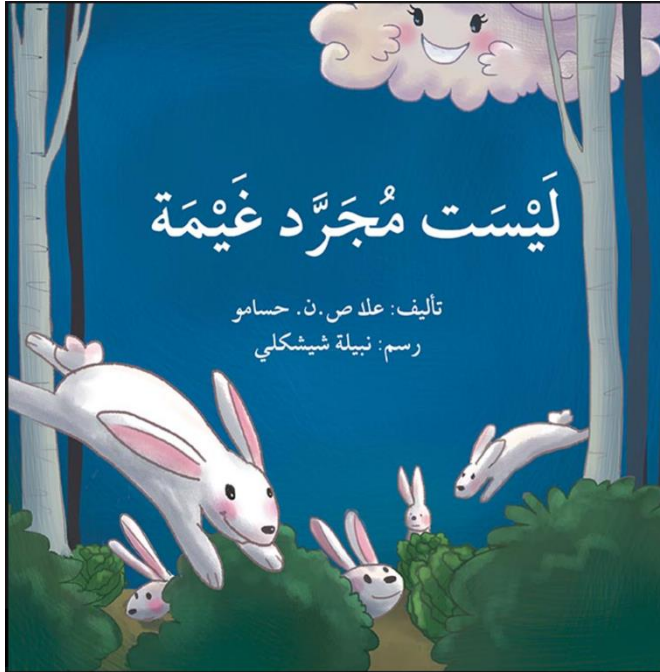
“O zaman çözümünüz nedir?” diye sormuş Yıkantop.

“Sana inşaatta, potansiyeline ve becerilerine uygun bir iş bulmaya çalışacağız.” demiş Hikmetli Vinç.

Hikmetli Vinç yaylara arkadaşlarıyla beraber kalabileceklerini söylemiş. Ama bütün gün boyunca ona asıllı kalmalarına gerek yokmuş. Çünkü arkadaşlar birbirlerini, kendilerine zarar vermeden de koruyabiliyorlarmış. Yaylar onun sözleriyle ikna olmuşlar. Birbirlerine sarılmışlar ve vedalaşmışlar.

Günler sonra Yıkantop, Hikmetli Vinç’in ayarladığı yeni iş yerine gitmiş. Orada kamyonlarla ve çok farklı iş araçlarıyla tanışmış. Büyük ve küçük çimento karıştırıcılarını yakından görmüş.

Yıkantop’a özel buldukları yeni iş, topu üzerinde gezdirmek suretiyle betonu zeminde düzleştirmekmiş. Ciddi bir çalışmadan sonra Yıkantop güçlenmiş ve topuna kolaylıkla hâkim olabilmeye başlamış. Artık çok ağlamıyormuş, sevdiği yeni işinde çok mutluymuş. Böylece tüm işler yoluna girmiş. İş sırasında sıklıkla ıslık çalıyor, şarkı mırıldanıyor etrafındakileri eğlendiriyormuş.

ليست مجرد غيمة

إذا نظرت معي إلى السماء... لا ليس هكذا...
انظروا جيدا وبعمق، بعمق أكثر. ستعرفون أن
هذه الكتل البيضاء الجميلة، أو على الأقل واحدة
منها، ليست مجرد غيمة.

ذات يوم من حار جدا، سُمع في السماء صوت
ضحكة جميلة. ثم تصاعد البخار نحو أعلى، تجمع
وتجمع، وشكل غيمة لطيفة بيضاء لا تفارق
وجهها الابتسامة. ومع أن هذه الغيمة تشبه أخواتها
الغيومات إلا أن شيئا ما يجعلها مميزة.

ذات يوم، ملت الغيمة من سيرها الدائم في السماء،
بينما على الأرض كانت تحدث أمور كثيرة مسلية

وجميلة، وهناك أيضا مخلوقات لطيفة كثيرة. صارت الغيمة الصغيرة تستمتع بمراقبتها طوال الوقت.

طاربت الغيمة الصغيرة مع أخواتها فوق مرج أخضر. وشاهدت الخراف تركض فريحة هنا وهناك.

نظرت الغيمة الصغيرة إلى نفسها... إنها تشبه تلك الخراف كثيرا. وخطرت في بالها فكرة: سأكون خروفا!

قبل طلوع الفجر بقليل، تسللت الغيمة الصغيرة من بين الغيوم، وهبطت إلى المرج. بحثت عن الحظيرة حتى وجدتھا، فحطت بين الخراف وصارت تقلد صوتھا، تركض بينها وتضحك كأنھا واحدة منها.

فجأة فُتح باب الحظيرة، صممت الخراف كلها بينما وقف المزارع وأمامھا ركضت صديقتنا الغيمة إليه لي وليلا عېھا، لكن خروفا صغيرا سبقھا، فحمله المزارع وأمسك بيده مقصا كبيرا مخيفا، وبدأ يقص صوفه، خافت الغيمة كثيرا، فهربت!

في اليوم التالي... ياه، ما أجمل هذه العربة المليئة بالغزلة الملونة، والأطفال يتجمعون حوله ليحمل كل منهم واحدة ويركض فرحا!

فكرت الغيمة «هذه الغزلة تشبهني كثيرا»، ابتسمت للفكرة، ومن دون أن يشعر بها أحد، جمعت نفسها لتبدو صغيرة الحجم، ثم اندست في عربة الغزلة.

فجأة، اقترب ولد مشاعب منها أخذھا بسرعة وهرب. وفي زاوية الشارع، أمسك أمسكھا بعنف، وفتح فمه الكبير ليأكلھا.

خافت الغيمة الصغيرة وهربت من الولد نحو الغيوم، ومن شدة تعبھا غرقت في نوم عميق لم تصح منه إلا بعد يومين.

بينما كانت الغيمة الصغيرة تتفرج على الغابة، رأت أرنباً أبيض يركض بين الأشجار، لقد عرفت أنه يشبهھا.

وعلى الفور هبطت وراحت تتبعه وهي تركض وتقفز مثله تماما، حتى وصل إلى حقل من الخس، وفيه عائلة كبيرة من الأرانب كانت تأكل الخس وتقفز هنا وهناك.

صارت الغيمة الصغيرة تقلد الأرانب بمرح وكأنھا واحدة منها.

فجأة، سمع صوت بندقية. اختبأت الأرانب، فيما بقيت الغيمة مكانھا. من خلف شجرة، ظهر صياد، صوّب بندقيته نحو الغيمة الصغيرة التي تسمرت في مكانھا لا تعرف ماذا تفعل.

انتبهت الغيوم للغيمة الصغيرة، نادتها، فطارت الأخيرة بسرعة نحو السماء، وجلست بينها خائفة وخجلة.

طلبت الغيمات الكبيرة إلى الغيمة الصغيرة أن تفكر جيدا قبل أي خطوة. وبعد حديث طويل وتفكير، قررت الغيمة الصغيرة أن لا تنزل مجددا إلى الأرض، وأن تكتفي بكونها غيمة تطير مع أخواتها وتنزل المطر.

ذات يوم، طارت الغيمة الصغيرة فوق باحة مستشفى كبير. هناك، كانت جدة عجوز تجلس حزينه على كرسي متحرك، ولا شعر على رأسھا. وأمامھا، كانت تجلس طفلة في يدها مجموعة من الأوراق.

استغربت الغيمة المنظر، وقررت أن تقترب قليلا لتعرف ما يحصل.

اقتربت الغيمة أكثر فأكثر، ورأت على الأوراق رسومات تشبه الجدة إنما بشعر مجعد أبيض وكثيف، «ممم... إنها مريضة الآن، وقد تساقط شعرها بسبب المرض».

فكرت الغيمة ثم اتخذت قرارها. ودعت الغيوم، وهبطت على رأس الجدة الحزينة، لتبدو تماما كالشعر في لوحة الطفلة. نظرت الطفلة إلى جدتها بدهشة وضحكت: «يااه، جدتي، لقد عاد شعرك إليك أخيرا!»

تلمست الجدات رأسها... دهشت، ثم ابتسمت ابتسامة عريضة وجميلة. أما صديقتنا الغيمة، فشعرت بالسعادة، وقررت ألا تترك رأس الجدة بعد الآن!

SALT BULUT DEĞİL!

Benimle birlikte gökyüzüne bakarsanız... Hayır öyle değil.. Daha dikkatli bakın, daha da. Bu beyaz güzel kütlelerin en azından içlerinden birinin sadece bir bulut olmadığını görebilirsiniz.

Çok sıcak günlerden birinde gökyüzünde güzel bir gülüş sesi duyulmuş. Yukarıya buhar yükselmiş, toplanmış, toplanmış ve tatlı beyaz bir bulut formu almış, yüzündeki gülücük hiç eksik olmuyormuş. Bu bulut her ne kadar diğer bulut kardeşlerine benzese de, onu ayrıcalıklı kılan bir şey var: Bir gün bulut sürekli gökyüzünde dolaşmaktan sıkılmış. Yeryüzünde çok eğlenceli ve güzel şeyler olmaktadır. Çok güzel yaratıklar varmış. Küçük Bulut bütün gün boyunca onlar izlemekten çok büyük keyif alıyormuş.

Küçük Bulut kardeşleriyle birlikte bir otlığın üzerinden geçerken, mutlu mesut koşan kuzuları görmüş. Küçük Bulut kendine bakmış. O koyunlara ne kadar çok benzediğini görmüş. Aklına hemen bir fikir gelmiş: Bir koyun olacağım!

Sabah güneş henüz doğmadan önce Küçük Bulut diğer bulutların arasından süzülmüş ve otlığa inmiş.

Kuzuların ağılına girmiş ve onları taklit etmeye başlamış. Onlardan biri gibi gülüyor ve koşuyormuş. Birden kapı açılmış ve içeri giren çobanın önünde tüm koyunlar susmuş. Arkadaşımız Bulut ona doğru koşmuş, onunla oynamak için. Ama küçük bir kuzu onu geçmiş. Çoban onu tutmuş ve elindeki makasla başlamış tüylerini kesmeye. Bulut çok korkmuş ve kaçmış.

Ertesi gün... O da ne! Bu pamuk şeker arabası ne güzel.. Rengarenk pamuk şekerler ve çocuklar etrafında toplanmışlar her biri bir tane alabilmek için birbiriyle yarışıyor!!

Bulut, “Pamuk şeker bana ne kadar benziyor” diye düşünmüş ve gülümsemiş. Onu kimse fark etmeden, daha küçük gözükmek için kendini iyice toplamış ve pamuk şeker arabasına sızmış. Birden yaramaz bir çocuk arabaya yaklaşmış ve derhal onu tutup kaçırmış. Sokağın köşesinde sert bir şekilde tuttuğu pamuk şekeri yemek için ağzını kocaman açmış. Küçük Bulut çok korkmuş ve çocuktan hemen kaçırılmış, Bulutlara doğru yükselmiş. O kadar yorgunmuş ki sonraki iki gün boyunca derin bir uykuya dalmış.

Küçük bulut ormanı izlerken ağaçların arasında koşturan bir tavşan görmüş ve kendisine benzediğini fark etmiş. Derhal alçalmış ve onu takip etmeye başlamış, onun gibi zıplıyor ve koşuyormuş. Marul tarlasına vardığında büyük bir tavşan ailesiyle karşılaşmış. Küçük Bulut, tavşanları taklit etmeye başlamış, sanki onlardan biri gibiymiş. Aniden bir ses duyulmuş, tüm tavşanlar kaçmışlar. Bulut olduğu yerde kalakalmış. Ağaçların arkasından bir avcı çıkmış, Küçük Bulut’a doğru uzatmış tüfeğini. Küçük Bulut ne yapacağını bilemez bir halde duruyormuş. Diğer bulutlar küçük bulutun farkına varmışlar ve ona seslenmişler. O da hızlıca gökyüzüne doğru uçmuş. Onların arasında çok korkmuş ve utanmış bir şekilde oturmuş. Büyük bulutlar küçük buluttan herhangi bir adım atmadan önce çok dikkatli davranmasını istemişler. Uzun süren konuşmalardan ve düşüncelerden sonra küçük bulut bir daha yeryüzüne inmemeye ve kardeşleriyle birlikte gökyüzünde uçup yağmur yağdıran bir bulut olmakla yetinmeye karar vermiş.

Günlerden bir gün, Küçük Bulut, büyük bir hastanenin üstünden uçarken, üzgün bir şekilde tekerlekli sandalyesinde oturan bir nine görmüş. Başında hiç saç yokmuş. Önünde, elinde bazı evraklar tutan bir çocuk oturuyormuş. Bu sahne Bulut’un çok dikkatini çekmiş, biraz yaklaşmış neler olduğunu öğrenmeye karar vermiş. Bulut yaklaşmış, yaklaşmış. Evraklarda nineye benzeyen resimler görmüş, ama kıvrık ve beyaz saçları varmış.”Mmm.. O şimdi hasta ve ilaçlardan dolayı saçları dökülmüş” demiş. Bulut düşünmüş ve kararını vermiş, ve onun saçlarının formunu alarak üzgün ninenin başına konmuş. Çocuk ninesine bakmış ve gülümüş “Nine! Sonunda yeniden saçlarına kavuştun!” demiş. Nine saçlarına dokunmuş. Çok şaşırılmış, yüzüne kocaman bir gülümseme yayılmış. Arkadaşımız Bulut, çok mutlu hissetmiş. Bulut düşünmüş ve kararını vermiş. Diğer bulutlarla vedalaşmış ve üzgün ninenin başına konmuş.

السلسلة
القصصية
للصغار

الغيمة لا تمطر ألعاباً

قصة: ليلى صايا
رسم: لجنة الأصل

الغيمة لا تمطر ألعاباً

أطلق البحر غيمة رمادية.

قال البحر للغيمة: اذهبي الآن إلى الأرض وزخّي فوقها مطراً.

أنت الريح وحملت الغيمة بعيداً.

نظرت الغيمة إلى الأرض. رأت أطفالاً يلعبون فوق فسحة من الأرض. راقبت الغيمة الأطفال وابتسمت.

رفع أحد الأطفال بصره إلى الأعلى فرأى الغيمة. توقف عن اللعب وصاح: سينزل المطر.. هيا نسرع إلى بيوتنا.

نظر الأطفال إلى الغيمة، سأل أحدهم: لماذا تمطر الغيوم دائماً مطراً؟

-وماذا تريدها أن تمطر؟ سأل آخر.

-ألعاباً.. لماذا لا تمطر ألعاباً؟

أعجب الأطفال بالفكرة، فصاحوا جميعاً: أيتها الغيمة لا نريد مطراً.. نريد ألعاباً.

احتارت الغيمة وعبست.

سمعت أشجار عارية الأطفال، فقالت للغيمة: نحن أشجار عطشى، نريد المطر أيتها الغيمة. بدون المطر، لن تظهر أوراقنا خضراء في الربيع. ولن ترضى العصافير أن تقيم بيم أغصاننا...

فتحت الأرض العطشى ذراعيها وقالت: أنتظرك أيتها الغيمة فأنا أريد المطر.. بدون المطر لن يظهر العشب فوق ولا الأزهار البرية الجميلة، ولن تنبت البذور الصغيرة المخبأة في جوفي وسيبقى الفلاح بلا محصول...

أصغى الأطفال وشعروا بأنهم يحبون الأشجار، والعشب.. والفلاح. شيئاً فشيئاً رفعوا أيديهم نحو الغيمة ونادوها: أيتها الغيمة.. لا نريد ألعاباً، نريد مطراً..

ضحكت الغيمة.. ضحكت كثيراً، فطفت دموعها، وتساقط المطر غزيراً. همست الأرض:

-شكراً أيها الأطفال.. شكراً أيتها الغيمة

وراحت تنشد مع الأشجار نشيد الفرح والحياة.

BULUT OYUNCAK YAĞDIRMAZ!

Deniz, gri bir bulut göndermiş (gökyüzüne).

Deniz buluta: Şimdi git yeryüzüne yağmur yağdır” demiş.

Rüzgar gelmiş ve bulutu uzaklara taşımış.

Bulut yeryüzüne bakmış. Bir bahçede oynayan çocuklar görmüş... Onları gözlemiş ve gülümsemiş.

Çocuklardan biri gökyüzüne bakmış ve bulutu görmüş. Oyun oynamayı bırakıp bağırmış: “Yağmur yağacak.. Hadi evlerimize koşalım.”

Çocuklar buluta bakmışlar ve biri sormuş: Niye bulutlar her zaman yağmur yağdırır?

-“Ne yağdırmasını isterdin ki?” diye sormuş öteki.

- “Oyuncak..” Niye oyuncak yağdırmaz ki?

Bu fikir çocukların çok hoşuna gitmiş. Hep bir ağızdan: “Bulut! Yağmur istemiyoruz, oyuncak istiyoruz” demişler. Bulut şaşırmış ve yüzü asılmış.

Yapraksız ağaçlar çocukları duymuşlar ve Bulut’a: “Biz susamış ağaçlarız, yağmur istiyoruz” demişler, “yağmur olmazsa baharda yeşil yapraklarımız açamaz, kuşlar dallarımıza yuva yapmak istemezler.”

Susamış yeryüzü de kollarını iki yana açarak “Seni bekliyorum Bulutçuğum, yağmur istiyorum” demiş, “yağmur olmazsa üzerimde otlar bitmez, güzel çiçekler açmaz, bağrımda saklanmış tohumlar gün yüzüne çıkmaz ve çiftçiler de ürün alamazlar.”

Çocuklar kulak kesilmişler ve ağaçları, otları ve çiftçileri sevdiklerini düşünmüşler.

Biraz sonra ellerini buluta doğru kaldırıp seslenmişler: “Bulut! Oyuncak istemiyoruz... Yağmur istiyoruz...”

Teşekkürler çocuklar... Teşekkürler Bulut.

الديك والدجاجة

قصة: فريد معوض
رسوم: لجنة الأصل

قال الديك الأحمر للدجاجة الحمراء: أنا أصبح وأنت لا تستطيعين.

غضبت الدجاجة وقالت: بلى، أنا أستطيع.

وفقت الدجاجة الحمراء فوق الخم وقالت للديك: استعد كي تسمعني.

حاولت الدجاجة، الحمراء أن تصيح. الدجاجة حزنت لأنها لم تستطع.

ضحك الديك الأحمر وقال: أنا أفضل منك يا دجاجة، أنا أصبح وأنت لا تستطيعين

قالت الدجاجة الحمراء للديك: ولكنني أبيض البيض، وأنت لا تستطيع.

غضب الديك الأحمر، وقال: بلى أنا أستطيع.

حاول الديك الأحمر أن يبيض. حزن لأنه لم يستطع.

قال الديك الأحمر: كنت مخطئاً يا دجاجة، سامحيني. أنا أحبك كثيراً. أنا أصبح وأنت تبيضين.

TAVUK VE HOROZ

Kırmızı Horoz, Kırmızı Tavuğa demiş ki: Ben ötüyorum, sense ötemiyorsun.

Tavuk kızmış ve: Hiç de bile! Ben de ötebilirim, demiş.

Kırmızı Tavuk ötmeye çalışmış. Kırmızı tavuk ötemediği için üzülmüş.

Kırmızı Tavuk, Horoz'a: Ben de yumurtlayabiliyorum, sen yumurtlayamıyorsun, demiş.

Kırmızı Horoz kızmış ve: Hiç de bile! Ben de ötebilirim, demiş.

Kırmızı horoz yumurtlamaya çalışmış. Yumurtlayamadığı için üzülmüş.

Kırmızı horoz demiş ki: Tavukçum affet beni! Hatalıydım! Seni çok seviyorum. Ben ötebiliyorum sense yumurtlayabiliyorsun.

هروب عصفور

«سمسم» و«كوكو» عصفوران يعيشان في قفص ذهبي جميل، حيث يحتفظ بهما صاحبهما ويُدعى «منير».

يعتني منير بهما جيدا، ويقدم لهما كل صباح الطعام والماء. أما سمسم وكوكو فكانا يغردان ويزقزان مع طلوع شمس الصباح حتى المساء. ذات صباح، وضع منير القفص على الشرفة. وكالعادة، بدأ كوكو بالزقزقة.

أما سمسم فكان صامتا، وهو يتأمل الأشجار المقابلة للشرفة، وكيف تطير العصافير الحرة خارج القفص وتبحث عن رزقها، ثم تحط على الأغصان.

وطيور أخرى تبني أعشاشها، وترقد على البيض بانتظار أن تخرج فراخها الصغيرة لتطعمها وتدفعها بريشها الناعم. في تلك اللحظة سكّت «كوكو» بعد أن تعجب لحال رفيقه وحاول أن يلفت انتباهه بالرفرفة والقفز حوله.

لكن سمسم لم يغرد، فسأله: «ما بك يا صديقي؟! لم لا ترقز؟»

-لا شيء، ولكنني أفكر في ما أراه.

-وماذا ترى؟

-الحياة حولنا جميلة! الطيور كلها تحلق عاليا... إلا نحن.

تعجب كوكو من كلام صديقه. فهو لا يفكر مثله، بل يكتفي بالعيش في قفص آمن، يأتيه الطعام والماء من دون تعب.

قال كوكو: «لماذا نتعب؟! فكل ما نحتاجه نحصل عليه. أما بقية الطيور فتتعب كي تحصل على الطعام والماء. وفي الشتاء، تعاني من البرد وتواجه الرياح في مساكن؟ ضعيفة. وتحتمي من الصيادين الذين يلاحقونها.»

فقاطعه سمسم: «كلا، لا أوافقك يا كوكو. فنحن لنا أجنحة لنطير ونحلق في الفضاء عاليا. ولنا تغاريد جميلة تملأ الدنيا بموسيقى تزين الطبيعة... وأنا لم أكف عن التفكير في طريقة نخرج بها من هنا. فهل تساعدني؟»

لم يكثرث «كوكو» لما قاله «سمسم» فزقزق وتنتقل من زاوية إلى أخرى في ذلك القفص الذهبي وعند المغيب ظل العصفوران على حالهما. كوكو يغني وسمسم يفكر صامتا.

صباح اليوم التالي، أطل منير حاملا معه الطعام والماء كعادته، فتح باب القفص، وإذا به يسمع رنين الهاتف، وضع الطعام على عجل، ولم يغلق باب القفص جيدا.

في تلك اللحظة، قال سمسم في نفسه: «هذه فرصتنا للهروب من هذا السجن. سأحاول أن أدفع طرف الباب قليلا، وقد أنجح في الخروج من هنا!»

كان «كوكو» منشغلا بنقد الحبوب أما «سمسم» فقد دفع الباب بمنقاره الصغير تارة وبرأسه تارة أخرى... طلب المساعدة من رفيقه، لكنه رفض قائلا: «لا تتعب نفسك يا سمسم، لن تستطيع. وإن استطعت فلن تعرف كيف تحلق وتجد طعامك وسلاحك الصيادون.»

لم يخف «سمسم»، بل حاول كثيرا إلى أن أخرج رأسه، ودفع الباب أكثر بجسده...

كوكو يراقب خائفا ويدعو رفيقه للعودة، وسمسم يدعو كوكو للهروب معه لكنه تردد وفضل البقاء في مكانه.

وأخيرا نجح سمسم وانطلق هاربا مرفرفا بجناحيه لأول مرة بفرح وسرور.

وحين عاد «منير» اكتشف ما حصل، ولم يجد في القفص سوى عصفور واحد، فغضب من نفسه لأنه أحمل إغلاق الباب. وحزن لفقدان «سمسم» فأطل عن الشرفة متلفتا حوله عله يجده.

أما «سمسم» فقد كان يحلق بالسما عاليا وبدأ بالزقزقة والتغريد والرقص في الهواء فرحا فarda جناحيه، وصار يتنقل من شجرة إلى أخرى.

مرت أيام، و«سمسم» يزور رفيقه كل صباح ويرفرف حوله حزينا لأجله. وكم كان كوكو نادما على ترده وخذلانه لصديقه. حاول «سمسم» كثيرا أن يساعده على الهرب، غير أن منير كان قد وضع قفلا على الباب. أما «سمسم» فقد بنى لنفسه عشا على شجرة قريبة من الشرفة كي يتمكن من البقاء قريبا من «كوكو» يسليه ولا يتركه وحيدا...

وبعد مرور شهر، صار لسمسم شريكة، عصفورة لطيفة ترقد على بيض يكاد يفقس.

هذا كله و«كوكو» يراقب حياة «سمسم» الجديدة، فحزن على حاله، وازداد ندمه على تكاسله وخوفه من مغادرة القفص، ولم يعد يزقزق كالسابق.

لاحظ منير حزن «كوكو» وسكوته وفكر بأن يطلق كوكو لكنه عاد عن تلك الفكرة وفضل الاحتفاظ به. ولما حان موعد تنظيف القفص فك «منير» القفل.

فاستجمع «كوكو» قواه وقال: «لماذا لا أكون شجاعا مثل صديقي؟ أنا أيضا أستطيع! خوفي وتكاسلي جعلاني سجيناً هنا. سأحاول وسأنجح... لن أستسلم هذه المرة. إنها فرصتي.»

وما إن مدَّ «منير» يده لينقل «كوكو» إلى صندوق صغير، بينما ينهي التنظيف حتى نقرأ «كوكو» يد «منير» ليفلاته وقد نجح في ذلك.

أسرع كوكو بالهرب، وحلق عاليا مرفرفا بجناحيه للمرة الأولى ليكتشف جمال الطبيعة التي كان سيحرم نفسه منها. وكانت زيارته الأولى لصديقه المخلص الذي علمه الشجاعة والعزيمة.

والآن صار لـ«سمسم» و«كوكو» حياة جديدة وفراخ صغيرة يعتنيان بها ويطعمانها. وعاد العصفوران الصديقان سويا كما كانا سابقا، يملآن الدنيا ألحانا عذبة...

KUŞUN KAÇIŞI

Simsim ve Koko, altın bir kafeste yaşayan iki kuş. Sahipleri Münir onları koruyup kolluyor. Münir onlarla çok güzel ilgileniyor, her sabah yiyecek ve su veriyor. Simsim ve Koko güneşin doğuşundan akşama kadar ötüp şakıyıp duruyorlar.

Bir sabah, Münir kafesi balkona çıkardı. Koko, her zaman olduğu gibi şakımaya başladı.

Fakat Simsim suskundu. Balkonun karşısındaki ağaçları düşünüyor, kafesin dışındaki özgür kuşların nasıl uçtuğunu, günlük yiyeceklerini aradıklarını ve sonra tekrar dallara konduklarını düşünüyordu.

Diğer kuşlar yuvalarını yapıyor, küçük civcivlerinin çıkmalarını beklerken yumurtalarının üzerinde oturuyor. Çıksalar da onları besleseler, yumuşak tüyleriyle onları ısıtsınlar diye.

O an Koko, arkadaşının durumuna çok şaşırarak sustu, onun etrafında dönerek zıplayarak dikkatini çekmeye çalıştı.

Fakat Simsim, ötmedi. (Koko) ona sordu: “Neyin var arkadaşım? Niye ötmüyorsun?”

Bir şeyim yok, gördüklerimi düşünüyorum sadece... Kuşlar nasıl da yükseklerde uçuyorlar... Biz hâriç...

Koko, arkadaşının dediklerine şaşırdı. Onun gibi düşünmüyordu. Güvenli kafesinde yaşamakla yetiniyordu. Hiç yorulmadan, yediği önünde yemediği arkasında...

Koko: “Niye yorulalım ki?! İhtiyacımız olan her şeyi elde ediyoruz. Diğer kuşlar öyle mi?! Yiyecek ve içecek bulmak için yoruluyorlar. Kışın soğuktan muzdarip oluyor, sağlam olmayan evlerinde rüzgarlara karşı durmaya, peşlerindeki avcılarından korunmaya çalışıyorlar.

Simsim sözünü kesti: “Asla, sana katılmıyorum Koko! Yüksek göklerde uçabilmek için kanatlarımız var bizim. Doğayı süsleyen bir müzikle dünyayı dolduran güzel şakımalarımız... Ben hiçbir zaman buradan çıkabileceğimiz bir yol düşünmekten vazgeçmedim. Sen de bana yardım edecek misin?”

Gün batımında iki kuş da aynı haldeydiler. Koko şarkılar söylüyor, Simsim sessizce düşünüyordu.

Ertesi günün sabahı, Münir her zamanki gibi su ve yemek getirdi.

O an Simsim kendine: “İşte bu hapisten kurtulmak için çaremiz bu...” dedi.

Arkadaşından yardım istedi ama (Koko) “Kendini yorma Simsim, başaramazsın. Başarabilsen de

uçmayı, yiyecek bulmayı beceremezsin, avcılara av olursun.” dedi.

Simsim korkmadı, başını dışarı çıkarmak için uğraştı, uğraştı ve bedeniyle kapıyı itti.

Koko korkarak onu izliyor, arkadaşını geri çağırıyordu. Simsim ise onu beraber kaçmaya çağırıyordu. Koko tereddüt etti ve yerinde kalmayı tercih etti.

Sonunda Simsim başardı ve ilk defa kanatlarını neşeyle çırparak kaçmayı başardı.

Simsim gökyüzünde yükseklerde uçmaya, şakımaya, ötmeye, havada kanatlarını iki yana açarak neşeyle dans etmeye bir ağaçtan diğerine zıplamaya başladı.

Günler geçti, Simsim her sabah arkadaşını ziyaret ediyor, onun için üzülerək etrafında dolanıyordu.

Koko tereddüt ettiği ve arkadaşını yüzüstü bıraktığı için o kadar üzgündü ki!

Aylar geçti, Simsim’in bir arkadaşı oldu: nazik bir kuş birkaç vakit sonra çatlayacak bir yumurtanın üstüne tünedi.

Bütün bunlar olurken, Koko Simsim’in yeni hayatını gözlüyordu. Kendine çok üzüyor, tembelliğinden ve kafesten ayrılmaktan korktuğu için pişmanlığı artıyordu. Artık eskisi gibi ötmüyordu...

Münir Koko’nun üzüntüsünü ve sessizliğini fark etti, Koko’yu serbest bırakmayı düşündü ama vazgeçti, onu saklamaya karar verdi.

Ertesi gün Koko cesaretini topladı “Neden arkadaşım gibi cesur olmuyorum? Ben de yapabilirim! Korkum ve tembelliğim yüzünden buraya hapsedim. Çalışacağım ve başaracağım. Bu sefer vazgeçmeyeceğim. Fırsat bu fırsat!” dedi.

Koko hızlıca kaçtı, kanatlarını çırparak yükseklerle uçtu. İlk defa, kendisini mahrum bıraktığı doğanın güzelliğini keşfetmek için. İlk olarak ona azmetmeyi ve cesareti öğreten sadık arkadaşını ziyaret etti.

Artık Simsim ve Koko’nun yeni hayatları ve ilgilendikleri besledikleri yavruları var. İki kuş eskiden oldukları gibi dünyayı güzel bestelerle doldurmaya devam ettiler.

Bundan sonra onları hayallerini gerçekleştirmekten ne alıkoyabilir ki?!

رحلة فاشلة

هذه الحكاية عن قطة اسمه بسبس، ورفيقه القطوط.

كان القط بسبس يعيش سعيدا في بيت العم حامد، كان العم حامد يحب بسبس كثيرا، وكان بسبس فرحا راضيا.

في يوم من الأيام دخل القط قطوط بيت العم حامد. وقال: بسبس هل يطعمك العم حامد سمكا؟

أجابه بسبس: نعم يطعمني مرتين في الشهر. قال قطوط: مرتين فقط؟! أنا أكل كل يوم سمكا... اسمع هناك سوق قريب من هنا، فيه سمك كثير، وفيه ناس يبيعون السمك وناس يشترون السمك... اسمع كلامي واذهب إلى هناك، وسوف تأكل كل يوم حتى تشبع؛ تعال معي وسوف ترى...

خرج بسبس مع قطوط للسوق... كان الزحام شديدا، والناس كثيرون. تلفت حوله، فلم يجد قطوط. نادى بسبس بأعلى صوته: قطوط... يا قطوط، ولكن من دون فائدة.

ضاع بسبس في السوق، وظل يبحث عن قطوط، بدون فائدة. أخذ بسبس يبحث عن سمكة يأكلها، فلم يجد... فكر أن يأخذ سمكة، فزجره بائع السمك... تعب بسبس وجاع، ثم قال سأرجع إلى بيت العم حامد، لكنني لا أعرف الطريق. فكر بسبس وفكر، وهو يمضي في الطريق، وقال: شارع العم حامد فيه جامعة له منذنتان. وبيت العم حامد لونه أخضر، وشبাকে لونه أصفر، وأمام البيت حديقة فيها نخلة وشجرة زيتون... يا رب ساعدني. أخذ بسبس ويبحث. فجأة! لمح المنذنتين. فرح وقال: الجامع.. الشارع!

وجرى بسرعة و فرح أكثر عندما لمح النخلة..

فرح بسبس بلقاء العم حامد، وفرح العم حامد بلقاء بسبس. وعاد بسبس مجددا ليعيش سعيدا في بيت العم حامد.

BAŞARISIZ BİR GEZİ

Kedi Bisbis, Hamid amcanın evinde mutlu mesut yaşıyordu. Hamid amca onu çok seviyordu. Kedi Bisbis çok neşeli ve huzurluydu.

Bir gün, Kedi Katkut Hamid amcanın evine girdi ve Bisbis'e: "Hamid Amca sana balık veriyor mu? Diye sordu.

Bisbis: “Evet, ayda iki kere.” Dedi. Katkut: “Sadece iki kere mi? Ben her gün balık yiyorum... Bak, buraya yakın bir balık çarşısı var. Bir sürü balık var, balık satıcıları var, balıkları satın alanlar var... Dinle beni ve oraya git. Her gün doyana kadar balık yersin. Gel benle ve gör.” dedi.

Bisbis, Katkut’la beraber çıktı. Çok kalabalıktı, çok fazla insan vardı. Etrafına bakındı, Katkut’u göremedi. En yüksek sesiyle bağırdı: Katkuuuut! Katkuuuut! Ama ne fayda!

Bisbis çarşıda kayboldu, faydasızca Katkut’u arayadurdu.

Bisbis yiyeceği bir balık aramaya başladı ama bulamadı... Bir balık almayı düşündü ama balıkçı derhal azarladı...

Bisbis çok yoruldu ve acıktı.”Hamid amcanın evine döneyim” dedi, “ama yolu bilmiyorum.”

“Hamid Amcanın evi yeşil ve pencereleri... Allah’ım bana yardım et.” dedi.

Bisbis aramaya koyuldu. Bir anda iki minare gördü, derhal koştu ve palmiye ağacını göründe daha da çok sevindi.

Bisbis Hamid Amca’yı gördüğüne çok sevindi. Hamid Amca da onu gördüğüne çok sevindi. Bisbis tekrar Hamid Amca’nın evinde yaşamaya döndü

EK 2

TEZ KAPSAMINDA İNCELENEN						
1992-2020 ARASINDA YAYIMLANMIŞ LÜBNAN ÇOCUK HİKÂYELERİ						
	KİTABIN İSMİ (ARAPÇA)	KİTABIN İSMİ (TÜRKÇE)	YAZAR	YAYINEVİ	YAYIN YILI	SAYFA SAYISI
1	`Avdetü'l-`asâfir	Kuşların Dönüşü	`Abdulmecîd Zerâkit	Dârü'l-Hadâik	1992	
2	es-Semeketu ve'l-bahr	Balık ve Deniz	Nâzik Hirrîs	Dârü'l-Hadâik	1993	17
3	Neb`u'l-l-feras	Atın Doğuşu	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân	1993	32
4	Muhratü's-sahrâ'	Çöl Tayı	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân	1993	32
5	Bisâtu'r-rîh	Uçan Halı	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân	1993	32
6	Şümeysel	Güneşçik	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1993	32
7	es-Sa`lebu't-tâib	Tövbekar Tilki	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1994	32
8	el-Ernebu'l-lezî hezeme'l- esed	Aslanı Yenen Tavşan	Mecdî sabir	Dâru'l-Cîl	1995	23

9	Rihle Fâşile	Başarısız Bir Gezi	Ferîd Mu'avvid	Dârü'l-Hadâik	1995	13
10	Hıdr yezra'u şecera	Hıdr Ağaç Dikiyor	Ferîd Mu'avvid	Dârü'l-Hadâik	1995	12
11	el-'Ammu Selâme	Selâme Amca	Ferîd Mu'avvid	Dârü'l-Hadâik	1995	13
12	el-Erneb ve zilluhû	Tavşan ve Gölgesi	İsmâ'îl es-Sağîr	Dârü'l-Hadâik	1995	17
13	ed-Dîk ve'd-decâce	Horoz ve Tavuk	Ferîd Mu'avvid	Dârü'l-Hadâik	1995	13
14	Leylâ ve'l-emîr	Leyla ve Prens	Nâdyâ Diyâb	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1995	32
15	el-Hisânu't-tâir	Uçan At	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1995	32
16	Sadîkî'l-lezî yuhibbunî kesîran	Beni Çok SevenArkadaşım	Emel el-Ğânim	Dârü'l-Hadâik	1995	19
17	el-Ğaymetu lâ tumturu el- âben	Bulut OyuncakYağdırmaz	Leylâ Sâyâ	Dârü'l-Hadâik	1996	19
18	ed-Dîku'l-fasîh	Açıksözlü Horoz	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
19	eş-Şevâribü'z-zücâciyye	Cam Bıyıklar	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
20	Taksî Ebû Şâkir	Ebû Şâkir'in Taksisi	İmîl Yûsuf `Avvâd	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
21	Sundûku'l-furce	Ferahlık Sandığı	Yûsuf `Avvâd	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32

22	ez-Zeylu'l-mefkûd	Kayıp Kuyruk	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
23	el-`Anze ve'l-ğûle	Keçi ve Dev	Yûsuf `Avvâd	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
24	Nemrûdu'l-ğâbe	Ormanın Nemrudu	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
25	Ebu'l-hinn	Serçe	Yûsuf `Avvâd	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
26	Hediyyetu tâcir	Tacirin Hediyesi	Yûsuf `Avvâd	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1996	32
27	Râci fevka kavsı kuzah	Râci GökkuşağınınÜstünde	Nuhâ Tabbâra Hammûd	Dârü'l-Hadâik	1997	25
28	Ernûb yehlumu bi'l-`asel	Bal İsteyen Tavşan	Leylâ Sâyâ	Dârü'l-Hadâik	1998	17
29	Ğandûr ve'l-hattâb	Ğandur ve Oduncu	Leylâ Sâyâ	Dârü'l-Hadâik	1998	17
30	et-Tâvûs el-mağrûr	Kibirli Tavus	Leylâ Sâyâ	Dârü'l-Hadâik	1998	17
31	el-Kunfuz ve esdikâu'l-ğâbe	Kirpi ve Ormandaki Arkadaşları	Leylâ Sâyâ	Dârü'l-Hadâik	1998	16
32	el-Kuştubânu'z-zehebî	Altın Yüksük	Albîr Mutlak	Mektebetü Lübnân Nâşirûn	1998	32
33	el-Kunfuz es-sağîr	Küçük Kirpi	Nâzik Hirrîs	Dârü'l-Hadâik	2000	17
34	Keyfe natrudu'z-zi'b?	Kurdu Nasıl Kovarız	Zekeriyyâ Tâmir	Dârü'l-Hadâik	2000	21

35	Hel eftahu'l-bâb yâ ummî?	Anne, Kapıyı Açayım mı?	Feyrûz Kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2001	48
36	es-Sayyâdu ve'd-dînâmît	Avcı ve Dinamit	Feyrûz Kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2001	35
37	ve Yecîu yevmun âhar	Başka Bir Gün	Feyrûz Kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2001	35
38	Ene's-selc	Ben Kar!	Kısmu't-te'lifî't-terbevî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2001	27
39	Memnû`u'l-lems	Dokunmak Yasak!	Feyrûz Kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2001	48
40	Memnû`u'd-darb	Dövmek Yasak!	Feyrûz Kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2001	48
41	Key lâ nensâ	Unutmamak İçin!	Feyrûz Kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2001	24
42	Bilâl ve `Âmir	Bilâl ve Âmir	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2001	16
43	İzhar ve bân.. `aleyke'l-emân	Çık Ortaya.. Güvendesin	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2001	17
44	Ğassân ya`rifu ennehû yekbur	Ğassân Büyüdüğünü Biliyor	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2001	18
45	Sadîkî'l-mufaddal	En İyi Arkadaşım	`Abîr Muzhir	Dârü'l-Hadâik	2002	17
46	Ğassân ya`rifu mâ hüve't-televvûs	Ğassân Kirliliğin Ne Demek Olduğunu Biliyor	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2002	17
47	Şecâ`atu tifleyn	Çocukların Cesareti	Feyrûz Kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2003	35

48	Mu'avvak.. Lâkinnehû tefevvak	Engelli.. Ama Yendi!	Feyrûz Kardîn el-Be'albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2003	40
49	eş-Şemsu cemîle velâkin...	Güneş Güzel Ama...	Feyrûz Kardîn el-Be'albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2003	35
50	Hâle ve âletu't-tasvîr	Hâle ve Fotoğraf Makinesi	Emel Eyyûb Feraycî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2003	28
51	Enfu Nefnûf	Nefnûfun Burnu	Emel Eyyûb Feraycî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2003	28
52	Ahlâ eyyâmi'l-medrese	Okulun En Güzel Günleri	Feyrûz Kardîn el-Be'albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2003	35
53	el-Mukârî Süleymân	Katırcı Süleyman	Feyrûz Kardîn el-Be'albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2003	34
54	el-Ferâşetu'l-hamrâ	Kırmızı Kelebek	Semîra Na'im Hûrî	Dârü'l-Hadâik	2003	24
55	50 kıssa kâsîra li'l-etfâl	Çocuklar için 50 Hikâye	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2003	158
56	Cerâsîm cerâsîm cerâsîm	Mikroplar, Mikroplar, Mikroplar	Kısmu't-te'lîfî't-terbevî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2004	27
57	Sâmîr ve'l-bustân	Sâmîr ve Bahçe	Feyrûz kardîn el-Be'albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2004	42
58	Cemmûl ferâşetu'l-Hukûl	Tarlaların Kelebeği: Cemmûl	Nuhâ Tabbâra Hammûd	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2004	29
59	İftah yâ simsim `ayneyk	Aç Gözlerini Susam!	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2004	17
60	Beytu Kûkû	Koko'nun Evi	İsmâ'îl es- Sağîr	Dârü'l-Hadâik	2004	12

61	`Adnân lâ yuhibbu kıssatî	Adnan Hikayemi Sevmiyor	Lemyâ `Abdu's-sâhib	Dârü'l-Hadâik	2005	24
62	Seyyâratu Bâsil	Bâsil'in Arabası	`Abdullah Raûf	Dârü'l-Hadâik	2005	17
63	Ene ve ceddî	Ben ve Dedem	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2005	24
64	Zatü'l-kına`	Maskeli	Emâni el-`Aşmâvî	Dârü'l-Hadâik	2005	
65	el-Mu`allim Burhân	Öğretmen Burhân	Emâni el-`Aşmâvî	Dârü'l-Hadâik	2005	25
66	Şükran	Teşekkürler	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2005	18
67	Fî saffî'r-ravda	Anaokulunda	Emel Eyyûb Feraycî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2005	31
68	Erâ bi-kalbî	Kalbimle Görürüm	Hedîl `Umer Edîb el-`Abbâsî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2006	32
69	Hisânu Tarvâde	Tarvâde Atı	Lectu't-te'lîfi't-terbevî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2006	31
70	Bâkatu zehr	Çiçek Buketi	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2006	24
71	Ğassân: Ummî hiye'l-müellif	Ğassân: Annem bir Yazar!	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2006	27
72	Mâzâ yuridu Yâsir en yekûl?	Yâsir Ne Demek İstiyor?	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2006	21
73	Fustânu's-şukûlâta	Çikolatalı Elbise	Muna Felyefel	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2007	34

74	Lestu sağıran `ale's-siyâm	Oruç Tutmak İçin Küçük Değilim	Hibe el-`Ayyûnî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2007	34
75	`Âmir ve Sâmir	Âmir ve Sâmir	Hind Halife	Dârü'l-Hadâik	2007	17
76	Limâzâ tehavvele levnî ile'l-asfar	Niye Sarardım?	`Abîr Muzhir	Dârü'l-Hadâik	2007	14
77	Fârisu'l-melâ`ib	Sahaların Prensi	Mecdî eş-Şuûmelî	Dârü'l-Hadâik	2007	13
78	el-Misbâhu's-sihrî	Sihirli Lamba	Emâni el-`Aşmâvî	Dârü'l-Hadâik	2007	33
79	Rânya fi'l-müsteşfâ	Rânya Hastanede	Emel Eyyûb Feraycî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2008	35
80	Sahh en-nevm	İyi Uykular	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2008	21
81	Mar Mar.. Hâne vaktu'l-hammam	Mar mar.. Banyo Vakti Geldi	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2008	28
82	Mâmâ batnî yu'limunî	Anne Karnım Ağrıyor	Feyrûz kardîn el-Be`albekî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2009	16
83	Sâlih ve hikâyetuhû... Me`a's-selâmeti'l-murûriyye	Salih'in Hikayesi: Trafikte İyi Sürüşler	İlyâs Mîşâl eş-Şuveyrî	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2009	53
84	Cercûr ed-dellû`	Şımarık Cercûr	Nuhâ Tabbâra Hammûd	Dârü'l-`ilim li'l-melâyîn	2009	27
85	Ummî hel tuhibbînenî?	Anne Beni Seviyor Musun?	Dîna Şerâra	Dârü'l-Hadâik	2009	24
86	el-Bintu's-semeke	Balık Kız	Zekerıyyâ Tâmir	Dârü'l-Hadâik	2009	13

87	Hüzün ve Ferah	Hüzün ve Sevinç	Nebihe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2009	23
88	ed-Derrâcetu'z- zerkâ	Mavi Bisiklet	Hasan `Abdullah	Dârü'l-Hadâik	2009	25
89	Hâkezâ teteğayyeru'l-elvân	Renkler Böyle Değişir	İntilak Muhammed `Ali	Dârü'l-Hadâik	2009	24
90	Nedîm len yetezellec	Nedim Hiç Kayamayacak	Fâtima Şerefuddîn	Dârü'l-Asâla	2010	15
91	Sevbu Tuffaha	Tuffâha'nın Elbisesi	Luceyne el-Asîl	Dârü'l-Hadâik	2010	18
92	Da`va'l-hayvân didde'l-insân	Hayvanın İnsana Karşı Davası	Hudâ el-Kaddûmî	Dârü's-Sâkî	2010	81
93	Zümürürde fî'l-Mehâ (Yemen)	Zümürürde Mehâ'da	Şîrîn İybiş	Academia International	2011	23
94	Lemmâ târati's-sülehfâ	Kaplumbağa Uçtuğunda	Nebihe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2011	17
95	`İndemâ dehaltu'r-ravda	Anaokuluna Girdiğimde	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2011	22
96	`İndemâ sâfera ebî	Babam Gittiğinde	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2011	22
97	`İndemâ dâ`at minnî hakîbetî	Çantam Kaybolduğunda	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2011	22
98	Hasaltu `alâ evvel seyyâra	İlk Arabamı Aldım	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2011	22
99	`İndemâ edhaltu'l-bakara ile'l-beyt	İneği Eve Soktuğumda	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2011	23

100	`İndemâ refa`tu `aleme bilâdî	Bayrağı Gündere Çektiğimde	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2011	23
101	el-Cemel	Deve	Karûlîn Hamâda	Dârü'l-Asâla	2012	12
102	Atval dahke fi'l-`âlem	Dünyanın En Uzun Kahkahası	Selma Kuraytim	Dârü'l-Hadâik	2012	25
103	el-Kırdut-tammâ`	Açgözlü Maymun	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
104	ez-Zürâfetü'l-harsâu	Boynuzsuz Zürafa	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
105	Mev`idu `avdetinâ	Dönüş Vaktimiz	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
106	Bizratu't-tuffâh	Elma Tohumu	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
107	Şüceyratü'l-leblâbi'l-mağrûra	Kibirli Sarmaşık	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
108	el-`Usfûrâni ve `aduvvuhumâ'l-bûm	Kuşlar ve Düşmanları Baykuş	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
109	es-se`âlibu tetesafahu	Tilkiler El Sıkışıyor	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
110	el-Ğazâlâtü's-selâsu ve'l-kurûd	Üç Geyik ve Maymun	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
111	el-Kıtatu's-selâsu	Üç Kedi	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23
112	en-Nehru'l-`âidu ilâ mevtinihi	Vatanına Dönen Nehir	Hâdî Nu` mân el-Hîtî	Dârü'r-Rukî	2012	23

113	Bizratu'z-zeytûn	Zeytin Tohumu	Hâdî Nu`mân el-Hîfî	Dârü'r-Rukî	2012	23
114	es-Sütratü'l-'acîbe	Acayip Örtü	Seher Necâ Mahfûz	Academia International	2013	23
115	Kizbetün beydâ'	Beyaz Yalan	Rânya Zeynep Dâhir	Academia International	2013	23
116	`İndemâ tağdab	Kızdığın Zaman	Dünyâzâd es-Sâ`dî	Dârü'l-Asâla	2013	24
117	Uhtî terâ bi'r-râiha	Kardeşim Kokularla Görüyor	`Ali `Aşûr el-Ca`fer	Dârü'l-Hadâik	2013	25
118	Menkûşetu Meryem	Meryem'in Menkûşesi	Nebihe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2013	33
119	Ğuddî ve Ravân	Ğuddî ve Ravân	Fâtima Şerefu'd-din & Semer Mahfûz Berrâc	Dârü's-Sâkî	2013	25
120	Hâkezâ umûr tahsul	Olur Böyle Şeyler	Fâtima Şerefu'd-din	Dârü's-Sâkî	2013	
121	Fikratu hımâr	Eşeğin Fikri	Muhammed Kâzım Javâd	Dârü'l-Asâla	2014	17
122	Levleve ve's-senâcîbu'l-muhezzebe	Levleve ve Uslu Sincaplar	Muhammed `Alva	Dârü'l-Asâla	2014	16
123	Esâbî`u Zeyneb	Zeynep'in Parmakları	Umeyme `izzuddîn	Dârü'l-Asâla	2014	16
124	`Aynî	Gözüm	Rezzân el-Hasen	Dârü'l-Hadâik	2014	20
125	Kâşifu'l-esrâr	Sır Kâşifi	Hudâ el-Kaddûmî	Dârü's-Sâkî	2014	98

126	Men huve sadîkî	Benim Arkadaşım Kim?	Munya el-Hâyek	Dârü'l-Asâla	2015	16
127	Sadîkuna'l-vatvât	Arkadaşımız Yarasa	Ahmed Tay	Dârü'l-Asâla	2015	18
128	Varaka beydâ ve `ulbetu'l-elvân	Beyaz Kağıt ve Renkli Kalemler	Ala Husâmû	Dârü'l-Asâla	2015	17
129	Batalu'l-hâsûb	Bilgisayar Kahramanı	Cîkâr Hurşid	Dârü'l-Asâla	2015	17
130	Ene ulevvinu `âlemî	Dünyamı Boyuyorum	Zencebîl `Alva	Dârü'l-Asâla	2015	17
131	Hurûb `usfûr	Kuşun Kaçışı	Dünyâzâd es-Sa`dî	Dârü'l-Asâla	2015	16
132	ed-Dîku'l-ezrak ve ceddetî Emîne	Mavi Horoz ve Emine Ninem	Cîkâr Hurşid	Dârü'l-Asâla	2015	17
133	Mâzâ esma`u	Ne Duyuyorum?	Muhammed Kâzım Jawâd	Dârü'l-Asâla	2015	16
134	Limâzâ fâze's-sa`leb?	Niye Tilki Kazandı?	Muhammed Dervîş	Dârü'l-Asâla	2015	16
135	Lissun fi'l-medrese	Okulda Hırsız Var	Telâmizetu'l-lîseti'l-Fransiyyeti'l-Lübnâniyye	Dârü'l-Asâla	2015	28
136	el-Fîlu'r-ressâm	Ressam Fil	Muhammed Dervîş	Dârü'l-Asâla	2015	16
137	el-İmtihân	Sınav	`Abîr Enver	Dârü'l-Asâla	2015	24
138	Kıttatun fi's-şâri`	Sokaktaki Kedi	Ahmed Tay	Dârü'l-Asâla	2015	

139	Bisat ebyad tahtenâ	Altımızdaki Beyaz Halı	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2015	16
140	Bitzâ ceddetî: Me's-sir?	Ninemın Pizzası: Sırrı Ne?	Nebîle Hâşım	Dârü'l-Hadâik	2015	23
141	Vulide bilâ mevhibe	Yeteneksiz Doğdu	Menâl el-Ğadânî	Dârü'l-Hadâik	2015	28
142	es-Sa`leb yebidu	Yumurtlayan Tilki	Hişâm Alvân	Dârü'l-Hadâik	2015	20
143	Rihletu fil	Filin Gezisi	Hudâ el-kaddûmî	Dârü's-Sâkî	2015	102
144	Ene `usfûr, ene semeke, ene hirra	Ben Kuşum, Ben Balığım, Ben Kediğim	Cîkâr Hurşid	Dârü'l-Asâla	2016	16
145	el-Beydatu's-sevdâ	Siyah Yumurta	Dünyâzâd es-Sa`dî	Dârü'l-Asâla	2016	16
146	Mırmır ke`k ke`k	Mırmır.. Simit simit..	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2016	26
147	Keyfe sırtu hakavâtiyyen	Nasıl Hikaye Anlatıcısı Oldum	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2016	26
148	Rîm tebhasu `ani'l-hurûfi'l- `arabiyye	Rîm Arapça Harfleri Arıyor	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2016	58
149	Hârisu'l-vakt	Zaman Bekçisi	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2016	22
150	Hîletu mâsihi'l-ahziye	Ayakkabı Boyacısının Hilesi	Subhî Süleymân	Dârü'l-Asâla	2017	24
151	Ene'l-akvâ	Ben En Güçlüyüm	Muhenned el- `Âkûs	Dârü'l-Asâla	2017	16

152	Şaribân mine's-şukûlata	Çikolatadan Bıyıklar	Muhammed Dervîş	Dârü'l-Asâla	2017	16
153	es-Sadîku'l-muhâdi`u	Dolandırıcı Arkadaş	Muhammed Sûdânî	Dârü'l-Asâla	2017	15
154	er-Rihletu'l-`acîbe	Garip Yolculuk	Subhi Süleyman	Dârü'l-Asâla	2017	25
155	el-Kıttattü'l-muhâcira	Göçmen Kedi	Cikâr Hurşid	Dârü'l-Asâla	2017	23
156	Bai`u'l-luhûm ve'l-muhâdi`ûn	Kasap ve Dolandırıcılar	Muhammed Sûdânî	Dârü'l-Asâla	2017	23
157	es-Sağîru ezkâ	Küçük Daha Zeki	`Abdulcevâd el-Hamzâvî	Dârü'l-Asâla	2017	17
158	Eyne dâ`at	Nereye Kayboldu	Muhenned el-`Âkûs	Dârü'l-Asâla	2017	17
159	Leyset mücerredü ğayme	Salt Bulut Değil	Ala Husâmû	Dârü'l-Asâla	2017	16
160	Hayâtu Sindî	Sindî'nin Hayatı	Nevvâr el-`Udayile	Dârü'l-Asâla	2017	16
161	et-Tabîbü'l-muhayyir	Şaşırtan Doktor	Ahmed el-Abbâsî	Dârü'l-Asâla	2017	16
162	Yevmun fî hayâti ummî	Annemin Bir Günü	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2017	26
163	Hâzâ ene	Bu Benim	Cevdet Fahu'd-dîn	Dârü'l-Hadâik	2017	30
164	Mâzâ seusbihu `indemâ ekbur	Büyüyünce Ne Olacağım	Kâtî Hattar	Dârü'l-Hadâik	2017	18

165	İnnî enmû	Büyüyorum	Celil Haz`al	Dârü'l-Hadâik	2017	21
166	`Alâ ecnihati'l-esâtîr	Efsanelerin Kanadında	İsmâ`îl es- sağîr	Dârü'l-Hadâik	2017	125
167	Bülbül leyse ke'l-belâbil	Farklı Bir Bülbül	Necvâ ed-Dar`âvî	Dârü'l-Hadâik	2017	24
168	Keyfe enamu min dûni hikâye	Hikayesiz Nasıl Uyurum	Meha Salah	Dârü'l-Hadâik	2017	22
169	Ehlen bi-selhûfe	Hoş geldin Kaplumbağa	Emânî el-`Aşmâvî	Dârü'l-Hadâik	2017	22
170	Hivâyetun testehvînî ve ehvâhâ	Hoşlandığım Bir Hobi	Maryam Ra'd	Dârü'l-Hadâik	2017	18
171	ıhım ıhım. Merrirni min fadlik	ıhım ıhım. Beni Geçirin Lütfen	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2017	29
172	Hikâyetü'l-ferhi'l-havvâf	Korkak Yavrunun Hikayesi	`İyâd Zey`ûr	Dârü'l-Hadâik	2017	28
173	`İndemâ ekelet ceddetu Leylâ ez-zi'b	Leyla'nın Ninesi Kurdu Yediğinde	Sevsen `Avvâd	Dârü'l-Hadâik	2017	22
174	Hadîkatu Nâdyâ	Nadya'nın Bahçesi	Zekeriyyâ Tâmir	Dârü'l-Hadâik	2017	22
175	Lâ uhibbu'n-nevm	Uyumayı Sevmiyorum	Rezzân el-Hasen	Dârü'l-Hadâik	2017	16
176	Verdânî el-vahdânî	Yalnız Verdânî	Velîd Tâhir	Dârü'l-Hadâik	2017	36
177	İnnhâ tumturu nucûmen	Yıldız Yağıyor	Ala Husâmû	Dârü'l-Hadâik	2017	18

178	Hâiku'l-ahlâm	Rüya Dokumacısı	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2017	48
179	Luğzu'l-bâbi'l-haşebî	Ahşap Kapının Sırrı	Maria Da`düş	Dârü's-Sâkî	2017	81
180	Urîdu ummen uhrâ	Başka Anne İstiyorum	Maria Da`düş	Dârü's-Sâkî	2017	22
181	er-Rûzânâ	Rozana	Fâtima Şerefuddîn	Dârü's-Sâkî	2017	23
182	Men seye'huzu kenzete's-sûf	Yün Kazağı Kim Alacak	Zehra Brayti`	Dârü'l-Asâla	2018	20
183	Menâzil fi'l-eşcâr	Ağaçlardaki Evler	el-Hasen Benmûna	Dârü'l-Asâla	2018	18
184	Ene raculun âlîy	Ben Bir Robotum	MuHammed Dervîş	Dârü'l-Asâla	2018	16
185	Ene `imlâk	Ben Çok Büyüğüm	Muhammed Dervîş	Dârü'l-Asâla	2018	16
186	As`abu hulum	En Zor Rüya	MuHammed Dervîş	Dârü'l-Asâla	2018	20
187	Burkân mukâbil menzilî	Evimin Karşısındaki Volkan	`Arîn Cirâdât	Dârü'l-Asâla	2018	17
188	Limâzâ lâ uhibbu'l-felâfil	Felâfili Niye Sevmiyorum	Meryem Terhînî	Dârü'l-Asâla	2018	25
189	el-Münâfeseu'l-hakîkiyye	Gerçek Rekâbet	Muhsin Yûnus	Dârü'l-Asâla	2018	25
190	Dâimen dâimen	Her Zaman Her Zaman	Cinân Haşşâş	Dârü'l-Asâla	2018	17

191	Bi-sur`a bi-sur`a	Hızlı Hızlı	Dünyâzâd es-Sa`dî	Dârü'l-Asâla	2018	16
192	Fî ğıyâbi'l-internet	İnternet Olmayınca	Zencebîl `Alva	Dârü'l-Asâla	2018	16
193	Nesr ev decâce	Kartal mı Tavuk mu?	Ahmed el-`Abbâsî	Dârü'l-Asâla	2018	20
194	Ahlâm mülevvene	Renkli Hayaller	MuHsin Yûnus	Dârü'l-Asâla	2018	17
195	Harbûş el- kıttu'l-fennân	Sanatçı Kedi Harbûş	Ala Husâmû	Dârü'l-Asâla	2018	30
196	Sâra ve'l-edvâ'	Sâra ve Işıklar	Mârî Matar	Dârü'l-Asâla	2018	21
197	Decâcât lâ tebîdu	Yumurtlamayan Tavuklar	Ğâliye Mısrî & Mâhir Ğabûr	Dârü'l-Asâla	2018	24
198	et-Tinnînu'llezî sâra şecera	Ağaca Dönüşen Ejderha	Aişe el-Hârisî	Dârü'l-Hadâik	2018	26
199	Ka`ketu ebî	Babamın Pastası	Hanan Tabak	Dârü'l-Hadâik	2018	22
200	el-`İyd	Bayram	Nebihe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2018	30
201	Ene lestu ente	Ben Sen Değilim	Cikâr Hurşid	Dârü'l-Hadâik	2018	26
202	Ehlumu en ekûne hallâta isment	Çimento Karıştıracısı Olmak İstiyorum	Hüseyn el-Mutavvi`	Dârü'l-Hadâik	2018	39
203	Firâs ve'd-debbûr	Firâs ve Eşek Arısı	Fâtima Ferhât	Dârü'l-Hadâik	2018	27
204	Kullu şey'in seyekûnu `alâ mâ yurâm	Her Şey Çok Güzel Olacak	Muhammed el-`Attabî	Dârü'l-Hadâik	2018	27

205	Muğâmerât tahte'l-mak`ad	Sandalyenin Altındaki Maceralar	Erva Şeyhânî	Dârü'l-Hadâik	2018	22
206	Ve ehîran intasara sahnü'l-hudâr	Sonunda Sebze Tabağı Kazandı	Nebîle Mâcid	Dârü'l-Hadâik	2018	22
207	Rihletun ile'l-Fadâ'	Uzaya Yolculuk	Fâdî `Adile	Dârü'l-Hadâik	2018	22
208	el-Yaktînetu'l-mütedahrice	Yuvarlanan Balkabağı	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik	2018	22
209	Ma`zûfetu't-tehâyâ	Selamlaşma Besteleri	Bâsime el-Vezzân	Dârü'l-Hadâik	2018	22
210	er-Rîşâtu'l-mülevvenât ve's-sâ`atü'l-ğarîbe	Renkli Fırçalar ve Garip Saat	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2018	27
211	İbnetu's-sultân	Sultanın Kızı	Târık Ahmed el-Bekrî	Dârü'r-Rukî	2018	47
212	Len esteslime ebeden	Asla Pes Etmeyeceğim	D. Antuvân M. eş-Şertûnî	Dârü'l-Asâla	2019	25
213	Adham sahra	Devâsa Kaya	Subhi Süleymân	Dârü'l-Asâla	2019	30
214	Fakîr ve `usfûr	Fakir ve Kuş	Muhammed `Abâbû	Dârü'l-Asâla	2019	16
215	Ferîku'l-ebtâl	Kahramanlar Takımı	Süheyr `Adnan ed-Dellâl	Dârü'l-Asâla	2019	26
216	İbnetu hayyâtî'l- karye	Köyün Terzisinin Kızı	`Abdu'l-kâdir Kasmîyye	Dârü'l-Asâla	2019	22
217	Limâzâ ene vahîd?	Niye Ben Yalnızım	`Abîr Enver	Dârü'l-Asâla	2019	20

218	Sabî ve bint	Oğlan ve Kız	`Abîr Enver	Dârü'l-Asâla	2019	16
219	Beytu'l-ekil	Yemek Evi	Muhammed Kâzım Javâd	Dârü'l-Asâla	2019	17
220	Nasna`u beyten mine'l-ğubâr	Tozdan Ev Yapmak	`Ali `Aşûr el-Ca`fer	Dârü'l-Hadâik	2019	50
221	Muzâri`u'l-ficil	Turp Ekicisi	`Ali Hamâdî	Dârü'l-Hadâik	2019	22
222	Hutvetu `Azîze	Azize'nin Adımları	Ahmed `Abdurrahîm	Dârü'l-Asâla	2020	
223	Luğzu'n-nâfizeti'l-meksûra	Kırık Camın Sırrı	Muhammed `Arafe	Dârü'l-Asâla	2020	25
224	Rihletu'n-nevres	Martıların Gezisi	Necâh `Âmir	Dârü'l-Asâla	2020	32
225	Muğâmerâtu's-şâtır Hassân fi'l-bahr	Hassânın Deniz Maceraları	Cinân Haşşâş	Dârü'l-Asâla		
226	Heyyâ Nezra`u	Haydi Ağaç Dikelim	Cinân Haşşâş	Dârü'l-Asâla		19
227	Rihletu ferâşe	Kelebeğin Gezisi	Zeyneb Kanasu	Dârü'l-Asâla		8
228	ez-Zi'bu ve şaṅḡâ ve baṅḡâ	Kurt Şaṅḡa ve Baṅḡa	Cikâr Hurşid	Dârü'l-Asâla		8
229	Lu`betu'l-kelâm	Söz Oyunu	Zencebîl `Alva	Dârü'l-Asâla		19
231	el-`Amme Zeyyûn ve şeceretu'z-zeytûn	Zeyyûn Hala ve Zeyin Ağacı	Fâtima Şerefu'd-din	Dârü'l-Asâla		16

232	`Anze `Uneyze `Annûze	Keçi , Keçi ve Keçi	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik		24
233	Min zehra ilâ bizra	Çiçekten Tohuma	Rezzân el- Hasen	Dârü'l-Hadâik		17
234	el-Cemel Cemmûl	Deve Cemmûl	Lemyâ `Abdussâhib	Dârü'l-Hadâik		25
235	Ğassân ya`rifu min eyne ye'ti'l-matar	Ğassân Yağmurun Nereden Geldiğini Biliyor	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik		
236	Hikâyât Cuhâ	Hocanın Hikayeleri	Emânî el-`Aşmâvî	Dârü'l-Hadâik		21
237	es-Sadîkatâni	İki Arkadaş	Ferîd Mu`avvid	Dârü'l-Hadâik		28
238	Kelîle ve dimne	Kelile ve Dimne	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik		13
239	Mâlik lâ ya`rifu'l- havf	Mâlik Korku Nedir Bilmez	Emânî el-`Aşmâvî	Dârü'l-Hadâik		62
240	İmtihân	Sınav	Hasan `Abdullah	Dârü'l-Hadâik		25
241	ez-Zübâbe	Sinek	Ferîd Mu`avvid	Dârü'l-Hadâik		16
242	Şevkî ve ene	Şevki ve Ben	Ahmed Şevkî	Dârü'l-Hadâik		13
243	Tuffâha hâti'd-delîl	Tuffaha Delilin Ne?	Nebîhe Muhaydilî	Dârü'l-Hadâik		45
244	Tuffâha tete`allemu'l-hurûf	Tuffâha Harfleri Öğreniyor	Luceyne el-Asîl	Dârü'l-Hadâik		21

KAYNAKÇA

- `Abdullah, Hasan. *ed-Derrâcetü 'z-zerkâ*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2009.
- `Abdurrahîm, Ahmed. *Hutvetu Azîze*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2020.
- `Abdu's-sâhib, Lemya. *Âdnân lâ yuhibbu kıssatî*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2005.
- `Aşmâvî, Emâni el-. *el-Misbâhu 's-sihri*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2007.
- `Aşûr el-Ca`fer, `Ali. *Uhtî terâ bi'r-râiha*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2013.
- `İzzu'd-dîn, Umeyme. *Esâbi`u Zeyneb*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2014.
- `Umer Edîb el-`Abbâsî, Hedîl. *Erâ bi-kallbî*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2006.
- Abdu'l-Hâdî, Muhammed. "Edebu'l-etfâl fî dav'il-menheci'l-islâmî". *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsât* 3, sy 1 (2006): 87-100.
- Abduttevvab, Muhammed Seyyid. *Sûratü'l-mer'etü fî edebi'l-etfâl*. Kahire: el-Hey'etü'l-`âmme li'l-kitâb, 2015.
- Abu Nasr, Julinda, ve Anita Nassar. "Children's Literature Project in the Arab World". *Bookbird*, sy 4 (1987): 8-9.
- Abu-Nasr, Julinda. "The Arab World". İçinde *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, editör Peter Hunt, 789-94. London and New York: Routledge, 1996.
- Akça, Gürsoy. "Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 15 (2005): 1-24.
- Akerson, Fatma Erkman, ed. *Edebiyatımızda Bireyselleşme Serüveni*. İstanbul: Ayrıntı, 2013.
- Alsaleh, Arwa Hamoud M. "The Position and Norms of Translated Children's Literature in Saudi Arabia". Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Leeds, 2019.
- Alsiary, Hind Abdullah. "Mapping the Field of Children's Literature Translation in Saudi Arabia: Translation Flow in Accordance with Socio-Cultural Norms". Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Leeds, 2016.

Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. 5. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Anonymous. "Multinational Morals, Society and Distribution: LGBTQ+ Literature for Young Readers in the Arab World". İçinde *International LGBTQ+ Literature for Children and Young Adults*, 181-82, 2021.

Aoumeur, Hayat. "Gender And Ideology In Children's Fiction: A Critical Discourse Analysis". *Journal of Language and Linguistic Studies* 18, sy 4 (2022): 580-98.

Aries, Philip. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. Çeviren Robert Baldick. New York: Alfred A. Knopf, 1962.

Aslanyürek, Semir. *Senaryo Kuramı*. 3. bs. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2007.

Asutay, Mehmet. "Islamic Moral Economy as the Foundation of Islamic Finance". İçinde *Islamic Finance in Europe*, editör Valentino Cattelan. Edward Elgar Publishing, 2013. <https://doi.org/10.4337/9781781002513.00014>.

Azeb, Hâlid. *Hâletu'n-neşr fi'l-vatani'l-'arabî*. 1 bs. Kahire: Arab Publishers' Association, 2021.

Azeriah, Ali. "Translated Children's Literature Into Arabic: A Case Study of Translational Norms". Yayımlanmamış Doktora Tezi, State University of New York at Binghamton, 1994.

Barakat, Halim. *The Arab World: Society, Culture, and State*. Berkeley: University of California Press, 1993.

Baştürk, Efe. "Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi: İktidar, Yönetimsellik ve Güvenlik". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 14 (2012): 65-78.

Bâşûr, Neclâ. "Edebu'l-etfâli'l-'arab". *Evrâk 'Arabîyye*, sy 31 (2012): 3-32.

Bauman, Zygmunt. *The Individualized Society*. Cambridge, UK ; Malden, MA: Polity Press, 2001.

Baumann, Hannes. "Citizen Hariri and Neoliberal Politics in Postwar Lebanon", 2012. <https://doi.org/10.25501/SOAS.00014240>.

———. *Citizen Hariri: Lebanon's Neoliberal Reconstruction*. Oxford: Oxford University Press, 2016.

Beck, Ulrich. *Risk Toplumu: Başka bir Modernliğe Doğru*. Çeviren Kâzım Özdoğan ve Bülent Doğan. İthaki Yayınları 753. İstanbul: İthaki, 2011.

Beck, Ulrich, ve Elisabeth Beck-Gernsheim. *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. Theory, Culture & Society. London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE, 2002.

Bekrî, Târik el-. *İndemâ rafa`tu`l-`alem*. Beyrut: Dâru`r-Rukî, 2011.

———. *İbnetu`s-sultân*. Beyrut: Dâru`r-Rukî, 2018.

Beydûn, İzzet. “es-Sebât ve`t-tahammul fî edvâri`n-nisâi`n-namatiyye: et-Tesavvurât ve`l-itticâh”. *İdâfât: Arab Journal of Sociology*, sy 25 (2014): 66-84.

Billig, Michael. *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*. Sage Publications, Inc., 1991.

Binkley, Sam. “Psychological Life as Enterprise: Social Practice and the Government of Neo-Liberal Interiority”. *History of the Human Sciences* 24, sy 3 (2011): 83-102. <https://doi.org/10.1177/0952695111412877>.

Bişrî, Kadriyye, Semâh Hâlidî, ve Neriman Yunus. *Edebu`l-efâl ve sekâfetuhum*. dar al-Khalij for Publishing and Distributio, 2017. dar.

Bochi, Giovanni. “Exploring Pluralism in Oral Health Care: Dom Informal Dentists in Northern Lebanon”. *Medical Anthropology Quarterly* 29, sy 1 (Mart 2015): 80-96. <https://doi.org/10.1111/maq.12066>.

Bockman, Johanna. “Neoliberalism”. *Contexts* 12, sy 3 (2013): 14-15. <https://doi.org/10.1177/1536504213499873>.

Boulghourjian Simitian, Salpi. “Finding Homeland: Lebanese National Identity As Reflected in Children’s Literature”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, American University of Beirut, 2016. <https://scholarworks.aub.edu.lb/bitstream/handle/10938/11043/t-6421.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Bourdieu, Pierre. *Acts of Resistance: Against the New Myths of Our Time*. Cambridge: Polity Press, 1998.

Brîğîş, Muhammed Hasan. *Edebu`l-efâl: Ehdâfuhû ve simâtuhû*. 2. bs. Beyrut: Müessesetü`r-risâle, 1996.

Brown, Wendy. "Neo-Liberalism and the End of Liberal Democracy". *Theory & Event* 7, sy 1 (2003). <https://doi.org/10.1353/tae.2003.0020>.

Bröckling, Ulrich, Susanne Krasmann, ve Thomas Lemke. "From Foucault's Lectures at the Collège de France to Studies of Governmentality". İçinde *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*, editör Ulrich Bröckling, Thomas Lemke, ve Susanne Krasmann, 1-33. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2011.

Buber, Fikri. "The Making of Neoliberal Subjectivity in Turkey: The Case of Coaching as a Subfield of Self-Help Industry". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2022.

Carter, Ronald, ve Walter Nash. *Seeing Through Language: a Guide to Styles of English Writing*. The Language library. Oxford, UK ; Cambridge, Mass., USA: B. Blackwell, 1990.

Cemel, Veddâd Me'mûn, Emel Muhammed Ali Hârûf, ve Semîr Badvan Kutâmî. "Sûretu'l-mer'eti'l-Urdüniyye fî edebi'l-etfâl mukareneten me'a sûreti'l-mer'eti'l-Fransiyye fî edebi'l-etfâl: dirâse tahlîliyye li'l-fetra (1990-2014)" 46 (2019): 79-104.

CERD. "Curriculum Decree and General Targets. Center for educational research and development", 1997. <http://www.crdp.org/currtarget?f=2&la=en>.

———. "Curriculum Decree and General Targets. Center for educational research and development", 2016. <http://www.crdp.org/currtarget?f=2&la=en>.

Cevizci, Ahmet. "Doğa". İçinde *Felsefe Sözlüğü*, 250. İstanbul, 1999.

Chilton, Paul, ve Christina Schäffner. "Discourse and Politics". İçinde *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, editör Teun Van Dijk, 303-30. London: SAGE Publications, 2011. <https://doi.org/10.4135/9781446289068>.

Cunningham, Hugh. *Children and Childhood in Western Society Since 1500*. 3. bs. Routledge Studies in Modern History. Abingdon New York: Routledge, 2021.

Dalbay, R. Saim. "'Kimilk' ve 'Toplumsal Kimlik' Kavramı". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 31 (2018): 161-76.

Dar'âvî, Necvâ ed-. *Bülbül leyse ke'l-belâbil*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017.

Daragi, Alaa Abdul Hussain. "Tensions Between Didacticism, Entertainment and Translational Practices Deletion and Omission in the Arabic Translations of Harry Potter", 2016.

Dardot, P., ve C. Laval. *Neoliberal Sistem ve Kapitalizm*. C. 63. Felsefe Logos, 2016.

Dardot, Pierre, ve Christian Laval. *Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. Çeviren Işık. Ergüden. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Deets, Stephen. “To Hope or Not to Hope: Liberalism, Neoliberalism, and Learning from Lebanon’s 2022 Election”. *Nationalism and Ethnic Politics* 29, sy 1 (02 Ocak 2023): 102-13. <https://doi.org/10.1080/13537113.2022.2151769>.

Dervîş, Muhammed. *Ene `imlâk*. Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2018.

———. *Es`ab hulm*. Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2018.

———. *Şevârib mine`ş-şukûlâ*. Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2017.

Diab, Miftah Muhammed. *Mukaddime fî sekâfeti ve edebi`l-etfâl*. 1. bs. Mısır, Kanada: ed-Dâru’d-devliyye li`n-neşr ve`l-kutub, 1995.

Dib, Kamal. “Predator Neoliberalism: Lebanon on the Brink of Disaster”. *Contemporary Arab Affairs* 13, sy 1 (01 Mart 2020): 3-22. <https://doi.org/10.1525/caa.2020.13.1.3>.

Dolgun, Uğur. *Şeffâf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri*. İstanbul: Ötüken, 2008.

Dukmak, Wafa. “The Treatment of Cultural Items in the Translation of Children’s Literature: The Case of Harry Potter in Arabic”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Leeds, 2012.

Duménil, Gérard, ve Dominique Lévy. *Capital Resurgent: Roots of the Neoliberal Revolution*. Cambridge: Harvard University Press, 2004.

Dursun, Çiler. *İletişim Kuram Kritik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2013.

Ebû Bekir, Havle, ve Rafî` Yahya. “İn`ikâsu sûratü`l-üsrafi fî edebi`l-etfâli`l-`arabi ve te`sîrihi”. *el-Mecma`* 1 (2015).

Ebû Heyf, Abdallah. “Nahve rivâyetin `arabîyyetin li`l-etfâl ve`l-fityân: Sûriyye nemûzecen”. *en-Nâşiru`l-`arabî*, sy 19 (1991): 17-36.

Ebû Rıza, Sa`d Sa`d. *en-Nassu`l-edebî li`l-etfâl ehdâfuhû ve mesâdiruhû ve simâtuhû: Ru`ye İslâmiyye*. 1 bs. Amman-Ürdün: Dâru’l-Beşîr, 1993.

Ebû Sa`d, Ahmed. *Eğânî terkîsi`l-etfâl `inde`l-`arab munzu`l-câhiliyye hattâ nihâyeti`l-`asr`l-emevî*. Beyrut: Daru’l-`ilm li`l-melâyîn, 1982.

Elabd, Dina. "A Curriculum of Contradictions: State-Sponsored Children's Literature in Egypt (1954-2011)". *Cambridge Open-Review Educational Research e-Journal* 1, sy 2 (2015): 118-38.

England, Kim. "Theorising Neoliberalism". İçinde *The Handbook of Neoliberalism*, editör Simon Springer, Kean Birch, ve Julie MacLeavy, 50-60. New York, London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016.

Enver, `Abîr. *Sabî ve bint*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2019.

Erdem Harbelioğlu, Aliye. "İlköğretim Öğrencilerinin Bakış Açısıyla Çocuk Kitaplarındaki Kahramanlar". İçinde *III. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 613-20. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2011.

Es`ad, Yunus. "Madmûnu'l-menâhici't-terbeviyyeti'l-cedîde ve'r-tibâtuhâ bi'l-vâki'". *Mevki`u'l-merkezi't-terbevî li'l-buhûs ve'l-inmâ'*, 2020. <http://www.crdp.org/mag-description?id=9651>.

Fairclough, Norman. "Critical Discourse Analysis as a Method in Social Scientific Research". İçinde *Methods of Critical Discourse Analysis*, editör Ruth Wodak ve Michael Meyer, 122-38. Introducing Qualitative Methods. London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2001.

———. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Language in Social Life Series. London ; New York: Longman, 1995.

Fairclough, Norman, ve Ruth Wodak. "Critical Discourse Analysis". İçinde *Discourse as Social Interaction*, editör Teun A. Van Dijk, 258-81. 2. London: SAGE Publications, 1997.

Fass, Paula, ve Mary Mason. "Childhood in America: Past and Present". İçinde *In P.S. Fass, & M.A. Mason (Eds.) Childhood in America*, 1-7. New York: New York University Press, 2000.

Fawaz, Mona. "The Politics of Property in Planning: Hezbollah's Reconstruction of Haret Hreik (Beirut, Lebanon) as Case Study". *International Journal of Urban and Regional Research* 38, sy 3 (Mayıs 2014): 922-34. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12114>.

Faysal, Samar Ruhî. *Edebu'l-etfâl ve sekâfetuhum*. İttihad kutubi'l-`arab, 1998. <https://elibrary.mediou.edu.my/books/MAL04966.pdf>.

Ferge, Zsuzsa. "The Changed Welfare Paradigm: The Individualization of The Social". *Social Policy & Administration* 31, sy 1 (1997): 20-44. <https://doi.org/10.1111/1467-9515.00035>.

Fettûh, İsa. "Edebu'l-etfâl fî Suriye: neş'etuhû ve tetavvuruhû". *el-Edîb*, 1979. <https://archive.alsharekh.org/Articles/144/16002/358704>.

- Foucault, Michel. *Bilginin Arkeolojisi*. Çeviren Veli Urhan. İstanbul: Birey Yayıncılık, 1999.
- . *Biyopolitikanın Doğuşu*. Çeviren A. Tayla. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları., 2015.
- . *Özne ve İktidar*. Çeviren Işık. Ergüden ve Osman Akınhay. 4. bs. İstanbul: Ayrıntı, 2014.
- Frayha, Nemer. “Education and Social Cohesion in Lebanon”. *Prospects* 33, sy 1 (2003): 77-88.
- Frønes, Ivar. *The Autonomous Child*. SpringerBriefs in Well-Being and Quality of Life Research. Cham: Springer International Publishing, 2016. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-25100-4>.
- Fukuyama, Francis. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çeviren Zülfü Dicleli. 2. basım. İstanbul: Profil, 2011.
- Gaspard, Toufic. *A Political Economy of Lebanon, 1948-2002: The Limits of Laissez-Faire*. BRILL, 2004. <https://doi.org/10.1163/9789047402572>.
- Gaspard, Toufic K. *A Political Economy of Lebanon, 1948-2002: The Limits of Laissez-Faire*. Leiden: Brill, 2004.
- Gee, James Paul. “New People in New Worlds: Networks, The New Capitalism and Schools”. *İçinde Multiliteracies: Literacy Learning and The Design of Social Futures*, editör Bill Cope ve Mary Kalantzis, 41-66. London ; New York: Routledge, 2001. <https://www.jstor.org/stable/358703?origin=crossref>.
- Gershon, Ilana. ““Neoliberal Agency””. *Current Anthropology* 52, sy 4 (Ağustos 2011): 537-55. <https://doi.org/10.1086/660866>.
- Ghurayyib, Rose. “Children’s Literature in Lebanon and The Arab World”. *Bookbird*, 1981.
- Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. Çeviren Ümit Tatlıcan. 1. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Gilâdî, Avner. *Children of Islam: Concepts of Childhood in Medieval Muslim Society*. Basingstoke: Macmillan [u.a.], 1992.
- Gittins, Diana. “The Historical Construction of Childhood”. *İçinde An Introduction to the Childhood Studies*, editör Mary Jane Kehily, 35-49. Open University Press, 2009.

Goffman, Erving. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster, 1986.

Gray, David E. *Doing Research in the Real World*. London ; Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2004.

Ğadânî, Menâl el-. *Vulide bilâ mevhibe*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2015.

Ğânim, Emel el-. *Sadîki 'l-lezî yuhibbunî kesîran*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1995.

Hâcî, Faysal Abdallah el-. *ed-Delîlû 'l-bibliyoğrâfî li-kitâbi 't-tuflî 'l-'arabî: el-mecmû'ati 'l-ûlâ*. Sharjah: Dâiratu's-sekâfe ve'l-i'âm, 1990.

———. *ed-Delîlû 'l-bibliyoğrâfî li-kitâbi 't-tuflî 'l-'arabî: el-mecmû'ati 's-sâlise*. Sharjah: Dâiratu's-sekâfe ve'l-i'âm, 1999.

———. *ed-Delîlû 'l-bibliyoğrâfî li-kitâbi 't-tuflî 'l-'arabî: el-mecmû'ati 's-sâniye*. Sharjah: Dâiratu's-sekâfe ve'l-i'âm, 1995.

Hâcî, Muhammad Adib. *Edebu 'l-etfâl fî 'l-manzûri 'l-İslâmî: Dirase ve takvîm*. Dâr Ammar, 1999.

Hadîdî, Ali. *Fî edebi 'l-etfâl*. 4. bs. Mektebetu'l-AngloMısriyye, 1988. <https://books-library.net/free-410648513-download>.

Halâva, Muhammed Sayyid. *el-Edebu 'l-kasasî li 't-tufl (Madmûn ictimâ'î nefsi)*. İskenderiye: Müessesetu Havrasi'd-devliyye, 2000.

Hall, Stuart. "The Toad in the Garden: Thatcherism among the Theorists". İçinde *Marxism and the Interpretation of Culture*, editör Lawrence Grossberg ve C. Nelson, 35-57. London: Macmillan Education, 1988.

Hamann, Trent H. "Neoliberalism, Governmentality, and Ethics". *Foucault Studies*, 2009, 37. <https://doi.org/10.22439/fs.v0i0.2471>.

Han, Byung-Chul. *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. Çeviren Haluk Barışcan. 4. bs. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

Hanf, Theodor. *Coexistence in Wartime Lebanon: Decline of a State and Rise of a Nation*. New paperback ed. London: I.B. Tauris, 2015.

Harîrî, Refik. *Statesmanship in Government: Emerging from War and Entering the Future*. Beyrut: Arab United Press, 1999.

Harvey, David. *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford ; New York: Oxford University Press, 2005.

———. “Neoliberalism as Creative Destruction”. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 610, sy 1 (2007): 21-44. <https://doi.org/10.1177/0002716206296780>.

Hattar, Kâtî. *Mâzâ seusbihi îndema ekbur?* Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2017.

Hayek, Friedrich A. von. *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of the Liberal Principles of Justice and Political Economy*. London (u.a.): Routledge, 2012.

Hazin, Farid. *The Communal Pact of National Identities: The Making and Politics of the 1943 National Pact*. Papers on Lebanon 12. Oxford: Centre for Lebanese Studies, 1991.

Hendrick, Harry. *Children, Childhood and English Society, 1880–1990*. 1. bs. Cambridge University Press, 1997. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139171175>.

Hirris, Nâzik. *el-Kunfuzu ’s-sağîr*. Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 2000.

———. *es-Semeketu ve’l-bahr*. Beyrut: Dâru’l-Hadâik, 1993.

Hîtî, Hâdî Nu` mân el-. *Bizratu ’t-tuffâh*. Beyrut: Dâru’r-Rukî, 2012.

———. *Edebu ’l-etfâl: felsefetuhû, funûnuhû vesâituhû*. Kahire: el-Hey’etu’l-misriyyetu’l-âmme li’l-kitâb, 1977.

———. *el-`Usfûrâni ve `aduvvuhuma ’l-bûm*. Beyrut: Dâru’r-Rukî, 2012.

———. *el-Kırdû ’t-tammâ`*. Beyrut: Dâru’r-Rukî, 2012.

———. *ez-Zürâfetü ’l-harsâu*. Beyrut: Dâru’r-Rukî, 2012.

———. *Şeceratu ’l-levlâbi ’l-mağrûra*. Beyrut: Dâru’r-Rukî, 2012.

Houghton, Elizabeth. “Becoming a Neoliberal Subject”. *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 2019.

Hourani, Najib. “Transnational Pathways and Politico-Economic Power: Globalisation and the Lebanese Civil War”. *Geopolitics* 15, sy 2 (19 Mayıs 2010): 290-311. <https://doi.org/10.1080/14650040903486934>.

Hûlî, Nadia el-. “Arab World”. İçinde *The Oxford Encyclopedia of Children’s Literature*, 1:73-78. Oxford: Oxford University Press, 2006.

Hunt, Peter. *An Introduction to Children’s Literature*. Oxford: Oxford University Press, 1994.

———. “Children’s Literature and Childhood”. İçinde *An Introduction to Childhood Studies*, editör Mary Jane Kehily, 50-69. London: Open University Press., 2009.

———. “Ideology and the Children’s Book”. İçinde *Literature for Children: Contemporary Criticism*, 18-40. New York: Routledge, 1992.

Hurşid, Cîkâr. *el-Kittatu’l-muhâcira*. Dâru’l-Asâla, 2017.

———. *Ene usfûr, ene semeke, ene kitta*. Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2016.

Husâmû, ‘Alâ. *Leyset mücerredü ğayme!* Beyrut: Dâru’l-Asâla, 2017.

Hutayt, Fadia. *Edebu’l-etfâl fî Lübnan*. Lübnan: Dâru’l-fikri’l-Lübnânî, 2001.

Huveyhî, Nimah. *Tahlîlu muhtevâ edebi’l-etfâl fî dav’i me’âyiri’l-edebi fî’t-tassvvuri’l-İslâmî*. Riyad: Mektebetu’l-melik ‘Abdülaziz el-‘âmmе, 1996.

Itani, Hanifa, Yusuf M. Sidani, ve Imad Baalbaki. “United Arab Emirates Female Entrepreneurs: Motivations and Frustrations”. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 30, sy 5 (28 Haziran 2011): 409-24. <https://doi.org/10.1108/02610151111150654>.

İmam, Nermin. “Sûratü’l-mer’eti’l-misriyye fî mecellâti’l-etfâl: dirâse tahlîliyye”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ayn Şems Üniversitesi, 2001.

‘İyd, ‘İyad. “Tercemetu edebi’t-tıfl ani’l-Bulġâriyye: Zâhîratün rubbemâ len tetekerrar”. *Mecelletü’l-âdâbi’l-âlemiyye* 37, sy 149 (2012): 115-28.

Jabbra, Nancy W. “Family Change in Lebanon’s Biqa Valley: What Were the Results of the Civil War?” *Journal of Comparative Family Studies* 35, sy 2 (01 Mayıs 2004): 259-70. <https://doi.org/10.3138/jcfs.35.2.259>.

Jabri, Hanan. “Purification Strategy in the Arabic Translations of Diary of a Wimpy Kid”. *International Journal of Arabic-English Studies* 20, sy 1 (28 Şubat 2020). <https://doi.org/10.33806/ijaes2000.20.1.10>.

Jamali, Dima, Yusuf Sidani, ve Assem Safieddine. "Constraints Facing Working Women in Lebanon: An Insider View". *Women in Management Review* 20, sy 8 (Aralık 2005): 581-94. <https://doi.org/10.1108/09649420510635213>.

James, Allison, ve Alan Prout. "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems". İçinde *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*, editör Allison James ve Alan Prout, 2. bs., 7-32. London: Falmer, 1997.

Jenks, Chris. *Childhood*. Key ideas. London ; New York: Routledge, 1996.

———. "Constructing Childhood Sociologically". İçinde *An Introduction to the Childhood Studies*, editör Mary Jane Kehily, 93-111. London: Open University Press, 2009.

Joseph, Suad. "Conceiving Family Relationships in Post-War Lebanon". *Journal of Comparative Family Studies* 35, sy 2 (2004): 271-93. <https://doi.org/10.3138/jcfs.35.2.271>.

———. "Gender and Relationality among Arab Families in Lebanon". *Feminist Studies* 19, sy 3 (1993): 465. <https://doi.org/10.2307/3178097>.

———, ed. *Intimate Selving in Arab Families: Gender, Self, and Identity*. Gender, Culture, and Politics in the Middle East. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1999.

———. "Political Familism in Lebanon". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 636, sy 1 (2011): 150-63. <https://doi.org/10.1177/0002716211398434>.

Jusdanis, Gregory. *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi*. İstanbul: Metis, 1998.

Kampmann, Jan. "Societalization of Childhood: New Opportunities? New Demands?" İçinde *Beyond the Competent Child: Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*, editör Helene Brembeck, Jan Kampmann, ve Barbro Johansson, 1. ed. Frederiksberg: Roskilde Univ. Press, 2004.

Karam, Charlotte M., Fida Afiouni, ve Nour Nasr. "Walking a Tightrope or Navigating a Web: Parameters of Balance within Perceived Institutional Realities". *Women's Studies International Forum* 40 (Eylül 2013): 87-101. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2013.05.002>.

Karam, Karam. "An Analysis of Political Change in Lebanon in the Light 47 of Recent Mobilization Cycles". İçinde *The Arab State and Neo-Liberal Globalization: The Restructuring of State Power in the Middle East*, editör Laura Guazzone ve Daniela Pioppi, 1st ed., 47-72. Reading, UK: Ithaca, 2009.

Kardîn el-Be`albekî, Feyrûz. *Dokunmak Yasak*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2001.

- . *el-Mükârî Süleymân*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2003.
- . *es-Sayyâdu ve'd-dînâmût*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2001.
- . *eş-Şemsu cemîle velâkin...* Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2003.
- . *Key lâ nensâ*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2001.
- . *Memnû`u'd-darb*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2001.
- . *Mu`avvak lâkinnehû tefevvak*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2003.
- . *Şecâ`atu tıfleyn*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2003.
- . *Ummî, hel eftahu'l-bâb?* Bayrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2001.
- . *ve Yecîu yevmun âhar*. Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2001.
- Kasmiyye, `Abdu'-l-kâdir. *İbnetu hayyâti'l-karye*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2019.
- Kazancı, Metin. "Althusser, İdeoloji ve İdeoloji İle İlgili Son Söz". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 24 (2006).
- "Kendiliğindenlik". İçinde *Genel Türkçe Sözlük*, t.y.
- Khatib, Lina. "Gender, Citizenship and Political Agency in Lebanon". *British Journal of Middle Eastern Studies* 35, sy 3 (Aralık 2008): 437-51. <https://doi.org/10.1080/13530190802525189>.
- Khattab, Lara W. "The Genealogy of Social and Political Mobilization in Lebanon under a Neoliberal Sectarian Regime (2009–2019)". *Globalizations*, 01 Şubat 2022, 1-18. <https://doi.org/10.1080/14747731.2021.2025296>.
- Kılânî, Necîb. *Medhal ile'l-edebi'l-İslâmî*, t.y.
- Knowles, George Murray. "Language and Ideology in Children's Literature". Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Birmingham, 1998.
- Knowles, George Murray, ve Kirsten Malmkjær. *Language and Control in Children's Literature*. London; New York: Routledge, 1996. <http://site.ebrary.com/id/10057630>.
- Knudsen, Are. *Precarious Peacebuilding: Post-War Lebanon, 1990-2005*. CMI Working Paper 2005, 12. Bergen: Chr. Michelsen Institute, 2005.

Köşeli, Yusuf. “Arap Çocuk Edebiyatı”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.

Kreidieh, Shereen. “The Publishing and Marketing of Lebanese Children’s Books in the Arab World”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Oxford Brookes University, 2015.

Kurdî, Subhî. “el-Muntalekâtu’l-vataniyye fî edebi’l-etfâl fi’l-kutri’l-’arabiyyi’s-Sûrî”. *el-Ma`rife*, 1991.

Larner, Wendy. “Neo-Liberalism: Policy, Ideology, Governmentality”. *Studies in Political Economy* 63, sy 1 (2000): 5-25. <https://doi.org/10.1080/19187033.2000.11675231>.

Lemke, Thomas. “Foucault, Governmentality, and Critique”. *Rethinking Marxism* 14, sy 3 (2002): 49-64. <https://doi.org/10.1080/089356902101242288>.

———. “New Materialisms: Foucault and the ‘Government of Things’”. *Theory, Culture & Society* 32, sy 4 (2015): 3-25. <https://doi.org/10.1177/0263276413519340>.

Livingston, John W. “Western Science and Educational Reform in the Thought of Shaykh Rifa‘a Al-Tahtawi”. *International Journal of Middle East Studies* 28, sy 4 (1996): 543-64. <https://doi.org/10.1017/S0020743800063820>.

Lloyd-Smith, Mel, ve Jane Tarr. “Researching Children’s Perspectives: A Sociological Dimension”. İçinde *Researching Children’s Perspectives*, editör Ann Lewis ve Geoff Lindsay. Buckingham: Open University Press, 2000.

Lukes, Steven. *Individualism*, 1973.

“Lübnan Hükümet Platformu”. Beyrut, 1943.

Machin, David, ve Andrea Mayr. *How to Do Critical Discourse Analysis: A Multimodal Introduction*. Los Angeles: Sage Publications, 2012.

Mahfouz, Julia. “Neoliberalism – The Straw That Broke the Back of Lebanon’s Education System”. İçinde *Neoliberalism and Education Systems in Conflict: Exploring Challenges Across the Globe*, editör Khalid Arar, Deniz Örucü, ve Jane Wilkinson, 107-17. New York, NY: Routledge/Taylor & Francis Group, 2021.

Makarem, Hadi. “Actually Existing Neoliberalism: The Reconstruction of Downtown Beirut in Post-Civil War Lebanon”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, London School of Economics and Political Science, 2014.

Makhlouf, Tracy. "A Bottoms-Up Approach: Studying the Lebanese Film Industry Through the Perspectives of Its Laborers". Doktora Tezi, American University of Beirut, 2022.

Malas, Muhammed Bessam. *en-Nahdatu'l-ûrubbiyye fî edebi'l-etfâl: Dirâse nakdiyye*. Imam Muhammad ibn Saud Islamic University, 1992.

———. *fî Edebi'l-etfâl: Ru'yetü'l-hadir basîretu'l-müstakbel*. 1 bs. Doha: Vizâratu'l-evkâf ve's-şuûni'l-islâmiyye, 2005.

Malik, Maszlee. *Foundations of Islamic Governance*. Routledge, 2016. <https://doi.org/10.4324/9781315414652>.

Mani', Azize Abdulaziz. "0097-021-002-009.pdf". *el-Mecelletu'l-'arabiyye li't-terceme* 21, sy 2 (2001): 201-26.

Mani', Azize Abdulaziz. "Sûretü'l-mer'eti fî kasasi'l-etfâl ve âsârîhe't-terbeviyye". *el-mecelletu'l-'arabiyye li'l-'ulûmi'l-insâniyye* 11, sy 42 (1993): 164-85.

Martin, Patricia Yancey. "Gender As Social Institution". *Social Forces* 82, sy 4 (2004): 1249-73. <https://doi.org/10.1353/sof.2004.0081>.

Mashtoub, Zeina. "Exploring the Changing Role of Education under the Influence of Global Neoliberal Reforms in Lebanon". MA in Education, Lebanese American University, 2017. <https://doi.org/10.26756/th.2017.15>.

Masud, Muhammad. "Negotiating Identity : Constructions of Young Arabs and The Politics of Indoctrination and Revolt in Children's Literature About the Arab World". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Illinois State University, 2014.

Matar, Mârî. *Sârâ ve'l-edvâ*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2018.

McCallum, Robyn, ve John Stephens. "Ideology and Children's Books". İçinde *Handbook of Research on Children's and Young Adult Literature*, 359-71. New York: Routledge, 2011.

McGuigan, Jim. "The Neoliberal Self". *Culture Unbound* 6, sy 1 (2014): 223-40. <https://doi.org/10.3384/cu.2000.1525.146223>.

Mdallel, Sabeur. "The Archaeology of Translating for Arab Children (1950-1998)". İçinde *The Routledge Handbook of Arabic Translation*, 312-30. New York: Routledge, 2020.

———. "Translating Children's Literature in the Arab World: The State of the Art". *Meta* 48, sy 1-2 (2003): 298-306. <https://doi.org/10.7202/006976ar>.

———. “Translating for Children in the Arab World: An Exercise in Child Political Socialization”. *Translation Matters* 2, sy 2 (2020): 160-71. https://doi.org/10.21747/21844585/tm2_2a10.

Meclisu'n-nüvvâb. Vesîkatu'l-vifâki'l-vatanî: İttifâku't-Tâif (1989). https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_arabic_version_.pdf.

Mîşâl eş-Şuveyrî, İlyâs. *Hikâyetu Sâlih... Me'a's-selâmeti'l-murûriyye...* Beyrut: Dâru'l-`ilim li'l-melâyîn, 2009.

Mitchell, Thimoty. “Society, Economy, and the State Effect”. İçinde *State/Culture: State-Formation After the Cultural Turn*, editör George Steinmetz ve Thimoty Mitchell, 76-97. The Wilder House series in politics, history, and culture. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1999.

Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. 9. bs. İstanbul: İletişim, 2003.

Morrison, Heidi. *Childhood and Colonial Modernity in Egypt*. London: Palgrave Macmillan UK, 2015. <https://doi.org/10.1057/9781137432780>.

Mu'avvid, Ferîd. *ed-Dîku ve 'd-decâce*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1995.

———. *Rihle Fâşile*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1995.

Muhaydilî, Nebîhe. *Bilâl ve Âmir*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2001.

———. *Ğassân ya 'rifu ennehû yekbur*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2001.

———. *Menkûsetu Meryem*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2013.

———. *Yevmun fî hayâti ummî*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017.

Mutavvi', Hüseyin el-. *Urîdu en ekûne hallâta isment*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2018.

Mutlak, Albîr. *Bisâtu'r-rîh*. Mektebetu Lübnân, 1993.

———. *el-Hisânu't-tâir*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1995.

———. *el-Kuştabânu'z-zehebî*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1998.

———. *es-Sa'leb'u't-tâib*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1994.

———. *Leylâ ve'l-emîr*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1995.

———. *Neb'u'l-feras*. Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1993.

———. *Nemrûdu'l-ğâbe*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1996.

———. *Şümeysel*. Beyrut: Mektebetu Lübnân, 1993.

Muzhir, `Abîr. *Sadîki'l-mufaddal*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2002.

Na`îm Hûrî, Semîra. *el-Ferâşetu'l-hamrâ*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2003.

Navarro, Vicente. “Neoliberalism as a Class Ideology; Or, the Political Causes of the Growth of Inequalities”. *International Journal of Health Services* 37, sy 1 (Ocak 2007): 47-62. <https://doi.org/10.2190/AP65-X154-4513-R520>.

Nimer, Maissam, ve Çetin Çelik. “Social Justice or ‘Human Capital’ Development through Higher Education: Experiences of Scholarship Students in Lebanon”. *International Studies in Sociology of Education* 29, sy 4 (01 Ekim 2020): 366-84. <https://doi.org/10.1080/09620214.2019.1672574>.

Nodelman, Perry. “The Other: Orientalism, Colonialism, and Children’s Literature”. *Children’s Literature Association Quarterly* 17, sy 1 (1992): 29-35. <https://doi.org/10.1353/chq.0.1006>.

Nodelman, Perry, ve Mavis Reimer. *The Pleasures of Children’s Literature*. 3. bs. New York: Allyn and Bacon, 2003.

Nûrî, Nadva. “Kadiyyetü edebi’l-etfâl”, sy 208 (1988).

Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*. 3. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Ömür, Yunus Emre. “Neoliberal Özne İnşasının Ortaöğretim Kurumlarındaki Gerçekleşme Sürecine İlişkin Beşerî Sermaye Söylemlerine Dayalı Bir Çözümleme”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021.

Ören, Ezgi. “Neoliberal Yönetimsellik, Çalışma İlişkileri ve ‘Girişimci Özne’”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 29, sy 1 (2015): 155-69.

Özmkas, Utku. *Biyopolitika: İktidar ve Direniş ; Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Palley, Thomas, I. “From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms”. İçinde *Neoliberalism: A Critical Reader*, editör Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston. London ; Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2005.

Pechtelidis, Yannis, ve Anastasia G. Stamou. "The 'Competent Child' in Times of Crisis: A Synthesis of Foucauldian with Critical Discourse Analysis in Greek Pre-School Curricula". *Palgrave Communications* 3, sy 1 (2017): 17065. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.65>.

Peck, Jamie, ve Adam Tickell. "Neoliberalizing Space". *Antipode* 34, sy 3 (2002): 380-404. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00247>.

Peterson, Mark Allen. "The Jinn and the Computer: Consumption and Identity in Arabic Children's Magazines". *Childhood* 12, sy 2 (2005): 177-200. <https://doi.org/10.1177/0907568205051903>.

Peterson, Mark Ellen. *Connected in Cairo: Growing Up Cosmopolitan in the Modern Middle East*, 2011.

"Plan for Educational Reform in Lebanon." Beyrut, 1994.

Plehwe, Dieter. "Neoliberal Hegemony". İçinde *The Handbook of Neoliberalism*, editör Simon Springer, Kean Birch, ve Julie MacLeavy, 61-72. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016.

Polanyi, Karl. *Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri*. Çeviren Ayşe Buğra. 11. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Postman, Neil. *The Disappearance of Childhood*. New York: Vintage Books, 1994.

Ra'd, Maryam. *Hivâyetun testehvîni ve ehvâhâ*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017.

Ratner, Carl. "Agency and Culture". *Journal for the Theory of Social Behaviour* 30, sy 4 (2000): 413-34. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00138>.

Raûf, `Abdullah. *Seyyâratu Bâsil*. Dâru'l-Hadâik, 2005.

Rose, Jacqueline. *The case of Peter Pan, or, The impossibility of children's fiction*. Language, discourse, society. London: Macmillan, 1984.

Rose, Nikolas. *Governing the Soul: She Shaping of the Private Self*. 2. bs. London: Free Association Books, 1999.

Sâ'dî, Dünyâzâd es-. *İndemâ teğdab*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2013.

———. *Hurûb usfûr*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2015.

Sağîr, İsmâ'îl es-. *Beytu Koko*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2004.

Salama, Sulaiman Abdullah. "Cultural Context Adaptation Of Children's Literature: A Case Study Of The Joining". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, University of the Witwatersrand, 2006.

Sarland. "The Impossibility of Innocence: Ideology, Politics, and Children's Literature." İçinde *Understanding Children's Literature*, 39-56. New York: Routledge, 1999.

Sâyâ, Leylâ. *el-Ğaymetu lâ tumturu el`âben*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2006.

———. *el-Kunfuz ve esdikâu'l-ğâbe*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1998.

———. *et-Tâvûsu'l-mağrûr*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1998.

———. *Ğandûr ve'l-hattâb*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1998.

Shuayb, Maha. "Who Shapes Education Reform Policies in Lebanon?" *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 24 Nisan 2018, 1-17. <https://doi.org/10.1080/03057925.2018.1434409>.

Simpson, Paul. *Language, Ideology, and Point of View*. Interface Series. London ; New York: Routledge, 1993.

Simpson, Paul, ve Andrea Mayr. *Language and Power: A Resource Book for Students*. Routledge English Language Introductions. London ; New York, NY: Routledge, 2010.

Smith, Karen. "Producing Governable Subjects: Images of Childhood Old and New". *Childhood* 19, sy 1 (2012): 24-37. <https://doi.org/10.1177/0907568211401434>.

Springer, Simon, Kean Birch, ve Julie MacLeavy, ed. *The Handbook of Neoliberalism*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016.

Stefan Hâşim, Mood. *Ticâratü'l-harfi'l-matbû'*. Beyrut: Dâru's-Sâkî, 1993.

Stephens, John. *Language and Ideology in Children's Fiction*. Language in Social Life Series. London ; New York: Longman, 1992.

Sûdânî, Muhammed. *es-Sadîku'l-muhâdi`u*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2017.

Süleymân, Subhî. *Edham sahra*. Beyrut: Dâru'l-Asâla, 2019.

Şârûnî, Yakub. *Madmûnu mâ yukaddemu li't-tifli'l-'arabî fi'l-mecâli's-sekâfî*. Mısır: el-Merkezu'l-kavmî li-sekâfeti't-tifl, 1990.

Şencal, Harun, ve Mehmet Asutay. “Rethinking All: Hegemony, Agency and Process”. İçinde *Rethinking Halal: Genealogy, Current Trends, and New Interpretations.*, 25-55. Leiden: Brill, 2021.

Şerâra, Dîna. *Ummî! Hel tuhibbînêni?* Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2009.

Şerefüddîn, Fatima. “Fatima Şerefeddin: Muhatabetu'l-kurrai's-siğâr Tecmeu Beyne'l-ahlâk ve'l-cemâl”. *el-Emnü'l-'âm*, 2018.

Şihâta, Hasan. *Edebu't-tifli'l-'arabî: Dirâsât ve buhûs.* Kahire: ed-Dâru'l-Misriyyeti'l-Lübnâniyye, 1994.

Şirin, Mustafa Ruhi. “Edebiyat ve Çocuk Edebiyatı: Edebiyatın Amacı ve İşlevi” CX, sy 780 (2016): 12-31.

Şu'ayb, Mehâ. “Devru merâkizi'l-ebhâs fî sinâati siyâsâti islâhi't-ta'lim fî Lübnân”. *el-Müstakbelü'l-'arabî* 39, sy 452 (2016): 84*103. <https://doi.org/10.12816/0034390>.

———. “Dilâlât te'sîri't-temâsüki'l-ictimâ'î fî'l-medârisi's-sâneviyye fî'tticâhâti't-telâmizeti's-siyâsiyye ve'l-ictimâ'iyye ve'l-medeniyye fî Lübnân”. *Umrân li'l-'ulûmi'l-ictimâ'iyye ve'l-insâniyye* 3, sy 10 (2014): 7-24. <https://doi.org/10.12816/0007322>.

Tabak, Hanan. *Ke'katu Bâbâ.* Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2018.

Tabbâra Hammûd, Nuhâ. *Cercûr ed-dellû'.* Beyrut: Dâru'l-'ilim li'l-melâyîn, 2009.

———. *Râcî fevka kavsu kuzah.* Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1997.

Tagma, Halit Mustafa, Elif Kalaycioglu, ve Emel Akcali. “‘Taming’ Arab Social Movements: Exporting Neoliberal Governmentality”. *Security Dialogue* 44, sy 5-6 (Ekim 2013): 375-92. <https://doi.org/10.1177/0967010613500512>.

Tâhir, Velîd. *Verdâni el-vahdâni.* Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017.

Tahri, Ahmed R. M. “Issues and Strategies of Subtitling Cultural References Harry Potter Movies in Arabic”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Salford, 2013.

Tâmir, Zekeriyâ. *el-Bintu's-semeke.* Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2009.

———. *Keyfe natrudu'z-zi'b?* Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2000.

Taşdelen, Vefa. “Çocuk Edebiyatı: Çocuğu Anlayan Edebiyat”. *Hece Dergisi*, 2005.

Tatar, Maria. *Off with their heads: Fairy tales and the culture of childhood*. Princeton: Princeton University Press., 1992.

Taylor-Gooby, Peter, ve Benjamin Leruth. "Individualism and Neo-Liberalism". İçinde *Attitudes, Aspirations and Welfare*, 29-61. Cham: Springer International Publishing, 2018. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-75783-4>.

Thompson, John B. *Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication*. 1. publ. Stanford, Calif: Stanford Univ. Press, 1990.

Thomure, Hanada Taha, Shereen Kreidieh, ve Sandra Baroudi. "Arabic Children's Literature: Glitzy Production, Disciplinary Content". *Issues in Educational Research* 30, sy 1 (2020): 323-44.

Tlaiss, Hayfaa. "Islamic Work-Related Values and Entrepreneurship: Evidence from the Middle East". *Journal of Business Ethics* 129, sy 4 (2015): 859-77.

———. "Women Entrepreneur Motivation: Evidence from the United Arab Emirates". *International Small Business Journal* 33, sy 5 (2015): 562-81.

Tlaiss, Hayfaa A. "Between the Traditional and the Contemporary: Careers of Women Managers from a Developing Middle Eastern Country Perspective". *The International Journal of Human Resource Management* 25, sy 20 (13 Kasım 2014): 2858-80. <https://doi.org/10.1080/09585192.2014.914054>.

Tlaiss, Hayfaa A., ve Saleema Kauser. "Entrepreneurial Leadership, Patriarchy, Gender, and Identity in the Arab World: Lebanon in Focus". *Journal of Small Business Management* 57, sy 2 (01 Nisan 2019): 517-37. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12397>.

Traboulsi, Fawwaz. *A History of Modern Lebanon*. London ; Ann Arbor, MI: Pluto, 2007.

Türken, Salman, Erik Carlquist, ve Henry Allen. "Chasing Happiness through Personal Debt: An Example of Neoliberal Influence in Norwegian Society". İçinde *Social and Psychological Dimensions of Personal Debt and the Debt Industry*, editör Serdar M. Değirmencioğlu ve Carl Walker, 160-79. London: Palgrave Macmillan UK, 2015. https://doi.org/10.1057/9781137407795_9.

'Urfî, Akîl. "İdâât havle mâ yuktebu ve yukaddemu li't-tifli'l-'arabî". *Ta'avun* 9, sy 32 (1994).

Üskül, Zeynep Özlem. *Bireyselciliğe Tarihsel Bakış*. İstanbul: Büke Yayıncılık, 2003.

Van Dijk, Teun. "Discourse, Power and Access". İçinde *Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis*, editör Carmen Rosa Caldas-Coulthard ve Malcolm Coulthard, 84-105. London ; New York: Routledge, 2003. <https://doi.org/10.4324/9780203431382>.

Wehbi, Samantha. "The Challenges of Inclusive Education in Lebanon". *Disability & Society* 21, sy 4 (Haziran 2006): 331-43. <https://doi.org/10.1080/09687590600679980>.

Weidner, Jason R. "Governmentality, Capitalism, and Subjectivity". *Global Society* 23, sy 4 (2009): 387-411. <https://doi.org/10.1080/13600820903198719>.

Weiss, Gilbert, ve Ruth Wodak, ed. *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Wodak, Ruth. "Aspects of Critical Discourse Analysis". *Zeitschrift Für Angewandte Linguisti* 36 (2002): 5-31.

———. "Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology". İçinde *Methods of Critical Discourse Analysis*, editör Ruth Wodak ve Michael Meyer, 1-13. Introducing Qualitative Methods. London ; Thousand Oaks, Calif: SAGE Publications, 2009.

Wrenn, Mary V. "Agency and Neoliberalism". *Cambridge Journal of Economics* 39, sy 5 (2015): 1231-43. <https://doi.org/10.1093/cje/beu047>.

Wrenn, Mary V., ve William Waller. "Care and the Neoliberal Individual". *Journal of Economic Issues* 51, sy 2 (2017): 495-502. <https://doi.org/10.1080/00213624.2017.1321438>.

Wright, Anthony, ve Roger Eatwell, ed. *Contemporary Political Ideologies*. 2. bs. London New York: Pinter, 1999.

"Yetinmek". İçinde *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, 24 Ekim 2024. <https://sozluk.gov.tr>.

Yurttaş, Hüseyin. "Çocuk ve Kitap". *Varlık Dergisi*, t.y.

Yûsuf `Avvâd, İmîl. *Taksî Ebû Şâkir*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1996.

Yusuf, Abduttevâb. *Kutubu'l-etfâli fî `âlemine'l-mu`âsır*, t.y.

Zalat, Ahmad. *Edebu't-tıfl: Dirâse mu`âsıra fî 't-ta'sîl ve 't-tahlîl*. Dâr Hibetu'n-Nîl, 1998.

———. *Edebu't-tufûleti beyne Kâmil Kîlânî ve Muhammed el-Heravî*. Kahire: Dâru'l-Maarif, 1994.

———. *el-Kadâyâ 'l-mu`âsıra li-edebi'l-etfâli 'l-'arabî*. Mısır: Hibetü'n-nîli'l-arabiyye, 2009.

Zerâkit, `Abdulmecîd. *Avdetü'l-'asâfir*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 1992.

Zey`ûr, `Îyâd. *Hikâyetü'l-ferhi'l-havvâf*. Beyrut: Dâru'l-Hadâik, 2017.

Zitawi, Jehan. "Contextualizing Disney Comics within the Arab Culture". *Meta* 53, sy 1 (2008): 139-53. <https://doi.org/10.7202/017979ar>.

Zivtçi, Figen. "Çocuk Kitaplarında Kahramanın Yeri ve Önemi". İçinde *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 345-47. Ankara, 2006.

